T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ
ANABİLİM DALI

1930'LARDAN 1960'LARA GEÇİŞTE DEVLETÇİLİK VE PLANLAMANIN DÖNÜŞÜMÜ: FORUM DERGİSİ'NDEKİ TARTIŞMALAR

Yüksek Lisans Tezi

Ali Somel

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Filiz Zabcı

Ankara – 2006

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	**1**
Tezin Konusu	**1**
Tez Konusunun İncelenme Yöntemi ve Arka Planı	**5**
Araştırma Soruları ve Hipotezler	**7**
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	**8**
1.1 Piyasa ve Planlama Tartışması	**9**
1.2 Bağımlılık Tartışması	**12**
1.3 Tartışmayı Ayakları Üstüne Oturtmak	**16**
2. 1930'LARDAN 1960'LARA GEÇİŞ	**18**
2.1 1930'LU YILLAR	**18**
2.1.1 Dünya Siyasetindeki Dönüşüm	**18**
2.1.2 Dünya Siyasetindeki Dönüşümün Türkiye'ye Etkisi	**21**
2.1.3 Ülke Siyasetindeki Dönüşüm	**24**
2.1.4 Kalkınma Yönteminin Şekillenmesi	**25**
2.1.5 Kalkınma Yönteminin Uygulaması	**27**
2.1.6 Sonuç	**31**
2.2. DÜNYA SAVAŞI VE 1950'LI YILLAR	**32**
2.2.1 Dünya Siyasetindeki Dönüşüm	**32**
2.2.2 Dünya Siyasetindeki Dönüşümün Türkiye'ye Etkisi	**37**
2.2.3 Ülke Siyasetindeki Dönüşüm	**46**
2.2.4 Kalkınma Yönteminin Şekillenmesi	**52**
2.2.5 Kalkınma Yönteminin Uygulaması	**56**
2.2.6 Sonuç	**65**
2.3 1960'LI YILLAR	**67**
2.3.1 Dünya Siyasetindeki Dönüşüm	**67**
2.3.2 Dünya Siyasetindeki Dönüşümün Türkiye'ye Etkisi	**70**
2.3.3 Ülke Siyasetindeki Dönüşüm	**73**
2.3.4 Kalkınma Yönteminin Şekillenmesi	**76**
2.3.5 Kalkınma Yönteminin Uygulaması	**70**

2.3.6 Sonuç **90**
3. FORUM DERGİSİ **92**
3.1 DÜNYADAKİ DÖNÜŞÜM **92**
3.1.1 'Hür Dünya' Kalkınmacılığı ve Az Gelişmiş Ülkeler **92**
3.1.2 Sovyet Kalkınmacılığı ve Az Gelişmiş Ülkeler **97**
3.1.3 'Hür Dünya'nın Az Gelişmiş Ülkelere Politikasında Revizyon ve Türkiye'ye Etkisi **100**
3.1.4 Türkiye'de Bağımlılık Tartışmasına Giriş **105**
3.2 DEVLETÇİ PLANLAMA TARTIŞMASI **106**
3.2.1 Sosyalist ve Kapitalist Ülkeler **106**
3.2.2 Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkeler **107**
3.2.3 İlk Planlama Pratikleri **109**
3.2.4 Kalkınmada Planlama Pratikleri **111**
3.2.5 'Hür Dünya'nın Yeni Stratejisinde Devletçi Planlamanın İşlevi **114**
3.3 DP'NİN KALKINMA POLİTİKASININ ANTİ-TEZİ: DEVLETÇİ PLANLAMA **116**
3.3.1 Kalkınmada Dış Finansman: Yabancı Sermaye ve Borçlanma **116**
3.3.2 Kalkınmada İç Finansman: Vergilendirme ve Gelir Dağılımı **124**
3.3.3 Liberal ve Devletçi Politika **127**
3.3.4 Planlamanın Sac Ayakları **134**
3.3.5 Tarımsal Kalkınmaya Karşı Sınai Kalkınma **143**
3.4 DP KALKINMA POLİTİKASININ ANTİ-TEZİ: TOPLUMCULUK **143**
3.4.1 Türkiye'de Kalkınmaya Dayalı Kentleşme ve Sonuçları **147**
3.4.2 Demokrasinin Bir İhtiyacı Olarak "Sosyal Politika" **145**
3.4.3 İşçi Sınıfı ve Örgütleri **152**
3.4.4 Sermaye Sınıfı ve Örgütleri **159**
3.4.5 Kalkınma Yerine Gelen Krizin Sonuçları **162**
3.5 DP'NİN "İNTİBAKSIZLIĞI" VE DP SONRASI TÜRKİYE BEKLENTİLERİ **164**
3.5.1 DP'nin Dış İlişkilerde "İntibaksızlığı" **164**

3.5.2 DP'nin İç Politikada "İntibaksızlığı" **166**
3.5.3 Muhalefetin "İntibakı" **172**
3.6 BİR SOĞUK SAVAŞ YAYINI OLARAK "*FORUM*" **185**
SONUÇ **190**
KAYNAKÇA **197**

GİRİŞ

Tezin Konusu

Türkiye'de devletçilik ve plânlama, ülkenin kalkınmasında dönemsel olarak içerik ve biçim değiştirmiş iki temel yöntemdir. Türkiye'nin kalkınma ihtiyacı, komşusu olduğu Avrupa coğrafyasına göre geç kapitalistleşmiş, yani ulusal sermaye birikim sürecine geç girmiş ve buna uygun siyasî dönüşümleri de gecikmeli olarak yaşamış bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu bakımdan kalkınma, az gelişmiş ülkelerin 'gelişme' sorununu ifade etmekle birlikte, gelişme farkı 'teknik' bir olgudan ziyade, toplumsal dinamiklerin belirleyiciliğinde 'tarihsel' bir olgudur.

Bir ülkenin, dünya kapitalist sisteminin hangi gelişim evresinde ve hangi coğrafyada bu sürece katıldığı, kapitalistleşmenin gerektirdiği sermaye birikim sürecinin bu ülkedeki hangi sınıflar üzerinden yürüdüğü, bu sınıfların toplum içerisindeki konumları, kapitalistleşmenin gerektirdiği siyasî dönüşümün kopuşçu veya geçişken karakterini belirleyen ülkedeki siyasî öncüler, sözünü ettiğimiz tarihselliğin nirengi noktalarını oluşturmaktadır.

Dikkat çekici olan bugün, bu tarihselliğin ileri bir evresinde kalkınmanın kuramsal tartışmalarda önemi yitirmiş, fakat Türkiye'de ve dünyada popülerliğini koruyan bir kavram olmasıdır. Türkiye'de ciddi bir toplumsal gücü olduğu bilinen bugünkü iktidar partisinin isminde yer alan 'kalkınma' sözcüğü ve piyasada sürekli sayıları artan danışmanlık şirketlerinin yürüttüğü 'kalkınma projeleri', kavramın çok farklı biçimlerde de olsa gündemimizde tutulduğunun bir göstergesidir. Burada, güncel ve hâkim olan 'kalkınma' perspektifinin uluslararası sermaye ile olan organik ilişkisini saptamak gerekir. Çünkü kalkınma tartışması, geçen yüzyılda, tam da piyasa ve uluslararası sermaye ilişkilerinin sorgulandığı bir süreçle ortaya çıkmıştır. Devletçilik ve plânlama da, söz konusu ilişkileri sorgulayan öncü kavram çiftini oluşturmaktadır. Bugüne bakıldığında, devletçi ve plânlı kalkınma tartışması tüketildiği için mi yoksa gerektiği şekilde tüketilemediği için mi başa dönüldüğü sorusu akla gelmektedir. Elinizdeki çalışmaya girişilmesindeki en genel hareket noktası da bu olmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin yukarıda tarif ettiğimiz 'tarihsel' bağlamda kuruluşunun peşinden değil, kısa bir dönem ertesinden başlayarak 1930'lu yıllardan 1960'lı yılların sonlarına kadarki dönemini ele alacağız.

1930'lu yıllar ve 1960'lı yıllar, bambaşka siyasî ve iktisadî ortamlara sahip olmalarına rağmen Türkiye'de devletçilik ve plânlama tartışması ve uygulamasının kalkınma sorununda yoğunlukla ele alındığı iki dönemdir.

Az gelişmişliğin 'kuruluş' bağlamındaki tarihselliğinin önemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin özgün bir dönem olan 1930'lu yıllara, 1920'li yılların kısa ama önemli deneyimi ve az çok belirgin bir kalkınma perspektifi ile girmesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin kuruluş döneminin, iki Dünya Savaşı arasındaki kesitte gerçekleşmiş olması dikkate değerdir. Avrupa'da devletlerin 1. Dünya Savaşı'yla neticelenen güç ve paylaşım mücadelesinin ortasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bu kıtada 19. yüzyıl boyunca süren toplumsal mücadelelerin bir parçası olarak Rusya'daki sosyalist bir iktidarın kurulmasıyla da az çok eş zamanlı bir tarihsel kopuş süreci yaşamıştır.

Paylaşım mücadelesine karşı bağımsızlıkçılık 'İstiklâl Savaşı'yla, tarihsel kopuş ise 'İnkılâplar' ile kodlanmıştır. İstiklâl Savaşı'nın yönelimi, Mondros Ateşkes antlaşmasının imzalandığı anki sınırları oluşturan Misak-ı Millî'nin çevrelediği toprak parçası üzerinde siyasî ve iktisadî bir 'millî egemenlik' kurmaktır. İnkılâpların yönelimi ise sosyal ve kültürel olarak 'Batılılaşmaktır'. Bu anlamda ülke, bağımsızlık sorunsalına dayalı bir fay hattı üzerine kurulmuştur.

Siyasî ve iktisadî boyutlarıyla 'millî egemenlik', İttihat ve Terakki döneminden miras kalan hürriyetçilik ve milliyetçilik unsurlarından beslenmiştir. Bu unsurların gelişiminde, örgütün 1. Dünya Savaşı'nın verdiği fırsatla Düyun-u Umumiye idaresini kaldırdığı ve Millî İktisat politikasına dayalı bir millî kalkınma sürecini zorlandığı kısa deneyimin payı olduğunu söyleyebiliriz.

Hürriyetçilik ve milliyetçilik, Batılı burjuva devriminin de temel söylemleridir. Ne var ki, İmparatorlukların parçalanması ve ulus-devletlerin oluşum sürecinin bu iki sloganı, sömürgeleştirilmiş bir İmparatorluğun kopuşçu dinamikleri açısından iktisadî bağımsızlık yönelimini de içermektedir. İktisadî bağımsızlık, sermaye birikim süreçlerinin millî bir burjuvazi ve millî bir piyasa yaratacak şekilde önünün açılması

hedefini içermektedir. Türkiye'nin kalkınma politikasının temelinde bu dinamikler bulunmaktadır.

Bu çerçevede, yeniden yapılanmanın hareket noktası olarak toplumsal dokuya ilişkin temel bir saptama ve yeni dış politikanın iktisadî ve siyasi doğrultusu, kuruluştaki kalkınma perspektifinin niteliğini netleştirmiştir. Birincisi, 'geleneksel toplum' ilişkilerinin kapitalist kalkınmaya ayak bağı olduğu fikridir. Türkiye'de 'millî egemenliğe' dayalı kalkınmanın önünün açabilmenin, 'inkılâpların' gösterdiği Batılılaşma yolunda kararlılıkla ilerlenmesine bağlı olduğu varsayılmaktadır. İkincisi, İzmir İktisat Kongresi ile 'ecnebi sermaye'ye yapılan kapılarını açmış yeni Türk devleti, Chester Projesi ve Musul sorununda olduğu gibi emperyalist yönelimli sermayenin ülke üzerinde paylaşım mücadelelerini sürdürmesine göz yummaktadır. Bu iki olgu, Türkiye'nin tarihsel olarak 'kural' olandan müstesna kalmadığını göstermektedir: Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran öncü siyasî kadrolar, yerli piyasanın kapitalist dünya ile eklemlendiği, bağımlılık ilişkileri içerisinde bir kalkınma perspektifine sahiptir.

Bu doğum lekelerini taşıyarak ülkede kalkınma politikalarını sürdüren siyasî iktidarın, söz konusu politikalar çerçevesinde devlet mekanizmasını çok farklı yöntemlerle kullanmasına karşın, Batılılaşma pusulasından şaşmadığı gözlemlenmektedir.

Devletçilik ve plânlamanın 1930'lu yıllarda, 1950'li yıllarda ve 1960'lı yıllarda gerek uygulamada gerekse söylemlerde ve yürütülen tartışmalarda kazandığı anlam ise tarihsel gelişim içerisinde iç ve dış dinamikler tarafından belirlenmiştir. Dünyada kapitalist sistemin geçirdiği değişim, sosyalist sistemin gelişimi ve bu ikisi arasındaki mücadele dış dinamiği, Türkiye'de siyasî, iktisadî ve toplumsal yönleriyle toplumsal formasyonun dönüşümü iç dinamiği oluşturmaktadır.

Esas itibariyle bu dinamikler, devletçi ve plânlamacı politikalara sosyalist ülkelerin kalkınma pratiklerinin, Avrupa'da sosyal devlet uygulamalarının ve ülkede işçi sınıfının gelişiminin etkisiyle 'toplumcu', Soğuk Savaş'ta az gelişmiş ülkelerin öneminin artması ve Batıcı olmayan kalkınmacılığın etkisiyle 'bağımsızlıkçı' bir karakter vermiştir.

1930'lu yılları resmî devletçilik ve plânlama politikasıyla, 1950'li yılları resmî liberal politikasıyla ve 1960'lı yılları da resmî sosyal devlet ve plânlama politikasıyla kodlamak, Türkiye'nin kalkınma arayışındaki tarihsel gelişimi isimlendirmek bakımından yanıltıcı olacaktır. Bunun bir nedeni, yalnızca resmî politikaların 'katışıksız' bir şekilde uygulanmamaları değil, sözünü ettiğimiz dinamiklerin etkisiyle bu dönemler arasındaki bağlantı ve geçişlerin oldukça farklı başlıklar üzerinden gerçekleşmesidir. Diğer nedeni de, dönemleri anlamak açısından resmî çevreler dışında yürütülen tartışmaların çok farklı veriler sunabilmesidir.

Bu çerçevede, 1930'lardan 1960'lara devletçi ve plânlamacı uygulamaların sürekliliği bakımından 1950'leri bir kesinti olarak görmenin geçerliliği tartışmalıdır.

1950'ler dönemini, iç ve dış dinamikler etkisiyle devletçilik ve plânlama kavramlarının içeriklerindeki değişim ve resmî politika alanı dışında yürütülen tartışmalar üzerinden incelemek, Türkiye Cumhuriyeti'nin bugüne kadarki tarihinin hemen hemen yarısına tekabül eden bir kesitinin iç dönüşümünü doğru anlayabilmek bakımından yararlı olacaktır.

Kavramların içeriklerindeki değişim ve dönemler arasındaki dönüşümü kavramak için yukarıdaki tarihsel çerçevede geliştirilmiş kavram ölçütlerinden oluşan bir terazi kullanabiliriz: Kapitalizmin temel dinamiği olan piyasacı ve dünya kapitalist hiyerarşisini veri alan karakter ile toplumsal dinamiklerin etkisi altında gelişen bağımsızlıkçı ve toplumcu karakter. Bu tasnifi sağlayan ilk ve ikinci karakter çifti arasındaki temel fark, piyasacılığın *eşitsiz gelişimi veri alan* bir konum, bağımsızlık ve toplumculuğun ise dünya ve ülke ölçeğinde kapitalizmin *eşitsiz gelişimini yadsıyan* ortak bir konuma sahip olmasıdır.

Bu çalışmada, dönemler arasındaki nesnel değişimin kavramsal değişim üzerindeki etkisinin söz konusu karakterlerin ağırlıklarında denkleşme, çelişme ve kaymalar üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için, geçiş evresinde siyasî iktidar dışındaki aydın çevrelerinin yürüttüğü tartışmalarda, nesnel ve kavramsal değişimin nasıl ele alındığı ve bu değişim karşısında nasıl konum alındığını incelenecektir.

1960'ların plânlamacı aydınlarını ve plâncı bürokratlarını hem ideolojik hem de kadro düzeyinde 1950'li yıllarda belirleyen aydın hareketi *Forum* dergisidir. *Forum* kendisini önceleyen ve özellikle de takip eden dönemlerdeki aydın hareketleri ile ideolojik ve siyasî olarak bağlantılı bir aydın çevresidir. Ancak *Forum* dergisini incelerken amacımız, dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeleri takip edip kendi kalkınma perspektifini inşa eden öznelliği, devletçilik ve plânlama tartışması üzerinden irdelemek, fakat bu öznenin tarihsel ontolojisine girmemektir. Bu yüzden de, Türkiye'nin kalkınma arayışında devletçilik ve plânlama politikasının geçiş dönemindeki yerini anlamaya odaklanarak, Türkiye'nin aydın hareketinin dönemler arasındaki sürekliliğini çalışmamız dışında bıraktık. *Forum*, 1930'lardan 1960'lara geçiş dönemini anlamakta bir prizma işlevi görecektir.

Türkiye'nin bugünkü kalkınma arayışında devletçilik ve plânlamaya ya aşılmış tartışma başlıkları gözüyle bakılmakta ya da bu kavramlara 1930'lu ve 1960'lı yıllarda yüklenen anlamlar perspektifinden yaklaşılmaktadır. Bu bağlamda, tez içeriğinin ağırlık merkezi olmayan bir nokta olarak kalkınma kuramının devletçi ve plânlamacı boyutlarıyla hangi çerçevede tartışılması gerektiğinin de tutamak noktalarına ulaşılmaya çalışılacaktır.

Türkiye'de kalkınma sorununun aşılamamasında ve bağımlılık ile eşitsizlik boyutlarıyla derinleşmesinde, devletçilik ve plânlama yöntemleri üzerindeki bu tartışma deneyimlerinin etkisi vardır. Bu çalışma, genel olarak kalkınma sorunun yapısal yönleriyle kavranmasına da katkıda bulunabilmeyi amaçlamaktadır.

Tez Konusunun İncelenme Yöntemi ve Arka Plânı

1930'lardan 1960'lara geçişte devletçi ve plânlamacı politikaların içeriğindeki ağırlık kayması, dünyadaki değişim, dünyadaki değişimin Türkiye üzerindeki etkisi, Türkiye'de siyasetin yaşadığı dönüşüm ve bunun kalkınma üzerinde söylemsel bazda resmî sonuçları ve uygulamalar bazında fiilî sonuçları üzerinden incelenecektir. Dünyadaki ve ülkedeki çelişkiler, kutuplaşmalar ve mücadeleler bu tartışmanın konusudur.

Tezin bu ilk bölümünde, (1) 1930'lu Yıllar, (2) 2. Dünya Savaşı ve 1950'li Yıllar ve (3) 1960'lı Yıllar olmak üzere üç başlıkta *Forum* dergisinin arka plânını öncül ve ardıl dönemleriyle vereceğiz. Bu arka plânı, her üç bölümde de (a) Dünyadaki dönüşüm, (b) Dünyadaki dönüşümün Türkiye'ye etkisi, (c) Ülke siyasetinde dönüşüm, (d) Kalkınma yönteminin şekillendirilmesi ve (e) Kalkınma yönteminin uygulanması alt başlıkları ile sunacağız.

Birinci bölümde 1930'lardan 1960'ların sonuna kadarki tarihsel kesit ele alınmakla birlikte, çalışma, *Forum*'un sadece 27 Mayıs 1960'a kadarki sayılarını kapsamaktadır. Dergi taramasını 1950'lerdeki tartışmaların belirleyici bir öznesi olarak *Forum*'un 1960'a kadarki sayılarıyla sınırlamak, bu tartışmaların 1960'lara pratik olarak ne bıraktığını, Demokrat Parti (DP) sonrası devletçilik ve plânlama uygulamalarına dönük yarattığı beklenti ve sahip olduğu öngörülerin nasıl kırılmalarla karşılaştığını ve müdahalelerinin ne ölçüde başarılı olduğuna odaklanabilmek içindir.

Forum, Türkiye'de nüfusun 25 milyon civarında olduğu 1950'li yılların ikinci yarısında 10 bin gibi önemli bir tiraja sahip bir aydın dergisidir. ABD'de eğitim gördükten sonra Türkiye'ye dönen bir grup akademisyen, Batılı demokrasiyi Türkiye'ye yerleştirme çabalarına hizmet etme gayesiyle dergiyi kurmuştur. Memlekette her konunun enine boyuna tartışılması ile demokrasinin derinleşebileceğine inandıkları için '*Forum*' dergisini kurduklarını açıklarlar. Demokrat Parti iktidarının baskıcı politikalarının demokrasiye erken geçildiği yorumlarına yol açtığı dönemlerde *Forum*, demokrasinin erken olmadığını bizzat derginin varlığının ispatlandığını, en ağır koşullarda bile her konunun demokratik biçimde tartışılabildiğini gösterdiğini iddia etmektedir. Daha çok 'aydınları' demokratikleşme sürecine katkıda bulunmaya sevk etme amacıyla yola çıkan dergi, ileriki yıllarda DP'nin siyasî ve iktisadî uygulamalarına karşı halkı harekete geçirmeye dönük bir hitap geliştirmiştir.

Zaman içerisinde dergide ağırlık sahibi isimler değişmiş ise de hemen hepsi aynı zamanda akademisyen olan iktisatçı Aydın Yalçın ve Osman Okyar, sosyal politikacı Cahit Talas, anayasa hukukçusu Mümtaz Soysal ve hukukçu Muammer Aksoy, tiyatrocu Metin And, derginin 1954-60 döneminin önde gelen yazarlarıdır. Yayın periyodu 15 günde bir olan dergi, bu dönemde hemen hiç aksamadan düzenli olarak çıkmıştır.

Derginin içyapısı da 6 yıl boyunca esas itibariyle sabit kalmıştır. Zaman zaman çok ayrıntılı ve uzun olabilen başyazılar derginin genellikle ilk üç sayfasını almaktadır. Ardından, iki haftalık zaman diliminde gerçekleşen siyasî, iktisadî ve sosyal olayların yorumlu bir biçimde kısa haberlerle özetlendiği "Onbeş Günün Notları" bölümü 10'lu sayfalara kadar dergiyi doldurmaktadır. Kapsamlı tartışmaların yapıldığı "İncelemeler" başlığı altında uzun makaleler bulunmakta, peşinden gelen "Okurların *Forum*u" bölümünde ise aralarında epey makale ölçeğinde yazıların da bulunduğu mektuplara genişçe yer verilmektedir. Bunun dışında "Ne Diyorlar?" başlığında yabancı yayınlardan çıkan bazı yazıların çevirilerine mütevazı bir yer ayrılmıştır. "Kültür ve Sanat" derginin son bölümü olmakla birlikte, ülkede bu alandaki birikimin öncüsü olan kalemlerin yazıları ile dikkat çekmektedir.

Biz bu çalışmaya *Forum*'un iktisadî, siyasî ve sosyal içerikli tüm yazılarını tarayarak başladık. Söz konusu yazılar içerisinde *Forum*'un çizgisini en berrak şekilde yansıtan başyazılara büyük ölçüde yer verdik. Ülke ve dünyadaki gelişmelerin seçilerek yansıtıldığı ve yorumlandığı "Onbeş Günün Notları"ndaki haberler, devletçilik ve plânlama politikalarına kimi zaman uyumlu kimi zaman tezat uygulamaların, ülkenin kalkınmasında nasıl bu politikaların önemini artırdığının izlenebileceği temel bir beslenme kaynağı oluşturmuştur. "İncelemeler" altındaki makaleler ise, devletçilik ve plânlamanın kavramsal içeriği, tarihsel yeri ve 1950'li yılların dünyası ve Türkiye'sinde nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusundaki tartışmalarla, araştırma sorularımızı yanıtlamamızda bize yardımcı olacak temel ipuçlarını vermiştir.

Araştırma Soruları ve Hipotezler

Araştırma sorularım şunlardır:

- Türkiye'de toplumsal formasyonun 1930'lardan 1960'lara dönüşümünde devletçilik ve plânlama politikaları çerçevesinde sermaye birikimi/piyasacılık ile bağımsızlıkçılık/toplumculuk ölçütleri arasında nasıl bir ağırlık kayması olmuştur?
- Geçiş döneminde çıkan *Forum* dergisindeki devletçilik ve plânlama tartışması, bu ağırlık kaymasını nasıl görmektedir, neresinde durmaktadır ve kaymada nasıl bir rol oynamaktadır?

Hipotezlerim ise şunlardır:

- Türkiye'nin 1930'lardan 1960'lara geçişi sırasında sermaye birikiminin ilerletilmesi ve piyasanın geliştirilmesi vektörü sabit kalmış, 1930'ların bağımsızlıkçılığı 1960'larda çok daha piyasa belirlenimli bir zeminde yeniden üretilmiş, toplumculuk 1930'lardan bağımsızlıkçılığa nazaran daha da zayıf bir unsur olarak 1960'lara miras kalmış ve yeni sermaye birikim evresine has koşullarda yeniden üretilmiştir.
- Sermaye birikiminin gelişimi, toplumcu ve bağımsızlıkçı unsurların gelişimini sağlarken onları aynı zamanda kısırlaştırmıştır. *Forum* dergisi, Türkiye'nin kalkınma arayışına yanıt ürettiği plânlama tartışması ile bu kısırlaştırmanın düşünsel alandaki kaynağını oluşturmuştur.

Tezin başlangıcında dönemlere ilişkin genel kabuller ve bir dizi referans üzerinden tez soruları belirlenmiştir. Bunların başında 1930'lu yıllar ile 1960'lı yıllar arasında, piyasacılık ve toplumculuk/bağımsızlıkçılık açısından içeriğinden bağımsız olarak bir tür 'ağırlık kayması' yaşandığı varsayımı bulunmaktadır. Ne var ki, tez sürecinde taranan *Forum* dergisinden elde edilen veriler, dönemlerin arka plânına yerleştirildiğinde, söz konusu dönüşümün bir ağırlık kaymasından çok, bir sentezleme şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir. Türkiye'nin kalkınma arayışında toplumsal dinamiklerin basıncı, Soğuk Savaş'ın seyrindeki ısınma ve soğuma dönemleri ve aydınların ideolojik üretkenliğinin katalizör etkisi, devletçilik ve plânlamanın içeriğini 'fizikî' değil, 'kimyasal' bir dönüşüme uğratmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Aydınlanma düşüncesinden beri kendiliğindencilik ile iradecilik, toplumlar tarihinin akışına dönük iki farklı yaklaşımı temsil etmektedir. Kim zaman bu akışı hızlandıran dinamikler kendiliğindenci bir yaklaşımla sahiplenilirken, statükocuların tutumu iradecilikle özdeşleşmiş; kimi zaman insanlığı geriye götüren siyasî ve iktisadî mekanizmaların işleyişi kendiliğindencilikle savunulurken, iradecilik, bu mekanizmalar karşısındaki direnç ve mücadelecilikle temsil edilmiştir.

Bu kavramlar etrafında yürütülen tartışmanın bir cephesinde, siyasî ve iktisadî alanlar arasındaki ilişki bulunmaktadır: Devleti meydana getiren 'sözleşme' ilişkisi, piyasa mekanizmasını da belirleyen temel unsurdur.

Toplumun gelişim dinamikleriyle barışık bir siyasî yapı, tüm özel iradelerin kendi kendilerini genel irade adına sınırlandırmalarını sağlayan 'yasalara' bağlıdır (Rousseau, 2005: 16). Bu yasalar, 'doğal' sivil toplum karşısında devleti sınırlandırmaktadır.

Piyasanın işleyiş yasası ise fiyat mekanizmasıdır ve emeğin bu mekanizmaya tâbiiyetini ifade eden ücret, aynı zamanda bir sözleşme ilişkisinin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dobb, artık-değer üretiminin, 'kendiliğinden işlediği' söylenen piyasa üzerine kurulduğunu anlatır (Gülalp, 1993: 63). Dolayısıyla fiyat mekanizması da 'doğal' bir olgu olan piyasa karşısında devleti sınırlandırmaktadır.

O halde devlet, iradeciliğin belirdiği özneyi oluşturmaktadır. Plânlama ise, bu öznenin piyasa karşısında uyguladığı tersinden bir sınırlandırma mekanizmasıdır. Piyasanın fiyat mekanizmasına dayalı kendiliğinden gerçekleşen üretim ve bölüşüm işlevi karşısında plânlama, iradeci bir üretim ve bölüşüm ilişkisi öngörür.

1.1 Piyasa ve Plânlama Tartışması

Piyasanın kendiliğindenliği üzerine en bilindik liberal tez, Smith'in 'gizli eli'dir. Piyasacılık karşısında plânlamanın bir alternatif olarak öne çıkmasıyla birlikte bu tez Smith'in mirasçısı liberal kuramcılar tarafından olgunlaştırılmıştır. Hayek ve Mises, doğrudan plânlama karşıtlığı ile piyasayı savunmaktadırlar. "Amaçlı davranışların plânlanmamış sonuçları" olduğu varsayımından yola çıkarak piyasanın işleyişinin tam olarak anlaşılamayacağını, o nedenle de müdahale etmenin tehlikeli olduğunu vurgularlar. (Buğra, 2001: 204)

Mises, piyasa mekanizmasının doğallığını anlatırken, Robinson Crusoe'nun yalnız başınayken yaptığı tercihlerde kullanım değerine değil, bir eşdeğere ihtiyaç duyduğunu anlatır. Buradan yola çıkarak piyasa ilişkilerinin insan yaşamının doğasında bulunduğu sonucunu çıkarır. (Mises, 1935: 97) Hayek'e göre ise rasyonel tercihler yapmak için özel mülkiyetin olması gerekmektedir. Rasyonel olmayan politikalar,

plânlama çerçevesinde bilinçli tercihlerin öne çıktığı Sovyetlerde somut olarak görülmektedir: Tarım sektöründe emek-gücü daha 'ucuz' olmasına karşın yaygın bir şekilde traktör kullanımına geçilmiştir. (Hayek, 1935: 231) Dolayısıyla insan doğasına aykırı olan aynı zamanda akla da aykırıdır.

Bu bağlamda çağdaş bir liberal olan Sartori de piyasanın 'görünmez bir akla' sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu akıl olmadan herhangi bir devlet idaresi mümkün değildir, bu yüzden de sosyalizm esasında 'devlet kapitalizmi'nden başka bir şey değildir. (Sartori, 1962: 410) Sonuç olarak, liberallerin piyasa dokunulmazlığını bir mahkûmiyet, plânlamanın bozamayacağı bir yapısallık olarak yansıttıkları görülür.

Bu yansımaların sosyalist plânlama kuramcılarını etkilemediği de söylenemez. Plânlama ile piyasa arasında liberal ara yol denemeleri de Doğu Avrupa kökenli piyasa sosyalizmi tartışmalarında görülmektedir. Fiyatı, alternatifler sunan bir ölçüt olarak kabul eden Oskar Lange, plânlama örgütlenmesinin piyasa işlevini yerine getirmesi gerektiğinden söz eder (Lange, 1956: 82, 83). Plânlamanın piyasaya istikrar aşılayıcı boyutunu ileriki evrelerde Kornai ve Stiglitz tarafından da savunulmuştur. (Kornai, 1993; Stiglitz, 1993)

Marksist kuramcıların plânlama tartışmaları ise plânlamayı uygulayacak iradeyi iktidara taşıyana kadar gelişmekte olan kapitalizme ilişkin çözümlemelere dayalı olarak olgunlaşmıştır.

Piyasa anarşisi ile plânlamanın daha soyut düzeydeki tezadından hareket ederek kapitalizmin asla plânlama yapamayacağını yorumlayan Alman sosyalistlerine Engles'in eleştirisi şöyledir: (Erfurt Programı'ndaki "Temeli özel kapitalist üretimin niteliğinin kendisinde olan plânsızlık" ifadesinden yola çıkarak) "Özelden bu kastediliyorsa, yalıtık özel girişimcinin yerine, koca sanayi kollarını boyundurukları altına alan ve tekeller kuran anonim şirketler geçtikçe bu sadece özel üretimin sonu değil, plânsızlığın da sona ermesi demektir." (Engels, 2002: 2)

Ne var ki 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken sermayenin ulusaldan uluslararası düzeye kayan rekabeti şiddetlenmiş ve bu ölçekteki piyasaya dönük öngörü yeteneği zayıflamıştır. Tekelleşmeye dayalı öngörü ise üretici güçlerin tutarlı bir gelişim sağlamasını olanaksızlaştırarak plânlamayı kısırlaştırmaktadır. İktisadî özneler

düzeyinde kâr endeksli piyasacı plânlama ile aynı piyasa örgütlenmesinin başka iktisadî ölçeklerde (bölgelerde, ülkelerde) üretici güçlerin gelişimine gem vurması aynı tablonun farklı parçalarıdır. "Elbette tröstler, ne şimdiye dek tam bir plânlama yapmışlardır, ne de yapabilirler. Bununla birlikte belirli bir plânlamayı da uygularlar; sermaye babaları, üretim hacmini ulusal, hatta uluslar arası ölçekte önceden hesaplar ve bu üretimi bir plâna göre düzenlerler." (Lenin, 1998: 75, 76)

Sermayenin böylesi bir bilinç ve iradecilikten faydalanacağına dönük vurgular, kapitalizmin bu hızlı gelişim evrelerinde biraz da 'kendiliğinden' işleyiş tezini boşa çıkarmaya dönüktür. Fakat bunun ötesinde plânlama, sosyalist iktidar deneyimleri altında piyasa mekanizmasını ortadan kaldırılmasında bir araç olarak 20. yüzyıla damgasını vuracaktır.

Sosyalist plânlamada öncelik, devletin temel üretim araçlarını devletleştirmesidir. Piyasanın sırtını yasladığı özel mülkiyet düzeni böylece ortadan kaldırılmış ve eşitsiz bölüşüm mekanizması durdurulmuş olur. Ne var ki 'bölüşüm' üretim tarzından bağımsız değildir (Marx, 2002: 30). Devletleştirmeyle, üretim araçlarının entegrasyonunu *mümkün kılan* örgütlenme sağlanmıştır, fakat devletleştirmenin yarattığı bu olanağın değerlendirilmesi, yani entegrasyonun *gerçekleştirilmesi*, üretim sürecinin toplumsallaştırılmasına bağlıdır. Plânlama tam da devletleştirmeyi gerçek bir toplumsallaştırma haline getirmeye yarayan bir mekanizmadır. "Anti-Dühring'den yola çıkarak, 'devletleştirme' ve 'toplumsallaştırma' ayrımı konmalı. 'Toplumsallaştırmanın' ön şartı: Devlet üretim araçları ve ürünlerin fiilî ve etkili tasarruf yeteneğine sahip olmalıdır. (…) Son kertede 'soyut iktidar' değil 'somut yetenek' önemlidir. Yetenek tarihsel gelişimin sonucudur. (…) Plânlama, üretimi güçlerin toplumsal 'yönetimi' olarak başlar, giderek bu güçler üzerinde toplumsal bir 'egemenlik' haline gelir." (Bettelheim, 1973: 60-63)

Toplumsallaştırma, yeni kapitalist toplumda dizginlenen üretici güçlerin gelişiminin önünü açmayı gerektirir. Bu süreç, üretici güçlerin bileşenleri olan üretim araçları ve üreticiler düzeylerinde işler: Bir yandan üretim araçlarının birbirine entegre edilmesi sağlanır. Girdi-çıktı ilişkilerini ifade eden ileriye ve geriye bağıntılara dayalı olarak yürütülen bu entegrasyon süreci, gerçekte parçalı olan ekonomik kaynakların

piyasa üzerinden birleştikleri mekanizmaya nazaran çok daha verimli ve öngörülebilir bir bütünlüğe erişmelerini sağlar (Birdal, 2005). Yoksa herkesin plânının kendine olduğu piyasa ortamında iktisadî öznelerin 'hareket özgürlüğü', yetersiz bir toplumsal 'öngörünün' karşılığından başka bir şey değildir (Bettelheim, 1973: 79).

Diğer yandan "piyasa özneyi öldürmektedir" (O'Neill, 1998: 81). Plânlama, zihinsel ve fizikî emeğinin katkısına ihtiyaç duyduğu üreticileri özneleştirir. Plânlamanın bizatihi amacı, vardiyalarla çalışma yükünü ve zorunluluğunu en aza indirecek şekilde bir emek verimliliği tesis etmek ve bu suretle serbest kalan emeğin hem yeni ve daha nitelikli alanlara aktarılması hem de bireyin çok yönlü gelişimini sağlayabileceği entelektüel faaliyetlere yönlendirilmesidir (Lenin, 1998: 105, Küçük, 1975: 209). Özneleşme süreci gerçekte bir 'toplumsallaşma' sürecidir ve üretici güçlerin üzerinde toplumsal egemenliğin sağlanmasıdır.

Plânlamaya liberal ve Marksist yaklaşımlar arasındaki fark, özünde, kapitalizmin işleyişinin muhafaza edilmesi ile tasfiye edilmesi görüşlerindeki karşıtlığın bir yansımasıdır. Marksist kuramcıların plânlama tartışmasını derinleştirebilmesi ise Sovyetler Birliği deneyimine dayanmaktadır. Buna karşılık, dünyada kalkınma sorununun önem kazanmasıyla plânlama tek bir sosyalist ülkenin harcı olmaktan çıkıp bir kalkınma aracı olarak öne çıktığı evrede, liberal kuram da plânlama kavramını piyasacı perspektif içerisinde hazmetme yoluna gitmiş ve tartışmaya 'içeriden' dahil olmuştur. Ne var ki, bununla birlikte, liberalizm karşısındaki hâkim tartışma cephesi piyasadan çok bağımlılığı sorgulayan bir eksene kaymıştır.

1.2 Bağımlılık Tartışması

2. Dünya Savaşı'ndan sonra plânlamanın hem liberaller hem de Marksistler tarafından farklı bir şekilde tartışılmaya başlanmasında, az gelişmiş ülkeler topluluğunun dünya siyasetindeki öneminin artmasının payı vardır. Klasik liberalizme dayanan Modernleşme Okulu'nun az gelişmiş ülkeler için öngördüğü doğrusal kalkınma sorgulanmaktadır. Bunun karşısında ise kalkınmada devletin plânlamacı rolüne önem atfeden görüşler güçlenmiştir. Bağımlılık Okulu, tam da bu sorgulamanın ürünü olarak doğmuş ve liberalizm karşısında yürütülen tartışmaya hakim olmuştur.

1960'larda Modernleşme Kuramı'na dönük eleştirilere, Paul Baran'ın 1957'de yayınlanan Büyümenin Ekonomi Politiği kitabı öncülülük etmiştir. (Ersoy, 1992: 11). Baran, kalkınmada yatırım politikasının, piyasanın göreli avantaj kriterine değil toplumcu öncelik kriterlerine göre yapılması ile ekonomik darboğazlardan kurtulacağını söylemektedir. Böylece Modernleşme Okulu çizgisini takip eden az gelişmiş ülkelerin yuvarlandıkları ödemeler dengesi krizlerinin plânlı kalkınma politikaları ile önlenebileceğini göstermektedir.

Plânlama uygulaması çerçevesinde emeğin toplam yaratımı olan millî gelir, kısmen acil tüketim harcamalarında, kısmen de emeğin yeniden üretimini sağlayacak toplumsal şartların inşasında kullanılacaktır. Üretici güçlerin geliştirilebilmesi için bir süreliğine tüketici tercihlerinde kısıtlamaya gidilecekse de, toplumsal önceliklere göre eşitlikçi bir kaynak dağılımı sağlanacaktır. (Baran, 1973: 421-428) Kalkınmanın finansmanı için borçlanmak yerine (eşitliği bozan lüks) tüketimin kısılması, bağımsız kalkınma olanağına işaret etmektedir. Böylece bağımsızlık ile toplumculuğu bütünleştiren bir manivela olarak plânlama gündeme getirilmektedir.

Baran'ı takip eden Bağımlılık Okulu, temel olarak piyasa ile plânlama çelişkisinden değil, gelişmişlik ve az gelişmişlik çelişkisinden hareket etmektedir. Artık-değerin ülkeler ölçeğinde değil, dünya ölçeğindeki üretim ve bölüşümünü göz önüne alarak, merkez-çevre kutuplaşması üzerinde durmaktadır. Bu anlamda bağımlılık kuramı, hem anti-emperyalist hem de Marksizm dışı bir perspektiften hareket etmektedir (O'Brien, 1992: 24).

Bağımlılık Okulu, Modernleşme Okulu'na getirdiği 'tekçi' (monist) eleştiriyle kalkınma tartışmalarında bir kırılma yaratmıştır: Gelişmişlik ve az gelişmişlik, tek bir sürecin ürünü olan farklı sonuçlardır. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin çizgisini izleyerek kalkınmak olanaklı değildir.

Ne var ki bizzat bu eleştiri, kapitalist 'gelişme' olgusuna referansta bulunmaktadır (Wood, 2003: 35). "Az gelişmişliğin gelişmesi" (Frank, 1975), çevre formasyonunda gelişmeyi "çarpık" (Amin, 1977) ve "deforme" (Alavi, 1975) gibi nitelendirmelerle Batı'nın gösterdiği gelişme çizgisinden geri ve eksik yönleriyle ayrıştırmaktadır. O halde, az gelişmişlik ve bağımlılık kuramındaki 'gelişme'den kast

edilen, ‘metropollerde’ yaşanan kapitalist gelişmedir (Leys, 1992: 77). Bu durumda Batılı ülkelerin kapitalist gelişmesi ‘ideal’ ya da ‘normal’ addedilmekte ve bağımlılık çözümlemesi açısından bir dizi kuramsal soruna kapı aralamaktadır.

Bağımlılık Okulu’nun eleştirilen en temel zaafı, ‘bağımlılık’ olgusunun kendisini (Johnson, 1992: 150) ve ‘geleneksel-modern’ ikiliğini ‘merkez-çevre’ biçimi altında (Ersoy, 1992: 18) veri alıyor olmasıdır. Ülkeler arası eşitsiz gelişimin dünya ölçeğindeki *yapısal* boyutlarına odaklanan bağımlılık yaklaşımı, eşitsizliğin *toplumsal* boyutlarından uzaklaşmakla eleştirilmiştir (Gernstein, 1992). Toplumsal mücadeleye ilkesel olarak uzak olmadıkları bilinen bağımlılık kuramcıları, merkez-çevre ekseninde durdukları ölçüde kuramsal bir sıkışma yaşamakta ve *fiilen* toplumsal dinamiklerin uzağına düşmektedirler.

Merkez-çevre sınıflandırması, siyasî ve toplumsal dinamiklerce belirlenen bir olgunun yapısalmış gibi ele alınması hatasından kaynaklanmaktadır. Oysa az gelişmişlik ve gelişmişlik, yapısal olarak değerlendirildiğinde dünyada tam olarak böyle bir bölünme olmadığı ortaya çıkmaktadır. “Merkez ile çevre arasındaki fark, çevrenin kendi arasındaki eşitsizliklere nazaran daha azdır. Üçüncü Dünyacı tezlerin homojen olarak aldığı çevre ülkeler farklı toplumsal formasyonlara sahiptir.” (Arın, 1986: 91) Sonuç olarak, örneğin Wallerstein’ın dünya ölçeğinde *kendisi için sınıf* bilincinin yaratılmasını öngören yaklaşımı, toplumsal formasyonlar düzeyinde verilen mücadelelerin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Sınıf eksenli perspektifle bu temas, Amin’in ulusal kurtuluş mücadeleleri savunusundan da anlaşıldığı gibi, pratik düzeydedir ve piyasa çözümlemesini dışlamayı sürdürmektedir. (Wallerstein, 1992; Amin, 1992)

Bağımlılık Okulu’nun bu temel zaafına ilişkin son olarak belirtmek gerekir ki, kapitalizmin emperyalist aşamasının bu eksik çözümlemesi, ulusal kurtuluş çizgisinin ötesinde anti-kapitalist sınıf mücadelelerinin algılanmasında çarpıklıklar yaratmıştır. Toplumsal formasyonlar düzeyinde üretim tarzı ve emek-sermaye çelişkisi tablonun dışında bırakıldıkça, merkez-çevre ikiliği sosyalist ve kapitalist ülkeleri tek bir potada eritmektedir. Bağımlılığın sosyalist devrimden sonra da sürdüğü nosyonu, kapitalizmden sosyalizme geçişin içeriğini anlaşılmaz kılmaktadır. Bu durumda sosyalizm, kapitalizmden biraz farklı bir sömürücü geçiş toplumu olarak kabul edilmektedir.

(Angotti, 1992: 136) Böylece Bağımlılık Okulu, toplumsal mücadelenin can alıcı boyutu olan devrimci süreçler ile ilişkisini kurmakta ciddi bir körlük yaşamaktadır.

Buna karşılık, Modernleşme Okulu'nun klasik liberal kalkınma perspektifine Bağımlılık Okulu'nun indirdiği darbe karşısında kapitalist kalkınma perspektifi takviye edilmiştir. Ancak bu yeniden yapılanma da kuramsal taraflaşmanın konusu olduğu ölçüde karşı tarafın zaaflarından beslenmiştir.

Batılı ülkelerdeki Keynesyen politikalar, Birleşmiş Milletlerin Avrupa Ekonomik Komisyonu İcra Sekreteri Gunnar Myrdal ve Latin Amerika Ekonomik Komisyonu Genel Sekreteri Raul Prebisch gibi kalkınma iktisatçıları tarafından az gelişmiş ülkelere uyarlanmıştır. Ekonomik ve sosyal yatırımlar için plânlama politikaları benimsenirken, bu politikaların mümkün olduğunca toplumsal çelişkilerden ve dinamiklerden uzak, teknokratik bir ilişki ağı içerisinde uygulanması öngörülmektedir. Örneğin, az gelişmiş ülkelerdeki 'yoksulluğun' ana nedenleri hükümetler ve uluslararası kuruluşlar olarak saptanırken, önerilen çözümlerde yine bu kuruluşlara başvurulmaktadır. Böylece, az gelişmişlik ve bağımlılık kuramının gerçek kazançlarını işçi ve köylülerinden çok, uluslararası sermayenin ideologları kendilerine mal etmektedirler. (Leys, 1992: 81)

Bu yaklaşım, bağımlılık kuramını kısırlaştırıcı bir etki yaratmaktadır, çünkü bu kuramcılar, bağımlılık ile piyasadan kaynaklanan eşitsizliklerin harekete geçirdiği dinamikler konusunda tutarlı bir yaklaşım geliştirememişlerdir. Çözümlemenin merkezine sınıflar mücadelesi yerine yapısal ilişkileri yerleştiren Bağımlılık Okulu'nun, 'kalkınmanın' ilacı olarak sermayenin ve teknolojinin gücünü gizemselleştirdiği görülür. Toplumsal tarihin yaratıcı gücünün emek gücü olduğu, sermayenin emek gücünün bir ürünü olduğunu ihmâl edilir. Büyüme ideolojisinin fetişleştirilmesi, bağımlılıkçıların yazılarında başat özellik olarak kalır. (Johnson, 1992: 158) Sonuçta, üzerinde durulmayan piyasa çelişkilerinin toplumsal bir ürünü olan 'yoksulluk', liberal çözümlere yem edilir.

Kalkınmanın kuramsal ve pratik boyutlarında güçlenen bu yeni liberal damarın, bilinçli ve örgütlü bir çabanın ürünü olduğu da teslim edilmelidir. Uluslararası sermaye kuruluşlarından gelen kalkınma uzmanları, bağımlılık tartışmasında Bağımlılık Okulu'nun yapısalcı bakışını pekiştiren bir etkide bulunmuşlardır. Bu bağlamda radikal

toplumbilimciler, "özellikle Dünya Bankası gibi can alıcı bir ideolojik role sahip olan kurumlarla eklemlenmiş olan pratik burjuva düşüncesinin sahip olduğu ideolojik esneklik" karşısında uyarılmaktadır. (Bernstein, 1992: 69)

Kısırlaşmanın son noktasını ise Fernando Henrique Cardoso temsil etmektedir. Bağımlılık Okulu'ndan gelen Cardoso, sonraları yabancı sermayenin sanayi yatırımı yapmaya dönük ilgisi ile oluşan dinamizmden yararlanılması gerektiğini savunmaya başlamıştır. Bu anlamda Bağımlılık Okulu ekonomizmi ile liberal kalkınmacılık arasında bir geçişkenlik olduğu görülmektedir. Cardoso'nun "Yeni bağımlılığın –toplumsal açıdan maliyetli de olsa- durağanlıktan çok yapısal bir dinamizmi vardır" görüşü (O'Brien, 1992: 34), kuramsal olarak ilgisizlik gören toplumculuk-bağımlılık çelişkisinin Bağımlılık Okulu'nu içeriden çürüttüğünün bir göstergesidir.

Sonuç olarak, Modernleşme Okulu'na kaynaklık eden piyasacı görüşlerin Bağımlılık Okulu karşısında örgütlü bir yeniden yapılanmayla, kuramsal bir mücadele alanı haline gelen kalkınma tartışmasını anti-kapitalist plânlama tartışmasından uzaklaştırmayı başardıkları söylenebilir:

"Kuramsal sorunlar, kuramın ideolojik niteliğini de belirleyen politik pratiğin özel biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu pratik, öncelikle Üçüncü Dünya ülkelerinde devlet aygıtındaki (plânlama bürolarındaki) plâncıların, onların danışmanlarının ve (uluslararası sermaye ile) ECLA gibi ekonomik politika bürolarındaki aracılarının ve UNCTAD'dan IBRD/IMF'ye kadar bir 'yardım ve ticaret' ağı personelinin pratiğidir." (Leys, 1992: 91)

1.3 Tartışmayı Ayakları Üstüne Oturtmak

Siyasî dinamiklerin etkisiyle dahi olsa, kendisini başarılı bir biçimde yeniden üreten liberal kuram karşısında bağımsızlıkçı kuramın çözümleme bakımından yetersiz kaldığı yaşanarak görülmüştür. Bu yetersizlik, yöntemsel olarak şu şekilde açıklanabilir:

Bir teorik sorunsal oluştuktan sonra bunu doğrulama veya çürütme işlemi *bu sorunsalın kavramlarını* bu sorunsalın açıklamaya çalıştığı (ampirik, somut) olgularla yüz yüze getirerek, yapılamaz. Önemli olan aynı teorik alana bir *başka –daha doğru*

olduğu iddia edilen sorunsal içinden bakmaktır. (dipnot Belge (ed.), Poulantzas, 1977: 65)

Kapitalist düzenin bekâsını korumak adına siyasî iktidarın, üretici sınıfların baskısı karşısında toplumsal himaye lehine piyasanın eşitsizlik üreten mekanizmalarını sınırlandıracak esnekliği gösterdiği görülmüştür. Piyasaya bırakıldığında eşitsiz gelişecek ekonomik sektörlerde iradeci politikalara başvurulmaktadır.

Ne var ki, bu şekilde bir himaye politikası, plânlama aracılığıyla üreticilerin toplumsal artığa, yani kendi kolektif emeklerine yabancılaştırılmaları anlamına da gelmektedir (Petras, tarihsiz: 69). Pastanın büyütülmesi ile paylaşılması politikaları arasındaki bir senkronizasyon mu yoksa sıralama mı olacağı tartışması, piyasanın ürettiği eşitsizlik sorununun *üretim örgütlenmesi* boyutunu önemsizleştirmektedir.

Konu, az gelişmiş ülkelerin kalkınması sorununa genişletildiğinde aynı düğüm noktası karşılaşılmaktadır. Kapitalist kalkınma kuramlarında, gelişmenin önündeki engelin tasarruf sorunu olduğu varsayılır. Ülke dışından tasarruf sağlamanın alternatifi olarak iç tasarrufa dayanmanın devletçilik ve plânlama politikaları ile gerçekleştirilmesi öngörülür. Oysa ki bu politikaların içeride ve dışarıda set çektiği varsayılan eşitsizlik mekanizmaları, tasarrufunun hangi alandan sağlanacağına bağlı olarak değil, bu kavramsal çerçevenin dışından bir kalkınma politikasının tartışılmasına bağlı olarak ancak belirlenebilir. "Kalkınmanın bir tasarruf 'fonunun' büyüklüğüyle sınırlı olduğunu ileri sürmek (...) sadece üretimle tüketim arasındaki farkın *yalnızca* tüketimin azaltılmasıyla artabileceği ve toplam üretim artırılarak fark edilir ölçüde artırılamayacağı söylendiğinde belirli bir anlam taşır... Sanayileşme sorunu özünde finansal bir sorun değil, bir *ekonomik örgütlenme* sorunudur." (Dobb, 1967: 73)

Dolayısıyla denebilir ki; liberal kalkınmacılık içerisinde eritilen bağımlılık tartışması, ancak ekonomik örgütlenme sorunsalıyla takviye edilerek piyasa-plânlama çelişkisine yeniden kılıç atabilir hale gelecektir. Bu anlamda piyasa-plânlama çelişkisi ve bağımlılık-kalkınma çelişkisini sentezleyebilecek bir kuramsal yaklaşım, bugünün kalkınma arayışında devletçilik ve plânlama tartışmasını canlandırabilmenin ipuçlarını verebilecektir.

2. 1930'LARDAN 1960'LARA GEÇİŞ

2.1 1930'LU YILLAR

2.1.1 Dünya Siyasetindeki Dönüşüm

1. Dünya Savaşı'nın damga vurduğu yüzyılın ilk çeyreğinden 1930'lu yılları ayıran, dünya kapitalizminin doğurduğu ilk büyük ölçekli krizdir. 1929 yılında Wall Street borsasının çökmesi ile ABD'den dünyaya yayılan kriz dalgası üretime büyük ölçüde darbe indirdi ve kitlesel işsizlik doğurdu. 1. Dünya Savaşı'nın üzerinden henüz on yıl geçmemişken yaşanan bu iktisadî buhran ABD'nin yanı sıra Avrupa ülkeleri açısından da oldukça sarsıcı oldu (Timur, 1971: 157). Gelişmiş kapitalist ülkelerden başlayarak hemen her ülkede siyasî iktidarlar, iç iktisadî ve siyasî istikrarı sağlama derdine düştüler. Bu koşullar altında uluslararası ticaret küçüldü ve ekonomik olarak ticaret hadlerinin mamul mallara göre birincil ürünler aleyhine dönmesiyle az gelişmiş ülkelerin ithâlât kapasitesi daraldı (Reynolds, 1996: 59). Krizi izleyen dönemde hem gelişmiş hem de az gelişmiş kapitalist ülkelerde devletin krize müdahale refleksi, kamu sektörünü güçlendirdi. Bu dönemde mecburi devletleştirmelerle kamu iktisadî teşekküllerinin oluştuğu görüldü (Boratav ve Türkcan, 1994:179).

1929 krizi ile birlikte klasik liberal iktisat kuramı da bir iflas yaşıyordu. Bu nedenle de gelişmiş kapitalist ülkeler, hem krizin etkilerini nasıl temizleyecekleri hem de bu tür krizlerden bağışık bir birikim tarzının nasıl sağlanabileceği konusunda arayışa girdiler. Serbest piyasanın işleyişinin uzun vadede optimal bir denge ve tam istihdam yaratacağı varsayımının çökmesiyle, piyasa aksaklıklarının ve kriz risklerinin giderilmesi için devlet müdahaleciliğinin ne ölçüde devreye girmesi gerektiği tartışma konusu haline geldi. Her zaman iktisadî sahada belli işlevler üstlenmiş olan kamu sektörünün ölçeğinin genişlemesi de tartışmaya dahil edilerek Keynesyen kuramın tohumları bu dönemde atıldı (Çavdar, 2001: 18).

Kısacası, 1930'lar dönemi dünyaya tekil bir kapitalist birikim tarzının ve emperyalist projenin hâkim olmadığı, böylece farklı siyasî deneyimler ve kalkınma girişimlerinin yaşandığı bir süreçtir. Bu nedenle de Türkiye'nin konumunu anlarken farklılık arz eden iktisat politikası kulvarlarına kısaca göz atmakta fayda vardır.

Dünya Buhranı'nın en şiddetli yaşandığı ABD'de, bir tür yeni 'toplum sözleşmesi' olarak 1933 yılında gündeme getirilen *New Deal* programı, krizden çıkışa dönük devlet müdahaleciliğine ağırlık veren bir politik açılımdı. Program çerçevesinde *Tenessee Valley Authority* (TVA) gibi bölgesel ölçekli plânlama pratikleri uygulandı. Ne var ki, TVA'nın gelişiminden de anlaşıldığı gibi devlet müdahaleciliği özel sektörün toparlanmasını sağlamak üzere izlenen geçici bir politikaydı. *New Deal* programının yaratıcısı olan dönemin ABD Başkanı Roosevelt'in "devletçe korunan bir özel teşebbüs" olarak tarif ettiği TVA, kamu eliyle özel sektörün yeniden yapılandırıldığı kapitalist plânlamanın ilk prototipi olarak tarihte yerini aldı.

Batılıların karşılaştırmalı üstünlük teorisinden hareketle az gelişmiş ülkelere telkin ettikleri 'iş gücün fazlaysa ileri teknoloji kullanma, aksi halde işsizlik meydana gelir' telkini o güne kadar sanayileşmeden caydırmaya dönük bir söylemdi. Liberal kalkınma söyleminin sarsılması ile az gelişmiş ülkeler de kendi içlerinde tam istihdamı sağlamanın ve bağımsız sanayileşmeyi gerçekleştirmenin yollarını tartışmaya başladılar.

Alternatif kalkınma arayışındaki az gelişmiş ülkelerin birçoğu, dış ticaret hacminin daralmasından faydalanarak yerli kaynaklara yoğunlaşma zorunluluğunu iç piyasalarını geliştirme fırsatı olarak değerlendirdiler. Böylece az gelişmiş coğrafyalarda Batılı ülkelerin izinden gitmeyi vaaz eden klasik liberal kalkınma perspektifinin yerini, bağımsızlıkçı ideolojilerle harmanlanmış millîci düşünceler aldı. Latin Amerika'da Perulu Marksist José Carlos Mariategui'nin sosyalist milliyetçi tezleri, Balkanlarda Romen Mihail Manoilesku'nun otarşik sanayileşme ve korporatizm savunusu bu dönemde bulundukları bölgelerde popülerleşmiştir (İlkin, Tekeli, 1982).

Liberal demokrasi ve liberal kalkınma modeline alternatif iktisadî ve siyasî arayışlara giren kapitalist ülkelerin siyasî iktidarları bu dönemde çoğunlukla faşizme yöneldiler. Almanya'nın yanı sıra sanayileşmesi geriden gelen Doğu ve Akdeniz kuşağı Avrupa ülkeleri, öte yandan Uzak Asya ve Latin Amerika coğrafyasındaki az gelişmiş ülkeler kriz koşullarının yarattığı işsizliği faşist örgütlenmeler ve silah sanayisine dayalı kalkınma politikaları ile massettiler. Aslında, bir iktisadî politika olarak silahlanma, Avrupa'da Nazi Almanyası'ndan başlayarak Batılı emperyalist ülkelerin de kriz koşullarından çıkmalarını sağlayan bir iktisadî büyüme manivelası olarak işlev gördü

(Çavdar, 2003: 229). Böylece 1929 krizi, 2. Dünya Savaşı'nın da koşullarını yaratmış oldu.

Öte yandan 1. Dünya Savaşı sonunda yarı-feodal bir kapitalist coğrafya üzerine kurulan çiçeği burnunda Sovyet iktidarı tam istihdam ve bağımsız sanayileşme sorununu plânlamaya dayalı bir kalkınma hamlesi ile çözmeye girişmişti. Sovyetlerde üretim araçlarının büyük bölümünün sermayedarların elinden alınıp sosyalist devlet örgütlenmesine dahil edilmesi, bu anlamda serbest piyasanın ortadan kaldırılmasıyla, kapitalist ülkelerin devlet *müdahaleciliğinden* farklı olarak ekonomide devlet *egemenliğine* dayalı bir sistem inşa edilmişti. Bolşevik Partisi iktidarı, plânlamayla geniş Rus coğrafyasında kendi içinde de çok ciddi eşitsizlikleri olan toplumsal formasyonun üretici güçlerini eşitlikçi bir anlayışla geliştirmeyi hedefliyordu. Siyasî iktidarın, sosyalist toplumun inşası perspektifinden değerlendirdiği bu süreç, Dört Yılda Beş Yıllık Plân ile başlayan kalkınma plânı hamleleri ile bir toplumsal seferberliğe dönüştürülmüştü. (Dobb, 1968)

Sovyet plânlamasında, mülkiyet düzeninin ortaklaştırılması ve gelişkin bir vardiya sistemi sayesinde 1920'lerin sonundaki atıl iş gücü harekete geçirildi. Yatırımlar, toplumsal önceliklere, yatırımların ne kadar yılda kendisini ödeteceğine ve doğuracağı iş gücü tasarrufunu hesap eden 'ödeme süresi'ne göre belirleniyordu. Öte yandan mekanizasyon, plânın omurgasını oluşturuyordu. Bu süreçte makine ithâlâtı ancak makine üretimini geliştirmek için kullanıldı ve bu sayede ödemeler dengesi bozulmadan ihracat malları tarımdan sanayiye kaydırıldı. Söz konusu bağımsız sanayileşme ve tam istihdam politikalarının gerçekleştirilmesinde ise başta kullanılan 'teknik her şeyi çözer' sloganından 'kadrolar her şeyi çözer'e geçilerek doğrudan işçilerin kendi inisiyatifleri ve yaratıcılıkları ön plâna çıkarıldı. (Küçük, 1975; Strong, 1988)

Dünyada ilk ülkesel ölçekli plânlama uygulamasını gerçekleştiren Sovyetler Birliği, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist dünyanın yeniden yapılanırken devşireceği çeşitli kavramların ve yöntemsel unsurların temellerini de bu dönemde attı. Az gelişmiş ülkelerin iç piyasa inşasında da elzem olan üretim birimleri geriye ve ileriye bağıntıları ile entegre etmede kullanılan girdi-çıktı hesaplamaları 1920'lerin ortalarından

itibaren yapılmaya başlanmıştı. İşletmelerin belirlediği girdi ihtiyaçlarının kısmen merkez, kısmen endüstri düzeyinde birçok defa gözden geçirildiği iterasyon işlemi de plân inşasındaki yerini ilk defa 1930'ların Sovyet Plânlarında almıştır (Boratav, 1982: 55-56).

Duvara toslayan dünya kapitalizmi, krizin etkilerini bertaraf etmekle ve yeniden silahlanmakla meşgulken, geri kalmış bir ülkenin gösterdiği bu iradeci ekonomi politikası doğal olarak az gelişmiş ülkelere örnek teşkil ediyordu. Sosyalist plân uygulamaları, söz konusu silkinişi yaşayan az gelişmiş ülkeler arasında da en başta Türkiye'de büyük bir ilham kaynağı oldu (Sezen, 1999).

2.1.2 Dünya Siyasetindeki Dönüşümün Türkiye'ye Etkisi

Lozan Antlaşması hükümlerine göre Türkiye Cumhuriyeti'nin gümrüklerini düşük tutmak zorunda kaldığı süre 1929'da doldu. Bu tarihe kadar Batılı sermayeye karşı korumacı olmayan bir dış ticaret politikası izlemesi gereken CHF iktidarı, 1929'dan sonra gümrük politikası aracılığıyla ekonomide bir "kamu maliyesi" kalemi yarattı (Özdemir, 1986: 33). Buna karşın Lozan'da halledilemeyen Osmanlı'dan devralınan dış borçlar sorunu da 1928 yılında çözüme kavuşturulunca yıllık ödemelere başlanmak durumunda kalındı (Timur, 1971: 157).

Türkiye'de Batılı ülkelerin korumacılık politikasına koymuş oldukları geçici engelin kalkması ile çakışan 1929 Dünya Buhranı, içe dönük bir kalkınma politikasını bir olanaktan zorunluluğa çevirdi. 1. Dünya Savaşı'nın buhranından yararlanarak Anadolu'da İttihat ve Terakki'nin uyguladığı Millî İktisat politikasına yakın ve şimdiki 1929 buhranından etkilenen diğer devletlerin izledikleri millîci politikalara paralel olarak 'devletçilik' Türkiye'nin korumacı ve sanayileşmeci politikasının adı oldu. Bu politika yakın geçmişten ve çağdaş örneklerden farklı, özgün bir politika olma iddiasındaydı.

Türkiye, karşılaştırmalı üstünlük teorisinin savunduğu bağımlı uzmanlaşmanın eleştirisinden hareketle korumacı sanayileşmeye yöneldi. 1933 yılında yazılmış Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı'nın gerekçesinde "Zirai memleket olarak hammadde müstahsili mevkîinde bırakılmak isteniyoruz... siyasî nüfuzlarını kullanıyorlar... O yüzden acilen

sanayileşmemiz gerek" deniyordu. Plânın sunuş bölümünde ise, dünyada gelişme ile geri kalmış olmanın tek bir bütünün birbirini tamamlayan parçaları olduğu, Türkiye'nin "bağımlı, geri kalmış, tarıma dayalı, hammadde üreten" kutupta yer aldığı vurgulanmakta, ileri ülkelerin yaşadığı "büyük bunalımın" dünyanın geri kalmış bölgeleri için bir silkinme fırsatı yaratabileceğinden söz edilmekteydi. (İnan, 1933)

Ülkeye büyük kredi tahsislerinde bulunacak durumu zaten olmayan Avrupa devletlerine borçlanmanın ise bağımlılık anlamına geleceğini Başbakan dile getiriyordu: "Hesapsız geniş ecnebi istikrazlarını ödeme mecburiyeti başladığı günler... taksitlerini ödeyememek güçlüğü gelip çatması.. devlet İstiklâlini bozacak... tazyiklere yol açar. Büyük savaş sonunda... büyük istikrazlara kucak açan bazı devletle, bütçelerinde ecnebi kontrolünü kabul etmek zorunda kaldılar." (Boratav, 2006: 228)

Bu düşüncelerle Osmanlı döneminden kalma son imtiyazlı yabancı sermaye artıkları, millîleştirmeler yoluyla bu dönemde temizlenirken yabancı sermaye ile sanayileşmeye dönük yeni ilişkiler kuruluyordu. İktidardakilerin gözünde, kalkınmanın temeli sayılan, hatta kalkınma ile özdeşleştirilen sanayileşmeyi, gelişmiş Batılı ülkelerin sermaye yardımı olmadan gerçekleştirmek olanaksızdı. Kıtlık koşullarında çay, kahve ve şeker ithâlâtı hükümet elinde toplanırken ihracata ruhsatlandırma getirilmişti (Timur, 1971: 160).

Dünya ticaret hacminin daraldığı koşullarda, Türkiye'nin ihracat hacminin 1929-38 döneminde 1924-28 aralığına nazaran yavaşlayarak da olsa artmaya devam ettiği görülmektedir. Sonuç olarak 1929 dönemecinden sonra siyasî iktidar, dış yardım almayan yani 'kendine yeterli' ve dış ticaret hacmini küçülten 'kapalı bir ekonomi' hedefiyle 'devletçilik' modeline geçmiş değildir (Günçe, 1981: 120; Tezel, 2002: 114, Pamuk, 1999: 39).

Türkiye bu dönemde çeşitli korumacılık ve müdahalecilik politikaları izleyen ülkeler içerisinde ulusal bir plânlama politikası izleyen yegâne ülke olmakla birlikte, bunu sadece bir dizi sınaî yatırımı gerçekleştirmekle sınırlı tutmuştur. Sovyetler'de piyasanın tasfiyesiyle sermayeden alınan inisiyatifin topluma verilmesi plânlamanın temel karakterlerinden biri iken, Türkiye'de plânlı devletçiliğin piyasaya alt yapı oluşturacak şekilde ve tepeden yürütülmeye çalışıldığı görülmektedir.

Bu bakımdan Türkiye'de devletçiliğin Sovyetler Birliği'nden çok faşist devletlerin piyasa karşıtı olmayan millî kalkınmacı anlayışlarına yakın durduğu söylenebilir (Çavdar, 2001: 105). Türkiye'nin 1930'lardaki plânlı kalkınma hamlelerinde 1. Dünya Savaşı'ndaki gibi açık bir Alman etkisi olmamakla birlikte, bu on yılın ortalarından itibaren savaş çanları çalmaya başlarken Almanya ile girilen iktisadî ilişkiler dikkat çekicidir. 1929'da mecburen tanzim edilen ithâlâtın daha fazla ikili kliring anlaşmalarına dayalı hale gelmesi, 1933'ten itibaren dış ticarette Alman etkisinin önünü açmıştır (Timur, 1971: 190). 1935'te imzalanan bir antlaşma ile Türkiye'nin dış ticareti, "Üçüncü Reich'ca tasarlanan iş bölümüne kısa sürede uyum göstermiştir." 1936 tarihinde Türkiye'nin ihracatının % 51'ini Almanya satın alıyor, Türkiye de ithâlâtının % 45'ini bu ülkeden sağlıyordu (Keyder, 1998a: 51).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı'nı Sovyetler'in teknik ve malî yardımı ile gerçekleştiren CHF, bunun üzerine siyasî ve iktisadî kalkınma modeli açısından kendisini komünizmden ayrıştırma gereği hissetmiştir. Nitekim Kadro dergisinde devletçiliğin bir 'iktisadî *sistem*' olduğu söylenirken yapılan vurgunun, Türkiye'nin kalkınma modelini sosyalist sistemden ayrıştırmaya dönük olduğu söylenebilir. Keza basında Birinci Plân'ın sosyalist plânlardan farklılığı üzerine sürekli yazılar çıkmıştır. Neticede siyasî iktidar da Sovyet desteğini dengeleyecek aksi yönde bir adım atmış ve Plân raporunu incelemek üzere bir Amerikalı heyeti ülkeye davet etmiştir. (İlkin, Tekeli, 1982)

Kapitalist iktisadî kalkınma açısından değerlendirildiğinde ise Türkiye'de devletçilik 1930'ların prematüre Keynesciliğinin bir damarını oluşturuyordu. 1960'lı yılların plânlı kalkınma politikasında uluslararası iktisada eklemlenme biçimi olan ithâl ikâmecilik, bir nüve halinde bu dönemde, gücünü daha fazla "bağımsız kalkınma" arayışından alan ilkesel bir yönelimle pratiğe dökülmüştür. İthalatı ikâme eden ve 1930'lu yıllara damga vuran % 0,3'lük büyümenin ardındaki dinamik ise, dönem boyunca 20 kadar yeni işletme açan devlet değil, korumacılık sayesinde piyasada palazlanan yerli küçük üreticidir (Pamuk, 1999: 37). Buradan da 'devletçiliğin' büyük ölçüde ekonomi değil, ideolojik kaynaklı olduğu doğrulanmaktadır.

Vurgulanması gereken bir nokta da, ithâl ikâmeciliğin paradoksal bir biçimde ithâlâta bağımlılık yaratan aldatıcı mekanizmasını Türkiye'nin erken bir dönemde tecrübe etmesidir. Sovyetler'in Türkiye'ye sunduğu faizsiz krediyle finanse edilen Birinci Plân'dan sonra İkincisi için İngilizlerden alınan malî destek, bir tek Birinci Plân'da gerçekleşen pozitif ithâl ikâmesini sonraki tüm plânlarda gitgide artan bir ithâlât bağımlılığına dönüştürmüştür (Boratav, 2006). Birinci Plân'ın dar kapsamından kaynaklanmış dahi olsa bu durumun kendisi, Türkiye'nin kalkınma arayışı açısından plânlama ile bağımlılığın bundan sonra daima içiçe ilerledikleri bir kulvar yaratmıştır.

2.1.3 Ülke Siyasetindeki Dönüşüm

1920'lerin serbest piyasacı ortamında siyasî iktidarın yerli sermaye sınıfı yaratma politikasının sunduğu olanakları kullanarak ve yabancı sermaye ile ortaklıklar kurarak, 'fırsatçı' ve 'işbirlikçi' bir sermayedar çevresi oluşmuştu. "Aferist"[1] diye adlandırılan bu çevre, sınaî tesislerin işletilmesinde, yatırım ihâlelerinin alınmasında hukuklu veya hukuksuz büyük kazançlar elde ederek 1930'larda hem devlet hem de halk içinde tepki uyandırmaya başlamıştı. Bir tür ilkel birikim pratiği ile gelişen bu sanayi burjuvazisinin hammaddeyi gümrüksüz ithâl edip basit işlemlerle bunu nihaî mala dönüştürerek iç piyasanın rekabetsiz ortamında fahiş kârlarla satabildiği 'büyük çıkar' tablosu, devletçilik reflekslerini kuvvetlendiren bir unsur olmuştur.

1920'lerde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyiminde de amaçlandığı gibi 1930'ların muhalefet dinamiklerini görmek ve kontrol etmek üzere kurulan Serbest Fırka, liberal ortamdan faydalanarak türemiş ve ahtapot gibi her yanı sarmış 'aferist' şirketlerin devlet ve toplumda neden olduğu tepki birikimini açığa çıkardı (Zürcher, 2001: 259-261). Ancak Serbest Fırka denemesinin esas önemli yanı, izlenen iktisat politikasında dolaylı olarak yapıcı bir etki doğurmasıdır. 'Devletçilik', bir yandan kitlelerin 'aferizm' hoşnutsuzluğu karşısında iradeci bir çıkış teşkil ederken diğer yandan İttihat ve Terakki'nin 'millî iktisat' politikasını yeniden gündeme getirdi.

[1] İş Bankası ile ilişki halindeki bu çevre, Banka'nın Fransızca ismini çağrıştıran 'çıkarcı' anlamındaki bu sözcükle anılıyordu.

Bu şekilde modelleştirilen devletçiliğin siyasî saiklere dayandığı, hele Meclis'ten bakıldığında rahatlıkla görünebiliyordu. Muhalif milletvekili Ahmet Ağaoğlu, CHF'nin devletçiliğe dümen kırmasının siyasî boyutunu şu sözlerle ifşa etmekteydi: "Eski CHF liberalin liberali idi, İsmet Paşa'nın Sivas'taki nutkundan evvel... CHF'nin devletçi olduğunu ne ben ne de kimse bilmiyordu. Bu nutuktan sonradır ki CHF devletçi oldu. Demek ki yeni Fırka'ya kurulmadan evvel 'serbest' namı vermiş olanların, eski Fırkaya da 'devletçi' sıfatını ilave etmeğe karar vermişler." (Boratav, 2006: 89)

Devletçilik, özellikle 1930'larda çıkarılan yasalarla Avrupa'da yükselişte olan faşist uygulamalardan CHF'nin etkilendiğinin bir göstergesidir. Polise geniş yetkiler tanıyan Polis Vazife ve Salahiyetleri Kânunu, basın mensuplarını İçişleri Bakanlığı altında örgütleyen Basın Birliği Kânunu, işçi-işveren ilişkisinde zorunlu uyum öngören İş Kânunu ve ırkçı İskân Kânunu bu dönemde çıkmıştır. Devlet-toplum ilişkilerine dönük düzenlemeler faşist anlayışı yansıtırken devlet-parti ilişkisinde de benzer eğilimler görülmüştür. Almanya ile ilişkilerin sıkılaştığı 1937-39 döneminde parti il başkanlıkları valiliklerin sorumluğuna verilmiştir (Timur, 1971). Böylece, Serbest Fırka denemesinden sonra tam tersi bir istikâmete dümen kıran CHF, Devlet ile Parti'nin içiçe geçtiği bir yapı yaratma eğilimi göstermiştir.

2.1.4 Kalkınma Yönteminin Şekillenmesi

1930'a kadar kalkınma politikasında pusulasız hareket eden siyasî iktidarın devletçiliği, bu aşamada sadece ipleri eline almış olmasından ibaretti. Oysa pratikte sermaye birikiminin nereden yaratılacağı ve kalkınmanın hangi yöntemle uygulanacağı soruları gerçeklik kazanmıştı. 1930'dan itibaren korumacı tedbirler uygulanmaya başlandı. 1931 sonunda istikâmet "iktisadî bağımsızlık" ve "hızlı kalkınmaya" dayalı bir devletçilik olarak netleştirildi (Boratav, 2006: 106). İktisadî bağımsızlık, millîci, korumacı devletçiliğe, hızlı kalkınma ise plânlamaya karşılık geliyordu.

Millîci-korumacı devletçiliğin nasıl uygulanacağı ise aferist çevrelerin siyasî iktidar içindeki hâkimiyeti sürerken, tartışmalıydı. Devletçilik modelinin gerçek mahiyeti de bu konuda verilen ufak çaplı bir mücadele sonucunda netleşti.

Devletçiliğin piyasacı olmayan ancak piyasanın önünü açan bir politika olduğu en resmî ağızlardan anlatılıyordu. Ekonomi Bakanı Mustafa Şeref, devletçiliğin piyasacı politikadan farkını "Memleket dahilindeki iktisadî menfaatler, kendi kendine ve anarşik suretle faaliyet ve harekette bulunamayacaktır" şeklinde izah edip, ardından "Fakat (....) devlet faaliyeti ferdi faaliyetine yerine kaim olmayacak, ferdin faaliyetinde ne gibi engeller varsa onları bertaraf edecektir" vurgusu yapmaktaydı. Ayrıca, iktisadî menfaatlerin piyasa anarşisi karşısında "yüksek bir ahenk ve muvazeneyi temin etmek için bir noktaya doğru sevk ve tevcih" edilmeleri gerektiği söylerken merkezi plânlamaya işaret etmekteydi.

Bakan'ın konuşmasının devamındaki şu sözler ise konuya başka bir boyut katmaktadır: "…Devlet, ferdin efradı *istismarına* açık olan hâkim noktaları işgal edecektir." (vurgu bize ait) (Boratav, 2006: 93) Aslında devletin piyasada tuttuğu kritik mevzilerin hemen hemen tümü o ana kadar da sermayenin himayesine hizmet etmişti. Ne var ki, bir kişinin bir topluluğu 'sömürme' ihtimalinden söz edilmesi ve buna karşı devletin otorite kuracağı tehdidi, Mustafa Şeref'in 'devletçiliği' tepki çekecek bir kapsamda anladığının göstergesidir.

Aslında bu konuşma, yaşanan siyasî cepheleşmenin işaretidir. Mustafa Kemal himayesinde olan yeni sanayici İş Bankası çevresi bir tarafta, İnönü himayesine hükümet ve Meclis'te aferistlere karşı olanlar diğer tarafta durmaktadır. Mustafa Şeref'in yukarıda yansıttığı devletçi görüşün, istismarcılıkla adları çıkmış aferist kesime yöneldiği açıktır. Vekil Şeref, her iktisadî sahaya el atmaya devam eden karşı cephenin komuta merkezi İş Bankası'nın kâğıt endüstrisi kuruculuğuna aday olmasına karşı çıkıp karşısında Reisicumhur Mustafa Kemal'i bulunca 1932'de istifa etmek zorunda kaldı. Onun yerine de karşı cephenin önemli bir ismi olan Celâl Bayar getirildi. Bayar, 12 Eylül 1932'de yaptığı bir konuşmada "Serbest sermayenin çalışmasına müsaade etmeyen ve bütün iktisadî faaliyetleri benimseyen aşırı devletçilik fikrine cevaz yoktur" diyerek duruşunu ilan etti (Boratav, 2006: 175). 'Aferist' çevre, Mustafa Kemal'in himayesi altında mücadeleyi kazanmışlardı. Böylece devletçilik ve plânlama, piyasayı sınırlandırmayan ve devlet eliyle sermaye birimini geliştiren bir karaktere sahip olmuştur.

2.1.5 Kalkınma Yönteminin Uygulaması

1933 yılında Bayar 'aşırı' devletçiliği frenlemeye giriştiyse de devlet merkezli ekonomi politikasından nesnel nedenlerle sapılmadı ve plânlama bizzat bu liberal iktidar çevresi tarafından yürütüldü. Türkiye'ye gelen Sovyet heyetinin sanayi tesisleriyle ilgili hazırlayıp Ekonomi Bakanlığı'na sunduğu rapor, Celâl Bayar tarafından sahiplenilerek "Sınaî Tesisat ve İşletme Raporu" adıyla Başbakanlığa sunuldu. Böylece Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı'nın temeli, 1920'lerin 'fırsatçı' ve 'işbirlikçi' sınaî burjuvazisinin hükümet içinde kurdukları siyasî hâkimiyet eliyle atıldı. Ne var ki Celâl Bayar, Sovyet heyetinden sonra yine bir rapor hazırlamak üzere bu defa bir Amerikan heyetini çağırarak yürütülen plândan 'hâlel' gelmeyeceğinden emin olma yoluna gitti.

Beş Yıllık Sanayi Plânları, gerçekte kamu hizmetlerini kapsayan "kapsamlı bir kalkınma plândan çok bir sınaî yatırım projeleri demetinden" oluşuyordu (Kuruç, 1998; Günçe, 1981). Plân'da mevcut kapasitenin tespiti, kullanım oranı ve düşük kullanımının nedenleri çalışmanın en verimli bölümünü oluşturuyordu. Öte yandan üretim birimleri arasındaki iç örgütlenmeyi sağlamaya dönük girdi-çıktı (input-output) tabloları, Plân'ın Sovyet plânlamasından aldığı en önemli teknik hazırlıkları arasındaydı. (Küçük, 1975)

Devlet eliyle sanayileşme ve devlet öncülüğünde sermaye birikimi arasındaki bağ Birinci Plân metninde şöyle anlatılıyordu: "Ana sanayi, hususî teşebbüs ve sanayi erbabına daha çok geniş ve faideli 'industie' imkânları bahşedecektir… Ucuz ve kolay tedarik edilir yarı mamul emtia verecektir. Bez dokuma sanayimiz mevcut millî fabrikalarımızın inkişafına pay bıraktığı gibi... yeni faaliyet alanları bahşedecektir. Bunların hakkı hayatları bugünkü şartlar altında teessüs eden mümasillerine kıyasen daha ziyade tahtı emniyette olacaktır." (İnan, 1933: 13)

Bu dönemde Âlî İktisat Meclisi Sanayi Raporu'nda "Her zaman ve her yerde sabit olmuştur ki, ticarî prensiplere en ziyade sadakat gösteren yerlerde bile, devlet idaresinde sanayi, hususî müteşebbisler elindeki sanayiye nispetle daha pahalıya maliyet gösteriyor" deniyordu (Boratav, 2006: 176). Devletin piyasa karşısında parazit bir unsur olduğu önermesinin yıllar boyunca özel sermaye yandaşlığının hanesine yazılan bir argüman olarak 'devletçilik' döneminden itibaren ileri sürülmekte olduğu böylece

görülmektedir. Piyasanın teşekkülü nihaî ve esas hedef olarak belirlenirken devletin mevcut müdahil konumu geçici ve arızî sayılmaktadır.

Birinci Plân 1934'te uygulamaya konarken, İkinci Plân'ın taslağı Ocak 1936'da Sanayi Kongresi'nde tartışılmış ve aynı yılın Kasım ayında Başbakanlık'a sunulmuştu. Birinci Plân ile aynı zamanda yürürlükte bulunan ve ayrı bir projeler listesi halindeki İkinci Plân, 1938 yılında uygulamaya kondu. Birinci Plân'da hammaddesi yurtiçinde olan sanayiyi geliştirmeye ve tüketim mallarına, İkinci Plân'da ise üretim mallarına ve ara mallara öncelik verildi.

İç piyasanın hali hazırdaki geriliği nedeniyle yatırımların dağılımını belirleyen unsur rasyonellik değil, askerî ve toplumsal kaygılar olmuştur. Dolayısıyla aralarındaki girdi-çıktı ilişkileri göz önüne alınmadan kurulan fabrikalar, ülke sathında sanayileşme yaratmak amacıyla Anadolu'ya serpiştirilmiştir (Timur, 1971: 179). Bu durumda Birinci Plân'da da belirtildiği gibi plânlı sanayileşmenin sermaye birikiminin önünü açma gayesi, devlet işletmelerinin daha çok kuruluş yasaları, iç örgütlenmeleri ve işlevlerindeki ticarî karakterde kendisini dışa vurmaktadır.

1932'de "memleketin sanayi ihtiyaçlarına göre devletçe tanzim ve organize edilmiş bir iktisat siyaseti takibi" amacıyla kurulan Devlet Sanayi Ofisi (DSO) de Bayar'ın gelişiyle özel sektör temelli kamu kuruluşları ile ikâme edilmeye çalışıldı. Âlî İktisat Meclisi'nde "Meclisin nokta-i nazarı, devlet sanayiciliğini daimi bir devlet vazifesi olarak kabul eden Sanayi Ofisi Kânunu'ndan ziyade eski Sanayi ve Maadin Bankası Kânunu'nun istinat ettiği ana prensibe müstenittir" kararı alındı. Sümerbank Kânunu gerekçesinde, kuruluşu ile ilga edilen Devlet Sanayi Ofisi'nin "sanayi erbabını endişeye düşürdüğünden" söz ediliyordu. Gerekçede aynı zamanda, DSO ile birlikte kurulan Sanayi ve Kredi Bankası'nın özel sektör sanayisine kredi verecek durumu yoktur" deniliyordu. (Boratav, 2006: 175-179)

Sümerbank ve Birinci Sanayi Plânı uygulamaları ile bu dönemde kamu girişimciliği anlayışında daha liberal kurumlaşmalar başlamıştır. 1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları A.O. kurularak özel teşebbüs niteliğinde büyük ölçekli ve sermayeli işletmeciliğin ilk örnekleri verilmiştir. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, hammadde araştırmaları kurumu olmasına karşın oldukça liberal ve ticarî anlayışa yakın bir şekilde

kurulmuştur. Sümerbank ile aynı biçimde örgütlenen Etibank'ta, her bağlı işletmenin ticarî şahsiyet kazanması ve şirketleşmesi amaçlanmaktadır. 1938 yılında sermayenin tamamı devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan İktisadî Devlet Teşekkülleri'ne (İDT) de liberal bir örgütlenme biçimi tarif edilmiştir. 3460 sayılı yasa, işletmelerde "çalışan memur ve müstahdemleri, görevlerinin yapılmasında basiretli ve tedbirli bir tacir gibi harekete mecbur" tutmaktadır. (Ekzen, 1981: 235-239)

1937'den zayıflayan devletçiliğe paralel olarak yabancı sermayeye dönük tutumda da yumuşamalar olmuş, yabancı sermaye "yararlı" ve "zararlı" olarak tasnif edilmeye başlanmıştır. Ne var ki, 1932-1937 arası güçlü ve iddialı bir şekilde dile getirilmiş olan devletçiliğin ve "bağımsız kalkınma" gibi ideolojik dayanaklarının etkilerini silmek ve yeni ortama intibak sağlamak da çok kolay olmamıştır. Tedricen devletçilik aleyhine güçlenen eğilimlerin paralelinde 1939'da borçlanmaya gidildiğinde, her şeye rağmen hâlâ 'borç' sözcüğünden çekinilmesi bunun bir göstergesidir: İngiliz ve Alman kredileri Meclis'te onaylandığı sırada bunların "istikraz mahiyetinde değil, malzeme kredisi" olduğu vurgulanmıştır (Boratav, 2006: 229).

Değinilmesi gereken bir önemli nokta, devletçilik politikasında yerli sermaye sınıfı yaratma uğruna kamu kaynaklarından doğrudan veya dolaylı yararlandırma dışında ulusal olmayan unsurların mülksüzleştirilmesinin de yer almasıdır. İttihatçı geleneği sürdüren bu çizgiye karşın, yabancı sermayeye dokunulmaz iken malına mülküne açıkça 'göz dikilen' gayri müslimler dış ticaret üzerindeki hâkimiyetlerini bu dönemin sonunda hâlâ korumaktadırlar. 1922'yi izleyen yıllarda dış ticaretin kontrolünü gayrı müslim unsurlardan devralma özlem ve teşebbüsleri, 1932-1939 döneminde de meyve vermemiştir (Boratav, 2006: 230). Bu değerlendirme, 2. Dünya Savaşı'nda biraz da bu bahaneyle gerçekleştirilen mülkiyet devri operasyonlarının, halli çok önceden beklenen bir sorunun çözümlenmesi olarak görülmesini sağlayabilir.

Devletçilik, sermayeyi himaye etmeye dönük yönlerine karşın halkı himaye etmeye dönük herhangi bir boyut taşımıyordu. Bu durumda toplumu kapsayan bir kalkınma plânından ziyade sadece iç pazara dönük bir sanayileşme plânı olduğundan söz edilebilir. Devletçiliğin en temel özelliği ise bu plânlar ile hedeflenen dönüşümün sınırlarını belirleyip denetim altında tutmaktı. Mevcut sınıf yapısını değiştirmek şöyle

dursun, geliştirmek ve pekiştirmek amacına yönelik bu tutum, kriz koşullarının cefasını çeken halkın sözcülüğünü liberallerin üstlenmesine sebebiyet vermiştir. (Timur, 1998: 14; Keyder, 1998b: 310)

Devletçiliğin iktisadî uygulanışı, işçilerin gerçek ücretleri gerilerken sınaî üretimin artmasına yol açtı. Kişi başına millî hâsıla yılda ortalama % 2,4 arttı. Buna karşın ücretler ya yerinde sayıyor ya düşüyordu (Yerasimos, 1998: 108). Biraz da bu nedenle devletçilik halkı zapturapt altına almanın da aracı oluyordu. Bu yanıyla da devletçiliğin, güçlenmekte olan Avrupa'daki faşist hareketlerden etkilendiği bir gerçektir. Nitekim 1920'lerde fiilen engellenmekte olan grev ve toplu sözleşme hakkı, 1930'ların sanayileşmesi ile sayısı artan işçiler için resmen yasaklanmıştır. Faşist İtalya'nın iş mevzuatından feyz alınarak hazırlandığı bilinen 1936 İş Kânunu, Meclis'te "Türk milletinin umumi çalışma kabiliyeti ister bedenen, ister fikren olsun her şeyden evvel ve sadece inkılâbın malıdır" diye savunulmaktaydı. Yasa, çalışma saatlerini uzatmış, çalışma yaşını düşürmüş ve asgarî ücret belirlememiştir (Timur, 1971: 187). 1933 Ceza Kânunu ve 1938 Cemiyetler Kânunu'nun "sınıf esasına müstenit cemiyeti" yasaklaması ile de işçilerin örgütlenerek haklarını aramalarının önündeki engeller pekiştirilmiştir (Işıklı, 1998: 331).

Öte yandan tarımda fiyatların dünya fiyatlarını izleyerek düşmesine izin veriliyordu. Fiyat sübvansiyonundan sadece orta ve büyük çiftçiler yararlanıyordu. Tarımda durum o kadar vahimdi ki, Cumhuriyetin başında ülkeye 2000 kadar traktör girmişken bunlar 1930'dan itibaren azalmaya başlamış ve 1944 yılında 956 adet kalmıştır. 1934 tarihli İskân Kânunu ise, ırkçı bir toprak reformu düzenlemesini gündeme getirmiştir. Ekilebilir toprakların genişlemesini sağlamaya dönük bu Kânun, ekim yapabilecek donanımı olan büyük toprak sahiplerine yaramıştır. Buna ek olarak, her ne kadar hazırlanan plânlar sermaye birikimine hizmet etmeyi gaye edindiyse de, dış ticaret kısıtlamaları, 1920'lerde yabancı sermayeyle kurdukları ilişkiler sayesinde ithâlâta ve ihracata soyunan sanayi burjuvazisinin birikim olanaklarını daraltmıştır.

Gerçekte ise devletçilik politikaları, dolaylı vergilerle ücretli ve yoksul sınıfların sırtından finanse edilmiştir. Tarım gelirleri zaten vergiye tâbî olmazken sanayi ve ticaretten alınan doğrudan vergiler 1929-1935 döneminde toplam vergilerin % 2'si

oranındadır. Bu dönemin göreli olarak kazançlarında bir kayıp olmayan tek kesimi memurlardır. (Timur, 1971)

Sonuç olarak, 1920'ler ve 30'lar birbirinin tersi anlamında "alternatifi değildir" ve kapitalist kalkınmanın değişen koşullar ile birikim evrelerine uyum dönemleri olarak süreklilik izlemiştir (Özdemir, 1986: 34). 1930'lar deneyimi "millî bir kapitalist sanayileşmenin sadece imkânlarına değil, sınırlarına da ışık tutmuştur". Sonraki dönemde sivrilecek sermaye gruplarından pek çoğunun kökeninde 1930'lu yıllarda devlet ihâleleri ile elde edilen kazançlar yatmaktadır. (Boratav, 2006: 50, 51)

2.1.6 Sonuç

1930'lu yıllar, gerek 1929'da patlak veren dünya ekonomik bunalımıyla birlikte liberal kalkınmanın krize girmesi açısından, gerekse 1920'lerden itibaren kapitalist dünyaya eklemlenme ilişkilerini geliştirmiş olan Türkiye açısından istisnai bir konjonktürdür.

Cumhuriyet'in on senelik mazisi içerisinde edinilen kısa sermaye birikimi deneyimi ile yeni bir millî sermaye sınıfı geliştirmenin ilk adımları atılmış; birikim ivmesi 1930'lu yıllara da yön vermiştir. Beş Yıllık Sanayi Plânları, devlet desteği ve denetimiyle yerli sermaye birikiminin önünü açmayı hedeflemiştir. İthal edilemeyen tüketim mallarını yerli yatırımlarla sağlamaya ve ülke içinde sanayi mevkîleri yaratmaya dönük plân öncelikleri, 1920'lerin dengesiz ve vurguncu birikim politikası karşısında entegre bir iç piyasa oluşumunu hedefleyen tutarlı bir politika oluşturmuştur.

1920'lerin işbirlikçi ilişkilerinin dünya ekonomik bunalımıyla bozulması üzerine kalkınma politikasındaki bağımsızlıkçı eğilim, devletçiliğin ortaya çıkışını karakterize etmiştir. Devletçilik, söylemsel düzeyde bağımsız kalkınma arayışı ile açıklanmış, pratikte ise özel sektörün gelişmesini sağlayacak bir iç piyasanın oluşumu amaçlanmıştır.

Öte yandan plânlı sanayileşmenin finansmanının yoksul ve ücretli kesimlere yüklenmesi, çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi gibi konulardaki devletçi düzenlemeler, iktidar-toplum ilişkilerinde faşizan eğilimleri hâkim kılmıştır. Dolayısıyla halkı himaye

etmemesiyle devletçiliğin, sadece sanayileşmeye odaklanmasıyla da plânlamanın toplumcu boyutu dışladığı söylenebilir.

1930'lu yılların sonlarına doğru ise yabancı sermaye ile köprüler yeniden kurulmuş, devletçilik gevşetilmiş ve devlet ile parti arasında bütünleşmeye gidilmesiyle toplum denetim altına alınmıştır.

2.2. DÜNYA SAVAŞI VE 1950'Lİ YILLAR

2.2.1 Dünya Siyasetindeki Dönüşüm

1930'ların ortalarından itibaren silahlanan ve yayılmacı eğilimler gösteren Nazi Almanyası'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması bekleniyordu. Ne var ki Sovyetler ile imzalanan Saldırmazlık Paktı sonucu güney ve doğu işgallerinden Batı Avrupa'ya yönelen faşist ordular, Avrupa'daki kapitalist iktidarlarda büyük hayal kırıklığı ve endişe yarattı. Söz konusu beklenti ile Batılı kapitalist devletler tarafından güçlenmesine göz yumulan faşist ordular, dünya çapında bir savaş ile ancak yenildiler.

Bu arada, silah sanayisi ve erkeklerin savaşa gitmesiyle ortaya çıkan işgücü daralması sayesinde kapitalist ekonomiler canlandı ve 1930'ların kriz koşullarının etkisini ortadan kaldırdı. 2. Dünya Savaşı sonucunda harap olmuş Avrupa coğrafyasının yeniden inşası da ekonomiyi dinamize edecek bir etken olarak belirdi. Devletçi uygulamaların başlattığı krizden çıkış sürecini savaş tamamlamıştı (Çavdar, 2003: 228).

Hemen hemen kıtasal ölçekte gerçekleşecek olan imar, zorunlu olarak plânlamayı gündeme getirdi. Avrupa'nın yeniden inşasının siyasî karakterinin belirlenmesi, savaş sonunda askerî hegemonyaya sahip iki büyük güç olan ABD ile Sovyetler Birliği nezdinde ilk defa sosyalizm ve kapitalizmi böylesi bir ölçekte karşı karşıya getiriyordu. 1930'larda sosyalizm açısından kapsamlı, kapitalizm açısından ise kısmî olarak görüldüğü üzere plânlama, kaynakların etkin dağılımını sağlaması için piyasa aksaklıklarının düzeltilmesine hizmet edebileceği gibi piyasanın etkisiz kılınması yahut tasfiyesi için de kullanılmaktaydı (Nixon, 1981: 59). Doğu Avrupa'da 'halk iktidarları' piyasayı tasfiye etmeye dönük sosyalist plânlama ile yollarına devam ederken, 'hür dünya' devletleri ABD desteğindeki Marshall Plânı çerçevesinde kapitalist

plânlama ile 1929'dan beri krizle ve savaşla 'aksayan' piyasanın yeniden inşasına giriştiler.

ABD, dünya kapitalizmi üzerinde ekonomik ve siyasal bir hegemonya kurarak, uluslararası kapitalist ilişkileri de yeniden örgütleme inisiyatifini aldı: Marshall Plânı, sosyalist blok karşısında 'hür' Avrupa devletlerini piyasa düzenine bağlamayı hedefleyen ABD'nin siyasî projesi idi (Eralp, 1981: 620). Savaş sonrası yeniden inşayı ifade etmesi bakımından Avrupa İmar Programı olarak isimlendirilen plân çerçevesinde, hem ABD'den yardım ve borç alınarak yeniden inşa bir büyüme dinamiğini harekete geçirecek hem de ideolojik olarak ortak cepheden beslenecekti (Keyder, 1998b: 311).

ABD'nin öznesi olduğu kapitalist yeniden yapılandırmanın ne savaş sonrası inşa konusuyla ne de Avrupa coğrafyasıyla sınırlı kalması beklenebilirdi. Dönemin Soğuk Savaş tarafları arasındaki kutuplaşma, dünyada az gelişmiş ülkeleri de kapsayan bir bölünme yaratmıştı. Az gelişmiş ülkeleri, Sovyetlere karşı 'hür dünya' cephesine davet edebilmenin en cazip yolu, kalkınma kredileri sunabilmekti. Bu doğrultuda Bretton Woods toplantısının ürünü olan uluslararası sermaye kuruluşları, devletlerarası bağımlılık ilişkilerini de makul bir dolayıma bağlıyordu. Bu çerçevede 1945-62 döneminde, IMF ödemeler dengesi açıklarını kapatmak üzere malî sektör ve programlara borç veren bir kuruluş olarak örgütlenirken, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ya da Dünya Bankası da kalkınma sorununa odaklanmış, maddî sektöre ve projelere uzun vadeli borç veren bir kuruluş olarak örgütlenmiştir (Güler, 1996: 48).

IMF ve DB'nın savunduğu yaklaşım, uluslararası serbest ticaretin son tahlilde ülkeler arası eşitsizliği ortadan kaldıracağı, ödemeler dengesindeki 'küçük' açıkların da 'yardım' yoluyla kapatılabileceği ve uzun vadede dünya ekonomisinde "istikrar" sağlayacağı görüşüdür (Schick, Tonak, 1998: 355). Az gelişmiş ülkeler topluluğunun bu şekilde dünya kapitalist işbölümüne örgütlenmesi misyonuyla hareket eden uluslararası sermaye kuruluşları, girişimciliği uyarmak üzere alt yapıyı geliştirmeleri ve ödemeler dengesi darboğazını aşmaları için sermaye fazlası olan ülkelerden yardım sağlama işlevi gördüler. (Türel, 1981: 636)

Dikkat çekici nokta, bu 'yardımların' mahiyetidir. ABD'nin az gelişmiş ülkelere gönderdiği yardımlar, BM'nin tasnifine göre "belirli bir ödeme takvimi olmayan

borçlar" olarak kabul ediliyordu. Yani ödemeler dengesini sağlamak üzere bonkörce verilen kredilerin yanı sıra yardımlar da borç yükünü artırıyordu (Alavi, Khusro, 1975: 63). Ne var ki, az gelişmiş ülkelerde birikimi zayıf olan sermayedarlar yoğun bir yabancı sermaye talebi oluşturdular. İşbirlikçi egemen sınıfların destek oldukları hükümetler de ödemeler dengesi sorunlarını çözmek için yabancı sermayeye daha davetkâr bir tutum almayı resmî politika olarak benimsemeye yönelmiş ve buna uygun çeşitli hukukî düzenlemeler içine girmişlerdir. (Eralp, 1981: 621-623) Kalkınmanın kredilendirme mekanizmalarına endekslendiği bu dolaylı bağımlılık ilişkisi, 'yeni-sömürgecilik' olarak isimlendirilmiştir (Başkaya, 1997).

Avrupa'da alınan yardım ve borçların büyümenin motor gücü olacak sektörlere öncelik tanınarak kullanılması, kaynakların bölüşümü konusunu gündeme getiriyor ve gelişmiş kapitalist ülkelerde Marshall Plânı'yla birlikte ilk defa ulusal düzeyde kamusal işlevi olan plânlama uygulanıyordu. İlk önce Norveç'te başlatılan bu deney daha sonra İngiltere, Hollanda ve tüm sosyalist olmayan Batı Avrupa'ya yayılmıştır (Myrdal, 1960; Tinbergen, 1959) Avrupa İmar Plânı'na katılan 16 ülke, daha sonra Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü (OEEC[2]) kurdular (Keyder, 1998b: 311).

Batılı kapitalist ülkeler, 1930 öncesindeki klasik liberal birikim tarzının doğurduğu piyasa aksaklığını, devlet müdahaleciliği, geniş bir kamu sektörü ve iç piyasaya dönük üretime dayalı Keynesyen birikim tarzı ile çözdüler. Bir anlamda, sürekliliğini sağlamak üzere piyasanın üzerinde devletin daha fazla söz sahibi olması sağlanarak "liberalizm yeniden canlandırılıyordu" (Herschlag, 1981: 40). Nitekim Avrupa'daki plânlama deneyimlerinde Sovyet plâncılığına karşı öne çıkan Fransız plâncılığı, liberalizmle uyumlu devlet müdahaleciliğinin örneğini teşkil etmiştir (Nixon, 1981: 59).

Liberal karakterini piyasacılıktan olduğu gibi 'demokratik' örgütlenmesinden da alan Fransız plânlaması, çeşitli toplumsal kesimlerin temsil edildiği Ekonomik ve Sosyal Konsey isimli bir danışma organı ve farklı sınıf temsilcilerinin çıkarlarını uzlaştıran Yüksek Plân Konseyi'ni bünyesinde barındırıyordu (Sezer, 1981: 172). Piyasa

[2] Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OEEC - Organization for European Economic Cooperation) 1961'de İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'na (OECD -Organization for Economic Cooperation and Development) dönüştü.

aksaklıklarının giderilmesi olarak ifade edilen olgu, sermaye birikiminin önünü açacak şekilde piyasada düzenlemeler yapılmasıydı. Plânların piyasalardaki eğilimlere ilişkin sağladığı bilgiler, genel bir piyasa araştırması bulguları niteliğindeydi. Fransa'da yapılan bir ankete verdikleri yanıtta özel firma yöneticileri, plânlamanın en önemli yararının çok kapsamlı piyasa bilgilerini parasız sağlamak olduğunu söylemişlerdir (Uygur, 1981: 438, 439).

Avrupa'daki plânlama deneyimlerinde, plânlamanın inşa ve dönüştürme kudreti Sovyet plâncılığından devşirilen ve ayrıca geliştirilen çeşitli matematiksel modellemelere ve tekniklere atfediliyordu. Bu anlamda piyasanın 'gizli elinin' yerini, plânlama tekniğinin 'gizli eli' almıştı. Dolayısıyla piyasa karşısında geliştirilen iradeciliğin, halk örgütlenmelerinden ziyade bir beyin takımına mal edilmesi söz konusuydu. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra olgun kapitalist ülkeler, plânlamada değiştirme irade ve güveni yerine, 'alet kutusunu' ön plâna çıkarmaya çalıştılar; aletlerin hassaslık derecesini artırmayı çok önemli göstermeye çabaladılar. (Küçük, 1981: 81)

Avrupa'da plânlama, gösterdiği başarıda Sovyet plâncılığından piyasacı amaçlarla nasıl kavram çaldıysa, şimdi de hızlı kalkınma arayışındaki az gelişmiş ülkeler üzerinde etkisi olan Sovyet plâncılığından rol çalıyordu. Az gelişmiş ülkelerin gündeminde, 1930'larda Sovyetler Birliği'nin geri kalmış bir ülkeden sanayileşmiş bir ülkeye sosyalist plânlamayla sıçrama başarısındaki 'hızlı kalkınmanın' yerini, 1950'lerde Batı Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinin savaş yıkımı sonrası Keynesgil plânlama ile yeniden inşa ve eski güçlerine ulaşma başarılarının 'hızlı kalkınması' almıştı. Bunun bir göstergesi olarak az gelişmiş ülkelerde "politik uygulama ve sonuç alma süresine yönelik sabırsızlık, savaş sonrası hızlı büyümenin iktisadî çevrime de duyarlılığını azaltmış olmasından kaynaklanıyor" idi (Jenkins, 1996: 277). Sonuçta, az gelişmiş ülkelerde de artık plânlama olmadan ciddi bir kalkınma hamlesinin gerçekleştirilebileceğine inanan hemen hemen kimse kalmamıştı (Herschlag, 1981: 40).

Gerek Soğuk Savaş'ın seyri, gerekse uluslararası sermayenin ihtiyaçlarında değişmeler üzerine az gelişmiş ülkelerle ilişkiler revize edildi. Hammadde ve pazar ilişkisine dayalı sömürgelerde gelişen bağımsızlık mücadeleleri, sömürgeci devletler açısından askerî ve siyasî olarak gitgide masraflı hale geliyordu. Sömürgeci iktisadî

ilişkilerin ortaya çıkardığı işbirlikçi yerli sınıfların siyasî hâkimiyeti altında, kendi iç pazarlarını yabancı sermaye ortaklıkları ile inşa edebilecekleri şekilde bağımsızlık tanınması eğilimi güçleniyordu. İngiltere 1947'de Afrika'daki büyük sömürgesi Hindistan'dan çekildi, Afrika'da ise bir on yıl sonra ilk defa Gana bağımsızlığını kazandı. (McNeill, 2004)

2. Dünya Savaşı'nın sonunda Nazi ordularını doğudan kıstıran Sovyet güçleri ile batıdan kıstıran müttefik güçler arasında, Avrupa'yı ikiye bölen ve 'hür dünya' ülkelerinin 'demir perde' olarak isimlendirdiği bir sınır oluşmuştu. Komünizmin yayılma sahasının Kızıl Ordu'nun erişebileceği coğrafyalarla özdeş görülmesi nedeniyle, Avrupa'da NATO ittifakı, Sovyetler'in çevreleyen bölgelerde de 'hür dünya'ya sadık ülkelerle askerî ve siyasî ittifaklar kurularak Sovyetler Birliği kuşatılmaya çalışılmıştı. Bu doğrultuda sömürgecilik karşıtı hareketlerin gelişmekte olduğu Ortadoğu'ya yönelik Bağdat Paktı ve Güneydoğu Avrupa'ya yönelik Balkan Paktı oluşturulmuştu. Stratejik askerî ittifakların, komünizme karşı mücadelede doping olarak verilen dış yardımlar dolayımıyla kalkınma stratejilerini de belirlediği bu dönemde, komünistlere karşı Kore'de savaş verilmiş, Hindistan'dan kopan Pakistan Bağdat Paktı'na dâhil edilerek az gelişmiş ülkelerde kapitalist plânlama için deneme tahtasına çevrilmişti.

ABD'nin az gelişmiş ülkeler topluluğu içerisinde kapitalist plânlı kalkınma alternatifini güçlendirmeye çalıştığı bir örnek olarak Pakistan'daki deneyim bu açıdan dikkat çekicidir. Beş Yıllık Plânlar kapsamında Pakistan'a gelen ABD yatırımcıları, ülkenin tüm envanteri hakkında bilgi sahibi olabiliyor ve kârlarını serbestçe dışarıya transfer edebiliyorlardı Pakistan Plânlama Kurulu ile yardım kuruluşu ICA arasındaki ilişki, plân kararlarına ICA'nın verdiği ve Plânlama Kurulu'ndan tavsiye aldığı yönde işliyordu. Plânlama Kurulu'ndan Prof. Bell'in "onlara (ICA) Pakistan ekonomisi hakkında mükemmel bilgi sağlıyorduk, tavsiyelerde bulunuyorduk, elbette hepsini uygulamıyorlardı fakat önemsiyorlardı" demesi, bunun bir göstergesidir (Alavi, Khusro, 1975: 73, 74).

Ne var ki, komünizme karşı oluşturulan ittifaklar bünyesindeki dış yardıma dayalı kalkınma mekanizması, bir süre sonra hem yardımı sağlayan ABD açısından hem de komünizmin yayılma kanallarının genişlemesi nedeniyle etkisiz hale gelmeye başladı.

ABD de ilk dönemlerde görülen dolar fazlası sonucu dış yardım şeklindeki kaynak aktarımının masraflı hale gelmesi sonucunda, az gelişmiş ülkelerin iç pazarlarına odaklanan sanayi uğraşları seçeneğini öne çıkarmıştır. (Eralp, 1981: 620)

Öte yandan, sömürgelerin bağımsızlığı için BM içinde Arap-Asya grubunu kuran devletler, sosyalist ve kapitalist dünya bloklarından ayrı bir devletler topluluğu oluşturmak üzere Colombo Konferansı'nda toplanmışlardı. 1955'te Afrika ülkelerinin de katılımıyla düzenledikleri Bandung Konferansı'nda tarafsızlık cephesini ilan ettiler. Bandung Konferansı'nın başını çeken Hindistan'ın devlet başkanı Nehru, "Biz ekonomik gelişmemizi yavaşlatmak pahasına da olsa özgürlüğümüzü korumayı yeğleriz. (...) Biz Hindistan'da bir yandan devlet sosyalizmini geliştiriyoruz, öte yandan da âdemi merkeziyetçiliği özendirmek için ne gerekiyorsa yapıyoruz" diyordu (Başkaya, 1997: 141). Sovyet kalkınmasına sempati ile bakan ancak 'demokrasi'den taviz vermemek adına özel sermaye birikimine kapı aralayan bu çizgi, ABD'den bağımsız bir siyasî inisiyatif teşkil etmekle birlikte, ABD'nin az gelişmiş ülkelerde yaratmak istediği liberal ideolojik etkiye de hizmet ediyordu. Çünkü komünizme sırtını dönen bir kalkınma arayışı, Sovyet örneği karşısında bir mevzi haline geliyordu.

Sonuç olarak, henüz taraf olmamış, ya da doğrudan tarafsızlığı savunan geniş bir az gelişmiş ülke topluluğunun ortaya çıkması Soğuk Savaş'ın seyrini belirler hale geldi. Bu nedenle Sovyetler Birliği, itidalli bir 'barış içinde bir arada yaşama' politikasına dümen kırdığı vakit, ABD de bu girişime uyumlu bir tavır gösterdi. Bu ortamda Bağdat Paktı'na bağlı Irak'ta Temmuz 1958'de anti-emperyalist bir ihtilâl oldu, öte yandan da Sovyetler'in itidal politikasının etkili olduğu Güneydoğu Avrupa'da Yugoslavya Balkan Paktı'ndan uzaklaşmaya başladı. Dolayısıyla toplumsal dinamiklerin askeri-siyasî ittifaklarla denetlenmesinin yanında az gelişmiş ülkelerin kalkınmacılık üzerinden taraflaştırılmasının önem kazandığı bir ideolojik mücadele dönemine girildi.

2.2.2 Dünya Siyasetindeki Dönüşümün Türkiye'ye Etkisi

1930'ların ortalarından itibaren Alman ve İtalyan faşist devletleri, devletçilik özellikleri ve anti-komünist yönelimleri ile de Türkiye'deki siyasî iktidar nezdinde sempati uyandırmıştı. 2. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Türkiye, bir yandan Sovyetler

Birliği'nin yenilgisiyle Alman ordularının zafer kazanma ihtimalini düşünerek, diğer yandan ülkenin savaşacak gücü olmadığı için, öte yandan da 1. Dünya Savaşı'ndan kalan 'taraf tutma, yenilme potansiyeli demektir' muhakemesinden hareketle son ana kadar İngiltere ile Almanya arasında salındı ama savaşa katılmadı.

Sovyetler Birliği'nin direnişi ve ABD öncülüğünde Batı'dan müttefiklerin de saldırması sonucu faşist devletlerin yenileceği kesinleştikten sonra Türkiye, yeni kurulacak dünyada yerini alabilmek için resmî savaş ilanında bulundu. Herkesin safını belirlediği savaş sonrası dönemde Türkiye de Batı'nın 'hür dünya' cephesinde yerini aldı. Ancak Türkiye'nin savaşa katılımındaki tereddüt ve gecikmenin etkisiyle, 'hür dünya' cephesinin merkezi olan ABD, Türkiye'ye dönük kuşkusunu hissettiriyordu. Savaş sırasında bir yandan müttefiklere öte yandan Almanya'ya şirin görünmeye çalışan dış politikası Türkiye'yi savaş sonunda uluslararası düzeyde tecrit etmişti (Timur, 1998: 18). Bu durumda Türkiye'deki siyasî iktidarın yapması gereken, ABD'nin Sovyetlere karşı doğal müttefiki ve 'hür dünya'nın parçası olduğunu ispatlamaktı.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP), Bretton Woods anlaşmasına katılabilmesi için gerekli olan çok taraflı serbest döviz rejimini, 1946'da gerçekleştirdiği devalüasyonla kabul etti (Eroğul, 1990: 19). 1947 Truman Doktrini, İngiltere'nin ABD'ye bundan böyle Türkiye ve Yunanistan'ın askerî ve siyasî sorumluluğunu üstlenmeyeceğini bir notayla bildirmesiyle başlayan gelişmelerin sonucunda ilan edildi (Küçük, 1981: 83). Söz konusu gelişmelerin bir parçası da CHP'nin yeni 'sorumlusu' ABD öncülüğündeki yeniden yapılanmaya biat adımlarıydı.

Öncelikle militarist güce biat edilmesi gerekiyordu. 'Savaşı sona erdiren taraf' olarak ABD'nin savaş makinesinin ülkede ne kadar kabul gördüğü, Nisan 1946'da ABD'nin *Missouri* ve *Providence* gemilerine Türkiye'de gösterilen 'sevgi' ile test edildi. Bunun karşılığı olarak ABD, Türkiye'nin 100 milyon dolarlık bir borç dilimini affettiğini bildirdi (Schick, Tonak, 1998: 361, 362).

Ardından, yeniden yapılanmada Türkiye'ye siyasî olarak biçilen 'demokrasiden taviz vermeyen az gelişmiş ülke' rolüne biat etmesi gerekiyordu. Bu, on beş senedir devletçilikle özdeşleşmiş tek partili siyasî yapının demokratikleştirilmesi anlamına geliyordu. Üstelik bu defa iktidarın çok partililiğe geçişte attığı adımın daha önceki

denemeler gibi geçici olmadığını da ortaya koyması gerekecekti. Geçmişteki benzerleri gibi iktidar partisinden doğan DP, kurulmasını takiben iktidara karşı birikmiş tepkiyi süratle arkasında topladı ve bu suretle iktidarın geleneksel hâkimiyet eğilimlerini uyarmış oldu. Cumhurbaşkanı İnönü, muhalefetin güçlenmesini göze alarak siyasî olarak uzun ömürlü olan adımı attı ve Amerikan kartalının kanatları arasına alınabilmek için, geleneksel hâkimiyet kaygılarına esir düşen Başbakan Peker'in DP'ye dönük suçlamalarını yadsıyarak muhalefetin 'isyancı bir örgüt' değil meşru bir siyasal parti olduğunu ilan ettiği bildirisiyle tarafını belli etti.

Truman Doktrini'nin parçası olan ilk Türk-Amerikan askerî işbirliği antlaşması da, bu aşamaların olumlu bir biçimde nihayetlendiği söz konusu Cumhurbaşkanlığı bildirisi ile aynı günde imzalanmıştır. İki olay arasındaki bağ meydandadır (Eroğul, 1998: 118).

Truman Doktrini ile birlikte güven sorunu çözüldüyse de biat ilişkisi bu sorunun halledilmesi için geçici bir araçtan ibaret değildi. Öznel yönelimi itibariyle rüştünü ispat etmiş olan Türkiye'nin iktisadî olarak hür dünya cephesine örgütlenmesi başlı başına bir biat, iktidar açısından da uyum kabiliyeti gerektiren bir süreçti.

1944'te Saraçoğlu hükümeti henüz savaşa nokta konmamışken "Harp sonrası kalkınma plânı ve programı" hazırlanması kararı almış ve bakanlıklar arası bir Plânlama Komisyonu kurulmuştu. İvedili Plân ismi verilen çalışma, hedefleri bakımından 1930'lu yılların plân modelinin en gelişmiş ve son halkasıdır: Plânın dış kaynaklarla değil, devlet kredisi ve savaş birikiminin değerlendirilmesiyle finanse edilmesi hesabı yapılıyordu. Savaşın resmen sona erdiği 5 Mayıs'ın iki gün ertesinde hazırlanan Özrapor'da "demokrasi âleminin bir zaafı olan müstemleke ve yarı-müstemleke şeriatı içine düşmemek" üzere iktisat politikasının belirlenmesi savunuluyordu. (Tekeli ve İlkin, 1981:1-4)

Truman Doktrini'nin imzalanmasına kadar attığı adımlarla hükümet tarafını açıkça belli etmiş olmakla birlikte, sıra ülke ekonomisini uluslararası kapitalist ekonomiye eklemlemeye gelince, 1930'ların öznel belirlenimli çizgisinin ürünü olan bu metinden başka bir hazırlık yoktu. Bu belirsizliği ortadan kaldırmak üzere ABD'den yollanan ilk misyonun başında bulunan Max Thomburg, Vatan gazetesinde "Sizin beş

yıllık plânınızı inceledim ve gördüm ki bu plân, kişisel güç ve özel teşebbüs faktörünü göz önüne almamaktadır" diyordu. Thomburg, Amerikan yardımı için devletçiliğin terk edilmesinin ve serbest girişimin teşvik edilmesini 'öneriyordu' (Schick, Tonak, 1998: 364; Küçük, 1981: 83). Ekonomi Bakanlığı'na "yeniden incelenmesi gerekiyorsa, yeni teklifte bulunulması" gerekçesiyle geri gönderilen İvedili Plân'dan ağır sanayi yatırımlarını içeren bölümler atıldı ve yapılan 'öneriler' doğrultusunda plân 1947'de yenilendi (Tekeli ve İlkin, 1981: 6-7). İçeriği değiştirilerek Vaner Plânı adıyla hazırlanan yeni çalışma, resmen yayınlanmadan önce Thomburg'un onayına sunuldu.

1947 Vaner Plânı bir 'sektörler koleksiyonu' olduğu ölçüde 1950-60 arasındaki yılların makro plânsız 'şantiye' görünümüne ışık tutmaktadır. Öncelik sıralaması ulaştırma, haberleşme, tarım, enerji, sanayi şeklindedir. Plân'a göre "dış piyasa adına iç piyasa örgütlenmeli", ulaştırma ve haberleşme ağı ile Türkiye "her noktasına erişilebilen bir pazar" niteliği kazanmalı ve Türkiye'nin "mukayeseli üstünlüğü" olan tarıma ağırlık verilmelidir (Günçe, 1981: 123).

Gerçek bir plândan ziyade bir "niyet mektubu" niteliğinde olan Vaner Plânı, uygulanmamasından da anlaşılacağı üzere ABD'ye iktisadî biatın belgesidir. Hedefleri ve öncelikleri itibariyle içeriği güncel siyasî tartışmalara yansımayan plân metni, sadece sanayi plânına bir 'tövbe' içeriğinde olduğu için kendisinden 'ölü doğmuş plân' olarak söz ettirmiştir (Okyar, 1951: 75). Bu belge, yazılmasıyla birlikte işlevini yerine getirmiş, Thomburg Misyonu da IBRD ve devamında Dünya Bankası misyonlarının daha kurumsal müdahalelerine kapı açarak görevini tamamlanmıştır (Küçük, 1981: 84, 85).

Türkiye bundan sonra kendi öncelikleri yerine uluslararası kapitalist işbölümünün önceliklerine göre kalkınma yöntemini tanzim eden, ithâlâta yönelerek, dolayısıyla da kredi alımıyla kendi ihtiyaçlarını karşılayan bir ülke olacaktı. Gerçekten de, 1930 yılından itibaren sürekli sağlanan dış ticaret fazlasının kaydedildiği son yıl 1946'dır. Bu tarihten itibaren kronikleşen dış açıklar ABD kredi ve yardımlarıyla kapatılmıştır. Nitekim 1946-50 yılları arasında, Türkiye'nin çoğunlukla Marshall Plânı ve Avrupa İmar Programı kapsamında aldığı dış yardım ve uzun vadeli kredilerin toplamı değeri, önceki 23 yılda alınan toplam yardım ve kredilerden de fazladır (Schick, Tonak, 1998: 363).

Tüm bu gelişmelerle birlikte CHP hükümeti, açılan kapıdan içeriye yeni bir Dünya Bankası Misyonu davet etti. 1950 Mayısı'nda gerçekleşen davetten murad edilen, Dünya Bankası'nın ülkenin envanterini çıkarması ve kalkınma önceliklerini tespit ederek bir program hazırlamasıydı. Davetin ardından yapılan genel seçimden sonra iş başına gelen Bayar-Menderes rejimi ise bu daveti yenileyerek, siyasî iktidarın uluslararası sermaye örgütleri ile olan ilişkisindeki sürekliliği ortaya koydu. Yeni Misyon, Thomburg Raporu'ndan sonra Misyon şefi Barker'in adıyla Barker Raporu olarak bilinen belgeyi hazırlayıp yayınladı.

Rapor, sermayedar kesimi yönlendirecek ve bölüşüm sorununu gündeme getirecek bütünlüklü bir plân değil, kamu yatırımlarını yönlendirecek bir program önermekteydi: "Misyon, hem özel hem de kamu gelişme harcamalarını kapsayan ekonominin her kesimindeki yatırımlar için özel hedefler koyan bir belirli plân hazırlamak için çaba harcamamıştır. Türkiye'de kapsamlı plânlama ne istenir ne de mümkündür." (IBRD, 1951: 251) Misyon kendisini ekonominin kamu kesimi için bir gelişme programı tavsiye etmekle sınırlamıştır. Bu kesimde serbest piyasanın kaynak dağıtım işlevi etkili olmamaktadır. Demek ki, piyasa mekanizmasının kaynak dağıtım rolünün etkili olmadığı kamu kesiminde, bu rolü Misyon'un kendisi üstlenmektedir (Küçük, 1981: 86). Dolayısıyla, birincisi, kamu kesiminde piyasanın daha etkili işletilmesinin istendiği anlaşılmakta, ikincisi, piyasanın daha iyi işletilmesinin Misyon'un hazırladığı gelişme programı çerçevesinde gerçekleşebileceği söylenmektedir.

Misyon'un gelişme programı ise yeni uluslararası işbölümünde Türkiye'ye biçilen rol konusunda Thomburg Raporu'nu kaldığı yerden tamamlamaktadır: IBRD, 1952-1956 dönemi programında kamu kesimi için artan oranda tarımsal yatırım öngörmekte (IBRD, 1951: 264, 265) ve "Türkiye'nin ekonomik kalkınmada tarımın oynayacağı rolü ciddi olarak küçümsemiş oluşuyla ilgili inancımızı daha önce ifade etmiştik" (IBRD, 1951: 57) diyerek eski CHP iktidarının kalkınmayı sanayiye dayandırma 'hatasını' tekrarlamaması konusunda DP'ye mesaj vermektedir. "Bizim istemediğimiz otoriter kontroller konmadıkça özel kesimin tasarruflarının tümünü yöneltmek imkânsız olduğundan ekonominin özel kesimi için benzer bir program

formüle etmeye çalışmadık" vurgusu ile de Demokrat Parti'den beklenen kalkınma yönü tayin edilmektedir: Tarıma ve özel sektöre dayalı kalkınma.

Avrupa'nın bütünlüklü kalkınma programı çerçevesinde, Türkiye'den ihracı beklenen tarım ürünlerine dünya talebindeki dalgalanmaların yol açacağı iktisadî istikrarsızlıklar ve bunların getirdiği döviz sıkıntıları, mevcut kalkınma modelinde ilk karşılaşılacak tehlikeyi oluşturuyordu. Türkiye ekonomisi üzerinde bu tehlikeler 1950'lerin ortasına kadar göze batmadı: Savaş döneminde döviz biriktirilmiş, imâlât atölye düzeyinde tutulup sınaî yatırım malları satın alınmamış, tüketim malları ithâlâtı da kısıtlanmaya devam edilmişti. Nihayet Marshall Plânı çerçevesinde Türkiye'ye kredi olanakları sunulmuştu. (Keyder, 1998b: 311)

1950-54 döneminde, kredi bolluğu ile ithâl edilen traktörler, ekilebilir arazilerin genişletilmesi, iklim koşullarının iyi gitmesi ve Türkiye'nin askerî destek verdiği Kore Savaşı'nın uluslararası piyasalarda hububat ihracatı lehine koşullar yaratmış olması, ABD'nin telkin ettiği kalkınma politikasını başarılı kıldı. Barker Misyonu'nun önerdiği gibi tarıma ve özel sektöre son derece sadık bir şekilde izlenen iktisat politikası, söz konusu konjonktürel olanakların ortadan kalkması sonucu 1953'te tıkandı.

İhracatın avantajını yitirmesiyle ithâlât olanakları da daralan Türkiye'ye, ödemeler dengesi sorununu çözmek üzere Chenery Misyonu yollandı. "Türkiye türünden, birçok yatırım ihtiyacı olan bir ülkede, mevcut fonları, birbirini destekleyecek projeler üzerinde yoğunlaştırma yerine coğrafi veya siyasal nedenlerle saçma tehlikesi vardır." (Chenery, 1953: 60) Yani kamu kaynaklarının tarıma ve piyasaya dönük düzenlenmesi yetmiyor, bunun sistematik olarak gerçekleştirilmesi gerekiyordu. DP bunu başaramadığı için ülke döviz bunalımına girmişti. Ancak sistemsiz harcamaların, tek parti idaresine karşı yeni bir devir açan DP'nin ihtiyaç duyduğu popülizme karşılık geldiği de göz önüne alınarak, "Ekonomi dışı nedenlerle yatırımların bir ölçüde saçılması zorunlu ise de, bu en az düzeyde tutulmalıdır" ihtiyatlılığı raporda yer alıyordu (Küçük, 1981: 89, 90).

Barker Raporu gibi Chenery Raporu da kaynakların önceliklere göre sistemli dağılımını anlatmada "plân" kelimesini kullanmıyor ve öncelikleri bu defa şöyle belirliyordu: "Birinci öncelik hammaddelere ve mevcut üretici kapasiteyi sürdürecek

olan malların üretimine verilmelidir... Bundan sonra, ülke içinde üretilmeyen en gerekli tüketim mallarının üretimine öncelik verilmelidir." (Chenery, 1953: 103)

Rapor'da bahsedilen 'ülke içinde üretilmeyen' ama 'tüketilen' mallar doğal olarak ithâl mallarıdır. 'Hammadde'den kastedilen tarım ve 'mevcut üretici kapasite'den kast edilen alt yapının ardından ilk defa ithâlâtı yerli üretim ile ikâme edilecek malların önceliğinden söz edilmektedir. Bir anlamda, Türkiye'de ödemeler dengesi krizi ithâl ikâmeciliğe yönelmede itici etken olmuştur. 1953 yılından sonra ekonomi politikalarında ithâlâtın kota ve yasaklama yöntemleriyle sınırlandırılması zorunlu hale gelmiştir.

Öte yandan ülkeye döviz girişi sağlamak için Demokrat Parti'nin 1954 yılında çıkardığı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kânunu, yabancı sermayeye devlet garantisi, yerel sermayeyle eşit kolaylıklar, kâr transfer hakkı ve her alana girme fırsatı tanımıştır. Başvuruları incelemek üzere kurulan Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi ise Kânunun "ekonomik kalkınmaya katkı" maddesini oldukça liberal şekilde yorumlamıştır.

Yeni ithâlât rejimi içinde, ithâlâtın kısıtlandığı ve özel premilere bağlandığı için bunlara ulaşabilen sanayiciler çeşitli rantlar sağlama avantajını elde etmeye başlamışlardır. İç pazar üretimi arttıkça ithâlât rejiminin liberasyon listelerinin kotalara kaydırılması, ithâlât permileri olan sanayiciler için çeşitli rantlar sağlamıştır. Dolayısıyla, ithâlât serbest ve kontrolsüz olmaktan çıkarılarak sınırlanmış ve sınaî üretimdeki girdileri oluşturmak üzere tekelleşmiştir (Eralp, 1981: 621-623).

Buna karşın ithâl ikâmeci politika, sanayileşme amacına yönelmekten ziyade ödemeler bilânçosu zorluklarına yanıt olarak uygulanmaya başlanmıştır (Jenkins, 1996: 257). 1953'te ithâlât sınırlamaları ile başlayan ve 1958 istikrar tedbirlerine dönüşen uluslararası müdahalelerle ödemeler dengesinin sürdürülebilirliği sağlanırken, dış kredilerle elde edilen gelir özel sanayiye aktarılacak şekilde plânlanmadı. Bu durum borçlanmaya dayalı ithâlâtı ikâme edecek ve bağımlı kalkınmayı sürdürülebilir kılacak koşulların tam anlamıyla yaratılamamasına ve Türkiye'nin uluslararası sermaye kuruluşları karşısındaki kredibilitesinin zayıflamasına neden oldu.

Sorun tam da 'kredibilite' noktasında düğümleniyordu, çünkü DP bu kavramın mahiyetini, dolayısıyla da 'hür dünya' cephesinde sermaye temin mekanizmasının işleyişini anlamamışa benziyordu: Marshall Plânı çerçevesinde yapılan

kredilendirmelerin sürekliliği bazı şartlara tâbî idi. Chenery Misyonu'nun hükümetin kulak arkası ettiği raporundan sonra bir Amerika seyahatinde Bayar'ın DB'den ek kredi talebinde bulunma fırsatı yakaladığı biliniyor. Talep karşısında DB yetkilisinin 'buna Türkiye'nin kredibilitesinin yetmeyeceği' şeklindeki yanıtı, Türkiye'ye itibar edilmediği şeklinde anlaşılıyor ve iktidar, DB'nin Türkiye temsilcisini *persona non grata* ilan ederek 1960 darbesine kadar Banka ile ilişkileri kesmeyi göze alıyordu (Kansu, 2004: 41). Bu tarihten sonra DP, yardım taleplerini de karşılamama eğilimi gösteren ABD tarafından Avrupalı ülkelere, özellikle de Batı Almanya'ya yönlendirildi. Böylece, DP'nin sırt çevirdiği ABD kaynaklı Misyonların yerini, Marshall Plânı çerçevesinde mucizevî 'hızlı kalkınmayı' gerçekleştiren Avrupa'dan OEEC bünyesinden kalkınma ve plânlama uzmanları alacaktı.

Fakat DP'nin diplomatik ilişkilerinde güven sarsıcı olan başka gelişmeler de yaşanıyordu. Demokrat Parti, Soğuk Savaş'ın başından itibaren iktisadî alanda olduğu kadar siyasî ve askerî alanda da 'hür dünya' cephesinin az gelişmiş ülkeler içerisinde öncü bir müttefiki olduğunu göstermek istiyordu. Kore Savaşı'na gönderilen askerler karşılığında Türkiye 1952'de NATO'ya girdi. 1953'te yine bir NATO üyesi olan Yunanistan ile bağımsızlıkçı sosyalist Yugoslavya'yı aralarına alarak, Sovyetler'in Güneydoğu Avrupa'daki etkisini kırmaya dönük bir 'dostluk ve işbirliği' anlaşması imzaladılar. Bunun üzerine Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye, ardından da Yugoslavya'ya gönderdiği dostluk daveti, Türkiye'nin kabul etmemesi üzerine Yugoslavya'yı Sovyetlere yakınlaştırmıştır (Eroğul, 1998: 122).

Keza, sömürgecilik karşıtı hareketlerin önemli bir merkezi haline gelen Ortadoğu'ya yönelik olarak da, Irak ve Pakistan ile birlikte merkezinde Türkiye'nin durduğu Bağdat Paktı Arap ülkelerinin şiddetli tepkisini çekiyordu. Bu dönemdeki anti-emperyalist mücadelelerin tümünde yeni ve eski sömürgeci ülkelerin yanında yer alan Türkiye, Bandung Konferansı'nda tarafsızlık politikası izleyenleri de yoldan çevirmek için gayret sarf etmişti (Başkaya, 1997: 140-143) Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın ilk gergin yıllarında DP'nin gösterdiği 'girişimcilik', değişen koşullar karşısında sıkıntı yaratmaya başladı.

Bandung Konferansı'nın başını çeken Hindistan'ın Sovyet kalkınmasına sempati ile bakan, ancak demokrasiden taviz vermemek adına özel sermaye birikimine kapı aralayan çizgisi, ABD ile ilişkilerde Türkiye'ye nazaran bağımsız bir siyasî inisiyatif kullanmakla birlikte az gelişmiş ülkelerde yaratılmak istenen, uluslararası sermaye kuruluşlarına açık bir kalkınma stratejisine karşılık geliyordu. İlk başlarda Hindistan'ın Sovyetler'den esinlendiği devletçi plânlama karşısında ABD, Chenery Raporu'yla Türkiye'de alternatif olarak adı 'plân' olmayan bir kalkınma programı uygulatmak istemiş, ancak Demokrat Parti'nin basiretsizliği ile bu proje suya düşmüştü. 1950'lerin ortalarından itibaren Türkiye, 'hızlı kalkınma' adına demokrasiden taviz veren bir ülke, Hindistan ise yavaş kalkınma pahasına demokrasiye sahip çıkan bir ülke görüntüsü vermeye başladı. Bu çelişkili fotoğraflar, Soğuk Savaş'ın değişen koşulları içerisinde ABD'nin, 2. Dünya Savaşı'nın hemen ertesindeki gibi askerî-siyasî mekanizmalara biat gösterilerine değil, sosyalist kalkınmaya karşı demokrasiye dayalı "hürriyetçi kalkınma" performansına, sosyalist plânlamaya karşı demokratik plânlamayı bir alternatif haline getirebilen yerli siyasî inisiyatife gereksinim duyduğunu ortaya koydu. Bu bakımdan 1958 senesi DP açısından bir dönem noktasıdır.

Temmuz 1958'de Ortadoğu'nun Bağdat Paktı bünyesindeki ikinci önemli ülkesi olan Irak, bir ihtilâle sahne oldu. İstanbul'da yapılacak bir toplantıya katılmak üzere Türkiye'ye gelecekleri esnada Irak Başbakanı ile Kralı'nın gerçekleşen ihtilâlde öldürüldüğü haberinin gelmesi üzerine Menderes hükümeti Irak'a asker gönderme girişiminde bulundu. Bu girişim, ABD'nin müdahalesiyle engellenebildi (Eroğul, 1998: 131). Demokrat Parti'nin gösterdiği bu 'kraldan çok kralcılık' refleksi, Türkiye'nin az gelişmiş ülkelere dönük oynayabileceği rol konusunda siyasî iktidarın ne kadar ehil olduğu konusunda soru işareti yaratmış olmalıdır.

Mayıs 1958'de ise Türkiye, IMF kotasını dolduran ve ödeme süresinin uzatılmasını isteyen ilk ülke oldu. Türkiye'ye IMF'nin önerdiği istikrar tedbirleri paketi, OEEC'nin sunacağı yardımın şartı olarak kondu. Hükümet, Ağustos 1958'de fiilî devalüasyona gitti ve istikrar tedbirlerini kabul etti (Schick, Tonak, 1998: 365) Bunlara paralel plân baskısı altında adım atma mecburiyetinde kalan DP, göstermelik bir Koordinasyon Bakanlığı kurdu ve OEEC'den, ileride 1960'lara damga vuracak olan

Tinbergen ekibini çağırttı. Ancak bunların tümünden murad edilen, kredi alınarak tarımı keyfî bir şekilde kredilendirmeye ve enflasyonist devlet yatırımları yapmaya dayalı politikanın sürdürülmesiydi.

Demokrat Parti, kalkınma politikasında 1947 Plânı'nın 'içerik değil niyet önemli' mantığını sürdürmeye çalışıyordu. Bu bakımdan 1947 Plânı hakikaten, 1950'lerin *ex-ante* belirleyicisi olan bir kalkınma ideolojisi ürünüdür (Günçe, 1981: 121). Çünkü DP'nin göstermelik adımları basit bir takiyeden değil, 'hür dünya' cephesinin yeni kalkınma ideolojisinin Türkiye'den artık biat yerine inisiyatif beklediğini algılayamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

27 Mayıs 1960'dan aylar önce 1958 istikrar tedbirlerini hepten bir kenara koyan DP, 1960'ın başlarında yeni bir stand-by anlaşması için başvurduğu IMF'den şöyle bir cevap almıştır: "Türkiye'nin durumu karışık, askerî darbe söylentileri ayyuka çıkmış vaziyette, bir anlaşma yapıldığı takdirde daha program uygulamaya konulmadan anlaşmaya imza atacak yetkililerin işinin başında olacaklarından emin olamıyoruz. IMF açısından yeni bir anlaşma için tek çare seçimlerin yenilenmesi." (Kansu, 2004: 33)

IMF'nin, DP'nin önceki aylarda yaptığı hatalar üzerine iktisadî bir eleştiri yapmayıp ileriki aylara ilişkin siyasî bir öngörü ve tavsiyede bulunması, DP'nin 'hür dünya' cephesindeki dostları tarafından da ipinin çekildiğinin açık bir göstergesidir.

2.2.3 Ülke Siyasetindeki Dönüşüm

1930'ların sonlarına doğru Almanya ve İngiltere ile girilen ilişkiler, içe kapalı devletçi politikanın gevşetilmesine neden olmuştu. Beş Yıllık Sanayi Plânları ise 2. Dünya Savaşı'nın başlaması ile kesintiye uğradı.

Savaş ekonomisi, kaynak kıtlığı içerisinde piyasanın daha fazla devletin kontrolünde olmasına olanak tanıyordu. Vergi ve müsadere politikalarına dayanan savaş dönemi devletçiliğiyle CHP, sermaye birikim süreçlerini serbest bir biçimde belirleyebildi. İlk başta, temel iaşe ihtiyacını sağlama hedefiyle ticaret üzerinde devlet denetimi ve sıkı bir fiyat sınırlamasında bulunulurken, ardından iç ve dış piyasalarda savaş kıtlıklarından doğan talep artışlarının çiftçi ve sanayici için yaratacağı kamçılayıcı etkiden yararlanmayı hedefledi. Bu bağlamda CHP'nin 1943 yılındaki 6. Büyük

Kurultayı'nda Parti Programı'ndaki devletçilik ilkesi yumuşatıldı ve "Devletin hususî teşebbüsleri teşvik ve tanzim ve murakabe etmesi tabiidir" denildi (Boratav, 2006: 314).

Ticaretin savaş birikimi yaratmasına izin verilince spekülasyon ve vurgunculuk doğal olarak siyasetçilere uzandı ve rahatsızlık yaratmaya başladı. Bunun üzerine alınan tedbirler, savaş birikiminin önüne geçmeye değil, önünü açacak şekilde yönlendirmeye dönüktü.

Millî Koruma Kânunu, savaşın müsadere kurallarını düzenlemek üzere çıkarıldı. Emredici plânlamaya ulaşan birçok müdahaleye ve "münasip tazminat" karşılığı geçici devletleştirmeye olanak tanımaktaydı. Devletleştirme, bir yandan çiftçinin öküzlerini millî müdafaa mükellefiyeti gereği devlete vermesini zorunlu tutarken, diğer yandan aşırı kârlar elde eden sermayenin sadece ihracatçı kesimleri için sınırlı hallerde kâra el koyma hükmü getiriyor, üstelik üretim miktar ve nevini tespit ettiği alanlarda müteşebbislerin kârlarını garantiye alıyordu (Boratav, 2006: 322-328; Keyder, 1998a: 51). Bu suretle devletleştirme, çiftçi aleyhine mutlak bir sermaye himayesi olarak işletildi.

Millî Koruma Kânunu'nun ceberrut uygulamalarının 1942'ye kadar halkı takatsiz bırakması, devletin bu defa birikim yaratan kesimlere dolaysız vergilendirmeyle yönelmesini gerektirdi. Bu ihtiyaca karşılık çıkarılan Varlık Vergisi, "ehemmiyet sırasıyla tüccarlar, emlâk ve kâr sahipleri, büyük çiftçiler" olarak 3 matrahtan toplanacaktı. Ne var ki, 1942 Eylül Maliye Teşkilâtı'na yazıda özellikle belirtildiği gibi büyük servet biriktiren İstanbul tüccarları arasından "ekalliyetlerin ayrı bir cetvelde tespiti" yapılıyordu. Hizmet erbâbı ve esnaftan sadece azınlıklara uygulanan vergi, 1 ay içinde borçlarını ödemeyenleri bedeni kabiliyetlerine göre zorunlu hizmete tâbî tuttuğu için büyük bir mülk tasfiyesine sebebiyet verdi. Toplam 885 gayrı menkûl bu dönemde satıldı. Savaşın kıtlık rantından faydalanabilmek için İstanbul'a akın eden Anadolu tüccarları ucuza satın aldıkları gayrı müslimlerin malları ile savaş zengini oldular (Boratav, 2006). Böylece 1. Dünya Savaşı'nda Millî İktisatçılar'ın İstanbullu azınlık tüccarlarını mülksüzleştirme pratiği 2. Dünya Savaşı sırasında Cumhuriyet hükümeti eliyle tekrarlandı. Devlet eliyle millî sermayedar yaratmanın vergi ve müsadere

haricindeki alternatifi olan 'ilkel sermaye birikimi' savaş yıllarında gerçekleşti. (Günçe, 1981: 122)

Savaş dönemi vurguncularının bir bölümü dış ticaret ve devlet ihâleleri, diğer bölümü toptan gıda ticareti ve büyük toprak mülkiyeti sayesinde palazlanmıştı. Dış ticaretteki azınlık tüccarlarına Varlık Vergisi ile ağır darbe indirmesi üzerine savaş şartlarından nihaî olarak yararlanan zümre, tarım ürünlerine dönük ticaret sermayesi oldu. (Boratav, 2006: 301)

Savaş sonunda azınlıkların tasfiye edilmesi ve özellikle halkın yoksullaşması pahasına ülkede güçlü bir sermayedar sınıf yaratılmıştı. Savaşı takip eden dönemde CHP'nin politikasını yeniden tayin ederken hesaba katması gereken, savaş koşullarının baskından bıkmış bir emekçi halk, savaş zengini bir sınıf ve savaşın galibi müttefik güçler vardı. Fakat bu üçlü bileşimin belirleyici unsuru müttefiklerdi. Yeni kurulacak dünya düzeninde yer alabilmek için Türkiye'nin San Francisco toplantısında ABD'nin işaretini verdiği 1930 öncesi liberal politikalara dönüş sürecine ayak uydurması gerekiyordu (Eroğul, 1990: 46, 47).

Liberal politikaların 1920'lerde sorun olmayan güncel boyutu siyasî idi: Demokratikleşme. 1930'larda süratle kalkınan ve 1945'e gelindiğinde Avrupa'nın yarısını faşizmden kurtarmış bir güç olarak Sovyetler Birliği'nin itibarı, 1920'lerdekinden farklı olarak artık liberalizmin temel referansının antikomünizm olmasını gerektiriyordu. Bu da biçimsel de olsa tek partililikten çok partililiğe geçişin temel gerekçelerinden birisiydi.

CHP, yavaş yavaş demokratikleşme doğrultusunda adımlar atmaya başlarken, tek partililiğin bu kötü çağrışımından kurtulmanın ve safını belli edebilmenin hızlı bir yolu olarak bir komünist cadı avı başlattı. İlk olarak basında başlayan kışkırtmalar ileriki yıllarda tüm toplumsal alanlara yayılarak şiddetlendi. Gerek Demokrat Parti'nin kuruluş hazırlıkları sırasında gerekse sonraları kurulan sosyalist parti ve sendikalardaki aydınlar ve işçilere dönük tutuklamalar oldu ve örgütler kapatıldı. Demokrat Parti ise rejimin liberalleşmesinin solun ezilmesi şartına bağlı olduğu görüşünde iktidarla hemfikirdi ve bu hareketlerin tümünde siyasî iktidardan yana tutum aldı. (Eroğul, 1990: 4, 48)

Savaş sırasında çıkarılan Toprak Mahsûlleri Vergisi ve 1945 senesinde çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kânunu ile hükümetin yeniden devletçi sanayileşme eğilimleri, CHP eliyle yetiştirilmiş egemen sınıfı tedirgin etmişti (Boratav, 2006: 346). Devletçiliğin sürmesinden yana olan parti kadroları karşısında toprak sahibi sınıfla organik bağı olan ve liberal çizgideki dört CHP'li milletvekili, Refik Koraltan, Adnan Menderes, Celâl Bayar, Fuat Köprülü, Parti'den kendilerini attırana kadar hükümete karşı tek parti devrinin alışık olmadığı şiddette muhalefete giriştiler. İnönü ise, "bir siyasî kurul içinde hizip yapmaktansa programları ile açıktan durum almaları, siyasî hayatımızın gelişmesi bakımından daha doğru olur" diyerek, Serbest Fırka'da yapılandan daha dolaylı bir şekilde CHP'deki hâkim devletçi çizgi karşısında liberal bir program etrafında partileşmesinin önünü açtı. (Eroğul, 1990: 5)

Demokrat Parti Programı, liberalizm ve demokrasi üst başlıklarından oluşuyordu. Siyasî ve iktisadî hürriyetler içeren bir liberalizmi savunuyordu. İktisadî hürriyetler bakımından, sermaye faaliyetinin esas olduğu ve hatta verimlilik gerekçesiyle devlet kuruluşlarının özel girişime devredilebilmelerini öngörüyordu. Böylece devletçilik dönemi sanayi yatırımlarında sermaye birikiminin önünü açma gayesi, devlet yatırımlarının özelleştirilmesi gayesine dönüştürülüyordu. Muğlâk bir ifadeyle "zorunlu olmadıkça piyasalara müdahale edilmeyecekti". Memleket kalkınmasına tarım sektörüne, vergilendirmede ise dolaysız vergilere ağırlık verileceği söyleniyordu (Eroğul, 1990: 13).

Öte yandan Program, insan hak ve hürriyetleri ve üniversite özerkliği gibi 'hür dünya' ülkelerinin temel demokratik prensiplerini vaaz ediyor, tek partinin uzantısı olan örgütlenmelere karşı dernek kurma hürriyeti ile bağımsız toplumsal örgütlenmenin önünü açıyordu. Toplumun muhafazakâr değerleri ile iktisadî gerekleri harmanlayan Program, Türk toplumunun aile ve mülkiyet esaslarına dayandığını belirtiliyordu. İktisadî devletçilik ise ferdin yapamadıklarına kaim olma prensibinden çıkarılarak, savaşta yaratılan fiilî durum, 'devletin baş görevleri arasında özel kuruluşların desteklenmesi' prensibi ile resmiyete dönüştürülüyordu.

1930'ların devletçi sınaî yatırımları ve bunların bir alt yapı oluşturduğu sermaye birikimi savaş koşullarında pekişmiş, dünyadan sermaye ithâl olanaklarının yeniden

belirmesi ile de 1920'lerin çizgisinin canlandırılabileceği yeni bir ortam yaratmıştı. Demokrat Parti, bu ortamın CHP'nin de veri aldığı üç belirleyici unsuru olan halk, egemen sınıf ve egemen dünya güçlerinin yeni dönemden beklentilerine Programı'yla tercüman oluyordu.

Fakat Demokrat Parti'nin CHP ile karşılaştırıldığında liberal ideolojik eğilimleri daha açık seçik bir biçimde dile getirmesinin dışında ondan ciddi bir farkı yoktu (Schick, Tonak, 1998: 364). Ne de olsa CHP'li bir hizip olarak doğmuş, dolayısıyla sahip olduğu bütün özellikleri CHP içerisinde edinmişti. DP, tek parti döneminin damgasından kurtulmuş ve çekincesizce arkasını halka, egemen toplumsal sınıflara ve 'hür dünya' cephesinde yaslayan, yani pasını atmış ve kalaylanmaya hazır bir CHP olarak sahneye çıktı.

Bu sayede DP, kendisi de yeni dönemin bir ürünü olmakla birlikte bu dönemin şekillendirilmesinde üç unsura dayalı bir politika izledi. Atlantik Paktı'na Türkiye'nin kabul edilmeyişinin sorumlusu olarak CHP'yi beceriksizlikle suçluyordu. Öte yandan savaş döneminin halk üzerindeki maddî ve manevî baskısı ile CHP iktidarı öyle özdeşleşmiş idi ki, DP'liler hem savaştan nemalanan toprak sahibi ve tüccar sınıflara birikimciliği savunan söylemleriyle, hem de savaşta ezilen susturulmuş kentli ve köylü halk kesimlerine 'söz hakkı' vaadiyle aynı anda hitap edebiliyorlardı. Birinci kesime daha fazla liberalizmin iktisadî boyutu, ikinci kesime ise siyasî boyutu ile yaklaşarak CHP karşıtlığına oynuyorlardı. Devlet borçları, ölçüsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirlilerin ve özellikle memurların acı durumu, vurgunculuk, vergi sisteminin verimsizliği ve adaletsizliği, yani tüm toplumsal yaraları kaşıyarak yapılan muhalefetin önünü kesmek mümkün değildi.

Demokratikleşme ve hayat koşullarını düzeltmek konusunda CHP adımlar atmaya çalışıyor olsa da muhalefetin eleştirilerine yetişebilmesi mümkün olamıyordu (Eroğul, 1990). Bariz bir biçimde CHP yeni döneme bir uyum sıkıntısı yaşıyor ve DP bundan faydalanıyordu. Uyum sıkıntısının bir nedeni, 1930'ların ortasından itibaren resmen içiçe geçirilen parti-devlet mekanizmasının DP karşısındaki tutumunun birbirine karışmasıydı. CHP, DP'nin fayda gördüğü çatışmacı ortamdan siyasî saiklerle

sakınmaya çalışırken bile bürokrasi DP üzerinde baskı ve hukuksuz uygulamalar icra edebiliyordu.

Bu koşullar altında girilen 1946 seçimlerinde DP, bir düzenbazlık sonucu, sahip olduğu desteğin çok altında bir oy aldı. Seçim sonuçlarıyla birlikte, CHP'nin uyum sıkıntısının ikinci nedeni olan Parti içi ılımlılar ile muhafazakârların mücadelesi belirginleşmeye başladı. CHP'den hükümeti kurmakla görevlendirilen Recep Peker, 1935'te CHP'ye devletçi karakterini veren eski Genel Sekteri idi. Demokratikleşmeden bir geri adım anlamına geldiği açık olan bu hükümet, DP'nin güçlenen muhalefetine karşı CHP'nin bir kontrol refleksini oluşturdu.

Ocak 1947 toplanan DP Birinci Büyük Kongresi'nde ilan edilen Hürriyet Misakı'nda demokratikleşme talepleri kabul edilmediği takdirde DP'nin Meclisi terk edip mücadeleyi milletin içine götüreceği tehditleri, hükümet tarafından 'komünist taktikleri' şeklinde tepki gördü. Demokratların halkla doğrudan temas ederek, kitlesel mitingler örgütleyerek yürüttüğü siyasî faaliyet, bu yeni tarza ayak uyduramayan CHP'nin DP'lileri ihtilâlcilikle suçlamasına sebebiyet veriyordu. (Eroğul, 1990: 24-26).

Mevcut tablo karşısında Cumhurbaşkanı İnönü'nün bir karar vermesi gerekiyordu. DP'nin bu gidişle iktidara gelişinin hileli seçimlerle durdurulamayacağı açıktı. DP'nin kapatılması halinde ise CHP, yeni dönemin kritik üç unsuruna birden sırtını çevirmiş ve ülkenin siyasî ve iktisadî istikrarsızlığa gömülmesine göz yummuş olacaktı. İnönü, birinci seçenek karşısında boyun eğmek zorunda kaldı. 12 Temmuz Kararnamesi ile Peker hükümetini günah keçisi ilan ederek tarafını açıkça belli etti.

İstifa etmek zorunda kalan Peker'in ardından havanın yumuşaması, hem tek parti ve devletçilikten taviz vermek istemeyen geleneksel CHP kadroları, hem de CHP'ye karşı çok daha şiddetli bir muhalefet bekleyen DP kadroları arasında rahatsızlık yarattı. Halkın muhafazakâr eğilimlerine hitap ederek CHP'yi yıpratmak üzere DP, İkinci Kongresi'nde din hürriyeti ve komünizm tehlikesi üzerinde duruldu. Bayar, dinin gericilik yönünde sömürülmemesi ve komünizm tehlikesinin baskı vesilesi olmaması gerektiğine işaret ediyordu. 1950 seçimi yaklaştıkça her iki taraf da birbirinin gizli plânlarına dönük şüphecilik taşımalarına rağmen, İnönü'nün devlet başkanı rolünü terk edip hükümete çatması ve Bayar'ın seçimlerin kânun çerçevesinde gerçekleşmesi için

hükümete yardımcı olunmasını istemesiyle seçimler hemen hemen olaysız ve büyük bir olgunluk içinde gerçekleşti (Eroğul, 1990: 44, 45). Bu olgunluk tablosu, sürecin akil özneleri olarak eski kurucu kadrolardan İnönü ve Bayar'ın, artık keskinleşmiş olan Soğuk Savaş koşullarının hassasiyetlerini de hissetmelerinden kaynaklanmaktadır.

Demokrat Parti muhalefeti, başarısını, hükümet ve halk ile olan ilişkisinde dengeleri iyi gözeten ve ipleri ne zaman gevşetip ne zaman gereceğini iyi hesaplayan bir strateji izlemiş olmasına borçludur. DP'nin daha önceki iki çok partililiğe geçiş denemesinin tecrübesinden de faydalandığı kabul edilmelidir. Bir yandan, Terakkiperver Fırka'nın içine düşürüldüğü oyuna gelmedi ve tabandan gelen inkılâp karşıtı gerici eğilimlere ve ülkeyi istikrarsızlığa sürükleyecek baskılara karşı koydu. Keza, tersinden bir başarısız muhalefet örneği olan Serbest Fırka gibi iktidardan doğmuş olmasına karşın halkın güvenini sarsacak bir 'yapay muhalefet' görüntüsü vermemeye özen gösterdi (Eroğul, 1990: 48). Son olarak belirtmek gerekir ki, CHP ile zaman zaman sertleşen mücadele içerisinde halkın, egemen sınıfın ve 'hür dünya' cephesinin farklı bir kalkınma rotasının ancak farklı bir siyasî iktidarla izlenebileceğine ilişkin inancı, DP'yi iktidara taşıyan yolu döşemiştir.

2.2.4 Kalkınma Yönteminin Şekillenmesi

Kalkınma politikasının sermaye birikiminin yönlendirilmesi ve 1929 krizi ile 2. Dünya Savaşı boyunca yıpranmış olan toplumsal kesimleri düze çıkarılması gibi iki konuda yöntemini belirginleştirmesi gerekiyordu.

Millî Koruma Kânunu ve Varlık Vergisi ile eli kolu bağlanan halk kesimleri ve bir kısım azınlık tüccarı karşısında, Anadolu tüccarı ve büyük toprak sahiplerinin hareket alanı genişlemişti. 1944 yılında hükümetin sınaî plânlamaya devam kararı, savaş devletçiliği sayesinde bu kesimlerin yarattığı birikimin sanayiye aktarılması anlamına geliyordu. Yeni egemen sınıfın CHP içerisindeki hâkim eğilim ile ilk ayrışma noktası bu oldu.

Yeni 'hür dünya' cephesinde kendisine biçilen role göre kalkınma politikasını belirleme kıvraklığını gösteren CHP, sınaî plândan vazgeçti. Öte yandan CHP'nin 1930'ların sınaî politikaları üstüne 1940'ların müsadereleri ile ezilmiş çiftçiyi

rahatlatacak bir adım atması da hayatiyet taşıyordu. Bu doğrultuda çıkardığı Çiftçiyi Topraklandırma Kânunu, bu defa da büyük toprak sahiplerinin birikimini çiftçiler arasında pay etme girişimi olarak görüldü ve yine bu kesimin şimşeklerini üzerine çekti.

1936 İş Yasası ile faşist kurallara tâbî tutulan ve savaş koşullarında Millî Koruma Kânunu'nun mecburi çalışma yükümlülüklerinin de cefasını çeken kentli işçiler de ferahlamaya muhtaç bir diğer kesimi oluşturuyordu. Savaşın başında iaşe ve fiyat kontrolüne dayalı halkı himaye politikasından spekülasyoncu birikime dayalı sermayeyi himaye politikasına geçilmesi, ücretlilerin de kıtlık rantı toplayan tüccar tarafından öğütülmesine neden olmuştu. CHP, işçilere aşınan ücretlerini geri almak üzere örgütlenme hakkını 1946'da Cemiyetler Kânunu'nda sınıf esasına dayalı cemiyetler kurulmasına izin veren değişiklikle tanıdı. Bu adım, bir kısım CHP'li milletvekili tarafından 'işveren partisi' olarak bilinen DP'ye bir taviz olarak görüldü ise de, değişiklikteki esas amaç işçilerin gönlünü kazanmaktı (Schick, Tonak, 1998: 360).

Bu yasal değişikliğin hemen ardından başta İstanbul'da olmak üzere ülkenin sanayileşmiş yörelerinde hızla sendikalar kurulmaya başladı. 'Hür dünya' Avrupası'nda Sovyetler Birliği'nin itibarından güç alarak yükselişe geçen sendikalaşma Türkiye'de de etkisi hissettiriyordu. CHP'nin Demokrat Parti gibi anti-komünist bir muhalefetle mücadele şansı vardı, fakat komünist bir işçi muhalefeti ile baş etmeyi göze alamazdı. Nitekim 1930'lara nazaran işçilerin siyasallaşmasının daha tehlikeli olduğu bir döneme girilmişti. Bunlar göz önüne alınarak, kurulan sol sendikalar ve bu sendikaları besleyen Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi 1946 yılı sonunda Sıkıyönetim kararı ile kapatıldı. (Işıklı, 1998: 332)

Sendikalar için gerekli görülen sınırlamaları 1947 tarihli Sendikalar Yasası getirdi. Sendika Yasası'nda, sendikaların birlik adı altında bölgesel örgütlenmelere gitmelerine izin verilmiyordu. Yasa, toplu sözleşme olanağı sağlıyor ise de grev yasağının devam etmesi nedeniyle bu olanak fiilî bir geçerlilik taşımıyordu. Demokrat Parti yasanın bu zaafından yararlanarak grev hakkı savunuculuğu ile işçilere sesleniyordu.

Öte yandan sosyalist siyaset ile sendikalaşma arasındaki sıkı ilişki üzerine yaşanan tecrübe, sendikalara siyaset yasağının muhalefet tarafından da desteklenmesini

sağladı. Ne var ki iktidar ve muhalefet partileri, işçiler üzerinde nüfuz sahibi olabilmek için sendika-parti ilişkilerini yasağa aldırmadan kendi örgütlenmelerinde kullanmaktan da geri durmadılar. Öyle ki, bu dönemde sendikalar iki partiye yakınlıklarına göre ikiye bölündüler. 1950'ye gelindiğinde DP çizgisindeki sendikalar bir hayli artmış bulunuyordu (Koç, 1981: 292).

Kısacası, Demokrat Parti döneminde sendikalaşmaya getirilen sınırlandırmaların ve kontrolün temeli CHP döneminde atıldı. 1950'ler boyunca sendikalara siyaset resmen yasak edilirken fiilen siyasetin nüfuz aracı olarak kullanılması, sendikaları sınıf mücadelesine karşı manipüle etmenin yolu olarak kalıcılaşmıştır.

Sonuç olarak CHP, kendi aralarında da çelişkiler bulunmakla birlikte ne emekçi sınıflar ne de yeni mülkiyet sahibi sınıflar içinde itibarını tazeleyemedi. Siyasî özgürlüğe susamışlık bir yana, tüm kesimlerin birikim ve kalkınma beklentilerinde öncelik siyasî iktidarın değişmesiydi.

Bu koşullar altında kaçınılmaz olan gerçekleşti ve CHP, DP'nin iktidarı almasına boyun eğdi. Ancak CHP iktidardan düşer düşmez ülkedeki siyasî taraflaşma CHP-DP ekseninden CHP karşısında o ana kadar birlik olmuş sınıfların kendi aralarındaki çelişkilere kaymadı. Bunun sebebi, DP iktidarının ilk yıllarında Programı'nı ülkenin siyasî ve iktisadî olarak devletçilikten temizlendiği bir kampanya havasında gerçekleştirilmesidir. Ne var ki DP, bu süreçte attığı her adımda üzerine bastığı toprağa da yeni çelişki tohumları ekiyordu.

DP'nin siyasî olarak 'demokrasiyi' rahatlıkla icra edebilmek için öncelikle bu alanda uygun bir zemin yaratması gerekiyordu. Geleneksel olarak CHP hâkimiyetinde olan devlet mekanizmasının sivil ve askerî bürokrasisinde tasfiyelere gidildi. Taşların yerinden oynamasıyla aydınlar ve işçiler içerisinde kısmî bir hareket alanı yakalayan komünistleri 1947'de başlamış olan temizleme harekâtı 1951 tevkifatı ile tamamlandı. Bu temizlenmiş alanın devlet ayağında kadrolaşmaya dönük adımlar atıldı, işçi örgütlenmesi ayağında ICFTU'nun geniş yardım ve desteğiyle Türk-İş Konfederasyonu'nun kuruluşuna ön ayak olundu (Işıklı, 1998: 335). Bu arada, DP iktidarında ücretli haftalık tatil, ihtiyarlık sigortası, işçi hastanesi gibi çalışanları himaye etmeye dönük bir takım adımlar da atıldı ve özellikle iktisadî durumun kötüleştiği

yıllarda kamu işçilerine ek ödemeler yapıldı. Buna karşılık işçilerin muhalefete meyleden örgütlü kesimleri sıkı bir baskı altına alındı ve işçilerin bir sınıf olarak bir arada harekette bulunmamalarına son derece dikkat edildi (Eroğul, 1990: 96). 1950'li yıllarda tarımda makineleşme ve KİT yatırımlarının genişlettiği işçi kitlesi göz önüne alındığında, bu gelişmelere paralel olarak artan baskının DP ile kentli ücretli sınıflar arasında bir fay hattı yarattığı görülebilir.

Öte yandan, DP'nin alt kademelerinden 'devri sabık' yaratmamak ilkesinden vazgeçilmesine dönük sürekli bir baskı vardı. Muhalefet döneminde olduğu gibi DP yönetimi, tabandan gelen sertleşme talebine dirense de DP'yi ileride felakete sürükleyen de tek pusulası anti-CHP'cilik olan bu dinamik olmuştur (Eroğul, 1990: 60).

İktisadî olarak 'liberalizm'e geçiş ise gerek içeride gerekse dışarıda devletçiliğin izlerinin temizlendiği izlenimi yaratacak bir sürat ve kararlılıkla hayata geçirildi. Birkaç mal kalemi dışında dış ticaret serbestleştirildi, IBRD, hükümet, yerli banka ve sanayicilerin katılımıyla "Amerikalıların bilhassa dikkat ettikleri" özel statülü Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası kuruldu. Alt yapı yatırımları ve piyasa için üretim yapan devlet teşekkülleri ile devlet öncü rolünü sürdürüyordu (Özdemir, 1986: 39). Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, KİT'leri kamudan özel sektöre kaynak transferi aracı olarak gördüğünü anlatmak üzere bu kuruluşların özel sermayenin "sütanası" olduğunu söylemiştir (Kansu, 2004: 35). Nitekim yatırımların başında gelen karayolları ihâleleri aracılığıyla 1920'lerdeki gibi özel girişimcilerin kamu kaynaklarıyla besleneceği koşullar yaratıldı. Ulaştırma alanında yapılan büyük yatırımlarla ve para sunumunu geniş ölçüde artırarak Demokrat Parti ticaret hacminin hızla gelişmesini sağladı. (Eroğul, 1998: 124).

Öte yandan, sınıfsal çelişkileri açığa çıkarabilecek bir faktör olarak DP'nin getirdiği demokrasiyi halkın iktisadî adaletle az çok özdeş gördüğünün emareleri de yok değildi. Her meselenin halli demokraside görülüyordu: 1950 seçimlerinden hemen sonra Bursa civarında bazı köylüler büyük toprakları bölüşmeye başlamışlar, ne yaptıkları sorulunca, artık demokrasi var cevabını vermişlerdi (Eroğul, 1990: 48). Bu eğilimlere karşılık gelen, DP'nin iktidara gelişinin ilk yıllarında Marshall Plânı çerçevesinde yapılan yardımlar ve istisnai ihracat olanakları sayesinde hemen her kesimi memnun

eden, böylece bölüşüm sorununu önemsizleştiren bir iktisadî büyüme sürecine ülkeyi sokabilmesidir.

1950'lerin ortalarına kadar süren % 15'lik büyüme, tarımsal ihracat gelirlerinin Kore Savaşı nedeniyle artması, fiyat teşvikleri, ekilebilir toprakların % 50'den fazla genişletilmesi ve dış yardımlarla rekor düzeylerde ithâl edilen traktörlerin yarattığı tarımda verimlilik artışı sayesinde gerçekleşti (Keyder, 1998a: 57). Ne var ki, bu koşulların tümünün dikkat çekici özelliği, geçici olmaları veya temelde döviz kaynaklarına bağlı olmalarıdır.

Sonuçta, DP'nin şekillendirdiği kalkınma politikasının kaygan bir zeminde durması, koşulların değiştiği durumda göstermesi gereken manevra kabiliyetini sınırlandırmasıyla bir tehlike oluşturuyordu.

2.2.5 Kalkınma Yönteminin Uygulaması

DP, Barker ve Chenery Misyonları'nın ziyaretlerinde vurgulanan plânlı kalkınma perspektifine, süratli kalkınma adına memleketi 'şantiyeye' çevirme politikasına bir ayak bağı olarak görüyordu. Buna karşı parti içinden ve dışından gelen kısmî tepkiler ise Menderes ve parti yönetimi tarafından sert bir biçimde yanıtlanıyordu. Ocak 1952'de DP Grubu hükümetten plân yapılmasını istemiş, hükümet 5 Şubat'ta buna verdiği cevapta plâna ihtiyaç olmadığını belirtmişti. Nisan 1954'te bir seçim nutkunda ise Menderes, "Sanayinin kurulması için plân şart diyorlar. Hâlâ totaliter iktisadîyattan, totaliter memleketlerin beş yıllık plânlarından bahsediyorlar. Acaba Avrupa sanayiyi ve büyük Amerikan ekonomisi de beş senelik plânlarla mı kuruldu?" diyordu. (Eroğul, 1990: 91, 92) DP iktidarı bu dönemde, senelik bütçelerin ve tekil yatırımların birer plân ürünü olduğu, ötesinin totalitarizme gireceğini durmadan savunarak plânlamaya karşı çıktı.

Misyonlar geçidiyle hazırlanan raporlar, 1950-60 yıllarında hem iktidar hem muhalefetin kalkınma politikalarındaki temel referans belgesidir. Bu anlamda "1950-60 yıllarında Türkiye'de Dünya Bankası Raporu hem iktidar hem muhalefettir" sözü boş bir söz değildir. Bu raporlar, rejime karşı "tek etkin muhalefet olan burjuva entelektüel muhalefetin Kuranı" olmuştur. (Küçük, 1981: 85) Gerçekten de Forum dergisi ile

DP'nin adeta karşılıklı olarak söz konusu raporlara atıfla yapılan / yapılmayan işleri savunmaları / yermeleri dikkat çekicidir.

Buna karşın CHP uzunca bir süre etkin muhalefet edememiştir. Bunun bir nedeni, Atlantik Paktı'na katılım ve tanınan imtiyazların, 1951 ve 1954'te çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasaları gibi DP'nin inisiyatifi yabancılara teslim ettiği icraatların kendilerinin attıkları adımların bir devamı olması ve muhalefetleri karşısında DP'nin rahatlıkla eski defterleri karıştırıp kendilerini teşhir edebilmesidir. Diğer bir nedeni, inkılâp karşıtlığına cevaz vermeden DP'nin halkın tüm muhafazakâr eğilimlerini ortaya dökebilmesi ve başka türlü siyaset yapabilme alanı bırakmamış olmasıdır. Bu nedenle örneğin Arapça ezan konusunda CHP muhalefet edememiştir (Eroğul, 1990: 58, 59). Liberalizm ve demokrasi çizgisinin kalıcı bir toplumsal mutabakata dönüştüğü bir tabloda devletçilik döneminin mahcubiyetini üzerinden atamayan CHP'nin, DP'nin bıraktığı boşlukları görmesi ve hamle yapması zaman almıştır.

Demokrat Parti, Misyon raporlarının ileriye dönük vurgularını ihmâl edip kendi icraatı ile çakışan noktalarını durmadan ön plâna çıkarıyordu. Dışa dönük bir iç piyasa örgütlenmesinin başlangıç aşamasında çok kritik olan alt yapı yatırımları, üzerine bina edilecek sınaî yatırımlar hemen hiç hesaba katılmadan kendinde bir amaç haline getirilmişti. Bunun bir yansıması olarak yatırımların çoğunun ait olduğu kamu kesimi için idari bir sistematik oluşturulmamıştı. 1950'li yılların başlarından itibaren kurulmaya başlayan, Anonim Şirket ve Anonim Ortaklık niteliğindeki kamu girişimlerinin giderek arttığı ve çok kurallı, karışık bir kamu işletmeciliği yapılmaya başlandığı gözlemlenmektedir (Ekzen, 1981: 240).

1950'lerin ortalarına gelindiğinde sona eren istisnai ihracat olanakları, döviz darboğazı yarattı. 3 Eylül 1953'te hükümet ilk kez uluslararası ticarî işlemlere kısıtlamalar getirip ithâl ürünlerini izne bağladı. (Schick, Tonak, 1998: 365) Krediye daha fazla muhtaç kalan DP'ye bu dönemde yeni bir Misyon gönderildi.

Chenery Misyonu'nun hazırladığı Rapor, ithâl ikâmesinin önünün açılması konusunda ipuçları veriyordu. İthalat sınırlamasına giden DP, 'şantiye' politikasını sürdürebilecek yeni kredi olanakları aramaya girişirken, tarımsal alanda yaratılan

birikimin vergilendirilerek ithâlâtı ikâme edecek yerli üretime aktarılması konusunu hiç gündeme getirmiyordu.

Öte yandan DP'nin hesaplarından bağımsız bir şekilde Chenery Misyonu'nun öngörüsü çerçevesinde sermaye birikimi yaratan kimi kesimlerin geliştirdikleri uyum dikkat çekiciydi. Korumacı önlemler imâlâtçı sınıfın gelişmesinin önünü açarken şehir burjuvazisi iç piyasaya yönelik ithâl ikâmesine yatırım yapmaya yöneldi. Sadece köylü üretiminin pazarlanmasında değil iç piyasanın gelişmesinde de önemli etkenlerden biri olan yol inşaatları sayesinde küçük sermayenin öncü bir kesimi, otomotiv taşımacılığı çevresinde yeni bir yoğunlaşma doğurdu (Keyder, 1998a: 58). Hükümetin tarımsal birikimi vergilendirmek şöyle dursun, hâlâ bu sahaya kredi sağlıyor olması nedeniyle burjuvazi, tarım ve ticaret kredileri alıp sanayi yatırımlarına aktarıyordu. (Milor, 1990: 7) Nitekim görgül çalışmalar da Türkiye'de tüccarlıktan sanayiciliğe geçişin 1950'ler içinde olduğunu göstermektedir. (Eralp, 1981: 622)

İthal ikâmeci sanayileşme altında yatırım dağılımı ve sektör gelişimi gerçekte piyasa dinamikleri tarafından belirlenen plânsız bir süreçtir. DP iktidarı altında da fiilî olarak işlemeye başlayan ithâl ikâmeci üretim, ikâme edilen malların türü ve miktarını mevcut piyasa belirlediği ölçüde plânlama gerektirmeden büyüyordu. Ancak devlet müdahaleciliğinin önemi, büyümekte olan bir sektöre dönük müdahalelerin kapsamından ziyade niteliği, yani devlet organları arasındaki uyum, koordinasyon ve müdahale konusu olan stratejik sektörler ve sanayilerin seçimi ile ilgilidir (Milor, 1990: 2). Oysa plânsız ithâl ikâmecilikle sermaye birikiminin kalkınma önceliklerine göre sektörel dağılımını yapma ihtiyacı karşılık bulmuyordu. Öte yandan sektörel değişime bağlı olarak çalışan kitlesinin değişen nicel ağırlığı ve nitel ihtiyaçlarına göre gelir dağılımı ayarlaması da bir sorun olarak ortada kalıyordu (Nixon, 1981: 67-65). DP, 1950'lerin ortalarından itibaren liberal çizgisine hâlel getirecek ölçüde kapsamlı devlet müdahalelerine mecburiyetten başvurmuş ise de, bu müdahaleler iktisadî kalkınmayı sürdürülebilir kılacak plânlı nitelikten yoksundur.

Tarımda makineleşmenin tetiklediği kırdan kente göç, kent sanayisine sadece ucuz ve büyüyen bir işgücü sağlamakla kalmadı, aynı zamanda bir talep kaynağı da ortaya çıkararak iç pazarın ek kalitesiz tüketim maddeleri için bile gelişeceği konusunda

güvence yarattı. (Keyder, 1998b: 315) On yıl içinde başlayan iç göç, kent nüfusunu % 18,5'ten % 25,2'ye yükseltti (DİE, 1973). Buna ithâl ikâmeci sanayileşmenin nüveleri de eklenince piyasanın ağırlık noktası da köyden kente kaymaya başladı. Kentlerdeki gecekondulaşma ile ortaya çıkan kent yoksulları, devlet harcamalarında toplumsal himaye başlıklarını acil hale getirdi.

Fakat DP'nin ülkedeki sermaye birikimini gerektiği şekilde yönlendirmekten kaçınması ve buna bağlı olarak ülkenin kredibilitesini zayıflatması, 1950'lerin ilk yarısındaki refah tablosunun ortadan kalkmasının ötesinde ülkeyi malî olarak da sıkıntıya sokuyordu. Birikim ve kredilerin kullanımına ilişkin Misyonların istediği şekilde basit bir hedef listesinden oluşacak ilkel bir plân bile hazırlamayan DP, kalkınma görüntüsünü korumak adına sürdürdüğü yatırımları enflasyonist biçimde finanse ediyordu. Enflasyon ise hem döviz girişini güçleştiriyor hem de ücretli kesimi adamakıllı baskı altına alıyordu.

Tersine dönen iktisadî koşullar karşısında güçlük yaşayan DP, Kıbrıs'ta başlayan Enosisçi hareketi bahane ederek toplumsal gündemi dışarı yoğunlaştırdı. Bu amaçla, Selânik'te Atatürk'ün evinin kundaklanma komplosu ile halk azınlıklara karşı kışkırtıldı ve İstanbul'da 6-7 Eylül olayları yaşandı. Kentte sıkıyönetim ilan edilmesini gerektirecek kadar çığırından çıkan yağmacı saldırılar, hem İstanbullu tüccar azınlıklara dönük bir temizleme harekâtına dönüştü hem de sayıları gitgide artan kent yoksullarının bu defalık milletçilik ekseninde soğurulan tepki birikimi de gözler önüne serdi.

Bu tablo karşısında yükselen muhalefeti basın yasaklarıyla, üniversite ve hukuk görevlilerini emekliye sevk etme uygulamalarıyla ve baskıcı yasalarla susturmanın her türlü yöntemini devreye sokmuş olan hükümet, bu defa Parti içi tepkilerle karşılaşmaya başladı. DP'nin iktisadî ve siyasî sapmalarından ilk düş kırıklığına uğrayanlar, başlangıçta CHP'nin otoriter rejimine karşı DP'yi desteklemiş olan liberal aydınlardı. Aydınların bu yabancılaşmasına İstanbul iş çevrelerinden kaynaklanıp kent burjuvazisinin yakınma ve taleplerini seslendiren bir hareket eklendi ve DP'den kopuşlarla Hürriyet Partisi'ne (HP) dönüştü (Keyder, 1998a: 59).

Fakat Parti örgütünün hükümete baskısı Hürriyet Partisi'nin kurulması ile de nihayete ermedi. Son olayların da ortaya çıkardığı toplumsal çelişkiler ile kalkınmanın

birlikte yürümeyeceği sezgisi, DP'li bir milletvekilinin sözlerine şu şekilde yansıyordu: "Herkes aynı fedakârlığı yapsa bir kalkınma olabilir. Fakat bir tarafta halktan fedakârlık istenirken, diğer taraftan her gün 5-10 milyonerin doğuşu halka ıstırap vermektedir." Bu kriz anında hükümete gensoru veren DP Grubu, hükümetin tüm üyelerini düşürmekle birlikte Menderes'e güvenoyu verdi. (Eroğul, 1990: 115)

Sancılı bir şekilde kurulan yeni hükümet, tüm direndiği başlıklardan ricat ederek her şeyi düzeltme vaadi ile bir program hazırladı: Devlet yatırımları bir plâna bağlanacak, bütçe denkleştirilecek, sanayi ve madenler bakanlığı kurulacak, bürokrasiyi tasfiyede kullanılan emekliye sevk etme mekanizması ve muhalefet üzerindeki baskı kaldırılacaktı (Eroğul, 1990: 117). Ancak bu program bir özeleştiri niteliğinde değil, gelen eleştirilerin önünü almanın yolu olarak düşünülmüştü. Nitekim program açıklandıktan sonra muhalefetin süren eleştirileri karşısında iktidar grubunun 'programda her şeyin ele alındığı' şeklinde muhalefete çıkışmasından da bu anlaşılmaktadır.

Bu programın siyasî olarak hayata geçmeme sebeplerinden birisi, CHP'nin iktidardaki sarsıntıdan faydalanarak 1956'dan itibaren 1960'a dek dozu artarak sürecek olan şiddetli bir muhalefete başlamasıdır (Eroğul, 1998: 127). Muhalefetin şiddetlenen baskısı karşısında 'tarafsız' Cumhurbaşkanı'nın köşkünde DP yöneticileri yaptıkları bir dizi toplantı sonucunda yumuşaklık siyasetinin yürümeyeceğini ve muhalefete karşı şiddetli bir karşı saldırıya geçmek gerektiğini kararlaştırdılar. Bunun ilk işareti, Menderes'in Gaziantep'teki konuşmasında, muhalefet ve basının saldırılarından yararlanan bir takım "komünist birliklerin" harekete hazırlanmakta olduklarını, bu "ihtilâlci" yöntemlerin durması için gerekirse yeni yasalar çıkaracaklarını, "fitne"yi mutlaka bitireceklerini ilan etmesiydi (Eroğul, 1998: 119).

27 Mayıs'a kadar şiddetlenerek sürecek baskının özellikle "komünistlik" ve "ihtilâlcilik" ithamına dayanması, bölgede Sovyetler'den cesaret alan bağımsızlıkçı hareketlerin güçlenmesi karşısında ABD'yi DP'ye daha fazla arka çıkmaya sevk etmek ve "demokrasi" karşısında CHP'nin halkın gözündeki eski baskıcı imajını pekiştirmek olduğu düşünülebilir. ABD'nin DP'ye dönük tasarrufları bir yana, DP'nin muhalefete

dönük siyasî baskısının, tek partili dönemle özdeşleşmiş CHP'yi daha süratli bir kabuk değiştirme sürecine soktuğu da söylenebilir.

Yeni hükümet programının iktisadî olarak hayata geçmemesi, muhalefetin saldırıları karşısında halka kredi ve kalkınma söylemiyle dönen DP'nin enflasyonist politikaya yeniden hız vermesinden kaynaklandı. Muhalefete karşı sert ve spontane tepkilerin iktisadî sahada karşılığı, keyfî mevzuat değişiklikleri ve anlık fiyat kontrolleri ile ülke ekonomisinin öngörülemez hale getirilmesi olmuştur. Az gelişmiş ülkelerde devlet müdahaleciliğinin ana hatları olan doğrudan idari kararlarla, dış ticaret aracılığıyla ve ekonomik plânlama ile devlet işletmelerinin kurulması, Türkiye'de sonuncusuna hiç girilmeden sistemsiz bir biçimde uygulandı. Demokrat Parti'nin özellikle plâncılığın devlet müdahaleciliğini sistematik ve bütüncül kılma işlevini kavrayamaması ve buna siyaseten 'ayak uydurma' kapasitesinin yetersizliği, siyasî çerçeveden bağımsız bir şekilde değerlendirilemeyecek plânlamayı muhalefete bir alternatif program olarak teslim etti (Nixon, 1981: 58).

Bu bağlamda Hürriyet Partisi, DP'nin anarşik ekonomi politikası karşısında bir iktisadî çözüm dokümanı olarak Önplân'ı hazırladı. DP'den kopan aydın ve işadamları ağırlıklı bir ekip olarak Hürriyet Partisi'nin daha sonra CHP'ye iltihak etmesi bu bakımdan da önemlidir. Bu iltihakın, kalkınma yönteminde DP'nin alamadığı dönemeci kavrayarak 1930'lara dönük pısırıklığı üzerinden atan ve geleceğe dönük plânlamayı sahiplenen CHP'nin siyasî olarak kendisini yeniden yapılanmasına ivme kattığı söylenebilir.

CHP ile DP'nin kendi cephelerine çekmeye çalıştıkları ve hareketlenen bir kesim de doğal olarak işçilerdi. Tarımda makineleşme, KİT yatırımları ve ufaktan gelişen özel ithâl ikâmeci sanayinin ürünü olarak sayıları artan işçilerin örgütlendiği sendikalar tarafından DP'nin seçimlerde söz verdiği ancak yine 'sınıf mücadelesi tehdidi' gerekçesiyle yasaklı bıraktığı grev, 1950'ler boyunca fiilen çeşitli zamanlarda uygulandı. DP'nin kontrolü altındaki Türk-İş dışındaki işçi birliklerini parçalamak isteyen siyasal iktidar, 1957'de mahkemelerin yöresel düzeyde kurulmuş sendikal birlikleri kapatmalarına önayak oldu. Bir kestirime göre işçi sigortaları kapsamına giren işçiler 1950-60 dönemi boyunca kişi başına gayrı safi millî hâsıla içindeki gelir paylarını

ortalama % 10 oranında kaybettiler (BBKP, 1963). Bu tablo karşısında sendikaların başta enflasyonun ücretleri eriten etkisi olmak üzere müdahil oldukları gündemleri 'siyaset yapma yasağı' kapsamında değerlendirerek işçi örgütlenmelerine baskı yapıldı, diğer yandan sendikalar DP'ye bağlı Vatan Cephesi ocakları haline dönüştürülmeye çalışıldı. (Işıklı, 1998: 335)

CHP'nin şiddetlendirdiği muhalefete diğer muhalefet partileri de omuz veriyor ve bu DP üzerinde ciddi bir basınç yaratıyordu. Bu koşullar altında muhalefetin verdiği mücadele DP-CHP ekseninden çıkmış, tek partililiği geri getirmek isteyen bir iktidara karşı verilen geniş çaplı bir mücadeleye dönüşmüştü. Bunun bir göstergesi olarak, DP'nin kurucu ekibinden Fuat Köprülü önce Dışişleri Bakanlığı'ndan ardından DP'den istifa etti ve DP'ye karşı gerçekleşen kampanyaya "tek parti, tek şef sistemini canlandırmak isteyen bir adama karşı koca bir milletin mücadelesidir" diyerek katıldı. (Eroğlu, 1990: 122-126) DP, artık işçilerin, memurların, aydınların ve işadamlarının gözünde, doğduğu tarihsel evrenin gerisine düşmüş bir özneydi.

Daha 1956'da Menderes "ihtilâl olmayacak" deme gereğini duyarken 1958'de Bağdat Paktı üyesi Irak'ta meydana gelen ihtilâl, DP'nin muhalefete karşı ihtilâl fobisini körükledi. Menderes buna karşı "Ben halk adamıyım. İktisadî kalkınma yüzünden halkın geçici sıkıntılarını sömürüp onu aldatmak isteyenler halk düşmanları. Halkı aldatmalarını önlemek için bu nifak yuvalarını ezmem onları ihtilâl yoluna sürükleyecek. Buna karşı da her vasıta meşrudur" diyerek muhalefete baskıyı şiddetlendiriyordu. Ne var ki, meşru saydığı vasıtalar devlet mekanizması tarafından işletiliyordu ve bu mekanizmalar üzerinde belli bir hâkimiyete sahip olmakla birlikte ne kadar nüfuza sahip olduğu belirsizdi. 1950'lerin sonunda Silahlı Kuvvetler içerisinde hükümete karşı komplo girişimi olduğunda ve ordu mensupları çeşitli şekillerde kendisini tanımadıklarını gösterdiklerinde kimi önlemler alsa da DP, esas hep o kendisini destekleyen 'halk'a güveniyordu. Dolayısıyla DP iktidarı, içine sokulduğu çıkmazda kendi varlığını koruyacak örgütsel mekanizmaları kontrol perspektifinden yoksundu. Bu o kadar açıktı ki İnönü son uyarıcı konuşmasında "Biz tedbir aldık diyorsunuz. (...) sizin elinizde ne ordu, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... Olur mu böyle baskı rejimi?" diye soruyordu. (Eroğlu, 1990: 131, 140, 144, 157-160)

Demokrat Parti'nin oyların yarısından azını almasına rağmen muhalefet partilerinin dağınıklığı sayesinde iktidarını tazelediği 1957 seçimi ertesinde, muhalefette birleşme eğilimleri güçlendi. Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne, Hürriyet Partisi de CHP'ye katıldı. Ocak 1959 Kurultayı'nda CHP, İlk Hedefler Beyannamesi adıyla, DP iktidarını takip edecek dönemde uygulanması gerektiği konusunda ortaklaşılan başlıkların listesini ilan etti: Anayasa Mahkemesi, ikinci bir Kurucu Meclis, Yüksek Yargıçlar Kurulu, basına güvence, memurlara mahkeme hakkı, seçim güvenliği, üniversite özerkliği, Yüksek İktisat Şûrası ve sosyal adaletin Anayasa'ya girmesi. (Eroğlu, 1990: 145)

Meydan mitingleri ve öğrencilerin sokak gösterilerine öncülük eden CHP, aynen 1945-50 döneminde DP'nin CHP'ye yaptığı gibi Menderes'in bütün korkularının üzerine yürüyerek onu kasten paniğe sürüklemiştir. CHP'nin bu şiddet politikasıyla DP'nin kamu harcamalarını bir propaganda aracı olarak kullanarak muhalefeti bastırma zaafından faydalandığı da söylenebilir. Böylece DP iktidarını, uluslararası sermaye kuruluşlarının beklentilerine yanıt veremez hale getirerek köşeye sıkıştırmıştır.

Gerçekten de DP, ABD artık yardım eli uzatmayınca uluslararası sermayenin borç kuruluşuna başvurmak zorunda kaldı. 1958'de devalüasyona gidildiği vakit IMF, Merkez Bankası ve ticarî banka kredilerine, devlet harcamalarına, Kamu İktisadî Teşekkülleri finansmanına doğrudan müdahale edebileceği şartları hükümete kabul ettirdi. İstikrar önlemi olarak KİT'lerin enflasyonist olmayan yollarla finanse edilmesi ve ithâlât ile ihracat rejimleri giderek serbestleştirilmesi kararı alınıyordu. 1959 yazına kadar süren istikrar önemleri muhalefetin baskısı karşısında yeniden popülizme yönelerek gevşetildi ve enflasyonist kamu harcaması kısır döngüsüne dönüldü. 1960'da parlamentoya sunulan şişkin bütçede istikrar programı silinmişti. (Schick, Tonak, 1998: 366) Bu durum göz önüne alındığında, muhalefet karşısında Menderes ile ortaklığını saklamayan Bayar, "Dış yardım istemeyenler, millî kalkınmayı istemeyenlerdir. Millî kalkınmaya mânî olmak isteyenler millî irade karşısında karınca gibi ezileceklerdir" derken, dış yardım kaynaklarının beklentilerini ne ölçüde karşıladıklarını hiç hesaba katmamışa benzemektedir (Eroğul, 1990: 146).

Sonunda, iktisadî durumun kötüye gitmesiyle orantılı olarak dış yardım kaynaklarından artan plân baskıları karşısında hükümet, kendisi açısından bir geri adım atıp Koordinasyon Bakanlığı'nı kurdu. Ancak Bakanlık, plânlamanın gerektirdiği ve DP'nin yürüttüğü yatırım politikasında eksik olan özelliklerden sadece biri üzerinde odaklaşıyordu: Koordinasyon. Sektörler arası önceliklerin belirlenmesi, bağlantıların kurulması ve finansman kaynaklarının hesaplanması DP'nin icraatına hâlâ çok uzak unsurlardı. Koordinasyon Bakanlığı, "ödemeler dengesini sağlayacak projelere öncelik verme ve ampirik açıdan teker teker proje seçimi yapma" konusunda talimat aldılar. Buna karşılık OEEC, "bütünlüklü bir kalkınma programının" eksik kaldığını açıklıyordu. (Milor, 1990: 10)

DP'nin kredi muhatabı olarak fiilen IBRD'nin yerini OEEC aldıktan sonra, Alman Ekonomi Bakanı Erhardt Türkiye'yi ziyaret etti ve Koordinasyon Bakanlığı'nca hazırlanarak kendisine sunulan raporun "bütünlüklü bir plâna" karşılık gelmediğini hükümete bildirdi. Bu ziyaretin devamında OEEC, az gelişmiş ülkelerin plânlaması konusunda da uzmanlığı olan Prof. Tinbergen ile yardımcısı Dr. Koopman'ı Türkiye'ye gönderdi. Koordinasyon Bakanlığı bünyesinde, fakat toplumsal ve ekonomik gündemden titizlikle tecrit edilerek bir plânlama çalışması başlatıldı. Fransız plânlamasından feyiz alan ekip, plânın özel sektöre müdahalesine şerh koymasından da anlaşılacağı gibi, öznel duruşları bir yana (OEEC kökenli olmalarına karşın Tinbergen 'sosyalist' olarak biliniyordu) nesnel olarak da kapitalist plânlama perspektifinden yaklaşıyorlardı (Milor, 1990: 14).

Plân gündemini yalnız 'kredibilite' çerçevesinde değerlendiren DP, Avrupalı uzmanları kabul etmekle birlikte yaptıkları çalışmayı önemsemeyerek ekibe uygun çalışma olanakları yaratmadı. Belki de aynı sebepten dolayı, plân konusunda görev üstlenen bürokratların girişimciliği sayesinde plân hazırlıklarının genç akademisyenler ve sermayedarlarla temaslar kurularak yürütüldüğünü fark etmedi bile (Kansu, 2004). Oysa bu temaslar, ülke aydını, sermayedarı ve uluslararası sermaye kuruluşları arasında DP'nin reddetmekte inat ettiği kalkınma plânının oluşturulması konusunda mutabakat zeminini oluşturdu. Hazırlanmakta olan plânın siyasî öznesinin DP olmayacağı ise Tinbergen ekibinin Türkiye'ye geldiği 1959 yılında az çok belirginlik kazanmıştı.

Tinbergen'in Türkiye'ye 1960'ın hemen başında yeniden gelip "Merkezi Plânlama Teşkilâtı Kurulması Hakkında Not" adlı bir doküman hazırlamasından da anlaşılacağı üzere OEEC sadece DP sonrası siyasî iktidarı gözeterek adımlar atıyordu (Kansu, 2004: 44-48). Gerçekten de DP, iktidardaki son yılında istemeden de olsa izin verdiği plân çalışmalarıyla ileriki yılların Kalkınma Plânlarının ve DPT'nin embriyonik halini 1960'lara miras bıraktı. (Küçük, 1981: 88)

Koordinasyon Bakanlığı binasında plâncı ekip kıt koşullar içinde dahi olsa sakin bir şekilde plân hazırlıkları yaparken dışarıda silahların patlıyor olması DP iktidarının son anlarda içine düştüğü çelişkinin göstergesidir. DP, gereğini algılayamamış olmakla birlikte son anda plânlamaya kapıyı açarak kalkınma yönteminde inisiyatifi uluslararası sermaye örgütleri ile birlikte bu işi yürütecek bürokrasiye teslim etmişti. Fakat DP'nin, yeni gelişen kentli toplumsal dinamikler karşısında bir karşı dinamik meydana getiremeyen kırsal tabanına güvenerek siyasî iktidarını dokunulmaz kılacak şekilde devlet mekanizmasını kurcalaması, DP'yi herhangi bir seçim yenilgisinden daha şiddetli bir yenilgiye götürmüştür. Bu anlamda DP'nin dayandığı sınıfların tarihsel iflasına bir de kendisinin arızî iflası eklenmiştir (Eroğul, 1990: 172).

2.2.6 Sonuç

2. Dünya Savaşı sonunda dünya ABD'nin başını çektiği 'hür dünya' cephesi ve Sovyetler Birliği'nin başını çektiği sosyalist blok olarak ikiye bölünmüştür. Bu bölünmenin en sıcak hissedildiği Avrupa kıtasında savaş sonrası yeniden inşa politikaları bir kalkınma politikası yarışına dönüşmüş, bu yarış ise ileriki yıllarda az gelişmiş ülke coğrafyalarına da sirayet etmiştir. Kalkınma politikasında üzerinde ideolojik hâkimiyet kurulmaya çalışılan kilit yöntem ise plânlama olmuştur.

Türkiye'nin ise 1930'ların kalkınma vitesini tamamen değiştirmesi gerekmiştir. Yeni bir vitese geçilmesi üç dinamik altında şekillenmiştir: Ülkenin saf tuttuğu 'hür dünya' güçleri, 1930'lardan beri ezilmiş olan halk ve savaşta palazlanmış yeni egemen sınıflar.

1930'ların siyasî kadrolardan çıkma zayıf sanayi burjuvazinin yerini alan yeni savaş zengini sınıf, tüccar ve toprak sahibi kesimlerden oluşmaktaydı. 'Hür dünya'nın

biçtiği role uygun bir sınıf yapılanması içerisinde Soğuk Savaş dönemine giren Türkiye'de, gerek tek parti dönemine karşı beliren halk öfkesiyle, gerekse uluslararası sermaye ile yeni egemen sınıfın birikim biçimi üzerindeki uzlaşısıyla demokrasi ile antikomünizmden güç alarak DP iktidara taşınmıştır.

DP bir süre CHP'nin geçmişten gelen olumsuz imajından ve ABD'nin siyasî-askerî ve iktisadî desteğinden güç alarak keyfî bir politika yürütmüş ve bu güç onu ülke içindeki ve dışındaki dönüşümlere karşı körleştirmiştir. DP iktidarı, alt yapı yatırımlarının iç pazarı geliştirmesi ve döviz kısıtları içerisinde ufak çaplı sınaî gelişimin önünü açmasına karşın, buna uygun bir yatırım politikası ve sosyal politika izlememektedir. DP, 1950'lerin başında kendisine ivme veren ancak geride kalmış politikaları sürdürmekte inat ettiği ve 'şantiye' politikasında gaza basmaya devam ettiği ölçüde, birikime katkısı olmayan bir şişkin piyasa yaratmış ve ülkeyi enflasyona ve ödemeler dengesi krizlerine sürüklemiştir. Böylece siyasî olarak doğduğu evrenin gerisine düşmüş, toplumculuk ve demokrasi bayrağını kaptırdığı gibi muhaliflerin eline yeni bir bağımsızlıkçılık bayrağı da teslim etmiştir.

Öte yandan değişen Soğuk Savaş koşulları içerisinde 'hür dünya' devletleri ve uluslararası sermaye kuruluşlarının ağırlık verdiği kalkınma politikalarının hem teknik gereğini hem de artan ideolojik gereğinin gerisinde kalmıştır. Bu anlamda, Türkiye'ye sağlanan dış kredilerin ülkedeki iktisadî ve sosyal dönüşüm doğrultusunda önceliklere göre kullanılmasını kredi sağlayıcılar gözünde şeffaf hale getirecek 'plân'ın taleplerine de kulak tıkamıştır.

Böylece 1950'lerin sonuna gelindiğinde, kendi doğuş dönemindeki gibi DP de üç taraftan, uluslar arası sermaye, toplumsal dinamikler ve egemen sınıf cepheleri tarafından köşeye sıkıştırılmıştır. Fakat her üç taraf da bünyevi değişiklikler geçirmiş ve yeni bir *modus vivendi* etrafında kümelenmiş bulunmaktadır: Plânlı kalkınma.

Muhalefeti bastırırken kalkınmaya, kalkınmaya hız verirken de dış yardımlara yaslanan DP, nihayet siyasî ve iktisadî tutarsızlıkları üzerine dış yardım muslukları kapatıldığında bir domino etkisi ile devrilmiştir.

2.3 1960'LI YILLAR

2.3.1 Dünya Siyasetindeki Dönüşüm

1960'larda Bandung Konferansı çizgisindeki 'tarafsızlık' yanlısı az gelişmiş ülkeler Soğuk Savaş'ta kendilerini üçüncü bir taraf ilan ettiler. 1961 yılında, sosyalist ve kapitalist bloklar karşısında Mısır, Hindistan ve Yugoslavya'nın öncülüğünde Bağlantısızlar Hareketi kuruldu. Ne var ki, sosyalist ve kapitalist plânlamanın kalkınma üzerindeki etkisinde belirli oynamalar meydana gelmeye başlamıştı.

Sovyetler Birliği, 1950'lerde Doğu Avrupa'da tartışılmaya başlanan piyasa sosyalizmi tezlerini kendi gündemine almıştı. Bir yandan plânlamanın teknik özelliklerine dönük tartışmalar toplumsal inisiyatif boyutunu gölgede bırakıyor, diğer yandan da buna bağlı olarak sosyalist plânlamanın eşitlikçilik hedefi piyasa katergorilerinin optimizasyon hedeflerine kurban ediliyordu (Boratav, 1982).

Kalkınmanın manivelası olarak kabul gören plânlamanın içeriğine ilişkin verilen mücadelede ortaya çıkan bu dengesizlik, söz konusu mücadelenin alanı olan az gelişmiş ülkeleri etkiledi. Siyasî-askerî konularda 'tarafsız' duruşuna karşın Bandung Konferansı ülkeleri şu hedefler çerçevesinde 'taraflı' bir kalkınmayı savunuyorlardı: "Teknik modellerin tarafsızlığına olan inanç, sürecin kitle inisiyatifine dayanmadan yukarıdan aşağı devlet aracılığıyla gerçekleştirilebileceği, uzun vadede kapitalist dünya sistemi içinde ticarete katılmanın yararlı olacağı.." (Başkaya, 1997: 144) Hatırlanacağı üzere Marshall Plânı bünyesinde Avrupa'daki kapitalist plânlama deneyimleri de plânlamayı devlet kanalıyla sınıflar arası uzlaşmaya dayalı teknik bir süreç olarak formüle etmişti. Ayrıca tarafsızlık yanlısı ülkelerin uzun vadede kapitalist dünya sistemi ile ilişkileri geliştirme perspektifi, uluslararası sermaye örgütlerine de bir çağrı niteliğindeydi.

Bu zımnî çağrının yanıtlanması şu olaylar silsilesi içinde gerçekleşti: Bağlantısızlar Hareketi'nin doğumu ile eş zamanlı olarak 1961'de BM Genel Kurulu resmî bir karar alarak, 1960'lı yılları "Birinci Kalkınma On Yılı" ilan etti. ABD Başkanı Kennedy, Genel Kurul'da yaptığı konuşmada "Tüm ülkelerin bağımsız bir gelişme yolunda ilerlemelerinden" bahsetti. 1964 Kahire Konferansı'nda Bağlantısızlara katılımcı ülke sayısı 47'ye yükseldi. Bu tarihten sonra hareketin anti-sömürgeci, anti-emperyalist karakteri netleşirken iki blok arasında da 'barış içinde bir arada yaşama'

konseptine dayalı yeni bir denge oluşuyordu. 1968'e gelindiğinde bir yandan dünya ekonomik bunalımının ilk işaretleri ortaya çıkmış, diğer yandan Bağlantısızlar Hareketi'nin cesaret aşıladığı Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve Afrika'daki az gelişmiş ülkelerde yükselen toplumsal mücadeleler dünya kapitalist sistemi nezdinde kaygı yaratmaya başlamıştı (Türel, 1981: 637).

Bu dönemde açıktan bir müdahale girişimi ile yenilgiye dönüşen Vietnam Savaşı'nın etkisiyle, daha ziyade tarımsal üretimin hâkim olduğu az gelişmiş coğrafyalara dönük olarak 'hür dünya' cephesi ikili bir politik strateji izlemeye başladı: Bağımsızlıkçı ve sosyalizan çizgide alternatif kalkınma politikaları izleyen az gelişmiş ülke iktidarlarına karşı kontrgerilla faaliyetleri ve darbe tezgâhları, şantajlara boyun eğen az gelişmiş ülke iktidarlarına ise uluslararası sermaye kuruluşlarının sosyal yatırımlara ağırlık veren kredi bağımlılığı.

Bu strateji değişikliğinin belirlendiği 1960'lı yıllardaki gelişmelerin ithâl ikâmeciğe geçen az gelişmiş kapitalist ekonomiler üzerindeki etkisi ise genel hatlarıyla şu şekilde olmuştur: 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kalkınmacılık, ulusal tasarrufun yetersizliği ve bu nedenle de maddî ve teknik dış yardımın önemi üzerinde duruyordu. Fakat 1960'ların ikinci yarısında, hatta bölük pörçük olarak ondan dahi önce bu teorinin ağırlık merkezi 'dengeli büyüme' ve düşük gelir seviyelerine özel ihtimama kaydırıldı (Herschlag, 1981: 20). Savaş ertesindeki karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı işbölümü, ülkelerin dengeli sektörel gelişimini sağlayamadığı ölçüde yabancı sermaye için bir yüke dönüşmüştü. Gelişmiş kapitalist ülke sermayesi, az gelişmiş ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarını kalıcı biçimde çözmemek suretiyle bağımlılık ilişkisini korumakla birlikte, ülkenin birikim olanaklarının dış ticaret ve borçlanma aracılığıyla transfer edebilecek bir sürdürülebilirliğe sahip olmasından yanaydı. Aksi halde DP örneğindeki gibi iflaslar, ayak bağı oluşturmaktan öte bir işe yaramıyordu. Bunu önlemenin yolu da yerli siyaset ile teknik ve bürokratik ilişkilerde daha müdahil, yerli sermaye ile ilişkilerde ise de daha doğrudan kanallar tesis edebilmekti.

Bunun için de uluslararası sermaye kuruluşlarının işlevlerinde bir reorganizasyona gidildi.

İthal ikâmeci politikalar çerçevesinde de yerli üreticiler ile girdi ve sermaye sağlayıcı yabancı ortaklar arasında tesis edilen yeni işbirliği ilişkisi, uluslararası sermaye kuruluşlarının da devletlerarası kredilerden özel sermaye kredilerine ağırlık kaydırmasına neden oldu. 1957'de DB'nin Uluslararası Finansman Korporasyonu (IFC) oluşumu ile işareti verilen bu eğilim, 1960'da özel ticarî banka kredilerinin yönetimini üstlenen Uluslararası Kalkınma Kurumu'nun (IDA) IFC'nin yerini alması ile belirginleşti (Güler, 1996: 49).

Kredilendirmede önemsenen diğer bir başlık, az gelişmiş ülkelerde bağımsızlıkçı ve sosyalizan hareketlerin doğurduğu siyasî çalkantıların halk nezdindeki sosyal ve ekonomik temellerine kalkınma politikaları kapsamında inilmesidir. Dönemin IBRD ve IDA borçlarının 2 katına, Afrika kredilerinin 3 katına, Latin Amerika kredilerinin 2 katına, sektörel bazda tarım kredilerinin 4 katına, eğitim kredilerinin 3 katına yükseltilmesi bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır (IBRD, 1973: 14). Eğitim burada ideolojik işleviyle önem kazanmıştır. Kalkınma sürecinin toplumsallaştırmak gerekçesiyle savunulan eğitimin içeriği modernleşme teorisinin yeni versiyonları tarafından belirlenmiştir: Fetişleştirilen eğitim, örneğin 'sömürgeciliğin eğitim faaliyetlerine destek olduğu' gibi argümanlarla bağımlı kalkınmanın en ilkel devrelerini meşrulaştıran bir araca dönüşmüştür. (Easterlin, 1996: 81)

Kısacası söz konusu reorganizasyon çerçevesinde, devlet odaklı kredilendirmenin yerine özel sektör odaklı ve toplum odaklı kredilendirmeler aldı. Reorganizasyonun üçüncü boyutu ise daha bütüncül müdahalelere yönelmesidir.

Bu doğrultuda 1962-68 döneminde DB, sadece proje kredisi dağıtan bir kurum olmaktan çıkarak program finansmanına yönelmiştir. Banka, IDA kanalıyla doğrudan üretken kesimlerin kredilendirilmesini sağlarken, kredi alan ülkelerin mikro ölçekte kurum oluşturma çabalarını ve makro ekonomik politikalarını denetlemiştir (Türel, 1981: 637). Bu bağlamda ulusal kalkınma plânları 'makro ekonomik politikaların denetlenmesi'ni sağlamanın aracı, plânlama bürokrasisi de 'mikro ölçekte kurum oluşturmanın' ürünüydü.

IBRD'nin, kapitalizmin az gelişmiş ülkelerde işleyebilir, görünürde âdil ve eşitlikçi bir modelini oluşturmak misyonuyla ilk ortaya çıkardığı doküman Pearson

Komisyonu Raporu'dur (Commission on International Development, 1969). Rapora göre IBRD borç programlarında istihdam ve bölüşüm sorunları ile uluslararası ticaret ve ödemeler dengesi sorunları öne çıkmıştır. Birleşmiş Milletler forumlarınca da benimsenen bu hedef ile uluslararası eşitsiz gelişimin ortaya çıkardığı sorunlar teknik sorunlara indirgenmiştir. (Türel, 1981: 641, 642)

Öte yandan 1968 sonrası IBRD'nin temel gelişme eğilimleri az gelişmiş ülkelere dönük perspektif bakımından çok dikkat çekicidir: 'Toplumsal amaçlı' proje sayısının artırılması; ideoloji ve eylem platformunda denetim sağlayabilmek için iş hacmiyle orantılı olarak profesyonel, akademizm ile halkla ilişkiler yönleri öne çıkan daha çok az gelişmiş ülkelerden gelme kadroların istihdam edilmesi; az gelişmiş ülkelere yılda bir düzenli yollanacak heyetlerle "yatırım ve yatırım öncesi faaliyet öncelikleri" belirlenerek raporlanması; dünya ekonomisine bağımlılaşmanın daha fazla "karşılaştırmalı üstünlük değişmelerini yansıtacak biçimde uyumlulaştırılması" hedeflenmektedir (IBRD, 1978). Sonuç olarak IBRD hızla uluslar üstü bir plânlama örgütüne dönüşmektedir. (Türel, 1981: 645)

Bu örgütlenme, uluslararası sermayeye uyumları ölçüsünde ulusal kalkınma politikalarına döviz sunumuna ayarlamalar yaparak yön veren bir şantaj mekanizması olarak işlemektedir. Kredilerin koşullandırılması, bir yandan kapitalist ilişkilerin yeniden üretilmesini sağlayan bağımlılık ilişkilerini dünya ölçeğinde sürekli kılmakta, diğer yandan da geri ödeme olasılığının düşüklüğüne rağmen bağışlanan kredilerin sürekliliğini sağlamaktadır. (Schick, Tonak, 1998: 356)

1960'ların ürünü olan kapitalist kalkınma politikası, 1950'lerde deneyimlenen pratiğin adeta olgunlaşmış, olgunlaştıkça da kurumsallaştırılmış ve dolayımlarından kurtulmuş bir türü olarak belirmektedir.

2.3.2 Dünya Siyasetindeki Dönüşümün Türkiye'ye Etkisi

1961'de tarafsızlık politikasını Bağlantısızlar Hareketi adı altında birleştiren ve üçüncü bir taraf haline getiren ülkeler troykasının Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta üstlendiği ancak DP döneminde hakkını veremediği rolle yakından ilgili bir konumu vardı. Mısır, Türkiye'nin Süveyş krizi ve Cezayir bağımsızlık mücadelesinde sömürgecilerden yana

tutum almasıyla öfkelendirdiği Arap ülkelerinin başında geliyor ve 'tarafsızlara' önderlik etmesiyle Türkiye'nin Ortadoğu misyonunun iflasını temsil ediyordu. Hindistan, ABD'ye karşı mesafesini korumakla birlikte uluslararası sermaye örgütlerinden uzmanların nezaretinde Türkiye'de suya düşen 'demokratik kalkınmayı' sosyalist kalkınma karşısında uygulamaya girişmiş örnek ülkeydi. Yugoslavya ise Türkiye ile Yunanistan'ın sorumluluğunu paylaştığı Balkan İttifakı ile bölge coğrafyasını Sovyetlere karşı ABD'den yana taraflaştırma projesinin başarısızlığa uğradığı halkayı oluşturuyordu. Ne var ki bu başarısızlıkların lekesini taşıyan Türkiye'deki siyasî iktidarın darbeyle alaşağı edilmiş olması, ABD'nin gitgide daha fazla önemsediği az gelişmiş ülkeler nezdinde Türkiye'nin rolünü tazeleyebileceği bir olanak da yaratıyordu. Nitekim Demokrat Parti'nin selefi olan Adalet Partisi'nin 1960'ların ikinci yarısında az gelişmiş ülke bloğuna dönük açılımlar yapmış olmasını bu rol tazelemesi ile açıklamak mümkündür.

Türkiye 1960'lı yıllara, 27 Mayıs'ta iktidara el koyan ordunun 'NATO'ya ve CENTO'ya' bağlılık yemini ile giriş yaptı. Fakat DP döneminden de tecrübe edildiği gibi askerî ittifaklar, uluslararası sermaye örgütleri ile kurulan iktisadî ittifakların şantaj mekanizmasından bağışık olmak değil, bizzat onun kabulü anlamına geliyordu. Gerçekten de 1960'larda ve ileriki yıllarda siyasî iktidarların maruz kaldığı şantajların DP döneminden tek farkı daha sistematik hale getirilmiş olmasıdır.

Ek olarak 1960'larda Türkiye'de siyasî iktidar ilk defa siyasî-askerî bir şantajla da yüzleşmek durumunda kalmıştır. DP döneminde İngiltere'nin Rumların Enosisçi eğilimlerini engellemek üzere Türkiye'yi dâhil ettiği Kıbrıs gerilimi, üç devletin garantörlüğü altında olmakla birlikte Türklere azınlık ayrıcalıkları tanıyarak adanın siyasî bağımsızlığını kazanmasından kısa süre sonra Cumhurbaşkanı Makarios'un bu ayrıcalıkları uygulamayacağını ilan etmesi ile yeniden tırmandı. Rum milliyetçilerinin Türklere karşı başlayan saldırıları karşısında dönemin CHP hükümeti, garantörlük hakkını kullanarak adaya müdahale edeceğini diğer garantörlere bildirdi. Haziran ayında plânlanan çıkarma, ABD Cumhurbaşkanı Lydon Johnson'un mektubu ile engellendi: Johnson, Amerika'nın onaylamadığı bir girişimin Amerikan silahları ile gerçekleştirilmesinin Türkiye'yi bir Sovyet saldırısında NATO dayanışmasından

mahrum bırakacağı uyarısında bulunuyordu (Eroğul, 1998: 143). Johnson mektubu, 2. Dünya Savaşı sonunda CHP'nin önünü açtığı ve DP'nin pekiştirdiği 'hür dünya' cephesi ve ABD'yle siyasî-askerî ilişkinin bir 'ittifak' değil bağımlılık ilişkisi olmasının ilk çıplak göstergesi olan bir şantaj hadisesidir.

Dikkat çekici olan nokta, Türkiye'nin Kıbrıs gerilimi üzerine mesafe koymaya dönük olarak ABD'nin çok taraflı nükleer güç projesinden çekilmesine karşın, bunun kapitalist kalkınma politikasında herhangi bir tereddüde yol açan bir yansımasının olmayışıdır. Bunun nedenini ise Türkiye ekonomisinin belirleyici unsuru olan egemen sınıflar ve bunların 'hür dünya' cephesinin diğer yüzü olan uluslararası sermaye ile ilişkilerinde aramak gerekir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz ikili strateji değişikliği doğrultusunda, ithâl ikâmeci sanayi sermayesi artık yabancı sermayeden doğrudan krediler alabilmekte ve bu süreçte başta DPT olmak üzere devletin bürokrasisi de yabancı sermaye kuruluşlarının öncülüğünde geliştirilmektedir. Demokrat Parti'nin bürokrasiyi siyasete tâbî tutan politikasının, siyasetin kentleşmeyle çeşitlenen ikilikleri neticesinde değişkenleşmesi hatta giriftleşmesi karşısında dayanması mümkün değildi. Bu politika, ekonomi politikalarından sorumlu olan bürokrasinin sürekliliğini sağlayamıyordu. Oysa yabancı sermaye kuruluşları, verdikleri kredilerin denetlenebilir plânlar çerçevesinde kullanılmasına koşut biçimde 'müşteri' ülkelerde plânlamayı yürütecek oturaklı bir bürokrasiye ihtiyaç duyuyorlardı.

1950'lerin sonunda Demokrat Parti'nin en fazla Bakanlıklar arası koordinasyon sağlayarak bütünleştirme yoluna gidebildiği kamu yönetimi, 1960'dan sonra DPT'nin yanı sıra MEHTAP (Merkezi Hükümet Teşkilâtı Araştırması) ve tamamlayıcı projelerle bütünleştirilmiş, bütünleşmenin harcı ise siyasetten ziyade yabancı sermaye kuruluşlarına karşı sorumluluk olmuştur (Güler, 1996: 34). Zaten bu dönemde refah devleti düzenlemelerine sahip gelişmiş kapitalist ülkelerde de kamu bürokrasisinde partizanlaşma eğilimlerine karşı uzmanlaşmış, rasyonel ve etkin bir bürokrasi yükseliştedir (Şaylan, 1981: 192).

Türkiye'de OEEC'nin plânlama uzman kaynakları ile temaslar, 1950'lerin sonundan 1960'lara geçişte hemen hemen pürüzsüz bir süreklilik göstermektedir.

DP'nin son döneminde inisiyatifi teslim ettiği bürokrasinin 27 Mayıs'tan sonra DPT kuruluşu doğrultusunda yapılandırılmasına Tinbergen ekibi öylesine damga vurmuştur ki, 27 Mayıs darbesi sonrası iktidarın henüz çok yeni olduğu bir evrede istifa eden İlk Plâncılar, DPT'de yaptıkları veda konuşmasında "Plân fikrinin Türkiye'yi yönetenler tarafından değil, Türkiye'ye yardım yapan kaynaklar tarafından ortaya atıldığını" seleflerine hatırlatmaktadırlar (Kansu, 2004: 121). Bu sözlerle Plânlamanın en 'idealist' kuşağı, meslektaşlarına siyasete değil uluslararası sermaye örgütlerine karşı sorumluluk vazifesini miras bırakmıştır. Türkiye'nin kalkınma politikasının emanet edildiği sonraki plâncı kuşaklar bu mirasa sahip çıkmışlar, uluslararası sermayenin pusulası siyasî eğilimleri gölgede bırakmıştır.

2.3.3 Ülke Siyasetindeki Dönüşüm

27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte iktidarı alan Millî Birlik Komitesi'nin (MBK) yanı sıra kamuoyunu ve orduyu bölen iki karşıt eğilim ortaya çıkmıştır. Birinci eğilim, yeni yönetimin en kısa sürede bir anayasa ile seçim yasası hazırlayarak genel seçimler ile iktidarı sivillere devretmesini savunurken, ikinci eğilim, yeniden bir siyasî bunalıma yol açabileceği için iktidarın siyasal partilere devrini erteleyip gerekli reformların askerler eliyle düzenlenmelisini savunuyordu. Yalnızca İnönü yönetimindeki CHP birinci seçenekten yanaydı.

MBK içerisinde her iki tarafın da karşı tarafa yapılacak bir darbe ile sorunun çözüleceğini hissettiği noktada, elini çabuk tutan birinci eğilimdeki üst rütbeli subaylar, Türkeş'in başını çektiği ikinci eğilimdeki daha düşük rütbeli subayları MBK'dan tasfiye ettiler. Eli güçlenen üst düzeydeki komutanların oluşturduğu Silahlı Kuvvetler Birliği isimli gayrı resmî komite, bu tarihten itibaren siyasal hayatın şekillendirilmesinde ordunun inisiyatifini temsil etti. (Eroğul, 1998: 135, 136)

Sivil siyasete geçiş ile DP dönemine dönük reddiyenin çatışması, siyasî hayatın yeniden yapılandırılmasının yanında yeni bir kalkınma döneminin şekillendirilmesini de 'bir adım ileri, iki adım geri' temposuna soktu. Eylül 1962'de alınan bir kararla MBK yönetiminin doğrudan sürgüne yolladığı 55 toprak ağasının dönmesine izin veren ve sağcıların ağırlık koyduğu geniş koalisyon hükümeti, bu yörelerde bir toprak reformu

uygulanması olanağını ortadan kaldırdı. DP'nin toplumsal etkisinin kırılamaması ve CHP'nin kendi başına ağırlık koyamamasının doğurduğu boşluğu dolduran CHP-YTP-CKMP koalisyonu, bu geri adıma boyun eğerek büyük güven atfedilen DPT'nin ilk plâncılarının istifalarına yol açmıştır.

1965 seçimleri ile ortaya çıkan Meclis, siyasal hayattaki bir krizi çözdü, başka bir krize de kapı araladı. Çözülen kriz, bundan sonra tek partililiğe meyletmeyeceği düşünülen AP hükümeti karşısında yeni bir darbe gündeminin Demokles'in kılıcı gibi Meclis'in tepesinde artık sallanmıyor oluşu ile ilgiliydi. Kapı aralanan kriz ise TİP'in 15 milletvekili sokmuş olmasının da işaret ettiği anti-emperyalist toplumsal mücadeledeki tırmanıştı.

27 Mayıs'a ilişkin taşıdıkları bazı umutların suya düşmesiyle radikalize olan aydınlardan beslenen bir öğrenci gençlik hareketi, diğer az gelişmiş ülkelerdeki çeşitli anti-emperyalist ve sosyalist mücadelelerden de etkilenerek memleket gündemini belirler hale geldi. Öte yanda sendikalaşmanın yanı sıra TİP'in etkisiyle siyasallaşmakta olan işçi sınıfı, iktidar üzerinde baskı oluşturmaya başlıyordu. Böyle bir baskıyı mümkün kılan koşullar ise farklı öznelerin devreye girdiği şu sürecin sonunda oluştu:

1961 Anayasası "çalışanlara" sendika hakkı, "işçilere" grev ve toplu sözleşme hakkını tanıyordu. 1963'ten itibaren sendikaların toplu sözleşme ve grev haklarından yararlanmaya başlamalarından sonra sendikalı işçilerin ücretlerinde belirgin bir artış görüldü. Sendikalaşma da 1963'de 296.000'den 1971'de 1,2 milyona ulaşarak bu on yıllık zaman diliminde % 30 oranında büyümüştür (Keyder, 1998a: 64). Dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, işçilere geniş örgütlenme hakları tanıyan yasaları Meclis'e sunarken "Türk işçisine tanımak üzere bulunduğumuz haklar Batı demokrasilerinin hemen hepsinde ancak uzun ve kanlı mücadeleler sonunda elde edilmiştir... Şu birkaç gün içinde bu hakları bu tür mücadelelere gerek kalmaksızın Türk işçisine tanımak suretiyle toplum ve tarihe büyük bir hizmette bulunmuş olacağınız şüphesizdir.." diyordu (Işıklı, 1998: 336).

'Sınıf mücadelesi', 1930'lardan beri anarşi anlamında kullanılmaktaydı. Burada esas maksat 'mücadele' ile 'hak' arasındaki bağlantıyı kuran sınıf bilincinin önüne geçmekti. 1950'lerde DP'nin grev hakkına karşı taşıdığı endişe, başka nedenlerin yanı

sıra sayıları büyümekte olan işçilere dönük oynanan oyunun tutmama ihtimalinden kaynaklanıyordu. Bu nedenle Türk-İş yönetimini daima kontrollerinde tutmaya çalışmış ve ABD'deki sarı sendikalarla sıkı organik bağlar tesis etmiş idiler.

Buna rağmen 1960'lara gelindiğinde işçilerin sendikalara dönük ilgisi artarak Türk-İş'i de hızla canlandırdı. Ne var ki Türk-İş, ABD menşeli AID'den (Uluslararası Kalkınma Ajansı) aldığı yardımlarla bile ABD'ye adeta kendinden menkûl bağımlılığı olan bir kurumdu (Işıklı, 1998: 338; Koç, 1981: 293). Bu bağlamda Türk-İş'in işçileri siyasetten uzak tutan 'partiler üstü' politikasına ilk tepki de Türk-İş bünyesinden geldi. 1961'de çoğu Türk-İş üyesi olan 12 sendikacı tarafından TİP kuruldu. TİP'in Türk-İş içinde örgütlemeye devam ettiği tepki, yeni kopmalarla 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) kuruluşuna evrildi. DİSK'de işçilerin sınıf mücadelesi ve sınıf siyaseti üzerinden oluşturduğu birikim, Türk-İş'de geniş bir taban üzerinde egemenlik kazanmıştı.

Böylece Çalışma Bakanı Ecevit'in iddialı sözlerine karşın 1960'lı yıllar, ironik bir biçimde Menderes'in endişelerini haklı çıkardı. Çünkü sendikal örgütlenmenin yanında işçilerin edinmeye başladıkları siyasal bilinç, ücret tatminkârlığının gizlediği adaletsizliğe yöneliyordu. 1968 yılı içerisinde Zonguldak maden işçileri ücret dağıtımında haksızlık yapıldığı gerekçesiyle büyük bir direniş başlattılar; aynı yıl Derby lastik fabrikasında işçiler ilk defa bir işyeri işgali gerçekleştirdiler (Eroğul, 1998: 151, 152).

İşçilerin sendikal düzlemdeki bu siyasal kopuşu, aynı alana oynamak üzere henüz yeni kimlik edinmiş olan CHP başta olmak üzere diğer sınıf mücadelesi karşıtlarını hayal kırıklığına uğrattı. CHP'nin çalışma ilişkilerinde uzman olan simaları, "ortanın solu"nun da etkilemeye çalıştığı Türk-İş tabanından gelen "devrimci" kopuşu "TİP'ten çok AP'nin başarısı" olarak nitelendirdiler (Işıklı, 1998: 339). Ancak sınıf mücadelesinde okun yaydan çıktığı, 1317 sayılı yasa ile kapatılmaya çalışılan DİSK'in 15-16 Haziran 1970'de İstanbul'daki işçilere sokağa döktüğü eylemlilik ile iyice belirginleşti.

Bu dönemde gerek öğrenci gençlik hareketleri gerekse işçi hareketleri içerisinde yapılan siyasî tartışmalarda, ilk defa memleketin kalkınma sorunu toplumsal mücadeleler ile beraber ele alınıyordu.

Aynı dönemde, güçlenen mücadele dinamiklerine karşı NATO bünyesindeki anti-komünist kontrgerilla merkezi olan Gladio ile bağlantılı oldukları sonradan ifşa olan milliyetçi ve dinci örgütlenmeler palazlanmaya, komando eğitim kampları kurmaya başladılar. Doğrudan anti-emperyalist eylemlere saldırılar ve hedefli cinayetler de söz konusu yükselişle paralel olarak ilk defa bu dönemde görüldü. Özellikle hareketin güçlü olduğu öğrenci gençlik ve işçi örgütlerine dönük devlet desteği ile bu tür karşı faaliyetlerin organize edilmesi dikkat çekiciydi. Bu bağlamda, Türk-İş'in ABD ile ilişkisinde köprü olan örgütlenmenin Latin Amerika'da kontrgerilla faaliyetleri yürüttüğü söylenen örgütlenmelere paralel bir kuruluş olması önem arz etmektedir (Işıklı, 1998: 338).

1960'ların sonuna gelindiğinde az gelişmiş ülkelere dair revize edilen ve çeteci şiddet ve ideolojik kuşatma ikiliğine dayalı stratejiyle uyumlu olarak Türkiye'de de bir yandan kalkınma plânları uluslararası sermaye kuruluşlarının tezgâhından geçiyor, diğer yandan bağımsız kalkınmayı toplumsal mücadelede arayanlara dönük saldırılar şiddetleniyordu.

2.3.4 Kalkınma Yönteminin Şekillenmesi

27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleşir gerçekleşmez, kalkınma politikası –yani finansman sorunu- henüz tartışma konusu olmaksızın o ana kadar düşük tutulan askeri ve sivil bürokrasinin ücret cetveli yeni fiyat düzeyine göre ayarlandı (Keyder, 1998a: 61). 13 Aralık'ta değiştirilen geçici Anayasa ile yeni Anayasa'yı hazırlamak üzere Kurucu Meclis oluşturuldu. Kurucu Meclis bünyesinde MBK'nın yanı sıra bir Temsilciler Meclisi bulunuyordu: DP dışındaki siyasî partilerin, illerdeki baroların, Eski Muharipler Birliği'nin, esnaf kuruluşlarının, gençlik kesiminin, işçi sendikalarının, sanayi ve ticaret odalarının, öğretmenlerin, üniversitelerin, yargının belli sayıda temsilcisinden oluşacaktı. Bu suretle biçimsel açıdan korporatif nitelikte bir Meclis yaratıldığı söylenebilir (Eroğul, 1998: 137). Kurucu meclisin bu niteliği, DP döneminin

sonlarında toplumun her kesimiyle geniş ölçüde siyasallaşmış olmasından kaynaklanıyordu. DP iktidarı boyunca sandıkta ve meydanlarda gözüken ama ülkenin gidişatına dair sözü olmayan Menderes'in 'halk'ının yerini, sözü olan toplumsal kesimlerin bileşkesinin alması yeni kalkınma anlayışının nesnel bir gereği idi.

Buna karşın Temsilciler Meclisi'ndeki halk kesimlerini, zamanında Demokrat Parti muhalefetteyken Parti yönetiminin dizginlemesini gerektirecek ölçüde basınç yaratan, yeni döneme ilişkin çıtayı yüksek tutan siyasî ve iktisadî beklentiler içerisindeki halk kesimleri ile karşılaştırmak mümkün değildir. Kurucu Meclis daha örgütlü bir toplumsallığı yansıtmakla birlikte DP'nin arızî adımlarını düzeltme ve ciddi bir karşı ağırlık yaratacak düzenlemeleri tesis etmenin ötesinde bir iddiaya sahip değildir. Örneğin Kurucu Meclis bünyesindeki 6 Türk-İş sendikacısının Anayasa'nın işçi haklarının biçimlenmesinde ancak kısıtlı bir etkide bulunabildiği söylenmektedir (Işıklı, 1998: 347).

DP'nin yelkenlerini şişiren halk heyecanı, esas itibariyle tek parti iktidarından kurtuluş hevesine (ve savaş koşulları öfkesine) dayalı bir dinamikten güç almış iken, 1960'ların halk heyecanını bu döneme damga vuran özgürlükçü ve bağımsızlıkçı iç ve dış dinamikler belirlemiştir. Bu dinamiklere filizlenme olanağı yaratan iç etkenler arasında ise muhakkak ki Kurucu Meclis'in de katkısıyla Türkiye'nin yeni bir diktatörlüğe sürüklenmesine karşı alınan radikal önlemler bulunmaktadır.

Söz konusu önlemlerde, işçi mücadelesinin ivmelenmesinin önünü açan Anayasal toplu sözleşme ve grev hakkının, Türkiye İşçi Partisi'nin sesini duyuracak sayıda milletvekilini Meclis'e sokmasını sağlayan millî bakiye sisteminin ve plânlamanın anti-kapitalist boyutları ile de tartışılmaya başlanmasını sağlayan DPT kuruluşunun yeri vardır.

Kuruluşunda Bakanlıklar üstü bir Müsteşarlık statüsü verilen DPT, hem siyaset üzerinde hem de kamu bürokrasisi üzerinde ağırlıklı bir konuma yerleştirildi. Uluslararası sermaye kuruluşlarının uzmanlarından destek alınarak uzun ve yoğun çalışmalar sonucu hazırlanan Kalkınma Plânı'nın siyasî organlarca değiştirilmesinin ve kurcalamasının önüne geçecek düzenlemeler yapıldı. Plânın incelenmesi için Cumhuriyet Senatosu'na verilen en fazla 6 günlük, Meclis Genel Kurulu'na verilen en

fazla 8 günlük süre, plân metninin ayrıntısıyla tartışılmasını fiilen önlüyordu. Parlamento üyelerinin plânda değişiklik önerisi vermeleri de büyük ölçüde sınırlandırılmıştı (Sezer, 1981: 172).

Öte yandan Teşkilât tasarısında Tinbergen ekibinin örnek aldığı Fransız plânlamasının Ekonomik ve Sosyal Konseyi organına benzer bir Ekonomik Konsey organı bulunması önerisi, MBK tarafından reddedildi (Milor, 1990: 15). Böylece DPT'de plân hazırlık sürecinin siyaset ve bürokrasinin yanı sıra toplumsal dinamiklere de mesafeli bir şekilde yürüteceği kesinleştirildi. Dikkat çekici olan, MBK'nın plân sürecine dâhil etmekten çekindiği toplumsal kesimlerin Anayasa'yı hazırlamakla görevlendirilen Kurucu Meclis bünyesinde 'resmen' temsil ediliyor oluşudur. Dolayısıyla Kurucu Meclis yapısının etkisiz oluşu bu olgudan da anlaşılmaktadır.

91 ve 77 sayılı Yasalarda sözü edilen plânlamanın 'demokratik' niteliği ise, yürütme organına plânın hazırlanması ve uygulanması gibi konularda Özel İhtisas Komisyonları (ÖİK) kurma yetkisinin verilmesiyle yerine getirilmiş oldu. ÖİK'ya çağırılan kişiler ise kamu ve özel kesimden gelen uzmanlardı. (Sezer, 1981: 171)

Anayasa'nın 41. ve 129. maddelerinde, "iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma plânları yapmak devletin ödevidir" (m.4/2) deniyordu. Plânlamaya itirazlarıyla DP'nin kaçındığı yatırımlarda toplum yararı önceliği ölçütü böylece Anayasa'da yer almıştır. Anayasa'da belirtilen çerçevede devletin üstlendiği ilk 'ödev' olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nın (BBYKP) kamusal önceliği nasıl yerine getirdiğini anlayabilmek için plân-piyasa ilişkisine yaklaşımına bakmak faydalı olabilir:

"Fiyatlar yerine kararların esas olduğu bütçe için harcamalar dışında, kaynakların çeşitli harcamalara ayrılmasını fiyat mekanizması ayarlayacaktır. Ancak fiyat mekanizmasının bu fonksiyonunu gereğiyle görebilmesi için düzenleyici tedbirler alınacak ve kıt üretim kaynaklarının ve gelirlerin plânda belirtilen iktisadî ve sosyal hedeflere dağılımı ile ilgili zarurî ayarlamalarda doğrudan doğruya kontrollerden kaçınılarak vergi ve kredi politikaları, sermaye piyasasının teşekkülü ve geliştirilmesi, dış ticaret rejiminin tespiti gibi tedbirlere başvurulacaktır." (Tüzün, 1981: 10)

Burada tarif edilen, plânı hazırlayanların perspektifiyle tutarlı bir şekilde piyasa güçlerinin belirlediği yol gösterici plânlamadır (Korum, 1981: 427). Fiyat mekanizmasının kaynak dağıtım işlevinin gerektiği gibi işlemesi için DPT'nin önlemler alacağı söylendikten sonra, ancak plân hedeflerinin zorunlu kıldığı hallerde dolaylı malî araçlara başvurularak yönlendirilmeye çalışılacağı belirtilmektedir. O halde fiyat mekanizmasıyla ilgili olarak piyasanın önünü açmayı DPT temel hedefi saymaktadır. Nitekim DPT'nin görevlerini tarif eden 91 sayılı Yasa'nın 2. maddesinde "Özel sektörün faaliyetlerinin plânın hedef ve amaçlarına uygun bir şekilde özendirecek ve düzenleyecek önlemleri tavsiye etmekten" söz edilmektedir. (Sezer, 1981: 168)

Kamu bütçesinin doğrudan belirlenmesi ise DPT'nin varlık nedeni ve alâmetifarikasıdır. Ancak fiyat mekanizması üzerine söylenen sözler, kamuda iktisadî, sosyal ve bölgesel yatırım hedeflerine bağlı olarak kaynak dağıtımı ile piyasanın kâra göre kaynak dağıtımı arasında niteliksel bir fark görülmediğini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle plânlamanın ithâl ikâmeci sermaye birikimini besleme işlevi netleşmektedir. Neticelerinden bağımsız olarak piyasa ile ilişkisinde plânlamanın tarif edilen bu konumu ve işlevi, MBK üyeleri ve plâncıların ortak kabulüydü.

MBK daha çok plânın toplumsal yönü ile ilgileniyor iken, plâncılar plânın yeniden bölüşümcü işlevlerinden ziyade üretken yatırımların geliştirilmesi yönünü önemsediklerini belli ediyorlardı. Bir anlamda plâncıların liberal bakışına karşılık Silahlı Kuvvetler'in devletçi bir bakışı olduğu yorumu yapılmaktaydı (Milor, 1990: 19). Plâncılar, kalkınmanın uzun vadeli boyutlarını ve uluslararası sermayeye karşı sorumluluklarını hesaba katarken, MBK toplumsal eşitsizlikleri toplumsal hareketlenmeleri frenlemek üzere hafifletme derdindeydi. Bir anlamda, plâncıların ödemeler dengesi sorununu çözecek üretken yatırımların yaratılmasına dönük teknisizmine karşılık askerler, plânlamanın sınıflar mücadelesini önlemek üzere toplumdaki gelir dağılımı adaleti beklentisini karşılamasını öncelikli görüyordu. Neticede her ikisi de başarılmaya çalışıldı, ancak her iki tarafın da hatasından kaynaklanmayan yapısal nedenlerle başarılamadı.

2.3.5 Kalkınma Yönteminin Uygulaması

1950'lerde biriken kalkınma ümitlerinin bağlandığı plânlama, 1960'ların başında sağlam bir hukukî zemine oturtulmaya çalışıldı. Bu anlamda plânlamayı 'steril' kılmak üzere alınan hukukî önlemlerin gerek kamu bürokrasisi gerekse özel sektör işleyişinde ortaya çıkan açıklarına öncelikle bakmak faydalı olacaktır.

Plânlamanın uygulamada siyaset ve bürokrasinin saptırıcı etkisini kırması mümkün olmadı. Bütçelerin hazırlanmasında yıllık programlara uyulması ilkesi pratik nedenlerle işlemeyebiliyordu: Her iki belgenin aynı tarihlerde hazırlanması, cari harcamalarda Maliye Bakanlığı, yatırım harcamalarında da DPT'nin söz sahibi olmasından kaynaklanan sürtüşmelere yol açıyordu (Tan, 1981: 152). Öte yandan yıllık bütçelerde kamu harcamalarını içeren projeler, genellikle öncelik kriterleri belirlenmeksizin siyasî saikler doğrultusunda gerçekleştiriliyordu. Bu bakımdan yıllık programlar, Türkiye'deki plânlamanın en zayıf halkasını oluşturmaktadır (Yağcı, 1981: 420). Kısacası kamu yönetimi üzerinde plânlamayı bütünlüklü olarak işletebilmek mümkün olamadı.

BBYKP'de yöntemsel olarak 'vergi ve kredi politikaları' araçlarının kullanılacağından bahsedilmekle birlikte, pratikte caydırıcı olan vergiden ziyade ödüllendirici kredi gibi teşviklerin verildiği görülmektedir. Özel kesimin plân doğrultusunda ve çerçevesinde etkinliklerde bulunmasını sağlamak amacıyla alınan 'teşvik tedbirleri', özünde, devletin plânda öne sürdüğü koşulları kabul edenlerin malî yükümlülüklerden bağışık tutulmaları ya da kredi olanaklarından tercihli olarak yararlandırılmaları gibi bazı kolaylıklar sağlamaktadır (Sezer, 1981: 175).

Plânlamanın özel sektörü doğrudan belirlememesiyle ölçütü kâr olan piyasa ile toplumsal öncelikler olan kamu kesiminden birinin diğerine uyum sağlaması gerekeceği açıktır. Plânlama bir devlet fonksiyonu olduğu ölçüde en genel ve soyut çerçevede elbette piyasanın kamu kesimine uyum sağlamasını öngörmektedir. Ancak ithâl ikâmeciliğin hesaba katılmasını zorunlu kıldığı piyasa dinamiklerine uyumlu hazırlanan plânlarda, arada meydana gelebilecek açıların söz konusu teşviklerle kamu lehine kapatılması güçtür. Zira teşvik tedbirleri kullanıldığında, özel sektör açısından plâna uymak, devlet himayesinden ayrıcalıklı biçimde faydalanmayı sağlamakla birlikte,

uymamak gerçek anlamda bir kayba yol açmamaktadır. Bu nedenle plânlar, pratikte özel sektör üzerinde 'zorlayıcı' olmamıştır.

O halde plânlamanın bir kalkınma yöntemi olarak uygulanışını iki kriter üzerinden değerlendirmek doğru olur. Birincisi, plânlamanın kamu sektörü üzerinde ne ölçüde gerçekleştiğidir. İkincisi, plânlamanın farklı toplumsal kesimlerin plândan beklentilerine MBK ve plâncıların dolaylı olarak tercüman oldukları iktisadî ve sosyal boyutlarıyla ne ölçüde gerçekleştiğidir.

Birinci soruyu yanıtlamak için DP döneminde plânlama gereğini en fazla gündeme getiren KİT'lere dönük politikanın 1960'larda nasıl bir düzenleme içine sokulduğuna bakmak gerekir.

Öncelikli olarak söylenmesi gereken, Bayar'ın KİT'ler için kullandığı 'özel sektörün sütanası' sözünde ifade edilen işlevin pekiştirildiğidir. Türkiye ekonomisinde kamu kesimini, özel kesimi tamamlar duruma getiren 1960'ların KİT politikasıdır. Bu kamu girişimleri olmasa özel sektörün var olacağını söylemek zordur. Özel kesim, gerek hammadde temini, gerek ara malî ve nihaî mal temini açısından, gerekse piyasada oluşan rantların aktarılması bakımından büyük ölçüde kamu girişimlerine bağımlı durumdadır (Ekzen, 1981: 253).

Fransa'da 'piyasa araştırması plânlaması' denilen piyasa öngörüleriyle özel sektörün önünü açma işlevi, Kalkınma Plânları kapsamında zaman içerisinde gelişmiştir. Birinci ve İkinci Kalkınma Plânları döneminde kararlı bir büyüme için uygun ortam yaratılarak özel kesimin istikrarlı gelişiminin önünü açılmıştır (Uygur, 1981: 444). Kapitalist plânlamaya has bu işlev, plânlar ile verilen istikrar görüntüsünün salgıladığı güvene dayanarak sermayenin yatırım politikalarının teşvik edilmesidir. Nitekim Birinci ve İkinci Plânlar'da Türkiye Odalar Birliği'nin yayınlarında plân hedef ve projeksiyonlarının takip edildiği gözlemlenmiştir (Türkiye Odalar Birliği, 1962; 1964; 1968).

Diğer taraftan, kamu girişimciliğini 'rasyonelleştirme' sorunu vardır. Bu konuda 1960 yılında çıkarılan 23 sayılı yasa, giderek piyasa ekonomisi şartlarına dönük ve dağınık statüler içinde faaliyet gösteren İDT'leri daha bütüncül bir yönetimle ve ekonomi politikaları tercihlerinin yönlendirmesiyle çalışan kuruluşlar haline getirmeye

çalışmaktadır. Yasa, plânlı anlayışa geçişte KİT işletmeciliğinin merkezi bir yönlendirmeye dönük çalışması isteğinin de bir göstergesidir. Bu çerçevede KİT'lerin dönemsel kuruluş frekansına bakıldığında 1950'lerde 17 iken, 1960'larda ise 11 KİT yatırımına rastlanmaktadır (Özdemir, 1986: 38). Öte yandan 1964'e gelindiğinde 440 sayılı yasa ile İDT kuruluşları Limited Şirket veya Anonim Şirket haline getirilerek devredilme imkânına da kavuşturulmuştur. KİT'ler ise dönem içindeki uygulamada plânlı anlayış yönetiminin ve denetiminin dışında çıkarılarak ve büyüyerek dağınıklık içinde faaliyet göstermektedir (Ekzen, 1981: 241, 242). 240 kamu girişiminden doğrudan plân disiplinine girenlerin sayısı ancak 64'tür. Dolaylı olarak plân disiplinine girenlerin sayısı ise 56 olup 118 kamu girişimi plân disiplinin tümüyle dışındadır. Buradan anlaşılan, kamu sektörü üzerinde bile plân mekanizmasının sınırlı bir hâkimiyete sahip olduğudur. Bu durum plânın ekonomi üzerinde bütünlüklü ve tutarlı bir etki uyandırma kabiliyetini zaafa uğratmaktadır.

Nitekim kamu yönetimine ilişkin nedenlerden de kaynaklanmakla birlikte plânların gerçekleşme düzeyleri, plânlı kalkınma ideolojisinin sahip olduğu etkiden çok daha zayıf kalmaktadır. Birinci Kalkınma Plânı döneminde öngörülen 2786 tedbirden % 45'i, İkinci Kalkınma Plânı döneminde öngörülen 2596 tedbirden % 58'i ve Üçüncü Kalkınma Plânı döneminde öngörülen 1852 tedbirden de ancak % 30'u gerçekleşebilmiştir. Dolayısıyla ilk üç plânda tedbirlerin gerçekleştirilme oranı % 48'dir. (Tan, 1981: 152, 153)

Bu tablo, plânların kalkınma açısından stratejik olan amaçların ve plânlardan murad edilen temel beklentilerin karşılanma durumunu vermemektedir. Bu anlamda niteliksel bir analiz yapabilmek için ikinci kriter olarak sözünü ettiğimiz plânların iktisadî ve sosyal boyutlarını, genel ama somut birer başlığa indirgeyerek ölçmemiz anlamlı olacaktır: İthal ikâmecilik ve gelir dağılımının düzeltilmesi. Bu örnekler, plânlı kalkınma pratiğinin bağımsız ve toplumcu kalkınma arayışını ne ölçüde yanıtlayabildiği konusunda da bize fikir verecektir.

Fiilî ithâl ikâmeciliğin plân politikaları ile resmiyete dökülmesi, ödemeler dengesi sorununu kökten çözme ve DP'nin yaptığı hataları önleme beklentisi yaratmıştı. DP plânsızlıkta ısrar ettiği ölçüde ödemeler dengesi krizlerinin ortaya çıktığı, dolayısıyla

plânlamanın ekonomiyi bu tür 'teknik' sorunlardan bağışık hale getireceğine ilişkin bir kanaat vardı.

Esasında, plânlamayı efsane durumuna getiren 1960'lı yıllar değil, bu dönemin yolunu döşeyen 1950'li yıllardır. Ülkenin kalkınmasına yön verecek plânlamanın hukukî koşullarının sağlanması, yapısal dinamiklerin olgunlaşmış olmasıyla ilgilidir. Kalkınma stratejileri, hükümetlerin yapısal dinamiklerden bağımsız olarak ürettikleri politikalar değildir. 1960'ların arifesinde Türkiye'nin başlıca sermayedarları, ithâl ikâmesi sağlayacak sektörlere yatırım yapmış ve devletten istikrar tedbiri değil hukukî düzenlemeler çerçevesinde korumacılık beklentisi içine girmişlerdi (Milor, 1990: 18). Bu bağlamda ithâl ikâmeci strateji de yerel sermaye ile uluslararası sermaye arasındaki ilişkilere devletin belirli yönde bir müdahalesini yansıtıyordu. 'Korumacılık' müdahalesi, iç pazarda tekelleşme ve çeşitli rant olanakları elde eden yerli sermayenin girdi kaynağı olan uluslararası sermayeye oldukça elverişli bir ortam yaratmıştır (Keyder, 1998). Korumacılığa tezat gibi görünse de ona paralel olarak devlet, uluslararası sermayeyi adeta kurtarıcı olarak göstermeye başlamıştır. Yerli üretken sermaye ile yabancı üretken sermaye arasındaki bağıntı, daha ciddi bir döviz ihtiyacı yaratmak suretiyle ödemeler dengesi sorunlarının azalacağı yerde artmasına sebebiyet vermiş ve bunun sonucunda devletin uluslararası sermaye örgütleri ile ilişkileri DP dönemindeki lakçalaşmışlığından çıkarak kurumsallık ve süreklilik kazanmıştır. Buna uygun olarak da çeşitli hukukî düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Eralp, 1981: 622).

Sonuç olarak Türkiye'deki birikim tarzının da temelde, yeni siyasî iktidardan ziyade ülkenin dünya ekonomisine eklemlenme biçimi tarafından belirlendiği söylenebilir (Tüzün, 1981: 8). Bir ülkenin kapitalist dünya ekonomisi ile eklemlenme biçiminin göstergesi ise 'yardım' sistemiyle ilişkilerine bağlıdır (Wood, 1980: 6). 'Yardım'ın ekonominin geleceği üzerindeki etkisi hep borç şeklinde olmuştur.

1950'lerin DP iktidarı 1960'ların yönetimine zaten büyük bir borç mirası bırakmıştı. 1960'larda ithâl ikâmeci sanayinin teknolojik girdi ihtiyacına bağlı olarak gerçekleşen ithâlât artışı, ödemeler dengesi krizini ve dış yardım baskısını da şiddetlendirmişti (Başkaya, 1997: 102, 103). Birinci ve İkinci Kalkınma Plânları'nın uygulandığı dönem boyunca OECD üyelerinden ezici faiz koşullarında düşük miktarda

borç alınabildi ve yeni borçlar büyük ölçüde eski borçların ödenmesi için kullanıldılar (Schick, Tonak, 1998: 369). Böylece 1960'lı yıllarda kredilendirme ilişkilerinin sürdürülebilirliği, ödemeler dengesinin sürdürülebilirliği ve kalkınmanın ya da birikimin sürdürülebilirliği arasındaki sıkı ilişki belirginleşti.

1960'ların sonlarına doğru gerek Vietnam savaşının siyasî sonuçları, gerekse bununla hiç de ilişkisiz sayılamayacak olan uluslararası para bunalımı nedeniyle, ABD dünyaya devlet eliyle dolar arz etmekte güçlük çekmeye başladı. Bunun neticesinde, müzmin döviz sıkıntısı çeken az gelişmiş ülkelere özel sermaye akışında artış görüldü. Ne var ki, ilk başlarda DP döneminden kalan siyasî belirsizlikler, daha sonraları da Kıbrıs bunalımı ve güçlenen anti-emperyalist hareketler nedeniyle Türkiye'yi elverişsiz bir 'iklime' sahip ülke belleyen uluslararası sermaye, doğrudan yatırım yapmak yerine ulusal sermaye ile yaptıkları lisans anlaşmaları yoluyla ülkeye girdi. (Keyder, 1998b: 319)

DP döneminden başlayan devletin korumacı müdahaleciliği, tüccarlıktan sanayiciliğe dönüşümde bir katalizör etkisi yaratmıştır. Uluslararası ticarî firmalar ile yerel tüccarlar arasındaki geleneksel ticarî ortaklığın yerini, ödemeler dengesi sorunlarının zorlamasıyla iç pazara yönelik sınaî bir ittifak zinciri almıştır (Eralp, 1981: 617-619). Sanayileşme ilerledikçe ithâlâtın bileşimi, ağırlıklı olarak hemen hemen tüm tüketim mallarını üretebilen, ama sermaye ve ara malların büyük bölümünü zorunlu olarak ithâl eden bir ekonominin ihtiyaçlarını yansıtıyordu (Keyder, 1998b: 316).

Ülke sanayisi, 1963 (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nın yayımlanış tarihi) ile 1971 arasında ithâl ikâmeci diye nitelendirilebilecek bir tarzda, yılda ortalama % 9'luk bir hızla büyüdü. Sanayiye yapılan yatırımların neredeyse yarısı ara mallar üzerinde yoğunlaşma eğilimi gösteren kamu kesimi eliyle gerçekleştirildi. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı dönemi sonunda ithâlâtın % 96'sı sermaye mallarından, ara girdilerden ya da sanayi hammaddelerinden oluşmaktaydı. Dolayısıyla hükümet, korumacı rejimin sürdürülmesini üstlendiği halde döviz sağlamadaki zorluk nedeniyle sürekli bir yüksek büyüme haddini güvence altına alamıyordu (Keyder, 1998a: 63).

Konut dışı sabit sermaye yatırımının GSMH'ye oranı 1950-62 dönemine göre 1963-72 döneminde anlamlı bir ilerleme gösteriyordu (Uygur, 1981: 449). Buna karşın

plânsız dönem ile plânlı dönem arasındaki ithâlât / ihracat oranı dengesizleşme işaretleri vermektedir. İthâlât ve ihracat arasındaki fark 1965'den sonra açılmıştır. Nitekim toplam ithâlâtın toplam ihracata oranı 1950-60 döneminde 1,35, 1960-70 döneminde 1,46, 1965-77 döneminde ise 2,25'tir (Bulutay, 1981: 499). Bu açıdan plânlı dönemde dış kaynaklara bağımlılıkta bir artış olduğu söylenebilir.

Birinci ve İkinci Plânlar döneminde tüm göstergelerin işaret ettiği kararlı ve hızlı bir büyümenin dış ticarette görülmemesi dışa bağımlı bir büyüme yaşandığını göstermektedir. Bu bağımlılığın, sonraki 1973-80 döneminin büyüme ve kararlılık göstergelerinin plânsız döneme kıyasla bile daha kötü duruma gelmesinde rolü olduğu kabul edilmelidir. 1958'de olduğu gibi ithâlât ve ihracat artmış fakat ithâlât artışı çok daha hızlı olmuştur. Dış ticaret açığı 1969 ile 1972 yılları arasında 3 misline çıkmış, kısmen işçi dövizleri ile kısmen de dış yardımla kapatılmıştır. Bu sonuç, kararlı ve hızlı büyümenin sürekli dış kaynaklara bağımlı olarak gerçekleşemeyeceğini gösterir. (Uygur, 1981: 449; Schick, Tonak, 1998: 370)

Öte yandan 1954'te kurulan Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi'nin görevini devralan DPT, "ekonomik kalkınmaya katkı" hükmünü 'ödemeler dengesine katkısı', 'ülkeye uygun teknoloji getirmesi', 'girdilere bağımlılığı azaltması' gibi kriterlere bağlamış ise de ödemeler dengesi krizi çıkmasını engelleyememiştir. (Eralp, 1981: 626, 627) Bu anlamda denebilir ki, dışa bağımlılık ilişkisi plânlamanın üzerinde bir belirleyiciliğe sahiptir.

Yeni bir ödemeler dengesi kriziyle birlikte yabancı sermayeye daha büyük bir icazet ile dönülmüştür. Demirel, 9 Eylül 1970 devalüasyon kararını dış yardım gerekçesiyle savunmuştur. Devalüasyon ile gelen yardım, o güne kadarki yardımların iki misliydi. Buna rağmen, 1958 önlemleri fiyat istikrarına ve iktisadî durgunluğa neden olurken, 1970 önlemlerini yükselen enflasyon ve hızlı bir üretim artışı takip etmiştir. 1970'lerin bu tablosundan enflasyon pahasına üretim artırımı rasyoneli çıkıyorsa da, gerçekte olan ithâlât bağımlılığı pahasına üretimin artırılmasıdır. Bir anlamda 1958 devalüasyonu, gizli bir ithâlât bağımlılığı içerisinde gelişen yerli sanayiye dayalı birikim politikası koşullarında kendisini tekrar etmiştir.

Kalkınma plânının iktisadî boyutu olarak ithâl ikâmeci stratejinin ödemeler dengesi sorununa kalıcı çözüm getirmediği böylece görülmüştür. Başka dinamiklerin yanı sıra gelir dağılımı politikasının da dışa bağımlılığın derinleşmesinden etkilendiği söylenebilir.

Demokratik yolla seçilmiş hükümetler için kabullenilmesi zor olan önlemler, topluma hesap verme zorunluluğu olmayan askerî yönetimler tarafından daha kolay uygulanmaktadır (Schick, Tonak, 1998: 356). Nitekim 27 Mayıs'ın hemen ertesinde de MBK yeniden yapılandırmanın mekanizması olacak devlet kurumlarında hemen ücret ayarlamaları yaparken, 1958 önlemlerinin ücretlilerin sırtına bindirdiği yükün darbeden üç yıl sonrasında kadar sürdüğü görülmektedir. İş Sigortaları Kurumu kapsamına giren işçilerin ücretleri 1958-63 arasında yılda % 1 artarken, ancak 1963''den sonra (1963-71 döneminde) yılda % 4 artmıştır. Darbenin getirdiği siyasî iradenin gelir dağılımı adaleti sağlama konusunda 'radikal' bir tutumu olmadığı ilk elden görülmüştür.

Esas önemli olan, DP'nin iktidara geliş sürecinde kadiri mutlak addedilen 'demokrasi'nin adaletli gelir dağılımı ile de özdeşleştirilmesi gibi, 27 Mayıs iktidarı altında da 'plânlamanın' benzer bir umuda kaynaklık etmesidir. 1960'lı yıllarda toplumda plânlama düşüncesinin adeta bir efsane durumuna gelmesi, plânı yapacak örgütün anayasal kurum olmasıyla da belirginleşmiştir (Şaylan, 1981: 195).

Birinci Beş Yıllık Plânı hazırlamakla görevlendirilmiş olan İlk Plâncılar, esas itibariyle toplumda sınıfsal ve devlette kurumsal bir reorganizasyon önerisini içeren bir Plân taslağı hazırladılar. Hazırladıkları önerilerden, tarım reformunun uygulanması, KİT'lerin merkezileştirilerek yeniden "uluslararası büyük şirketler gibi" örgütlenmesi ve yatırım finansmanı için vergilendirme başlıkları Yüksek Plânlama Kurulu tarafından reddedildi.

Plâncılar, 1930'lardaki gibi bir devletçiliğe inanıyor değildiler. Fakat plânlama iradesine inanıyorlardı. Bu irade doğrultusunda, fakat refah kapitalizminin sunduğu gelişkin sermaye ve devlet yapılanmasını da örnek alarak kalkınmanın bir merkezileşme ve yeniden bölüşüm alt yapısı üzerine bina edilebileceğini düşünüyor idiler. Bir anlamda örgütlenmelerini borçlu oldukları uluslararası sermaye kuruluşlarından da güç alarak kemikleşmiş yerli sınıf ve siyaset yapısına 27 Mayıs'ın sunduğu ortamdan faydalanarak

basınç uygulamak istemişlerdi. İstifalarını tetikleyen ise, DP'den sonra umut bağladıkları ama aynı egemen sınıflara sırtını yaslayan siyasetçilerin bu iradecilik karşısındaki direncidir. Uluslararası sermaye elbette bu saatten sonra Türkiye'ye sırt çevirecek değildi, fakat istifa eden plâncılarla hemfikir olduğunu da onlara uluslararası sermaye bürokrasisinde iyi birer mevkî vererek göstermiştir (Milor, 1990: 22-24).

Plânlamanın, bir siyasî iradeye de tekabül etmesi, içinde bulunulan toplumsal formasyon ile ilgili bir sorundur. Kapitalist toplumsal formasyonda plâncı irade birikim tarzı ile baştan sınırlandırılmıştır (Tüzün, 1981: 11). İlkesel tutumları açısından gördükleri takdir bir yana plâncıların uğruna istifa ettikleri öneriler, Türkiye'nin birikim dinamikleri ile bir uyumsuzluk içerisindedir. İthal ikâmeci sanayileşme, 1930'lardaki gibi bir iradeye dayalı olarak değil, piyasa dinamiklerine dayalı olarak birikim tarzını belirlemektedir. Bu dinamikler içerisinde 2. Dünya Savaşı'ndan 'dokunulmazlıkla' çıkan tarım ve ticaret birikiminin 1960'larda entegre olduğu ithâl ikâmeci yapı, vergiye dayalı bir kalkınma finansmanı ile onlar açısından bir tür 'mülksüzleştirmeye' tâbî olacaktır. Siyasî iktidarın da güven sağlayarak önünü açmaya çalıştığı iktisadî alanda böyle bir gerilimi kaldıracak durumu yoktur.

İlk Plâncıların sonuçsuz kalan girişimiyle, 1950'lerde gelir dağılımının adaletsizliğine karşı plânlamanın, kendisinden beklenen yeniden bölüşümcü işlevi yerine getiremeyeceği de berraklık kazanmıştı. Ancak plânlamanın niteliği ile birlikte işlevlerini de belirleyen, Türkiye'nin plânlama fikrini borçlu olduğu uluslararası sermaye kuruluşlarıdır.

Tarihsel bir dönemeç olarak 27 Mayıs darbesi ile birlikte Dünya Bankası'nı artık Türkiye için içsel bir değişken olarak almak zorunluluk haline gelmiştir (Günçe, 1981: 123). Plânlama da, 1950'lerdeki gibi Misyon ziyaretleri yerine, uluslararası sermaye kuruluşlarının uzmanlarıyla beraber çalışan ve yetiştirilen yerli uzman kadrosuna dayalı bir nitelik kazanmıştır. Bu uzmanlık müessesesine bağlı olarak gelişen teknisist kültür, kalkınmayı matematiksel modellemelerle özdeş hale getirmiştir. Beş Yıllık Kalkınma Plânları, kamuoyuna kadar yayılan bir "makro ekonomik terimlerle düşünme kültürü" ve sayılarla istatistiklerle tartışma alışkanlığı getirmiştir. "Bunun en büyük pratik anlamı, kredi sağlayan kurum ve ülkelerin de bu işten çok hoşlanmalarıdır. Türkiye, hesabını

bilen bir ülkedir artık!" (Günçe, 1981: 127) Demek oluyor ki plânlamanın bu teknisizmle uluslararası sermaye kuruluşlarının verdikleri kredilerin denetlenmesini sağlayan içsel niteliği, gelir dağılımı sorunlarını da bu teknik jargon içerisinde boğmak suretiyle toplumsal bir işlev yerine getiriyordu..

Gerçekten de, İlk Plâncılar vakasında dolaysız vergilendirmeye ağırlık veren yeniden bölüşümcü araçların plânlamanın 'alet kutusu'ndan atılmasıyla gelir dağılımı sorunlarının sürdüğü görülmektedir. SSK verilerine göre 1963-71 döneminde memur ve sigortalı işçilerin faal nüfusa oranı % 74,5 iken gelirlerinin gayrı safi yurt içi hâsıla içindeki payı % 55,5 oranında artmıştır (Işıklı, 1998: 345). 1958'deki kriz koşullarından çıkılması ile ücret kayıplarını giderebilen ve yerli üretimle dayanıklı tüketim mallarını ucuza edinebilen işçi sınıfının refah tablosu, ülkede gelir dağılımının seyri konusunda bu bakımdan yanıltıcıdır. Plânlama bu yanılsamaya hizmet etmiştir.

Yanılsamaya kurumsal olarak hizmet eden ise DPT'nin sosyal plânlama faaliyetleridir. Plânların hiçbirinde sosyal sektörler makro plân modellerinin kapsamına girmemiştir. Gelir dağılımı makro modele dâhil edilmemiş, plânlarda (perspektif plânlar dâhil) içsel veya dışsal bir değişken olarak alınmamıştır. Bağımsız olarak hedefleri belirlenen sosyal sektörlerin, plân metni hazırlanırken tutarlılığı sağlanmaya çalışılmakta, iktisadî sektörler ve kendi içindeki nedensellik ilişkileri kurulmamakta, sonuç olarak politikalar ve önlemler birer 'temenni' olarak kalmaktadır. (Karacal, 1981: 282)

Plân perspektifinde iktisadî ve sosyal hedeflerin daima çatışma içinde olduğu varsayımı vardır. Bunun nedeni plânlamaya içsel hale getirilen piyasacılık-toplumculuk ikiliğidir. Birinci Kalkınma Plânı'nda iktisadî yatırımlara verilen öncelikler nedeniyle sosyal amaçları gerçekleştirmenin bu plânı aşacağı kabul edilmiş (DPT, 1963: 47-48), İkinci Plân ise sosyal sektörler Birinci Plâna göre daha geniş alınmakla birlikte gelir dağılımından söz etmemektedir. (DPT, 1969: 141-301, 656-657) Kamu hizmetlerine dönük yatırımlar devlet himayesi olarak halka yansımakta, gelir dağılımı sorunu gölgede kalmaktadır. Bu sorunu başta belirttiğimiz çatışma perspektifinden dile getiren ise Üçüncü Plân olmuştur: "Belirli bir gelir düzeyinde sadece gelirin bölüşümü iyileştirici tedbirlerle bugün için bazı gelir gruplarının yaşam düzeyini yükseltmek mümkün olsa

bile bu yaklaşım sermaye birikimini yavaşlatarak ülkenin gelişme potansiyelini sınırlayacak böylece gelecekte daha yüksek bir yaşama düzeyine ulaşılması gecikecektir." (DPT, 1973: 122) Buradaki açık sözlülük ile ilk iki plân döneminde ücretlerin millî gelir içindeki payı birleştirildiğinde yanılsama tablosu netleşmektedir.

Adaletli gelir dağılımı açısından önemli bir başlık olan istihdam sorununun hem ele alınışı hem çözüm yaklaşımı kısır kalmıştır. İstihdam, plânların bir parçası değil bir eklentisi durumundadır ve bunlara ilişkin öngörüler, üretim-yatırım öngörülerine göre belirlenmektedir. Kaynak dağılımında yatırımların istihdam yaratması bir ölçüt olarak alınmamakta, istihdamın ekonomik büyüme sonunda belirleneceği düşünülmektedir (Orsan, Tayanç, 1981: 396; Uygur, 1981: 456). İleri teknoloji kullanımının işgücünden tasarruf edici niteliğinden dolayı var olan işsizlik sorununu ağırlaştıracağı görüşü de plânlarda kabul gören bir tez olmuştur. Bu ikilemi çözmek için plânlarda iç pazara yönelik emek-yoğun, ihracata yönelik sermaye-yoğun teknolojiler kullanılmıştır. İşletme ve işgücü ilişkisine piyasa şirketleri ölçeğinde bakıldığında hakikaten işgücü ile makine birbirine rakip hale gelmektedir ve işsizlik sorununu doğurmaktadır. Oysa ki iktisadî kalkınmaya toplumcu bir bakış açısı ile işgücünün yarattığı değerin makinelerle sağlanabilmesi, işgücünü yeni sahalara kaydırmak ya da vardiya sayısını artırarak verimliliği yükseltmek bakımından bir avantajdır. Türkiye'de plânlamanın piyasacı bakış açısıyla bu ikilemi çözmek üzere geliştirdiği iç pazar / dış pazar stratejisi ise istihdamı piyasanın bağımlılık ve kriz dinamiklerine tâbî kılmıştır. Böylece yöntem başarılı olmadığı gibi optimal ölçeğin çok altına kullanılan kapasiteler istihdamı düşük tutmuştur (Karacal, 1981: 279, 280).

İstihdamı yüksek tutan etken ise uzun vadeli plân perspektifi değil, kısa vadeli siyaset perspektifi olmuştur. Kamu kesiminde gerek işçi gerekse memur statüsündeki istihdam, işletmenin gereksiniminden çok işsizliğin siyasî iktidara karşı meydana getirebileceği toplumsal patlamaların önlemi olmuştur. Oy deposu olarak da görülen kamu işyerleri verimsiz istihdam ile toplumcu kalkınma politikalarını gözden düşürmüştür. (Koç, 1981: 324, 325)

Piyasa dinamiklerinden kaynaklanan ortak nedenlerle gelir dağılımındaki eşitsizliğe paralel olarak yatırımların mekânsal dağılımında eşitsizliklerin büyümesinin

de önüne geçilememiştir. 1960'lara kadar, plânsız da olsa yapılan yatırımların iç bütünlüğü olan bir piyasa inşa etmesi hedeflenmişti. 1945 sonrası başarılı karayolları programı, devlet fabrikalarının küçük Anadolu şehirlerine kurulması ve benzeri politikalar, 1960'lı yıllara gelindiğinde iç pazar olarak bütünleşmesi göreli olarak oldukça yüksek bir ekonominin doğmasını sağladı. Ancak bu bütünleşme bölgesel eşitsizlikleri giderecek düzeyde değildi (Tekeli, 1981: 370). Gerçekte bu bütünlük, kendi içinde dengesizliklerle birlikte gelişti.

1960 ile 1970 arasında kent nüfusu 5 milyon artarak toplamın % 39'una ulaşırken artan nüfusun önemli bir bölümü gecekondu meskenlerinde yaşıyor ve kayıt dışında kötü koşullarda çalışıyordu (Keyder, 1998a: 64). Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi sorunu plânlı dönem içerisinde gitgide devletin sorumluluğundan yerel girişimcilerin teşvikine kaydırıldı. Bu kaymaya paralel olarak piyasa güçlerinin etkisine bırakılan yerel ölçekli plânlama, alt yapı projelerinin uygulanmaması sebebiyle hem sanayinin desantralizasyonunu doğurdu hem de gecekondulaşma sorununu derinleştirdi (Tekeli, 1981: 378). Ortaya çıkan tablo, plânlamanın pratikte iktisadî ve sosyal bir kentsel entegrasyonu ve bölgesel dengesizliği gidermeyi başaramadığının göstergesidir.

Sosyal ve bölgesel plânlamanın da ortaya koyduğu gibi gelir dağılımı sorununda bırakılan açığın başka sektör ve ölçeklerden yatırımlar ile kapatılması mümkün olmamıştır. Bu durumda ithâl ikâmeciliğin yapısallaştırdığı döviz bağımlılığının bir ürünü olarak 1960'ların sonunda meydana gelen ödeme dengesi krizi, ücretli kesime fatura edilmek suretiyle refah manzarasının kırılganlığını açığa çıkarmıştır. Nitekim 1960'lı yıllarda sonlarına gelindiğinde göreli istikrar manzarasını sona erdiren ödemeler dengesinin bozulması, dış borçların kontrolden çıkması, yükselen enflasyonun yatırım bütçesini ve ücretleri aşındırması, gazetelerde "1958 öncesi koşullarına dönüş" olarak değerlendirilir hale gelmiştir (Schick, Tonak, 1998: 370).

2.3.6 Sonuç

1960'lar gerek Avrupa refahının gerekse Soğuk Savaş içerisinde az gelişmiş ülke dinamiklerinin belirginleştiği bir kesittir. Hem fizikî mücadele hem de ideolojik mücadele şiddetlenmiştir.

‘Tarafsız’ az gelişmiş ülke topluluğunun Soğuk Savaş’ın tarafları karşısında üçüncü bir taraf meydana getirmesi, bir yandan diplomatik ilişkiler düzeyinde ortaya çıkan hareket alanı nedeniyle siyasî iktidarları, diğer yandan alternatif kalkınma arayışları nedeniyle toplumsal mücadele dinamiklerini etkilemiştir.

Öte yandan mücadele dinamiklerindeki zenginleşmeye karşın kalkınma üzerine verilen mücadelede sosyalist plânlama, kapitalist plânlamada belirleyici olan teknik ve piyasacı perspektif lehine toplumcu özelliklerini kaybetmeye başlamıştır.

Buna paralel olarak az gelişmiş ülkelerde plânlı iktisadî kalkınma modellerinin uygulanması konusunda uluslararası sermaye kuruluşları kendilerini yeniden yapılandırarak daha kapsamlı, sistemli ve müdahil bir politika izlemeye başlamışlardır.

Bu ortamda Türkiye’de de 27 Mayıs darbesi, 1950’lerde DP’nin siyasette, toplumda ve ekonominin iç işleyişinde açtığı yaraları kapayacak bir noktadan hareket etmiştir.

Yara siyasî alanda tedavi edilirken başka yerlerde iltihaplânmalar meydana gelmiştir. Çok partili demokrasiye geçişin meydana getirdiği ilk arıza -yani tek partililiğe dönüş eğilimi- tekrar etmeyecek şekilde siyaset yeniden yapılandırılmıştır. Öte yandan 1950’lerden farklı olarak 1960’larda toplumdaki sınıfsal ve siyasal farklılaşmaların meydana getirdiği dinamikler, kalkınma arayışlarını da daha köklü hale getirmiş ve sistem içerisinde merkezkaç eğilimleri güçlendirmiştir.

İktisadî alanda plânlama, ödemeler dengesi krizleri ve toplumsal eşitsizlik yaralarına merhem olarak görülmüştür. Bu bağlamda kalkınma arayışının toplumcu ve bağımsızlıkçı yönelimleri içerisinde önem kazanan plânlama, kısa sürede ithâl ikâmeci birikimin yarattığı ödemeler dengesi sorununu sürdürülebilir kılmak ve gelir dağılımı bozukluğunu himaye politikaları ile massetmekle sınırlı kalmıştır.

Gerçekte ise Türkiye’de plânlama mekanizması, uluslararası sermaye ile ilişkilerin gömülü hale geldiği bir denetim aracı olarak ve gelir dağılımı gibi toplumsal sorunları teknikleştiren bir ideolojiye kaynaklık ederek sistem içi ikili bir işlev görmüştür.

3. FORUM DERGİSİ

3.1 DÜNYADAKİ DÖNÜŞÜM

Forum dergisi, Batılı kaynakları ve dünyadaki gelişmeleri sıkı bir biçimde takip etmektedir. Dünyadaki ve Türkiye'deki kalkınma politikalarının paralellikleri ve farkları, ülke içindeki dinamikler kadar önem verilerek tahlillere ve tartışmalara konu olmaktadır. Dünyadaki gelişmelerden *Forum*'un çıkarsamaları, belirli bir kalkınmacılığın siyasî gerekleri açısından Türkiye'nin değişen Soğuk Savaş koşullarına hangi noktalarda ayak uyduramadığının saptanması açısından önemlidir.

3.1.1 'Hür dünya' kalkınmacılığı ve az gelişmiş ülkeler

2. Dünya Savaşı ertesinde sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanma süreciyle ortaya çıkan az gelişmiş ülkeler topluluğu, dünyada siyasî ve iktisadî dengeler açısından yeni soru başlıkları üretmiştir. *Forum* bu başlıkları salt iktisadî süreçler değil, toplumsal ve siyasî dinamikler üzeriden ele almaktadır.

Az gelişmişliği belirleyen özellikler, Batı medeniyeti seviyesinden hangi bakımlardan geri kalındığı ölçüsünde belirlenmektedir. Örneğin, akılcı ve sistematik Batılı toplumsal düzen karşısında bir toplum ne kadar duygusal ve çelişkili bir toplumsal yapıya sahipse, az gelişmişlikten o kadar muzdarip olmaktadır.

"2. Dünya Savaşı'ndan sonra iktisat ve siyaset literatürüne giren az gelişmiş veya geri kalmış memleket terimi" millî gelirin "kifayetsiz" olduğu bir iktisadî yapıyı ve "akıldan ziyade his ve tesadüfe dayanan" politik yapıyı anlatmak için kullanılmaktadır. "İleri diye vasıflandırdığımız memleketlerde" sınıflar arasındaki hayat seviyesi azalma eğiliminde, yani "millî gelirin dağılışı daha âdil bir şekilde vuku bulmaktadır". Buna karşın az gelişmiş ülkelerde sınıfların hayat seviyesi ve millî gelir dağılışında ve bölgeler arasında adaletsizlik vardır. "Sefalet ile lüks yan yana yaşar." (Talas, 15 Haziran 1956: 17-19) Bu yüzden de azgelişmiş ülkeler, sınaî gelişmelerinde "Avrupa'nın 19. asır içtimaî hadiseleri" ile karşılaşma tehlikesi altındadırlar (Talas, 1 Kasım 1955: 14, 15). Bu durum az gelişmiş ülkeleri sınıflar mücadelesine karşı yapısal olarak zaaflı hale getirir. Mesele, taraflaşmaya mahal vermeden, bir uzlaşma kültürü

içinde modern sınıfların gelişimini sağlamaktır. *Forum*'da, geçmişten gelen "derebeylik sistemlerinin tesiri altında" modern sınıfların az gelişmişliğinin, ancak "kısmî olarak ecnebi firmaların tesirleri veya harici tesirler ile bertaraf edilebildiğinden" söz edilmektedir (Richard, 1 Mart 1957: 12-14). Yani Batılıların maddî ve manevî rehberliği olmadan gelişmenin mümkün olamayacağı mesajı verilmektedir.

Ancak gelişmenin hem Batı hem de az gelişmiş ülkenin kendisi tarafından nasıl uygulandığı da önemlidir. "Doğulu ve feodal cemiyet sistemi tedricen değiştirilmedikçe ve demokratik bir istihsal olmadıkça, Batı iktisadî yardımına rağmen büyük bünyevi tehlikeler mevcuttur." İşin bu kısmı, az gelişmiş ülkeleri ilgilendirmektedir. Batılı ülkeleri ilgilendiren ise, "sömürgecilik kalıntılarını tasfiye etmesi" ve "doğulu memleketlere siyasî sahada hitap ederken siyasetçilerden çok milletlere" seslenmeleridir. (Forum, 1 Şubat 1958: 1, 2) Burada dikkat çekici olan, *Forum*'un, gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecindeki az gelişmiş ülkelerle dışsal bir yardım ilişkisi yerine kalkınmaya dayalı içsel bir ilişki kurması ve maddîden çok manevî anlamda rehberlik etmesi gerektiği vurgusudur.

Böyle bir rehberlikten yoksun olması nedeniyle sözü edilen bünyevi tehlikelere maruz kalan Irak ile bu rehberlikten faydalanan Türkiye'de gelişen toplumsal dinamikler bu farkı göstermektedir. Irak'ta "milliyetçi" bir ihtilâl gerçekleşmiş ve "Türkiye'nin de dâhil olduğu bir savunma sisteminin en kuvvetli zannedilen dayanaklarından biri çökmüştür." 'Hür dünya'nın Ortadoğu'daki dayanağı olan Irak, 'milliyetçi' bir hareketle 'hürriyetçiliği' terk etmiştir. Türkiye'de ise bir toplumsal mutabakatla demokrasinin ülkeye yerleşmeye başladığı bir sürece girilmiştir. "Nasıl Irak'ta iktisadî hamleler halkın içinde beliren ana kuvvetin yani milliyetçiliğin harekete geçmesini önleyememişse, Türkiye'de de iktisadî mülahazaların millet içinde yeni uyanan bir ana kuvvete, yani demokrasi ihtiyacına set çekmesine imkân yoktur." Az gelişmiş ülkelerde Batıyı iten hareketlere karşı Türkiye'de Batıyı yanına çeken bir toplumsal hareket vardır. (Forum, 1 Ağustos 1958: 1, 2)

Bu durumda sadece Batı-azgelişmiş ülke ilişkileri değil, az gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki ilişkilerin de önemi ortaya çıkmaktadır. Batı'nın az gelişmiş ülkelerde nasıl "siyaset adamlarından çok milletlere hitap etmesi" gerekiyorsa, Irak örneği

düşünüldüğünde Türkiye'de de devlet adamları ile "gayrı ciddi bir biçimde imzalanan Paktlara değil, halkın demokrasi hareketine" güvenmesi gerekmektedir. Buradan da DP iktidarına bir uyarı yapılmaktadır: Hükümet, Türkiye'nin gerçekten bir "Batı Kalesi" sayılabileceğini müttefiklerine göstermek için "siyasî rejimin sıhhatine" dikkat etmek zorundadır (Forum, 1 Ağustos 1958: 1, 2). Bu durumda Türkiye'nin yapması gereken, "kendi iç bünyesini Batılılaştırarak Ortadoğu'ya siyasî değil toplumsal liderlik etmektir." (Soysal, 1 Eylül 1958: 10, 11)

'Hür dünya' cephesi, 'milliyetçi' hareketlerin ihtilâlciliğe kaymamaları için tarafsızlık çizgisinde devam etmelerinden yana bir siyasî strateji izlemektedir. Bunun için, onları mümkün olduğunca kışkırtmayacak bir ilişki kurması gerekmektedir. Bağdat Paktı'nın devamı olan CENTO'nun Washington'da yapılan Konsey toplantısında, ABD'nin "halen bloklar arasında tarafsız bir politika izleyen Arap memleketlerinin bu politikalara devamlarını sağlamak için CENTO'ya tam üye statüsü ile girmekten içtinap etmekte" olduğu belirtilmiştir. *Forum*, ABD'nin bu tercihinin bir pısırıklık değil, yeni döneme göre yapılan bir stratejik ayar olduğunu göz önüne almaktadır. Nitekim "CENTO toplantısından önce Hruşçev'in Amerika'ya ziyaretinde 'barış içinde bir arada yaşamak' vaadi dile getirilmiş ve Amerikalılarca kabul görmüştür." Yeni koşullar, yeni önlemlerin alınmasını gerektirmektedir: "CENTO'nun askerî değil, sosyal ve ekonomik yönden takviye edilmesi gerekmektedir." Bunun için de "Bölgedeki ülkelerde muhtelif sınıflar arasındaki yaşama seviyesini makul seviyelere irca edecek" bir politika izlenmesi gerekmektedir. (Forum, 15 Ekim 1959: 1, 2) Görüldüğü gibi sorun yeniden sınıfsal boyutlarına dönmüştür. Kalkınmanın doğurduğu modern sınıflar arasında bir çatışmanın önlenmesi ve bunun için iktisadî ve siyasî önlemler alınması, kalkınma süreciyle eş zamanlı olarak kollanması gereken en önemli meseledir.

Öte yandan az gelişmiş ülkeler topluluğunun belirleyici bir üçüncü taraf haline geldiği yeni Soğuk Savaş ortamında, ihtilâlcilikten uzak tarafsız bir milliyetçi politikanın 'hür dünya' cephesinin tercihi olduğu da görülmüştür. Bu tercihin gerçekleşmesi, *Forum*'un baştan söylediği gibi öncelikle sömürgeciliğin tasfiyesine bağlıdır.

Maddî bağımlılık ilişkileriyle özdeşleşmiş sömürgeciliğin tasfiyesi kısmen gerçekleşmiştir. Bu kısmî ilerlemeye dayanılarak yükselen 'siyasî bağımlılık ilişkilerinin

tarihe karışmakta olduğu' söylemi de beraberinde az gelişmiş ülkeleri manevî yönden teşvik edecek bir uluslararası iktisadî entegrasyon savunuculuğunu getirmiştir. *Forum*'da verilen bir haberde Avusturyalı Prof. Viner, "zamanımızda emperyalizm ve müstemlekeciliğin artık fakir memleketlerin inkişafı hususunda bir mânia teşkil etmedikleri" ve fakir memleketlerin birçoğunun iktisadî siyasetlerinde "tamamen hâkim durumda" oldukları fikrinde olduğu aktarılmaktadır (Okyar, 1 Ekim 1956: 12-14). Az gelişmiş ülkelerin Batı'ya karşı şüpheciliğini bertaraf etmeleri ve kalkınmada dış yardıma açık olmaları için özgüven aşılama amacı taşıyan bu telkinlerin samimiyeti, *Forum*'a göre ancak Batı sömürgeciliği bütünüyle tasfiye olursa anlaşılabilir. Üstelik 'hür dünya' cephesinde buluşan az gelişmiş ülkenin hâkim siyasî zümresi ile gelişmiş kapitalist ülkelerin sermayedarları arasındaki menfaat ilişkileri, doğurduğu toplumsal tepkinin 'hürriyet karşıtı' olmasına yol açabilmektedir. Bu yüzden, "Hürriyetlerden taviz vermeden kalkınma fikrinin yayılması, bazı Avrupa memleketlerinin sömürgecilik temayülünden tamamen sıyrılmaları ile mümkün olacaktır." (Forum, 31 Aralık 1957: 1-5)

Ne var ki, sömürgeciliğin sona ermesiyle mümkün olacağı varsayılan hürriyet ve kalkınma programının cazibesi, sömürgecilik çağrışımı yapan 'dış yardım' ilişkisinin de yeniden tanımlanmasına bağlıdır. Marshall Plânı çerçevesinde devletten devlete yapılan yardımların yerini, gelişmiş ülke sermaye gruplarından az gelişmiş ülke yatırımcılarına kredilendirme ilişkisinin alması, devletlerarası bağımlılık görüntüsünü ortadan kaldıracak ve tereddütlerin aşılmasını kolaylaştıracaktır. Bunun için, *Forum*'da çevirisi yayınlanan bir makalede, "milliyetçilik" olarak isimlendirilen bu tereddüt engelini aşabilmek için sömürgecilikten yeni kurtulmuş ülkelerde, bağımlılık ilişkilerini yeniden canlandıracağı izlenimi yaratan devletlerarası bire bir iktisadî ilişkilere karşı devletlerarası organizasyonların devreye girmesi gerektiğinden söz edilmektedir (Richard, 1 Mart 1957: 12-14).

Bu çerçevede BM Asya ve Uzak-Doğu İktisadî Komisyonu'na (ECAFE) bağlı 20 memleketin tanınmış iktisatçıları 1956 Eylülü'nde Bangkok'ta toplanmışlardır. Plânlama meseleleri müzakere edilmiş ve rapor haline getirilmiştir. Mülk, kâr ve gelir vergilerinin düzenlemesi ve zirai gelirlerin devlet bütçesine intikâli, ithâl ettikleri eşyayı

üretmeleri konuşulmuştur (Forum, 15 Haziran 1957: 5, 6). Piyasadan, yani 'hürriyet'ten taviz vermeden kalkınma sağlamanın yolu böylece netleşmektedir: Plânlı ithâl ikâmecilik.

Benzeri bir toplantı, IMF-Dünya Bankası tarafından İstanbul'da gerçekleştirilmiş ve az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmek için "dış ticaret tahditleri" koymalarının meşruluğu tartışılmıştır. Toplantıda konuşulanlardan, *Forum*, günlük ve tesadüfî önlemlerle dış ticaret sınırlandırmasının IMF'nin ilkelerine aykırı, "plânlı" olmaları durumunda ise uygun olacağı çıkarsamasını yapmaktadır. DP'nin Dünya Bankası ile bozulan ilişkilerini düzeltme fırsatını değerlendirmediği toplantıdaki bu tartışma, hatalı parti politikalarına göndermeler içermektedir. (Forum, 1 Ekim 1955: 12-14)

Toplantıya ilişkin bir diğer gönderme de az gelişmiş ülkelerin politikalarındaki devletçilik dozudur. Uluslararası sermaye kurumlarının bu dozun yüksekliğine ilişkin eleştirileri karşısında az gelişmiş ülke temsilcilerinin bu politikayı "doktrinerlikten" değil, kalkınma ihtiyacından kullandıkları açıklamasını *Forum* önemsemiştir (Yalçın, 1 Kasım 1955: 15, 16). *Forum*'un başka yazılarında gerek 1930'lar devletçiliğini gerekse sendikal mücadeleyi meşrulaştırmakta kullandığı "doktriner olmama" argümanının, tarafsız ülkeleri sosyalist ülkelerden ayrıştıran bir kodlama olduğu anlaşılmaktadır.

Batılı gelişmiş ülkelerde "içtimaî hizmet devleti (welfare state) tahakkuk eder" iken az gelişmiş ülkelerde "sınıf farkları artmış" ve azaltabilmek için devletçiliğin plânlı bir anlayışla izlenmesi gerektiği BM ve DB'nin görüşleri olarak toplantıya yansımıştır (Yalçın, 1 Aralık 1955: 11, 12). Böylece yabancı sermayeden destek alabilmenin yeni başvuru adresi olan 'hür dünya' cephesinin uluslararası kuruluşları, "doktriner olmayan" devletçilik ve plânlama konusunda mutabık kalmaktadır.

Forum, gelişmişlik / azgelişmişlik ilişkisindeki yapısal boyutu ve kalkınmanın yolunu Batılılığın ideolojik çerçevesiyle uyumlu teknik ilerlerlemelerde görmektedir. Ancak güncel değerlendirmelerde temel alınan eksenin Soğuk Savaş taraflaşması olduğu açıktır. Sınıfsallığa ve doktrinerliğe ilişkin yorumlarda örneklendiği gibi iktisadî koşullar siyasî perspektif çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu anlamda kalkınma sorununa da Modernleşme Okulu'nun yeniden üretildiği uluslararası gelişmeler ışığında yaklaşılmaktadır.

3.1.2 Sovyet kalkınmacılığı ve az gelişmiş ülkeler

Üzerine ince hesaplar yapılan az gelişmiş ülkeler cephesi, Soğuk Savaş bloklarının artık birbirleri kadar -hatta daha fazla- hesaba katmak durumunda oldukları bir alan, tarafsızlık politikasının etki sahası da göz önüne alındığında bir öznedir. *Forum* da az gelişmiş ülkeleri bu noktadan değerlendirmektedir: "İki büyük devlet bloğu arasındaki bu üçüncü cephe, kuvvetler mücadelesinde –bu mücadele ister askeri, ister iktisadî, ister sosyal ve fikrî silahlarla yapılsın- muhtemelen neticeyi tayin edecek rolü oynayacaktır." (Richard, 1 Mart 1957: 12-14) Bu çerçevede Soğuk Savaş'ın askerî örgütlenmeleri de misyonlarını revize etmektedirler. Örneğin NATO'nun daha fazla "içtimaî ve kültürel sahalara kayacak" olması gündeme gelmektedir. (Forum, 1 Ağustos 1955: 1, 2) Bölgesel dostluk anlaşmalarında da, askeri-stratejik ortaklıkları kalkınma misyonu ile donatma yoluna gidilmektedir.

Ne var ki "Sovyetler, Batılılardan çok daha önce az gelişmiş ülkelerin ehemmiyetini anlamış, bununla küçümsenmeyecek nispette ekonomik münasebetler kurmuştur." Sosyalist bir ülke olarak "ticarî gayeyi ikinci derecede mütalaa ettiği için" Batılılardan çok daha etkili koşullar altında az gelişmiş ülkelere yardımlarda bulunmaktadır. Batı'nın ticarî anlayışına göre yardım ve yüksek faizli krediler, 1950'ler Türkiyesi'nin yaşadığı gibi borç birikintilerine yol açarken, Sovyetler'in verdiği faizsiz veya düşük faizli krediler, 1930'lar Türkiyesi'nin Birinci Sanayi Plânı'nda faydalandığı gibi son derece avantajlı bir kalkınma desteğidir. Batılı uzmanların Türkiye'deki plânlama sürecini en temel aşamalarından başlayarak tamamen bilimsel saiklerle denetlemelerini savunan *Forum*, Sovyetler'in az gelişmiş ülkelerle "teknik ekipler göndermek suretiyle bu ülkelerin içine sızmış, samimi münasebetler kurmak için büyük gayretler sarf etmiş" olduğuna işaret etmektedir. (Bayramoğlu, 15 Temmuz 1959: 12, 13)

Forum'un Sovyetler'in az gelişmiş ülkelere uzman yardımına dönük eleştirileri, *Forum*'un başka yazılarında plânlama yönteminin tarafsızlığına dair iddialarıyla ilgili şüphe uyandırmaktadır. Bu şüpheyi doğrulayacak olansa, bizzat Sovyetler Birliği topraklarında plânlamanın kat ettiği mesafeye yönelik değerlendirmelerdir.

Soğuk Savaş blokları arasındaki iktisadî yarışın gerçekleştiği tek alan az gelişmiş ülkeler topluluğu değildir. Doğrudan Sovyetler Birliği ile ABD arasında da bir yarış vardır ki, bu yarış az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisi dolayımıyla yarışan tarafların mücadelesini belirleyecektir. *Forum* sayfalarında bu rekabetin ABD'nin aleyhine işlemesi şöyle anlatılmaktadır: "Rus liderleri 'Amerika'yı Geçmek' sloganını yakın bir istikbâlde fiilen gerçekleştirmeye karar vermiş gözüküyorlar. (…) 7 yıllık plândaki en büyük yenilik, halkın hayat seviyesinin yükseltilmesinin ön plâna alınması ve daha mühimi, haftalık çalışma saatlerinin azaltılmasıdır. (…) Eğer plân muvaffak olursa, iktisadî kalkınma gaileleri içinde bocalayan ve parlamenter sistemin kötü işlediği birçok az gelişmiş memleket halkı üzerinde Rus iktisadî sisteminin prestiji son derece yükselecek ve bu memleketler belki de Rusya'ya doğru kayacaklardır." (Forum, 1 Aralık 1958: 7) Sovyetler'in plânlamadaki başarılarından son derece çıplak göstergelerle söz edilmesi dikkat çekicidir. Ancak kritik olan nokta, sosyalist bir sistem altında bu başarıların bir tehlikeye dönüştüğüne *Forum*'un işaret etmesidir. O halde plânlama uygulayacak olanların ilk önce siyasi taraflarını belli etmeleri gerekmektedir. *Forum*'un çıkardığı sonuç, kalkınma sorununa bu yönde taraflaştırıcı bir ağırlık verilmesi gerektiğidir:

"Batının gelişmemiş Asya ve Afrika üzerindeki tehdidin askerî olmaktan çok iktisadî ve sosyal olduğunu artık görmesi ve bilhassa Amerika'nın tuttuğu rejimlerin mahiyetinde iktisadî yardımın miktar ve metotlarına varıncaya kadar ve hepsinin üstünde, iktisadî ve içtimaî olayları görüş açısında *revizyon* yapmak lüzumunu artık idrak etmesi elzemdir." (Forum, 1 Aralık 1958: 7) (vurgu benim)

Revizyona eşlik eden bir reorganizasyonu DB toplantı haberiyle sayfalarında müjdeleyen *Forum*, yeni dönemde öne çıkan iki unsura vurgu yapmaktadır. Birincisi, yeni kurulacak Milletlerarası Finans Ortaklığı'yla devlet garantisi olmadan "hususî teşebbüse sermaye iştiraki suretiyle ikrazda bulunacağını" bildirmektedir. Yani yerli sermayenin yabancı sermayeyle ilişkisinde devlet dolayımları kaldırılmakta ve iç yapılanmaya uluslararası kuruluşlar aracılık etmektedir. İkincisi ise bundan sonra kalkınmanın ekonomik ve maddî unsurlarının yanı sıra sosyal ve manevî unsurlarına da önem verilecek olmasıdır (Yalçın, 1 Kasım 1955: 15, 16). Sosyal olan ile manevî olanın

çakışması ideolojik alana işaret etmektedir. Nitekim *Forum* dergisi de sosyalist ülkelerin performansının az gelişmiş ülkeler üzerindeki bu 'olumsuz' etkileri üzerinde daha fazla durmaya başlamıştır.

Sovyetler Birliği 1930'larda plânlama alanında kaydettiği başarıyı ilerletmektedir. Ne var ki bunun *Forum*'un 'gözünü korkutan' yanı, başarının toplumsal boyutlarıdır: Halkın hayat seviyesinin yükseltilmesi, haftalık çalışma saatlerinin azaltılması... *Forum*cular böylesi bir seviyeye eriştirilen sosyalist sisteme karşı kendi ayrım unsurları olan siyasî 'hürriyet'e daha sıkı sarılmayı değil, iktisadî ve sosyal alana yoğunlaşmayı önermektedirler. Böylece planlama yöntemine 'nesnel' yaklaşım iddiası siyasi taraflaşmanın öne çıkartılmasıyla geçersizleşmekte, ancak siyasi taraflaşmanın meşruiyet kaynağının da planlamaya bağlı iktisadî başarılar olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu *zımnî* kabulle iktisadî özgürleşme ile siyasî özgürleşme arasındaki ilişkiyi tartışmaktan kaçınmaktadırlar.

Kriz içerisindeki Türkiye ekonomisi için plânlamanın nimetlerinden söz eden ve birçok yazısında sosyalist plânlamanın nesnel başarılarını itiraf etmekten sakınmayan *Forum*'un, komünist siyaset söz konusu olduğunda bu nimetlerden ve başarılardan birer 'tehdit' olarak bahsetmesi ilginç bir çelişki oluşturmaktadır. Bu yanıyla da *Forum*'un plânlama yöntemini tarafsız bir yöntem değil siyaset ve sınıfsal belirlenimli olduğunu göz önüne aldığı görülebilmektedir. Plânlamayı iktisadî teknikler açısından taraflı kılan unsuru, sistemin işleyişine toplumculuğun ne ölçüde damga vurduğudur.

Forum'un sosyalizmin soğukkanlılıkla başarısından söz edip ardından bu başarıyı bir tehlike olarak damgalama üslubu dikkat çekici bir şekilde Hint parlamentosunda verdiği nutukta BM Avrupa Ekonomik Komisyonu İcra Sekreteri Gunnar Myrdal'ın sözlerinde de hissedilmektedir:

"Özbekistan'ın kurak steplerinde bir sulama projesinde çalıştığını gördüğüm, şehirlerden gelme kız erkek gençleri (...) oraya getirenin ulusal ihtiyaçların sağlanmasına, yurt hizmetlerine karşı gösterdikleri bağlılık ve coşkunluk olduğu da belliydi. (...) Bu bölgedeki yeni demokrasilerin Komünizm yüzünden karşılaştıkları bir tehlike varsa, bu ne askerî ne de sızma diye adlandırılan çeşitten bir tehdittir." (Myrdal,

1 Eylül 1959) Myrdal'ın görüşüne göre, tehdidin kaynağı Özbekistan'da sosyalizmin halka kazandırdığı kalkınma azmidir.

Bu durumda *Forum*'da çok sık dile getirilmese de bir klişe olan 'komünizmin baskıya dayalı bir kalkınma politikası güttüğü' iddiası *Forum*'un itibar ettiği Batılı ağızlarla yalanlanmaktadır. *Forum*'un sakınmaksızın ortaya döktüğü başarı göstergeleri arasına zaman zaman sıkıştırılan "Aşikârdır ki demokratik sistemde kalkınma, insan haysiyetini hiçe sayan bir sistem içinde kalkınma yapmadan çok daha müşküldür" gibi saptamalar da havada kalmaktadır (Bayramoğlu, 15 Temmuz 1959: 12, 13).

3.1.3 'Hür dünya'nın az gelişmiş ülkeler politikasında revizyon ve Türkiye'ye etkisi

Forum'un 1950'lerin sonlarında Batılılara şiddetle önerdiği strateji revizyonu, dergide yayınlanan haberlerden de takip edilebildiği gibi 1950'lerin ortalarından beri ABD'nin gündemindedir. Batılıların, Hindistan'ın plânlama sürecine dönük yakın ilgisi de revizyonun en temel göstergelerinden biridir.

Forum, bu revizyonu ABD'nin doğuda ve batıda kilit rol oynayan 'tarafsız' az gelişmiş ülkelere dönük yardım politikasından takip etmektedir. "Amerikan yardım politikasının esaslarına ışık tutan iki hadise cereyan etti" diyerek verilen haberde, Hindistan ve Yugoslavya'ya sunulan yardımlardan söz edilmektedir. Burada kritik olan, ABD yardımının mahiyetinde görülen değişimdir: "Amerika yardım yaparken siyasî ve askerî şartlar koyma temayülünü yenmiş ve propagandaları haksız çıkarmıştır." Yardım şartı "hürriyet idealine müteveccih" ve "iktisat ilminin icaplarına riayet eden" bir ülke olunmasıdır. (Forum, 1 Kasım 1956: 8)

Dikkat çekici olan, Hindistan ve Yugoslavya'nın kendi coğrafyalarında 'tarafsızlık' politikasının başını çekmesidir. ABD bu üçüncü cepheyi kendi lehine kullanabilmenin yollarını aramakta ve bağımsızlığını kazanan ülkelerle az gelişmiş ülkeler topluluğu genişledikçe bu alandaki manevra yeteniğini geliştirmeye çalışmaktadır. İki blok arasındaki gerilimin yumuşaması da bu durumdan bağımsız düşünülemez. Oysa ki DP iktidarı, "Amerika'ya istikraz talebinde bulunmaya giderken yersiz Soğuk Savaş taraftarlığı ile Cenevre Konferansı'nın hâsıl ettiği yumuşama

atmosferi içinde falso sayılacak sesler çıkararak" hareket etmektedir. "Keza, Amerika'dan kredi talebi arifesinde Bandung'da vuku bulan Asya ve Afrika milletleri konferansında Hindistan gibilerinin meselelerini ve zihniyetlerini anlamayıp onları komünistlerle bir tutan bir hareket hattı tutturmuştur." (Forum, 1 Nisan 1956: 3) Tarafsızlık politikasının miladı olan Bandung Konferansı'ndan itibaren DP iktidarının ısrarla sürdürdüğü statükocu perspektif, gitgide ABD'nin bu alandaki hedefleri ile Türkiye'deki siyasî iktidarın çizgisi arasındaki açıyı büyütmüştür.

Forum, "Bir klişe, Atatürk Türkiye'sinin Şarkın mağdur milletlerine önderi olduğunu hatırlatır, durur" deyip, BM kurulduğundan beri Arapların sömürgecilik karşıtı haklı hareketlerinin tümünde "Türkiye'nin sömürgeci devletler safında yer aldığını" hatırlatmaktadır. (Forum, 1 Aralık 1956: 1-5). Bir yandan Avrupa'nın sömürgeci eğilimlerinin sürmesi, diğer yandan Türkiye'nin bu eğilimlere mesafeli durmak yerine destek olması, ABD'nin 'hür dünya' ile az gelişmiş ülkeler arasında geliştirmeye çalıştığı yeni ilişki zemini ve kalkınmanın buradaki rolüne ket vurmaktadır.

Bağdat Paktı'nın devamı olan CENTO örgütlenmesinin Menderes'in de katılacağı ABD'deki toplantısı öncesinde *Forum* bir uyarıda bulunmaktadır. Bir durum değerlendirmesi yapan *Forum*, hem az gelişmiş ülkeler hem de Sovyetler Birliği'yle ilişki düzeyindeki gelişmeleri yorumlamaktadır. ABD ile Rusya arasında "buzlar çözülürken", Türkiye'nin "Soğuk Harb'in devamından fayda mülahaza eden bir memleket" durumunda gözükmesi sakıncalıdır. Bir sene öncesinde gerçekleşen Irak ihtilâlinde, komşu ülkeye asker yollamaya kalkmış Menderes'e güvenilmemektedir. *Forum* ayrıca, NATO gibi CENTO'nun da "sosyal ve ekonomik yönden takviye edilmesi"ni ve kalkınmacılık politikasında yer alması gerektiğini belirtmektedir. (Forum, 15 Ekim 1959: 1, 2)

"Köklü bir değişiklik" döneminden geçildiğini tespit eden sonraki bir yazıda, Türkiye'nin dış siyasetinde işleyebileceği en büyük hatanın "gayrimemnunlar korosuna katılarak Atlantik ötesindeki düşünüş değişikliğine karşı cephe" alıp "gerginlikten menfaati olanlar kategorisine" girmesi olduğu söylenmektedir. "Washington, Atlantik ötesindeki müttefiklerinden yeni bir mesaj beklediği sırada resmî ağızlardan eski görüşlerin tekrarlanması", ABD'de Başbakan'ın yaptığı açıklamaların "kimsenin

dikkatini çekmeden, kaynayıp gitmesi" ile neticelenmiştir. (Soysal, 15 Aralık 1959: 6-9) Türkiye, bu siyasî temsiliyetle adeta 'ihmâl edilebilir' bir ülke haline gelmektedir.

Kalkınmaya dönük yardımlara ağırlık verilmesi noktasındaki revizyon tartışması, başka bir yönüyle de belirginleşmektedir. Batılı bir uzmanın kaleminden söz konusu revizyonun "Batılı bazı çevrelerin kötümserliği"nin ürünü olduğunu aktaran *Forum*, "geri memleketlerin malî yardımdan ziyade Batılı uzman ve eksperlerin bilgisine muhtaç olduğunu" söylemektedir. Sovyetler'in "eksper" yollamasına benzer olan bu pratiğin bir karşı ağırlık yaratmaya dönük olduğu aşikârdır. Ne var ki, yazıyı yazan Batılı uzman ilginç bir şekilde bunu Batı'nın katlanması gereken bir "fedakârlık" olarak yansıtmaktadır (Blackett, 1 Ekim 1957: 5). Batılıları az gelişmiş ülkelere davet eden bir yazıda "fedakârlık" vurgusunun, aslında az gelişmiş ülkelerdeki 'milliyetçi' eğilimlerin şüphelerini kırmaya dönük bir 'iyi niyet' beyanı olduğu anlaşılmaktadır.

Uluslararası sermaye kuruluşları ile az gelişmiş ülkeler arasında "mali yardım" ilişkisinden "uzmanlık yardımı" ilişkisine geçiş ile kalkınma süreçlerinde plânlamanın kazandığı önem arasında bir paralellik vardır. DB Umum Müdürü Eugene Black, "beynelmilel sahada dost kazanmak uğruna malî yardımlarda" bulunduklarında hükümetlerin aldıkları yardımlarla yanlış politikalara devam etme imkânına sahip olduklarını değerlendirmiştir. *Forum* bu açıklamayı şöyle yorumlamaktadır: "Bu tenkitler Amerika'nın Türkiye'ye yapmış olduğu iktisadî yardım bakımından maalesef varittir. DP iktidarı iktisadî plânlamaya yanaşmak istemediği için yardımın kullanılmasına büyük zaaflar oluşmuştur." DP iktidarı, yardım sayesinde enflasyonist siyasetine yıllarca devam edebilmiştir. Bu yüzden "İstikbâlde yardımın şekli, idaresi ve kullanılması üzerinde ciddi olarak durmak icap eder." (Forum, 1 Haziran 1959: 7) Bu 'idare', 'Batılı kötümserlerin fedakârlığı' ile az gelişmiş ülkelerle uluslararası sermaye arasında *organik bir bürokrasi* yaratılarak sağlanacaktır. Müstakbel plânlama teşkilâtının göreceği işlev bu şekilde tanımlanmaktadır.

'Hür dünya' cephesinin merkezinde, az gelişmiş ülkelere dönük kötümserlik/iyimserlik meselesinden daha somut bir eksende revizyon üzerine yürüyen tartışma, *Forum* sayfalarına yansımaktadır. "İngiltere ve Fransa gibi garp devletleri dış sermaye akımının daha ziyade kendi müstemlekelerine tevcih etmektedirler. Bir

müddettir Batı âleminde yükselen muhtelif sesler bu durumu tenkit etmişlerdir." Bu durumda "Yardımın tek devlet değil, beynelmilel müessese tarafından idare edilmesi de müspet bir adımdır. Bu şekliyle Birleşik Devletler'in siyasî ve askerî menfaat sağlamak istediği şüpheleri bertaraf edilmiş olacak, komünist memleketlerin bu hususdaki tenkit ve ithamlarının sebebi ortadan kaldırılmış olacaktır." (Forum, 15 Eylül 1959: 4) Ne var ki *Forum*, ABD'nin kalkınmacı adımlarla geriye çektiği ve eleştiri konusu olan "siyasî ve askerî menfaatlerin" meşruiyetini tartışmamaktadır. Dolayısıyla mesele, bir izlenimi ortadan kaldırmaktır.

Revizyonun merkezinde durması beklenen ABD'nin ilk adımlarını *Forum* heyecanla karşılamıştır. Buzların çözüldüğü Soğuk Savaş'ta bir "dönüm noktasında" olunduğunu söyleyen *Forum*, "Amerikan reisicumhuru Eisenhower'ın Asya ve Avrupa seyahati böyle bir zamana tesadüf ettiğini" müjdelemektedir. Türkiye'ye de gelen Eisenhower, *Forum*cuların muhalefeti açısından çok manidar açıklamalarda bulunmuştur. "Türkiye'de inkılâbı başaran liderlerin idealizm ve manevîyatı hususundaki zenginliklerine işaret ederek, bunun para ve makinelerin temin edemeyeceği bir zenginlik teşkil ettiğini belirtmiştir." Batı medeniyetinin ürünlerini ihraç edip medeniyetin hareket noktasından uzak durmanın derin çelişkisine daima işaret etmiş olan *Forum*, bu mesajın DP'ye gittiğini düşünmektedir.

Öte yandan "Eisenhower'ın sözleri, Amerikan görüşü ve politikasındaki değişimi göstermek bakımından teşvik edicidir". Bugüne kadar Amerikan iktisadî yardımları, iktisadî ihtiyaçlardan daha ziyade Soğuk Savaş stratejisi ihtiyaçları ışığında "otomatik şekilde dağıtılmıştır." *Forum*'un yorumlamasına göre bu sözler, "yardımların şimdiye kadar yürütüldüğü iki taraflı çerçeveden çıkarılarak, beynelmilel bir teşkilât tarafından idaresi şekline gidilmek istendiğine alamettir." Soğuk Savaş otomatizmi karşısında az gelişmiş ülke kalkınmasına dönük bir girişkenlik, yardımların "plânlı ve hesaplı şekilde kullanılması" lüzumunu getirmektedir. (Forum, 15 Aralık 1959: 1, 2) Batılı devlet kimliğiyle değil, uluslararası kimlikle gelecek uzmanların plânlama konusunda yönlendirici olması çok daha kolay olacaktır. Bu yüzden de Batılı uzmanların yerli kültürlere, eğilimlere daha fazla hâkim olmasını sağlayacak önlemler alınmaya başlanmıştır. (Soysal, 15 Aralık 1959: 6- 9)

Böylece revizyonun sacayakları da belirlenmiştir. Bu sacayakları üzerine Türkiye ile Batı ilişkilerinin nasıl oturacağı ise kapsamlı bir değerlendirme yapmayı gerektirmektedir. Değerlendirmeyi yapan Mümtaz Soysal'dır.

Sovyetler'in Batı'yı "kısır silahlanma masraflarına zorlamak" suretiyle tuzağa düşürdüğünü söyleyen Soysal, "toplumsal kalkınma gibi Sovyet tehlikesine karşı çok daha etkili alanlara yöneltilebilecek milyarlar bir iki yılda modası geçen silahlara harcanmıştır" demektedir. Sovyetler, Batı'yı bu tuzağa düşürdükten sonra "oyunu şimdi tersinden oynayarak gevşetme politikası" gütmektedir. Böylece "savunma içgüdüsünün telaşı içinde Batı teşebbüsü", az gelişmiş ülkelerle kalkınmacı bir ilişki kurmakta inisiyatifi Sovyetlere kaptırmış gözükmektedir. Bu kritik anda Türkiye'nin işleyebileceği en büyük hata, "gayrimemnunlar korosuna katılarak Atlantik ötesindeki düşünüş değişikliğine karşı cephe" alıp "gerginlikten menfaati olanlar kategorisine" girmesidir.

"Türkiye iki blok arasındaki çekişmede 'ideolojik bakımdan stratejik' rol oynadığını unutmamalıdır. Gelişen memleketlerin gitgide daha çok Sovyet örneğindeki çekiciliğe doğru yöneldikleri bir devirde, Türkiye Batı dünyasının Doğu'daki '*ideolojik satış vitrini*' olarak çok önemli bir rol oynayabilir." (vurgular benim)

Bu durum "gelişmekte olan memleketlerin iktidar sahipleri için önemli sonuçlar doğuracaktır." Bunu Türkiye'ye tercüme ettiğimizde ise "Türkiye, Amerika'nın daha iyisini bulamadığı için istemeye istemeye desteklediği Franco ve Pehlevi gibi müttefiklerden daha üstün bir kategoriye layıktır" diyen Soysal'ın bu isimlere Menderes'in eklenmemesi gerektiğini ima ettiği anlaşılmaktadır. (Soysal, 15 Aralık 1959: 6- 9)

Forum, bu ve birkaç yazıda daha 'hürriyet' idealini yadsıyabilen iktidarları Batı'nın pekâlâ destekleyebildiğini satır aralarında kabul etmektedir. Bu durumda Batı'nın Sovyetler'in gerisinden gelen kalkınmacılığının da bir cazibesi kalmamaktadır. Sonuç olarak komünizm, 'sevabıyla günahıyla' tartışmasız bir düşman, onun karşısındaki siyasî ve iktisadî yapılar ise 'sevapları ve günahlarıyla' dost olmaktadır. *Forum*'un perspektifindeki tutarsızlıklar temizlendiğinde yalın olarak kalan bu yaklaşımdır.

3.1.4 Türkiye'de bağımlılık tartışmasına giriş

Forum'da, ilk defa 1950'lerin sonuna doğru entegrasyon ilişkilerini sorgulayan yazılar çıkmaya başlamıştır. Bunun nedenini yazıların kendisinden açıkça anlamak mümkün olmasa bile, kısmen DP'nin 'teslimiyetçi' politikalarının sorgulanmasından, kısmen de az gelişmiş ülkelerde bağımsızlık temasının daha yoğun işlenmesinden kaynaklandığı az çok anlaşılabilmektedir.

Avrupa Ortak Pazarı'na entegrasyon konusunda ayrıcalıklar talep edilmekle birlikte, bunların dahi düzeltemeyeceği rizikoların söz konusu olduğu, dikkat çeken yorumlardan biridir. "İktisaden geri kalmış memleketler, bir himaye sistemi içinde dahi ileri memleketlerin rekabetine muvaffakiyetle dayanabilecek bir sanayi kurmakta güçlük çekmektedirler." Nedeni, *Forum*'da o güne kadar aynı konuda çıkmış yazılarında görülenden farklı bir saptamadır: "İleri bölgeler geri bölgelerin zararına gelişir." (Talas, 15 Eylül 1959: 7-9) Bu saptama, yine 1950'lerin sonunda çıkmış bir başka yazıda daha ayrıntısıyla ele alınmaktadır.

Batı Avrupa'da sermayenin, bizde ise emeğin bol ve ucuz olmasının, bol olanlardan olmayanlara doğru bir akıma yol açacağı varsayımına karşı "Tarihi tecrübeler bize açıkça gösteriyor ki, iktisaden ilerlemiş bölge ile geri kalmış bölgenin birleştirildikleri zaman tam aksi istikâmette akım olmaktadır." Yabancı yatırım gelirse de "Türk halkının gelir ve refah seviyesini yükseltmek için değil, doğal kaynakları istismar etmek için gelecektir." Öte yandan Avrupa ile bütünleşmek, Türkiye içerisindeki doğulu ve batılı kültürlere sahip kesimler arasındaki uçurumu büyüteceği gibi Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye sömürge ülkelerine benzer, ayrımcı bir muamelede bulunmalarına da yol açabilecektir. En önemlisi de, "hükümetin bazı salahiyetlerinin milletler üstü bazı teşekküllere bırakılması icap edecek" ve takip edilecek iktisat politikasında "tam serbesti" artık söz konusu olmayacaktır. (Üstünel, 1 Aralık 1959: 9-12) Bu yazıda, 2. Dünya Savaşı sonundan itibaren Türkiye'nin kalkınma arayışındaki Batı ile entegrasyoncu pusulanın, toplumcu ve bağımsızlıkçı boyutları ile sorgulanması dikkat çekmektedir.

"Teferruatlı etütler" yapmadan "iltihakı" değerlendirmenin yanlış olacağını savunan Üstünel, yazısında *Forum*'un hâkim çizgisinden daha köklü bir bağımsızlıkçı

ideolojik yönelimin ve yabancı sermayeye dönük sorgulamaların güçlenmekte olduğunu hissettirmektedir.

Ne var ki söz konusu yazı, esas itibariyle Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmesinin mahsurları üzerinde keskin bir görüşe sahip olmakla birlikte, *Forum*'un genel ideolojik çizgisinden taviz vermediğini yazının başında "Türkiye'nin iltihakı, Avrupalılaşmaya faydalı olacaktır" sözleriyle belli etmektedir. Önemli olan Batıcılığın 'sindirilebilecek' şekilde ülkemize gelmesidir. Dolayısıyla sorgulama, Batı 'medeniyetine' kadar uzanmamakta, sistem çözümlemesi yapılmamakta, ancak klasik kalkınma perspektifinin, deneyimlerden hareketle eleştirel bir gözle tahlil edilmesi gerektiği mesajı verilmektedir.

1960'lara devredilen tam da bu kalkınma ile Batıcılığın doğrultusunu genel olarak paralel gören fakat iç ve dış dinamiklerin etkisiyle toplumcu ve bağımsızlıkçı damarları da gelişen kalkınma anlayışıdır. Bu anlayış, çubuğun 'teknik' ile sınırlı kalmayan ve eşitsizlikleri toplumsal çıkar çatışmaları ile birlikte değerlendiren bir noktaya bükülmesiyle devletçi ve plânlamacı anlayışa da yeni bir mahiyet katmıştır.

3.2 DEVLETÇİ PLÂNLAMA TARTIŞMASI

Forum'da hemen hemen hiç salt kuramsal makaleye rastlanmaz. Kuramsal tartışmalara Türkiye'de ve dünyadaki siyasî dinamiklerle bağlantılı olarak yer verilir. Devletçilik ve plânlama da bu açıdan kavramsal düzeyde, analitik ve soyut olarak değil, farklı ülke deneyimleri ve Türkiye'deki plânsızlık deneyimi üzerinden tartışılmamaktadır.

3.2.1 Sosyalist ve kapitalist ülkeler

Plânlama, konuyu genel hatlarıyla ele alan yazılarda sosyalist ve kapitalist ülkelerdeki uygulamaları üzerinden değerlendirilmektedir. "Gerek Sovyetler gerekse Amerika plânlamasız yapamamaktadır" denilen bir yazıda, Sovyetler'de "siyasî ve idari" kanallarla yürüyen plân faaliyetlerinin, Amerika ve İngiltere'de "para ve maliye politikası" ile yürütüldüğünden söz edilmektedir (Yalçın, 1 Nisan 1956: 10, 11). Plânlamanın 'evrenselliği', iki sistemin de bu yöntemi kullanmasıyla açıklanırken, aralarındaki fark uygulama mekanizmalarına indirgenmektedir.

Forum, plânlamanın kökenini Batı medeniyetinde görmektedir. "Aslında plân – program fikri modern çağa girişimizden bu yana ileri batılı demokrasinin kendisiyle ilerleyip gelişen bir fikirdir. Kaynaklarını, yasalar önünde teorik eşitliği ekonomik eşitliğe de geçirmek isteyen halk tabakalarından almaktadır (…) Çeşitli nüans farklarıyla ekonomik eşitliği ön plâna alan sistemlerin sosyalizm adı altında toplanacağını da bilmekteyiz." (Forum, 15 Aralık 1958: 1, 2) Siyasî eşitliği getiren demokrasiyi tamamlayacak olan da ekonomik eşitliğin manivelası olan plânlamadır.

Forum, genellikle sosyalizmi buradaki gibi geçişken bir anlamda kullanmaktadır. Bu geçişkenliğin sınırı, doktrinerlik ve komünizmdir. İşçi Partisi İngilteresi'nden "sosyalist" olarak bahsedilmekte, sosyal adalet ile liberal demokrasinin uzlaştırılmaya çalışıldığı yazılar kaleme alınmaktadır. Dolayısıyla nadir kullanılmakla birlikte *Forum*'un dilinde sosyalizm, üretim araçlarının kamulaştırıldığı ve tek parti iktidarı altındaki komünist sistem dışında kalan ülkelerde sosyal adaletçiliğin belirleyici olduğu örneklere atıfta bulunmaktadır. Bunlar da genellikle Batılı veya Batı ile alışverişi olan ülkelerdir.

Forum, bu tür bir ekonomik eşitlikçiliği komünizme karşı bir mevzi olarak savunulmaktadır: "Aslına bakılırsa demokrasiler (…) sekter ve yıkıcı sistemlere karşı kendi varlıklarını bugün her günden fazla olarak programcılık ve plâncılık fikrine dört elle sımsıkı sarılmak suretiyle korumak azmi, zorunluluğu ile baş başadır. Yaşamaları buna bağlıdır." (Forum, 15 Aralık 1958: 1, 2) Bir 'yaşam' savaşından söz ediliyorsa, bu, kapitalist ve sosyalist sistemler arasında verilen Soğuk Savaş'ın ta kendisidir. *Forum*, plânlamanın üzerinde mücadele verilmesi gereken bir kavram olduğunu öne sürmektedir.

3.2.2 Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler

Plânlamanın ekonomik alanı öngörülebilir kılması, bu yöntemi beklenmedik inişli çıkışlı dinamikleri olan piyasa mekanizması karşısına çıkarmaktadır. *Forum*'da plânlamanın bu niteliği üzerinde durulmaktadır: "Para yetecek mi, malzeme yetecek mi gibi keşmekeş ve iktisadî kaos plânlı ekonomide olmaz." (Forum, 15 Ocak 1957: 3)

Olmamasının nedeni, kamu sektörü belirlenebildiği, özel sektör ve tüketiciler ise teşvik edilebildiği ölçüde, bağımlı değişkenlerin öngörülebilir kılınmasıdır.

Diğer yandan, plânlamanın sunduğu iktisadî göstergeler sermayeye bir piyasa öngörüsü de sunabilmektedir. Bu şekilde, iktisadî alana müdahil olmak amacıyla değil, dinamik bir bilgi envanteri sunmak amacıyla işletilen plânlama, Avrupa'da 'piyasa araştırması plânlaması' ismiyle modelleştirilmiştir. *Forum*'da plânlama teşkilâtının bir 'araştırma' kurumu olarak önerilmesine kaynaklık eden, muhtemelen Avrupa plâncılığının bu türüdür. Ancak *Forum* dergisi kimi esinlenmeler dışında plânlamayı bu tür bir öngörü mekanizmasına indirgememiştir. Bunun nedeni, gelişmiş kapitalist ülkelerde oturmuş bir piyasa sistemi var iken, az gelişmiş kapitalist ülkelerin plânlamaya tam da 'kendiliğinden işleyen' bir piyasa sistemi oturtabilmek için gereksinim duymasıdır.

Gelişmiş ülkelerde fiyat mekanizmasının tamamlayıcısı olan plânlamanın az gelişmiş ülkelerdeki işlevi kalkınmadır. Kalkınma, uzmanlaşma ve iş bölümünü de içeren gelişmeye verilen isimdir (Forum, 15 Mayıs 1957: 12, 13). *Forum* dergisindeki yazıların birçoğunda kalkınma süreci, az gelişmiş ülkeleri Batılı ülkelerdeki gibi 'kendiliğinden' gelişebilecekleri bir seviyeye ulaştıracak geçici bir müdahalecilik dönemi olarak ele alınır. Üreticiler ve tüketicilerin her an yeni kararlar vererek yürütebildikleri "piyasa ekonomisi seviyesine erişmiş bir iktisadî sistem", ancak plânlama 'terbiyesi' ile az gelişmiş ülkelerde gerçekleşebilecektir (Forum, 15 Ocak 1957: 1, 2). Az gelişmiş ülkelerdeki "iktisadî bünyenin ufak bir itki ile kümülâtif bir gelişmeye müsait olmayan muvazenesizliği" bu müdahaleci politikayı gerekli kılmaktadır (Yalçın, 1 Nisan 1956: 10, 11).

Gelişmiş ve az gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki ayrımı daha iyi anlamak için fiyat mekanizmasının tamamlayıcı işlevi ile kalkınma işlevlerini salt iktisadî değil sosyal sonuçları itibariyle ele almak gerekir. Bunu yapan *Forum* yazısında, gelişmiş kapitalist ülkelerde fiyat mekanizmasının belirsiz bir vadeye yaydığı "tam istihdamı sağlama" gayesinin plânlama ve devlet müdahaleciliği tarafından doğrudan gerçekleştirildiği, özel mülkiyet 'hürriyeti' olan az gelişmiş ülkelerde ise "ananevi düzenin mukadderatına boyun eğmemek için değişme ve ilerleme" için plânlama ve müdahaleye başvurulduğu

söylenmektedir (Okyar, 1 Aralık 1957: 15). O halde plânlama, gelişmiş kapitalist ülkelerde ileri bir seviyede gerçekleşen sermaye birikimin yarattığı açıkları devlet pratiği ile kapamaya dönük bir işlev üstlenmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ise plânlama, modernleştirme işlevi görmektedir. Birinde istikrar diğerinde değişimin temel eksen oluşturduğu bu iki işlev *Forum*'da şöyle açıklanmaktadır:

"Batıda endüstrileşme hareketi ve iktisadî kalkınma, siyasî müesseselerin dışında doğmuş ve kendiliğinden gelişmiştir. Siyasî organlar süratle değişen cemiyette sosyal kuvvetler arasında muvazene kurmak suretiyle esas olarak düzenleyici bir rol oynamışlardır. Hâlbuki Türkiye ve gelişmemiş memleketlerde siyasî iktidar sadece bir düzenleme vasıtası değil, aynı zamanda bir sosyal ve iktisadî değişme aletidir." (Erder, 15 Mart 1959: 10, 11)

Plânlamanın az gelişmiş ülkelere dönük işlevi, biri iktisadî ve diğeri ideolojik iki şarta dayanmaktadır. Değişimin "maddî şartı" denilen birincisi, "sermaye terakümünün" önünün açılmasını, "gayrı maddî şartı" denilen ikincisi "ananevi düzenin" yerini "kapitalist zihniyet"e bırakmasını gerektirir (Okyar, 15 Ağustos 1955: 6, 7). Böylece plânlama, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasıyla eş anlamlı düşünülen kapitalistleşmede hayli önemli bir rol üstlenmiş olmaktadır.

3.2.3 İlk plânlama pratikleri

Forum'un penceresinden kapitalizmde plânlamanın nasıl izinin sürüldüğünü daha iyi görebilmek için plânlamanın ilk gündeme geldiği tarihsel uğraklara ilişkin değerlendirmelere bir göz atmak gerekir.

Forum, Batı'nın ilk plânlama pratiklerini incelediği makalelerde, savaş ve iktisadî kriz dönemlerinde plânlı iktisada giriş yapıldığını kaydetmektedir. 20. yüzyılın başında plânlamanın ilk uygulaması, 1. Dünya Savaşı sırasında savaş ihtiyaçlarına öncelik verilmesi ve temel ihtiyaçların tanımlanması ile gerçekleşmiştir (Forum, 15 Haziran 1957: 13, 14). Bir anlamda kapitalist sistem plânlama uygulamasıyla bir siyasî kriz dönemi olan savaş koşullarında tanışmıştır. Ardından 1929'da patlayan ekonomik kriz aynı sebeplerle devlet müdahaleciliğini zorunlu olarak yeniden gündeme getirmiştir.

Bu örnekler düşünülecek olursa plânlamanın, devletin krizler karşısında piyasa işleyişinden taviz vererek sermayeyi koruma amaçlı bir manevrası olduğu söylenebilir.

Krizin çökerttiği liberal tam istihdam tezi karşısında Keynesyen sistem, devlete ekonomide verdiği rolle 20. yüzyılın piyasayı yadsımayan ilk plâncı kuramsal çıkışını oluşturuyordu. "Pratikte ise plânlama New Deal ile kısmî olarak, Sovyetler Birliği'nde kapsamlı olarak denendi. (...) Sovyet Rusya'daki plânlama hem cemiyetçi devlet veya kolektivist mülkiyet şeklinin bir neticesi oluyor, hem de iktisaden geri kalmış bir memleketin sanayileşmesinin bir vasıtasını teşkil ediyordu." (Forum, 15 Temmuz 1957: 14, 15) Yazıya göre 1929 krizinin sonuçlarına bir çözüm olarak doğan New Deal devletçiliğiyle aynı kefeye konan Sovyet plâncılığı, gerçekte ise farklı bir hareket noktasına sahipti. Sovyet plânlamasının gerçekleştirdiğinden söz edilen kamulaştırma ve kalkınma hamleleri piyasa sistemini tasfiye etmeye yönelirken, New Deal piyasa sistemini onarmaya dönük müdahalelerde bulunuyordu. *Forum* bu noktayı es geçmekte ve plânlamanın niteliğine dair başka bir tasnif yapmaktadır: 1930'larda sanayileşmek için plânlamanın "doktriner olmayan" uygulaması ilk örneğini Türkiye'de vermiştir. (Okyar, 15 Temmuz 1957: 14, 15) Doktrinerlik tasnifi, 1930'lardaki uygulamalardan hareketle, ilkelere dayalı bir iradeciliğin karşısına ekonominin 'kendiliğinden' işleyişini yani piyasayı çıkarmaktadır.

Batı ülkelerinde krizden çıkış politikalarında kullanılan devlet müdahaleciliği, 'doktriner' olmasa da kapsamlı bir şekilde 2. Dünya Savaşı esnasında uygulanabilmiştir. "Hadiselerin garip bir tecellisi olarak sulh zamanı kapitalist memleketlere mahsus olarak iş gücünün ve istihsal kaynaklarının tam istihdamını sağlayacak nazarî esasları kuran Keynes, düşüncelerinin tatbik imkânını harp sırasında bulmuştur". 1940'da Maliye Bakanlığı İktisadî Müşavirliğe atanan Keynes'in, "harp masraflarının karşılanması için millî istihsal ve millî sarfa dayanan iktisadî plânlamayı ve emek gücünün nakli, vesika usulü, hususî teşebbüsün tahdidi v.s.'ye dayanan fizikî plânlamayı" hesapladığı anlatılmaktadır. Plânlamanın kapitalist bir ülke çapındaki ilk uygulaması böylece İngiltere'de yine savaş zamanında gerçekleşmiştir. "Amerika'da ise yine harp sırasında Leontieff'in input-output alım-satım cetvelinden kısmen yararlanılarak harp ekonomisi plânlanmıştır." (Okyar, 15 Ağustos 1957: 14-16) Oysa input-output cetvelinin daha

1930'larda Sovyet plânlamasının uyguladığı bir yöntem olduğunu söylemiştik. 1960'lara gelindiğinde plâncıların dilinde iyice sihirli bir sözcük haline gelecek olan 'input-output tabloları', bir ekonomik kriz iki de dünya savaşı evresinde kapitalist ülkelerde denenen plânlamanın 2. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler'den devşirilen kavramlar ve yöntemlerle yeniden üretilmesinin dikkat çekici bir örneğidir.

Savaş sonrası ise doktrinerlik tasnifi daha da kritik bir eksen haline gelmiştir, çünkü artık plânlama az gelişmiş ülkelerin de gündemine girmiş bir araçtır. Perspektif 'doktriner' olduğu zaman, uygulamanın 'totaliterliği' kaçınılmazdır. *Forum*, 1950'lerde Batı kaynaklı plânlamanın buna alternatif örneklerini vermekte ve liberalizmin modern versiyonunda müdahaleciliğin olduğunu anlatmaktadır. Gerek sanayileşmiş Fransa, gerekse sanayileşme çabasındaki Hindistan demokratik birer ülke olarak "totaliterliğe başvurmadan plânlama" uygulamaktadır. (Okyar, 15 Kasım 1954: 7, 8)

Forum'un plânlamanın fikirsel kaynağı konusundaki konusunda sosyalist ve kapitalist ülkeler arasına çektiği ayrım çizgisi de bu anlamda Forum'un liberal perspektifi ile tutarlıdır: İlerici bir fikir olan plânlamanın özü Batı'ya ait, bağnazca uygulamaları ise komünist ülkelerin harcıdır. Yapılması gereken, gelişmişinden az gelişmişine 'hür dünya' ülkelerinin, özüne uygun sağlıklı plânlama pratikleri sergileyebilmeleridir.

3.2.4 Kalkınmada plânlama pratikleri

2. Dünya Savaşı'ndan sonra plânlama uygulayan ülkeler içerisinde *Forum*'un kimi zaman haber kimi zaman makale düzeyinde yer verdiği örnekler, genellikle Türkiye ile paralelliği kurulabilecek kalkınma çabası içerisindeki ülkelerdir.

Örneğin, Batı Avrupa'ya nazaran göreli az gelişmişliği nedeniyle Marshall yardımlarını Türkiye ile birlikte almaya devam eden ve Türkiye'nin Balkan Paktı'nda da ortağı olan Yunanistan. *Forum*'da bu ülkenin beş yıllık plânla ilgili "ecnebi mütehassısların yardımı ile bu teşkilât kurulmakta ve gerekli istatistikler toplanmakta" olduğuna dikkat çekilmektedir. "Hususî yatırımların amme yatırımlarından çok fazla olacağı derpiş edilmekte" olan Yunan plânının, tam da Türkiye'nin liberal politikasına paralel düştüğü *Forum*'da vurgulanmaktadır. Yabancı uzmanların yardımıyla bir plân

örgütü kurmak konusunda da Türkiye'ye örnek olması, *Forum*'un temennîsidir. (Forum, 15 Mayıs 1959: 7)

Bölgeler arası eşitsizliği ve işsizliği ortadan kaldırmaya dönük İtalyan Vanoni Plânı'nın da, "seyyal", yani ayarlamalara açık olması itibariyle Türkiye'nin beklentilerine karşılık geldiğinden dem vuran bir başka *Forum* yazısında "İtalyan şartlarının Türkiye şartlarıyla büyük benzerliği" olduğundan ve "tecrübesinden yararlanmamız" gerektiğinden söz edilmektedir. (Forum, 1 Haziran 1957: 6)

Sistemi "geniş ölçüde hususî teşebbüse dayanan" İsrail'in ise Türkiye ile ortak olan sorunu, dış ticaret açığıdır. Buna karşılık Keynesgil makro ekonomik plânlamayı uygulamasıyla İsrail, Türkiye'nin yüzünü döndüğü Avrupa plânlama pratiğini örnek almaktadır. (Okyar, 15 Haziran 1959: 10-12)

Sayılan bu ülkeler göreli olarak gelişmiş ve *Forum*cuların gözünde şöyle ya da böyle Avrupa medeniyetinin bir parçası olmuş olan örneklerdir. Plânlama uygulayan ülkeler ile Türkiye karşılaştırmalarında *Forum* dergisini esas kışkırtan ise 'Doğulu' az gelişmiş ülkelerin Batıyı örnek alan başarılı performansıdır.

Burada kısa bir parantez açıp, ileride ayrıca değineceğimiz, *Forum*'da 'Doğululuğun', Batılılığın tam tersi bir anlamla kodlandığını izah etmekte fayda vardır. Bir yazıda Türkiye'nin "ilkel" ve "doğulu usullerle" iş yürütmeye çalıştığını belirten *Forum*, iki kavram arasında bir özdeşlik kurmaktadır. (Forum, 1 Haziran 1957: 1, 2) Dolayısıyla az gelişmişlik ile Doğu coğrafyası bir arada anılarak, 'medeniyet' ile 'Batı' yoğun bir şekilde bütünleştirilmektedir. Bu anlamda *Forum*, Modernleşme Okulu'nun perspektifini benimsemektedir.

Konumuza dönecek olursak, BM Asya ve Uzak-Doğu İktisadî Komisyonu'nun 1956 yılı Raporu'na göre Asya memleketleri iktisadî kalkınmayı plânlama ile sağlamaktadırlar. Raporda, plânın gerçekçi olması için devlet ve hususî teşebbüs arasında tercih yapılmaması, denk bütçe ve malî istikrar plân hedefleri arasında yer alması kabul etmiştir. (Forum, 1 Haziran 1957: 7; Forum, 15 Haziran 1957: 5, 6). Öte yandan Ortadoğu memleketleri de "iktisadî kalkınmalarını en kısa zamanda gerçekleştirmek için gayret göstermektedirler." Ortadoğu ülkeleri içerisinde plânlama yoluna gitmeyen bir tek Türkiye ve Lübnan kalmıştır. (Avcıoğlu, 1 Mart 1959: 13, 14)

Bu şekilde Türkiye'nin istisnai konumunu öne çıkaran *Forum*, plâncı az gelişmiş sosyalist ve kapitalist ülkeleri de tek bir dinamik olarak ele almaktadır: "Doğu Avrupa, Rusya, Çin bir taraftan, Asya ve Afrika'nın diğer az gelişmiş memleketleri öte taraftan hızlı bir iktisadî gelişme temposu içine girmişlerdir. Bizim bu yarışta geri kalmamız, millî beka meselesidir. (Forum, 1 Ekim 1956: 1, 2)

Plânlama başarıları içerisinde yakın bir örnek de, Türkiye'nin Bağdat Paktı'ndaki ortağı olan Pakistan'dır. Pakistan plânı, 1953 yılında Türkiye'ye gelip DP'den 'yüz bulamayan' Chenery başkanlığında bir heyetin "tetkikatından geniş ölçüde istifade edilmek suretiyle hazırlanmıştır." (Forum, 1 Ağustos 1956: 7)

Türkiye'nin doğusunda ve batısında öncülük ettiği anti-komünist 'dostluk' ittifaklarındaki ortaklarının plânlama konusunda Türkiye'yi geride bırakmış olması *Forum* açısından ibret vericidir. Ancak en vahimi, böyle bir ittifak zinciri içerisinde yer almayan ve 'tarafsızlık' politikası güden Hindistan'ın kalkınma plâncılığı konusunda 'müttefik' Türkiye'ye göre çok daha dikkat çekici bir başarı göstermesidir.

'Tarafsız' Hindistan, komünist Çin karşısında Batı'nın ideallerine açık bir iktidara sahip olmakla göstereceği kalkınma başarısı bakımından Asya'nın geleceğini belirleyecektir. Sovyet plâncılığındaki 'nesnel' tutumunu koruyarak *Forum*, karşısında 'siyasî' olarak Hindistan'ın plânlama pratiğini savunduğu Çin deneyimine 'teknik' açıdan gene de önem atfetmektedir. Çin, plânlama ile "3000 yıllık geri ve iptidai iktisadî düzeni" temelinden değiştirmektedir. Çin'de uygulanan plânlama kapsamında bir yandan iktisadî yatırımlar içinde "muhtelif bölgelere sanayi şubelerinin kurulmuş", diğer yandan sosyal yatırımlara da önem verilerek "istihdam yaratılmış, ücretler yükseltilmiş, sağlık ve eğitim gibi içtimaî emniyet masraflarına yüksek ödenek ayrılmıştır." (Forum, 1 Aralık 1957: 10).

Bunun karşısında Hindistan, başta tarafsızlık politikası nedeniyle ilginç bir konumda durmaktadır. Hindistan, Amerikan müttefiki olmadığı halde plânlı bir iktisadî kalkınma politikasını başarılı bir biçimde yürüttüğü için Amerika'dan iktisadî yardım almaktadır. Hindistan'ın hazırladığı beş yıllık plânda en büyük yardım hissesine sahip memleket ABD'dir. 1955 yılı Dördüncü Nokta Programı dâhilinde imzalanan anlaşma ile yardım genişlemiştir. Türkiye, plânsızlığın getirdiği belirsizlikler içerisinde bıçak

kemiğe dayandığında ABD'nin kapısını çalarken, Hindistan, plânlama sayesinde dış açığının hangi hallerde yardıma dayalı bir müdahale gerektireceğini öngörebilmektedir. Hindistan ABD'den "yöntem" öğrenirken, Türkiye "hazır yardım" talep etmektedir. Hindistan tarafsızlık politikasına sahip bir memleket, Türkiye ise ABD'nin yakın müttefiki ve dostu olmasına rağmen, ABD iktisadî öngörü yeteneği farkından dolayı Türkiye'ye yeni yardımlarda bulunmak konusunda isteksiz davranmakta, Hindistan'a ise yardım ölçeğini genişletmektedir (Forum, 15 Eylül 1957: 7, 8; Forum, 15 Ekim 1956: 5, 4)

3.2.5 'Hür dünya'nın yeni stratejisinde devletçi plânlamanın işlevi

Sorun tek başına kalkınma anlayışı konusunda Türkiye'nin miyopluğu değil, az gelişmiş ülkeler içerisinde 'hür dünya' cephesinin kendisinden beklediği öncülük misyonunu Türkiye'nin yerine getirememesidir. Üstelik Türkiye'nin birçok azgelişmiş ülkede olmayan bir avantajı vardır: Siyasî muhalefetin komünist değil milliyetçi olması (Forum, 15 Ocak 1955: 6). Buna karşın muhalefeti komünistlikle itham ederek ABD'yi arkasına alma hesapları yapan siyasî iktidar, gerçekte 'hür dünya'nın kendisinden beklediği hürriyetçi kalkınma misyonundan uzaklaşarak stratejik önemini yitirmektedir.

Gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarına daha fazla eğilmesi, komünizmin önünü kesmek için geliştirilen bir stratejidir. Komünizme karşı mücadelenin askerî güç ve iddiaya değil, "hürriyet" idealinden taviz vermeyen başarılı "kalkınma" pratiklerine dayandığını anlatan *Forum*, Hindistan örneği üzerinde durmaktadır. "Komünizmin hakîkî tehlike olarak belirdiği Asya'da bu sisteme karşı başarı ile mücadele eden geri kafalı mürtecî ve despot Çan Kay-Şey değil, aydın ve ileri fikirli, hürriyete âşık Nehru olmuştur." (Forum, 15 Aralık 1957: 4)

Hindistan'da askeri-siyasî taraflaşma içerisinde yer almayan siyasî iktidar, plânlamayı piyasayı tasfiye etmeye dönük olarak değil, uzun vadede pekiştirmeye dönük olarak kullandığını açıklamaktadır. Nehru'nun deyişiyle "Eliniz bolsa, plâna lüzum kalmaz, herkes istediğini ele geçirebilir." (Forum, 1 Kasım 1957: 8, 9) Piyasa sistemi tam da böyle işlemektedir, ancak Hindistan, piyasa sistemini işletebilecek ehliyete plânlamayla kavuşacağını düşünmektedir. Burada piyasa kavramının yerine daha cazip

olan (ve aslında piyasacılığın da gerekçesi olan) 'hürriyet' kullanılırsa, Hint plânlamasının argümantasyonuna varılır. *Forum* dergisinin peşpeşe iki sayısına ek olarak verdiği iktisatçı Gunnar Myrdal'ın iktisadî plânlama üzerine Hint parlamentosunda yaptığı konuşma metni, bu bakımdan önemlidir. Myrdal, parlamenterlere şu soruyu sormaktadır:

"Bu bölgedeki yeni demokrasilerin Komünizm yüzünden karşılaştıkları bir tehlike varsa, bu ne askerî ne de sızma diye adlandırılan çeşitten bir tehdittir. Bu, bugüne kadar gereği gibi karşılanmamış olan aşağıdaki önemli sorununun cevabının henüz bulunmamasıdır: Hayat seviyesi düşük olan bir ülkede demokratik kuvvetler, *politik hürriyeti ve insan haklarını zedelemeksizin, yığın sefaletinin ağır şartları altında ekonomik kalkınmayı* gerçekleştirmek için gerekli asgarî toplu ilerleme azmi ile asgarî ulusal disiplini halk arasında uyandırmayı *başarabilir mi, başaramaz mı*?" (Myrdal, 1 Eylül 1959) (vurgular benim)

Bütün ayrıntısıyla verilen Myrdal'ın nutku, 1960'a kadar çıkan *Forum* dergilerinde ek olarak verilen yegâne metin olmasıyla da oldukça önemlidir. *Forum*cular, bu derece önem atfettikleri nutukta Hint parlamenterlere sorulan soruyu dolaylı olarak Türkiye'nin DP hâkimiyetindeki parlamentosuna yöneltmektedirler.

Öte yanda Hindistan'ın plânlı kalkınmasında ABD'nin yerli bir kapitalist sektör yaratma çabasının etkisiz olduğu söylenemez. ABD kendi zirai fazlasının % 65'ini kredi, % 15'ini hibe olarak kullanılmak üzere Hindistan Kalkınma Plânı'nın desteklenmesine tahsis edecek, bu fonun 1/6'sı özel sektöre verilecektir. (Forum, 1 Kasım 1956: 8) Kalkınma finansmanındaki dış yardımın payı, diğer az gelişmiş kapitalist ülkeler gibi Hint ekonomisini de ödemeler dengesi krizlerine karşı kırılgan hale getirmiştir. Nitekim Hindistan'ın kalkınma plâncılığının gösterdiği başarı, kapitalist eklemlenme ilişkisine boyun eğen tüm ülkeler gibi Hindistan'ın da Türkiyeninkine benzer sıkıntılar içine düşmesine engel olamamıştır. "İkinci beş yıllık plânın daha ikinci tatbik yılında büyük tazyik altına girmiştir. Döviz rezervleri süratle düşmeye başlamıştır. İngiliz ve Amerikan basını da bu durumu takip etmeye başlamıştır." Bu durumda, kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesi kaçınılmaz hale gelmiş ve "sıhhat ve eğitim bakanlığının kimi yatırımları gibi sahalarda tasarruflar yapılacağı" öngörülmüştür (Forum, 15 Haziran

1957: 8). Paradoksal bir şekilde 'kendi kendine büyüme safhasına' geçiş hedefinin konduğu Üçüncü Plân'ın "muvaffakiyeti büyük ölçüde dış yardım ve kredilerin hacmine bağlıdır". (Forum, 15 Nisan 1960: 8, 9). Kalkınma arayışında meydana gelen borç kısır döngüsüne Hint ekonomisinin de takılmak üzere olduğu anlaşılmaktadır. *Forum* dergisi ise, plân finansmanını dışarıdan sağlayamayan Hindistan'ın "dâhili tasarrufu seferber etmek" için sert tedbirlere başvuracağı, bunun demokrasi rejimi üzerinde menfî tesirler doğuracağı ve komünizme karşı bu başarılı kalkınma örneğinin iflas edeceği endişesiyle Batılıları uyarmaktadır.

Görüldüğü gibi kapitalist plânlamanın işlevi, dünyada iktisadî ve siyasî rekabetin ortaya çıkardığı krizlerin yerini sınıf mücadelesinin ortaya çıkardığı krizler alırken, piyasaya istikrar aşılamaktan anti-komünizme evrilen bir dönüşüm serüveni yaşamıştır. *Forum* ise anti-komünist konumda devletçi ve plânlamacı kalkınmayı Türkiye'de geliştirmeye çalışan bir entelektüel faaliyet içerisindedir.

3.3 DP'NİN KALKINMA POLİTİKASININ ANTİ-TEZİ: DEVLETÇİ PLÂNLAMA

3.3.1 Kalkınmada Dış Finansman: Yabancı Sermaye ve Borçlanma

Türkiye'nin kalkınma arayışında *Forum*'un daima önemsediği yabancı sermaye, 1950'ler dünyasında Türkiye'nin konumuna bağlı olarak daha fazla önem kazanmıştır. Fakat konuyla doğrudan ilgili bir yazıda açıkça belirtildiği gibi geçmiş dönemlerin hiçbirinde, 1930'larda dahi yabancı sermayenin kalkınmadaki yeri yadsınmamıştır. Osmanlı'da yabancı sermayeyle ilişkiyi sağlayan kurumlar dışsaldır; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren bu ilişki sürekli içselleşen bir evreye girmiştir.

Forum, kalkınmanın iç ve dış finansman alternatiflerini şöyle değerlendirmektedir: "Sermaye teşekkülü istihlâkın kısılmasını gerektirir. *Ecnebi memleketlerden* bize doğru bir sermaye akışı mevcut olduğu zamanlarda istihlâkımızı kısmadan *millî sermayeyi* artırabiliriz" (Forum, 15 Eylül 1954: 2) (vurgular benim). Dışarıdan gelen 'ecnebi sermaye'nin 'millî sermaye'ye dönüştüğü anlamı buradan çıkmaktadır ki, faiz karşılığı borçlanma ilişkisini ve bunun sonuçları henüz gündem

dışıdır. Fakat bu mesele dışarıda bırakılacak olursa, tüketimi kısmadan millî sermayeyi artırabilmek gerçekten çok cazip bir kalkınma yolu olmaktadır. Kalkınma finansmanın dış borçlanmayla yapılmasının müstakbel kazancın "yabancılara terhin edildiği" anlamına geldiğini bilse de, *Forum*'un yabancı sermayeye yukarıdaki yorumdaki gibi 'saf' bir bakışı vardır. (Forum, 15 Ekim 1955: 3)

Dış yardım ve kredileri hak edebilmek için az gelişmiş ülkenin bu kaynakları elinde bulunduran yabancı sermayeye 'güven' verebilmesi gerekir. Plânlama, kaynakların kullanım hesaplarını ortaya döktüğü için böyle bir güven aracıdır (Okyar, 15 Ağustos 1955: 6, 7). Dış yardımın kalkınma finansmanındaki ağırlığına bağlı olarak plânlama, salt bu güveni yaratabilmenin bir aracı olarak tartışılmaktadır.

Bu durumda yabancı sermaye, plânlamanın hem girdisi hem çıktısı olmaktadır. Plânlanacak kaynakları sağlanmakta, plânların önceliği bu ilişki göz önüne alınarak belirlenmekte ve nihaî olarak plânlamanın sermaye birikimini genişletici ve istikrar sağlayıcı etkisi daha fazla yabancı sermayeyi çekmektedir (Forum, 1 Mart 1956: 1, 2). Dolayısıyla yabancı sermaye, başlangıç ve bitiş halkalarını oluşturduğu plânlama çevriminin yönünü belirleyebilmektedir.

DP iktidarı ile birlikte özellikle üzerinde durulan yabancı sermayeyi çekme politikasıyla yabancı sermayeye önemli ayrıcalıklar tanıyan yasalar peşpeşe çıkarılmıştır. *Forum*'da bu yasalar, "Yatırımın kârı ecnebi müteşebbise aittir, ancak millî emek ve millî mahsulle memlekette tali işlere ve mesleklere vücut verecektir. Dış ödeme darlığını rahatlatacaktır" şeklinde savunulmaktadır. Doğuracağı ekonomik bağımlılığa ise kalkınma adına katlanılması gerektiği söylenmektedir. (Zarakoğlu, 15 Nisan 1954: 9-11)

Yabancı sermayeye sağlanacak 'güven' ile 'imtiyaz' arasındaki çizgi önemlidir. Demokrat Parti yabancı sermayeye açık bir 'imtiyaz' politikası uygularken ekonomi 'güven' kaybına uğramıştır. Dolayısıyla yabancı sermayenin bağımlı ekonomilerden beklediği, buralarda salt bir hareket alanı kazanmak değil, sürekli ve istikrarlı bir eklemlenme ilişkisinin sağlanmasıdır. İmtiyazlar açıkça hukuken verilebileceği gibi üstü kapalı bir şekilde iktisaden de verilebilmektedir. Piyasa ile özdeşleştirilen ekonominin bir yandan göstergeleri 'tarafsız' kabul edilirken diğer yandan rekabet kuralları, sermaye

birikiminde gelişkin olanı kayırmaktadır. Bu yüzden 'güven' unsurunu yasama süreçlerinin ötesinde, daha yapısal bir 'imtiyaz' olarak değerlendirmek çok da yanlış olmaz.

Kalkınmanın zeminini sağlayan sermaye birikimi, plânlamanın yabancı sermayeye aşıladığı güvenle dış kredi ve yardımdan beslenebilmektedir. Bununla birlikte sağlanmaya çalışılan istikrar zaten gelişmiş kapitalist ülkelerin plânlama gayesini oluşturmaktadır. Bu yüzden yabancıların plânlama sürecinin teknik yönlerine müdahil olabilecek şekilde yıllık istikrar plânlarından başlayarak yabancı uzmanlar ile bürokrasi arasında çeşitli düzeylerde bağların kurulması savunulmaktadır (Okyar, 1 Ekim 1955: 15, 16). 1930'lardan farklı olarak 1950'lerde ülkeler arası iktisadî ilişkilerdeki iç içe geçme ve bütünleşmeyle birlikte, iktisat 'amatör siyasetçi' işi olmaktan çıkmıştır ve az gelişmiş ülkelerde yabancı uzman heyetlerinin gözetimine girmesi gerekmektedir (Yalçın, 15 Şubat 1955: 13, 12). Dolayısıyla kalkınma plânlarının yabancı sermayeye güven verici etkisinin, yabancı sermaye heyetlerinin plânlama sürecini denetleyebilmeleri ile birlikte düşünülmesi gerekir.

DP'nin yabancı sermayeye 'imtiyazlar' dışında, diğer 'güven' verme pratikleri ise ayrıca sorunludur. DP'nin iç politikada kalkınma performansına dayanak olarak kullandığı söylem yabancılarla temaslarda da gündeme gelmektedir. Nitekim *Forum*'un bütünlüklü bir kalkınma göstergesi gibi kullanılmasını eleştirdiği tekil yatırımların, Türkiye'nin kalkınma başarısını göstermek üzere yabancı heyetlere de gezdirilmesi, siyasî iktidarın kalkınmadaki yöntem bilmezliği olarak görülmektedir. Bu anlayışa "turistik iktisat" diyen *Forum*, "İktisadî durumun nasıl gittiğini anlamak için hükümetin ve gelen yabancı heyetlerin baraj, şantiye ve fabrikalara turistik ziyaretler düzenlemeleri anlamsızdır. Kalkınmanın gidişi, külli kemiyetlerin bilinmesiyle ve incelenmesiyle mümkündür" diye itiraz etmektedir. (Forum, 15 Ağustos 1955: 3, 4)

1930'lar ve daha öncesinden beri ülkeler arası iktisadî ilişkiler devletlerarası bire bir temaslara dayanmaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrasında dünyada da Türkiye'de de bu "ferdiyetçi" politikayı sona erdiren, uluslararası kuruluşların öne çıkmasıdır. Devletlerarası "tek taraflı dış yardım"a dayalı "bağımlılığın" yerini "milletlerarası teşekküller aracılığıyla hususî sermaye ihracı" almaktadır. *Forum*'a göre, ülkeler arası

sermayeye dayalı ilişkilerde devlet dolayımının ortadan kalkması ve devletler üstü kurumlar aracılığıyla özel sermayeyle doğrudan ilişki kurulabilmesi, bir anlamda, kalkınma ihtiyacının bağımlılık gibi bir zarara yol açmaksızın karşılanabilmesi anlamına gelecektir. Kalkınmada "yabancı rolünü geçici" kılacağı düşünülen bu uluslararası politika değişikliği, bir yandan ferdiyetçiliğin tecrit edici etkisinden, diğer yandan devlet kredisine dayalı bağımlılığın etkisinden kurtuluş olarak yansıtılmaktadır. Bu saptamalara eklenen, 'yeter ki Türkiye'de DP hükümeti bu değişimi görsün ve ayak uydurabilsin' zımnî mesajıdır. (Forum, 15 Mayıs 1955: 1, 2)

Fakat DP ayak uyduramadığını ilk fırsatta göstermiştir. Bu ilk fırsat, Chenery Misyonu'nun Türkiye ziyaretidir. DP, darboğazda olan Türkiye ekonomisi için Misyon'un hazırladığı raporu görmezden gelerek fiilen yapılan önerileri yadsımıştır.

DB, IMF ve OEEC'nin Türkiye'deki iktisadî durumun düzeltilmesi için yaptıkları uyarıları hükümetin 'iç işlerimize müdahale' ilan ederek reddetme tutumunun son halkası ise DB'nın Türkiye temsilcisinin "memleketi terk etmeye davet edilmesi"dir. Oysa *Forum*'a göre, "Siyasî ve askerî sahada garp dünyası ile çok yakın işbirliği yaptığımız şu anlarda garp iktisat âleminin esas müesseselerinin Türkiye'nin iktisadî kalkınmasını baltalamak istemeleri hakikaten çok garip bir tezat olurdu." (Forum, 15 Eylül 1954: 2) Bu sözle *Forum*, bağımlılığın kalkınmayı kısırlaştırdığı yorumlarını kast ederek, bağımlılığın yapısallığını göz ardı eden ve 'işbirlikçi' bir ilişkinin memlekete zarar getirmeyeceğinden hareketle itiraz geliştirmektedir. İşte Batılı ülkeler ve önde gelen kurumları kalkınmamıza destek vermek için tam da bizden ciddiyet ve akıllıca hareket beklerken onlara sırt çevirmemiz, siyasî iktidarın girdiği hatalı rotanın göstergesidir.

Bunlar *Forum*'da bir felaketler silsilesi olarak işlenmektedir: ABD Mayıs'ta yardım talebimizi geri çevirmiş, "milletlerarası finans müesseselerindeki" kredi limitlerimiz dolmuş, ardından gelen milletlerarası banka ile ihtilafımız ise yabancı sermayeyi ürkütmüştür (Forum, 15 Ekim 1954: 1, 2). Buna ek olarak yurtdışında Türkiye'nin devalüasyon yapacağı ve OEEC'den atılacağı şayiaları gezinmektedir. (Forum, 15 Aralık 1954: 1-3)

Ne var ki, DP'nin tempo yitirmesi ve inatçılaşmasının miladı olan 1950'lerin ortalarında bu yazılanlarda öngörüldüğü gibi Türkiye kısa sürede duvara toslamamıştır. DP'nin piyasanın işleyişini bozmak pahasına izlediği sistemsiz müdahaleci politika ve ücretler aşınırken verimsiz imar yatırımlarını şişiren enflasyonist politika, ekonomiyi dört sene sürüklemiştir.

1954'ten sonra Türkiye ekonomisine yabancı sermayenin güven kaybı nedeniyle "yerli ve ecnebi eksperlerin büyük enerji ve sulama projelerine memleketimizde envestisman prioriteleri bakımından düşük sıra verdikleri bilinmektedir". (Forum, 15 Aralık 1956: 6, 7). 1950'lerin sonlarına doğru New York Ticaret Odası'nın verdiği bir yemekli toplantıda Türkiye'nin Washington büyükelçisi, kalkınmada rol oynayan "Amerikan yardımında bir plân olmaması" konusunda "bize hiç kimsenin yardımın kullanış şeklini birlikte plânlaştırabileceğimizi ve bu tahsislerin önceden tespit edilmiş bir plân dâhilinde serf edebileceğimizi söylemedi" demektedir. *Forum* ise 1950'lerin ortalarına kadar gelen ABD'li misyonların tam da bunu söylediklerini hatırlatmaktadır (Forum, 1 Şubat 1958, 7, 8). Bu hadise, plânlamanın yabancı sermaye ile olan bağının yerli bir 'hüsnü kuruntu' olmadığının göstergesi olarak kaydedilmiştir.

Misyonlardan hoşlanmayan DP iktidarının, bu dönemde yabancı iktisatçılardan yardım alma konusunda iki girişimi olmuştur. Birincisinde, "popüler" ancak "vasıfsız" Thornburg isimli Amerikalı iktisatçı çağrılmıştır (Forum, 1 Nisan 1955: 6) Ertesi sene çağrılan Eisenhower'ın müşavirinin ise sonradan para karşılığı getirtildiği anlaşılmıştır. Bu basiretsizlikler karşısında *Forum*, benimsediği yabancı sermayeye dayalı kalkınma tezlerini bile bir anlığına göz ardı ederek şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Şerefli ve izzetinefsi olan bir millet olarak, evimizi düzene sokarak, dış âleme el açma politikasından hem iktisadî hem de manevî ve siyasî zaruretler dolayısıyla artık yavaş yavaş ayrılmalıyız. Türk ekonomisini amatörce müdahalelerle, ancak zengin dostlarının zaman zaman verecekleri ianelerle yaşar bir ekonomi olmaktan çıkarmalıyız." (Forum, 1 Şubat 1956: 1, 2) *Forum*'un liberal perspektifini zorlayan bu yorum, DP'nin yarattığı kırılmanın işaretidir.

Dünya Bankası, 1950'lerin ortalarından itibaren az gelişmiş ülkelerin kalkındırılmasını öncelikli politika olarak belirlemiştir. *Forum*, DB'nin ülkelere dönük

tavsiyelerini dikkate alan bir iktisadî program sunanlara kredi kolaylığı tanıdığına dikkat çekmektedir. Kredi kullanımının program-plân şartına bağlanması, kredi kullanımının plânlanması anlamına gelmektedir. Bu strateji revizyonunun hemen arifesinde Ankara ile yaşanan gerilim ve atılan köprülere rağmen, DB belki de bu strateji değişikliği doğrultusunda ilişkileri yenilemek üzere Türkiye'de yeni bir büro açma girişiminde bulunmaktadır. (Forum, 15 Haziran 1954)

İktisat politikasını gözden geçirmemekte ısrar eden Türkiye'den ABD'nin yardım elini çekmesi üzerinde DP'nin ufak tefek rest girişimleri *Forum*'dan tepki görmektedir. Bunlardan biri, hükümetin "dış yardımsız kalkınabiliriz" açıklamasıdır. *Forum*, dış yardım olmadan Türkiye'nin makine alamayacağını, bunun öngörüsüz bir açıklama olduğunu belirtmektedir (Forum, 15 Eylül 1955: 4, 5). Daha elle tutulur olan çıkışları, Sovyet Rusya'ya yaslanma mesajları içermektedir. *Forum*, dış ticaret ilişkilerinde "İdeolojik zıddımızla iktisadî paralellik geliştirmenin" tehlikeli olduğundan söz etmektedir (Haker, 1 Temmuz 1955: 15, 16). Hükümetin "Amerika'dan yardım alamazsak Rusya'dan yardım alırız" politikasının netice vermeyeceğini ancak tehlikeli olduğuna işaret eden *Forum*, Sovyetlerle ilgili olarak "Yardım yaptığı memleketten siyasî taviz bekler ve Atlantik camiasına üye Türkiye'ye önemli bir iktisadî yardım yapamaz. Amerika ise ilmî ve seviyeli bir devlet idaresinin icap ettirdiği tedbirleri alırsak şimdikinden çok daha geniş olarak yardımımıza koşabilir" demektedir. (Forum, 15 Ağustos 1957: 1, 2; Forum, 1 Nisan 1956: 3) Sovyet yardımının 'siyasî', ABD yardımının 'ilmî' bir boyut taşıyacağı, bir anlamda plânlı kalkınma politikasındaki farklılığın *Forum*'un dilindeki ifadesidir.

DP iktidarının bu başlıkta, daha 'gerçekçi' olan arayışları Avrupa'ya doğru olmuştur. DP, ülke içerisinde bir hazırlık yapmadan uluslararası ortamın değişen dengeleri içerisinde kendisine alan açmaya çalışmaktadır. Borç almak için OEEC'ye kalkınma plânı teklifinde bulunan İtalya'nın peşinden Türkiye'nin de OEEC'ye bir plân önerisinde bulunması ve arkasında duramaması bunun bir göstergesidir (Forum, 15 Şubat 1955: 1, 2). Bu hamleler her ne kadar sonuçsuz kaldıysa da yeni doğrultunun Avrupa olduğunun da verilerini sunmaktadır.

Nitekim 1958 yılına gelindiğinde sürdürülemez hale gelen keyfî müdahalelere ve enflasyonist finansmana dayalı politikasından taviz vermeye râzı olan DP, IMF ve OEEC'ye kredi için başvurmuştur.

1952'ye kadar hızla toparlanarak ABD menşeli Marshall Yardımı'yla göbek bağını kesen Avrupa devletleri, 1950'lerin sonuna gelindiğinde 'hür dünya' cephesinde Türkiye'yi koruma ve kollama misyonunu ABD'den devraldılar. Cephenin merkeziyle doğrudan sürdürülen ilişkilerin yerini uluslararası kuruluşlara bıraktığı evrede Avrupa'da da OEEC devreye giriyordu. Bu çerçevede Türkiye'nin yardım başvurusunda bulunduğu bu kuruluş ile yapılacak anlaşmanın bir Avrupa devletiyle değil, "hür Avrupa memleketlerini temsil eden Avrupa İktisadî İşbirliği ile Türkiye arasında" olması önemli bir yenilik addedilmiştir. Böylelikle, DP'nin tökezleme sürecine girdiği evreyle hemen hemen eş zamanlı olarak yayın hayatına başladığından beri *Forum*'un geçmiş Misyon raporlarından hareketle DP'ye yönelik dile getirdiği eleştiriler nihayet teyit edilmeye başlanmıştır. DP'nin mecburen başvurduğu deflasyonist tedbirlerden *Forum*, "uyarılarımız geç de olsa görülmeye başlanmış" şeklinde bahsetmektedir. (Forum, 1 Ağustos 1958: 7; Forum, 1 Temmuz 1959: 4, 5) DP, enflasyona karşı önlemler almaya ve sınırsız kredi politikasına son vermeye râzı olmuş, fiilen devalüasyona gitmiştir. Bunun karşılığında Türkiye'nin borçları 1961 yılına ertelenmiştir.

Forum, fiyatları kaçınılmaz bir şekilde yükseltecek olan bu acı reçetenin karşılığında borçlar ertelenmiş dahi olsa ciddi bir finansman gerektireceğine işaret ediyor ve hükümetin "hususî sektörü beslemek için yeni kredi açamayacağına göre eski (tarım) kredilerini toplamaya mecbur" olduğunu söylüyordu. (Forum, 15 Ağustos 1958: 1, 2) Ne var ki DP kredileri toplamaya kalkmakla, sırtını yasladığı sınıfları karşısına almış olacak, bu da siyasî intihar anlamına gelecekti[3]. DP, kendisini iktidara taşımış olan tarımsal sermayenin hâkimiyetine ve 'demokratik' sistemin dokunulmazlığına güvenirken, yabancıların istikrar önlemlerini denetlemek üzere yaptıkları ziyaretlerin bu güveni *Forum*'da eleştiri konusu olacak ölçüde pekiştirdiği anlaşılmaktadır.

[3] Bu bakımdan Menderes'in siyasi intiharı göze almamakla gerçek bir intihar sürecinin önünü açmış olduğu görülmektedir.

"İktisadî istikrar programını gözden geçirmek üzere Mr. Cahan başkanlığında OEEC heyeti ziyareti çeşitli tepkilere ve tefsirlere yol açtı. (...) Maalesef heyet, 'hükümetin politikasını tamamen desteklemek' arzusunda bulunduğu intibaını bıraktı." *Forum*'un sitem ettiği yabancıların bu tutumu gerçekten ilginçtir ve sarsak politikasına rağmen DP'nin özgüvenini şişiren bir üslûp taşımaktadır. *Forum*'u isyan ettiren mesele ise "istikrar programının Türk hükümeti tarafından hazırlandığı" ve "OEEC'ye ait olmadığı" konusunda dil dökülmesidir: "Mr Cahan bu gibi yollara sapmakla lüzumsuz bir gayretkeşlik göstermiş ve bir bakıma dâhili politikamıza müdahale etmiş olmadı mı?" (Forum, 15 Temmuz 1959: 1-3)

Forum dergisi, DP'nin bu destek sözlerinden aldığı cesaretle hatalı politikalarında daha iddialı ve muhalefete karşı daha keyfî bir tutum alacağını öngördüğü için, iç politikaya dönük bir sınır ihlâli uyarısı yapma ihtiyacı duymuştur. Nitekim geçmişte Amerikan Büyükelçisi yine böyle bir 'gayretkeşlikle' ihtilaflı olan plânlama meselesine dair DP'yi doğrulayan sözler sarf ettiğinde de *Forum* benzer bir uyarıda bulunmuştur (Forum, 15 Aralık 1956: 6, 7). Öte yandan Cahan'ın konuşması, plân meselesini bahis konusu etmemekle de hayal kırıklığı yaratmıştır.

Aynı dönemde diğer bir ziyaret ise Alman Başbakan Yardımcısı ve İktisat Bakanı Dr. Ludwig Erhard tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu defa gündeme gelen plânlama konusunda "Hükümet eski telakkilerinden vazgeçerek, plânlamayı kabul etmiş ve hatta şu son günlerde Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı'na sunulmak üzere 3 senelik bir yatırım programı hazırladığını beyan etmiştir." "Bu plânın dış finansmanı için OEEC'den uzun vadeli kredi istenecektir." Fakat Erhard'ın bu konuya "fevkalâde ihtiyatlı yaklaştığı gözden kaçmamıştır."

Forum bu durumu hükümetin yetersiz bir hazırlık yapmasına bağlamaktadır. "Uzun vadeli bir iktisadî plânın hazırlanması mütehassıs bir heyetin uzun müddet çalışmasını gerektiren hesap ve teknik işidir." Yerli veya yabancı, özelden veya devletten uzmanlar bir araya gelip görüşmemişken plânlama işine girişilmesini doğru bulmamaktadır. "Devlet memurları tarafından alelacele hazırlanan bir plânın sakat olması ve realiteye uygun olmaması fazlasıyla varittir. Tehlike şudur: Plân diye Türkiye'nin OEEC'ye tevdi edeceği vesika hakîkî bir iktisadî plân olmayıp bir proje

koleksiyonundan ibaret olursa kabul görmeyecektir." (Forum, 1 Eylül 1959: 1-3) Burada *Forum*, DP'nin her zamanki 'plân' anlayışının ürünü olabilecek bir metnin OEEC'yi Türkiye'ye maddî destek vermekten hepten vazgeçirebileceği kaygısını dile getirmektedir.

Gene de DP bu metinle, 'sözde' de olsa ilk defa işletmeler düzeyinde plân savunusundan ricat ederek bir kalkınma plânı hazırlayacağını açıklamış bulunmaktadır. Fakat bu sefer de, DP'nin her alanda dışlayıcı anlayışından taviz vermeden nasıl bir plân hazırlayacağı sorusu yanıtsız kalmaktadır. Başarısız bir plânın yeni krizler yaratarak ülkeyi daha ciddi çıkmazlara sürükleyeceği açıktır. Zira "dış yardımın fiyatı, talebi frenleme politikasıdır" ve şimdiden piyasada iflasların ve işsizliğin emarelerine rastlanmaktadır (Forum, 15 Ağustos 1956: 6, 7)**.**

Forum, 'zararın neresinden dönülse kârdır' anlayışıyla istikrar tedbirlerinin getirdiği iktisadî ve toplumsal sorunların kaçınılmazlığını kabul ederek tedbirlere sahip çıkmaktadır. "Enflasyonun yarattığı bazı sektörlerin piyasadan çekilmesi beklenmekte ve bu bir sıhhatleşme işareti" sayılmaktadır. Fakat tekstil sanayisinde patlak veren kriz, işsizlik doğurmuştur ve bunun diğer sanayi kollarına da sirayetinden korkulmaktadır. Bu tablo karşısında hükümet "kredi imkânlarını genişletmek maksadıyla" yeniden OEEC'ye başvurmuştur. Dağıttığı tarım kredilerini toplamadığı gibi kamu yatırımlarını da "geçen yıla denk bir seviyede" tutan hükümetin iç tasarruftan kaçınması, ülkeyi ilk defa bir borç sarmalına sokmuştur. (Avcıoğlu, 15 Aralık 1958: 9-11)

3.3.2 Kalkınmada İç Finansman: Vergilendirme ve Gelir Dağılımı

Kalkınma finansmanında dış kaynaklar ve iç tasarruf oranı değişebilir fakat genellikle salt bir tanesine dayanılarak kalkınma gerçekleşmez. İç tasarrufa dayalı finansman "gelecek nesil hesabına fedakârlık" demektir. Gelecek nesil için yapılması gereken fedakârlığı siyasî iktidarın halka açıkça anlatması gerekir. (Okyar, 15 Ağustos 1955: 6, 7)

Fedakârlığın toplumun sırtına dengeli bir biçimde yüklenmesi için devlet aracılığıyla "kolektif fedakârlık" yapmak gerektiğinden söz edilmektedir (Forum, 15 Ekim 1955: 3). Ne var ki, toplumsal yapı hali hazırda piyasa sisteminin getirdiği gelir

dağılımı dengesizliği ile malûldür. Bu yüzden, örneğin yükün mutlak bir eşitlikçilikle dağılımı eşitsizliklerin korunması anlamına gelecek ve kalkınma yükünü piyasa sisteminin zayıf toplumsal unsurlarının sırtına yıkacaktır.

Dolayısıyla 'kolektif fedakârlık' kendi başına kalkınma yükünün topluma dengeli dağılımı anlamına gelmemekte, kalkınmanın plânlı finansman yöntemlerine bağlı olarak piyasa sisteminin yarattığı eşitsizlikleri koruyan, gideren ya da artıran sonuçlarını incelemek gerekmektedir. Örneğin, gelir vergisi ve fiyat politikası araçlarının buna göre kullanılması gerektiğini belirten bir yazıda, lüks tüketimin de sınırlandırılması gerektiği savunulmaktadır. Ancak en temel araç, özel sermaye birikimi yaratmış alanlarda vergilendirmedir. Bu bağlamda ziraatın vergilendirilmesi de önerilmektedir. (Üstünel, 1 Eylül 1954: 10)

Forum, Marshall Plânı çerçevesinde kredilendirilen ve ekilebilir toprakların genişletilmesiyle büyüyen zirai birikimin kalkınma finansmanı için kullanılmasını bir dizi yazıda savunmuştur. 1954'te kalkınma politikasının tıkanması üzerine finansman kaynakları sorgulanırken ziraatın vergilendirilmesi akla gelmiştir (Forum, 1 Eylül 1954: 2). Daha sonra da kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından sermaye yoğunlaşmasının yaşandığı alanlardan faydalanmak önerisi getirilmiştir: "Kalkınmanın kümülâtif gelişmesi için yatırımlardan elde edilen gelir artışlarının yeniden yatırıma dönüştürülmesi gerekir. (...) Ziraat sektöründe kolaylıkla vergilendirilebilir gelir temerküzleri bulunmaktadır. Bu gelirlerin vergilendirilmesi kalkınma hamlemiz için ehemmiyet taşır." (Forum, 1 Nisan 1956: 6). Ancak *Forum*'da gerek plânlama tartışmasının merkezinde gerekse gelir dağılımı tartışmalarında zirai sermaye birikiminin vergilendirilmesinin somut bir öneri olarak bir ağırlığa sahip olduğu söylenemez.

Nitekim Türkiye'de plânlamanın gereği de hükümetin bütçe tartışmaları üzerinden *Forum* dergisinin gündemine girmiştir. "Türkiye'ye Millî İktisadî Bütçe denebilecek 'Plânlama' gerek" diye başlayan bir başyazıda, bütçe açığının kapatılabilmesi için kamu yatırımlarının kısılması ve özel yatırımlara dokunulmaması için dolaylı vergilerin artırılması gerektiğinden söz edilmektedir. Doğrudan vergilerin "tasarrufu devlete devrederek enflasyonist etki yaratacağı" ve "hususî sektörün yatırım

kaynaklarını keserek liberalizme de ters düşeceği" için tercih edilmediği belirtilmektedir. (Forum, 15 Aralık 1954: 1-3) Doğrudan vergiler deyince ilk akla gelen gelir vergisi de, hem liberal açıdan "sakıncalı" bulunmaktadır, hem de BM tarafından "vasıtalı vergilerin gelir vergisinden daha önemli" olduğu söylenmektedir (Forum, 15 Şubat 1955: 4).

Sermaye birikimi ile toplumcu bir kalkınma politikası arasındaki çelişki bu noktada belirginleşmektedir. Ne var ki, istikrarsız ve dengesiz bir siyasetten beslenen sermaye birikiminin doğurduğu krizlerle gelir vergisini de meşrulaştırdığı olmuştur. DP döneminde bu deneyimlenmiştir.

İlk başta plânlamanın savunu gerekçelerinden birinin, 'enflasyonu engellemek ve sermaye birikimine dokunmamak adına dolaylı vergilerle kalkınmanın halkın sırtından finanse edilmesi' olması gerçekten dikkat çekicidir. Fakat *Forum*'un sonraki yazılarında üzerinde durulduğu gibi gelir vergisinin "adalet yönünden olan faideleri bu muhtemel (enflasyonist) mahzurunu kat kat aşmakta" olduğu teslim edilmek zorunda kalınmıştır (Forum, 15 Haziran 1956: 7). Sosyal politika ihtiyaçları göz önüne alındığında "Malî politikada vasıtalı değil vasıtasız vergiler kullanılmalıdır" denmektedir (Talas, 1 Temmuz 1956: 15).

Öte yandan enflasyon da, harcamalarını kısmaktan başka şansları olmayan sabit gelirlileri vurmaktadır. Bu nedenle enflasyon, "gayrı âdil bir vergi" olarak işlemektedir. Kişi başına tüketim düzeyi artarken eş zamanlı olarak sabit gelirlilerin reel gelirinin düşmesi, gelecek için fedakârlık varsayımını da çökertmektedir (Yenal, 1 Şubat 1958: 11-13; Forum, 15 Ekim 1955: 3). "Kalkınma uğruna gelir paylaşımının yanında tüccar ve köylü sınıfların siyasî ve iktisadî nüfuzları da enflasyonist politikanın sebeplerinden olmuştur." (Yenal, 1 Kasım 1958: 10, 11) Enflasyon ile resmî ve doğrudan vergilendirmeden kaçınılarak halka mâl edilen finansman yükü, enflasyonun fiilî ve dolaylı vergilendirme işleviyle katmerlenmektedir.

Buna karşı hükümetin kamu mallarında fiyat ayarlaması yapması, bu bölüşüm mekanizmasını ortadan kaldırmamakta, aksine pekiştirmektedir etmektedir. Çünkü fiyatları belirleyebilenler fiyatları büsbütün yükselterek paçayı kurtarmakta, sabit gelirliler ise kendileri farkında varmadan daha da çok ezilmektedir.

Forum, DP'nin uyguladığı gayrı resmî ve gayrı âdil bir vergilendirme biçimi olarak enflasyon karşısında plânlamanın âdil ve resmî (açık) kalkınma finansmanını savunmaktadır. "Verginin siyasî handikaplarının demokratik bir cemiyette meziyet, enflasyonun siyasî avantajlarının kusur olduğunu görmemek için sebep yoktur." (Yenal, 1 Kasım 1958: 10, 11) Bu yüzden de "durdurulmasına çalışılan enflasyon da pek tabii yerini gelirlere göre ayarlanmış hak eşitliği gözeten bir vergi yükümlülüğüne bırakacaktır." (Seyda, 1 Nisan 1960: 14-18).

'Hak eşitliği gözeten vergi yükümlülüğü', ister istemez doğrudan vergileri çağrıştırmaktadır. "Vergi yükümü, ekonomik-sosyal alandaki bugünkü eşitsizliği kaldırmaya yarayacağı için gerçek demokrasiden anladıklarımızla bir çelişim göstermez kanısındayız." (Seyda, 1 Nisan 1960: 14-18) Her ne kadar 1950'lerin sonuna gelindiğinde köklü değişiklik beklentileri ayağa kalkmış ise de, *Forum*'un bu dönemde aynı nedenlerle öne çıkan siyasî liberalizm söyleminin mantıksal eşleyeni olan iktisadî liberalizm, toplumcu vurguların müstereddit bir şekilde yapılmasına neden olmaktadır.

Sabit gelirli halkın gelirinde önce enflasyonist politika, ardından istikrar önlemleriyle yaşanan erozyon, yeniden kalkınma sürecine girildiğinde kalkınma finansmanının yükünü hangi toplumsal kesimlerin sırtlayacağı tartışmasını gündeme sokmuştur. Böylece plânlama, iktisadî öngörü özelliğinin yanı sıra toplumsal düzenin bölüşüme bağlı bozuklukları giderici boyutu ile ele alınmaya başlanmıştır. "Sosyal organizasyonun bozukluğunun analizinde Plânlama zorunludur. (...) Zaten durdurulmasına çalışılan enflasyon da pek tabii yerini gelirlere göre ayarlanmış hak eşitliği gözeten bir vergi yükümüne bırakacaktır." (Seyda, 1 Nisan 1960: 14-18) 1950'lerin ortalarından itibaren büyük bir iktisadî sorun kaynağı olan enflasyoncu politikanın 1950'lerin sonunda artık siyasî açıdan da sürdürülemez hale gelmesi, salt bu politikadan dümen kırılmasının bile gelir adaletsizliğini düzelteceği düşüncesini uyandarmaktadır.

3.3.3 Liberal ve Devletçi Politika

Forum, hükümete dönük eleştirilerinde geleneksel devletçilik-liberalizm ekseninden hareket etmenin yanlış olduğunu düşünmektedir. Bunun bir nedeni,

kalkınmacılık için devletçilikle liberalizmin sentezlenmesi gereken ve Batı'da sentezleyebilen örneklerin bulunduğu bir dönemde bu karşıtlık üzerinden bir yere varmanın mümkün olmamasıdır.

Forum'da genel olarak kapitalist plânlamada devlet müdahalesini olanaklı kılan dolayımı kamu sektörünün sağladığı işlenmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki gibi piyasanın tamamlayıcısı olmak için gerekenden çok da güçlü bir devlet rolü gerektiren az gelişmiş ülkelerde piyasa inşası, kamu sektörünün önemine işaret etmektedir. Bu yüzden, "İleri memleketlerde bile muhtelif (mixed) ekonomilerin mevcudiyetinden sarfınazar, daha az gelişmiş bölgelerde hükümet plânlaması ve amme teşebbüsü birer zaruret haline gelir." (Hershclag, 15 Ekim 1959: 8, 9)

Diğer yandan, sosyalist cephe içerisinde Lange'nin "istihlak piyasası ile sosyalizmde de rasyonel hesabın olabileceğini" tartışılırken, Keynes'in "hususî teşebbüsü ortadan kaldırmadan ve piyasayı tahrip etmeden kapitalizmin istikrarsız gidişinin kontrol edilebileceğini" göstermesinden kuramsal olarak bir senteze gidildiğinin işaretleri olarak bahsedilmektedir. Bunun uygulamadaki örnekleri ise İngiltere ve Hindistan olarak verilmektedir. Bu yüzden *Forum*'a göre "devletçilik-hususî teşebbüs, sosyalizm-kapitalizm münakaşası demode olmuştur." (Yalçın, 15 Kasım 1955: 11, 12)

Devletçilik-liberalizm ekseninin yadsınmasının diğer nedeni ise, hükümetin bu iki kalkınma politikasında tuttuğu tarafın güvenilir bir referans olmamasıdır. Zira DP liberalizm adına kamu yatırımlarını enflasyonist bir şekilde finanse eden fiilî ve kontrolsüz bir devletçi politika izlemektedir. Bu bağlamda, "hükümete liberalizasyon eleştirisi, sorunu ıskalıyor" denmektedir. *Forum*'da yer alan bir karşılaştırmaya bakılacak olursa, Avrupa liberalizasyon ile "istikrara girdi", biz içeriye dönük malî politikalar nedeniyle "istikrarsızlaşıyoruz". (Yalçın, 1 Ağustos 1955: 11, 12)

DP, liberalizm söylemleri arasında müdahaleci bir politika izlerken, müdahaleciliğin sermaye birikiminin önünü açabileceği noktalarda önünü tıkayan bir pratik sergilemektedir. Bu pratik, 1930'lar devletçiliğinin sınırlarını piyasa aleyhine zorlayarak devletçiliğe karşı iktidara gelmiş DP'yi ironik bir duruma düşürmektedir. Zira "1930'ların devlet sermayedarlığının hâkim olduğu bu devrede, bugün kısmen olsun

müşahede ettiğimiz kapitalist zihniyete zemin hazırlanmıştır." (Zarakoğlu, 15 Nisan 1954: 9-11)

Devlet müdahaleciliği politikasını resmen kabul etmemekle fiilî uygulamalarını tartışma dışı bırakan DP, bu alanda keyfî bir hüküm sürmektedir. Devletin iktisadî alanlara dönük bütüncül olmayan müdahaleleri piyasanın işleyişini aksatmakta ve sermaye birikim süreçlerini sekteye uğratmaktadır. "Millî Koruma Kânunu'nun yaptığı gibi ekonominin bir sahasına müdahale edip diğer sahalarına müdahale etmemek ya da neticelerini hesaba katmamak, müdahalenin başarısız olmasına neden olacaktır." Çünkü "bütün iktisat sahaları birbirine zincirleme bağlanmıştır." DP ya hiç müdahale etmemeli ya da müdahalelerini tüm ekonomiyi hesaba katacak bir bütünlük içerisinde hayata geçirmelidir.(Okyar, 15 Ağustos 1956: 9, 10)

DP iktisadî alanda piyasa dinamiklerini yönlendiremediğini hissettikçe sistemsiz, kısa vadeli ve kısmî hedefleri olan müdahalelerde bulunmaktadır. *Forum*, DP'nin bu halini ti'ye almaktadır: "Son olarak bazı ihraç mallarının ticaretinin devlet eline alınacağını açıkladılar. Yakında, hususî teşebbüs elinde olan bazı imâlâtın, istihsalin ve hatta hizmetlerin de devlet eline alınacağını duyarsak şaşırmamalıyız." İsmi konmamış bir 'devletleştirmeye' doğru gidildiğini ima eden *Forum*, "Ancak dünyada bile bu politika bir plân ve program dâhilinde yürütülür. Beklenmedik zaruretlerin tazyikiyle kabul edilen, sistemsiz ve perakende usuller değillerdir" itirâzını dile getirmektedir. (Forum, 15 Eylül 1956: 6)

Devlet müdahalelerinin etkilediği tüm toplumsal kesimler açısından bu tarz yıpratıcı olmaktadır. 1954 tıkanmasından beri, 2. Dünya Savaşı'ndan kalma Millî Koruma Kânunu'nu çeşitli şekiller altında bu müdahalelerinde kullanan DP, "Kânun'un bütününü tam olarak takip edebilmek, ne halk, ne esnaf, ne de iş adamları için imkânlı hale" geldiğinden yakınmaktadır. DP'nin ne kadar geniş bir halk yelpazesini karşısına aldığına dikkat çekerek bu müdahaleciliğin siyasî sonuçlarını hatırlatmaktadır. Diğer yandan da piyasaya verdiği zarara "iktisat Kânunlarına aykırı, Kânunla iktisat" isimlendirmesiyle işaret etmektedir. (Forum, 15 Haziran 1957: 4)

Forum'un gözünde kalkınma politikasının önemli araçlarından biri ve Türkiye'nin kalkınma evriminde değerli bir yeri olan devletçilik, böylece DP elinde

liberalizm adına yozlaştırılmaktadır. Dolayısıyla devletçilik liberalizmin antitezi olarak değil, tam tersine, piyasaya hizmet edecek bir kalkınma modeli olarak ele alınmaktadır.

DP'nin üstü kapalı ve piyasayı taciz eden müdahaleciliği karşısında açık ve bütünlüklü bir devletçilik savunulmaktadır. "Biz, politikacılarımızın gerek tarımda gerek endüstride daha rasyonel ve daha köklü, açık, kitleye nedenleri açıklanarak aşılanacak bir devletçiliğe kayacağına inananlardanız." (Seyda, 1 Nisan 1960: 14-18) Bütünleştirilme ise plânlamanın konusudur. Plânlama malî araçlarla yürütüleceğinden devlet işletmelerinin "özerk" değil "genel bütçe" kapsamında yer almaları "malî veçhenin sarih bir şekilde görülmesini sağlar" (Forum, 27 Nisan 1954: 9).

Forum kendi devletçi kalkınma alternatifinde, devletin sermaye birikimine dönük destekleyici rolünden hareketle uluslararası sermayeyle eklemlenme ilişkisinde de rol oynaması gerektiğini, yine DP'nin yanlışlarından çıkarsamaktadır. "Gelişmemiş memleketlerin kalkınmasında, devletçilik anlayışı prensip itibariyle hususî sektöre yer verdiği müddetçe yabancı özel sermayenin de elden geldiği kadar teşvik edilmesi gerektiği noktasında bir anlaşmazlık bahis konusu değildir." Bu değerlendirme, döviz sıkıntısı çeken iktidarın ABD ile gerçekleşen bir anlaşması üzerine yapılmıştır. Ancak 15 Ocak 1957 tarihli anlaşma, yabancı sermayeye öyle ayrıcalıklar tanımaktadır ki, *Forum* yukarıdaki değerlendirmenin ardından anlaşmaya sınırlandırıcı bazı şartların eklenmesi gerektiğini söyleme gereğini duymuştur: Yatırıma hükümet mânî olduğu takdirde "Türk mahkemesine müracaat edilmesi", yabancı sermayeye tanınan imtiyazların "Türk sermayedarı için de tanınması" ve "anlaşma müddeti konulması". Aksi takdirde kamuoyunun anlaşmayı "Türk-Amerikan dostluğunun lüzumsuz yere gölgelenmesine" sebep olabilecek şekilde "kapitüler bir mahiyette" görmesi mümkündür. (Forum, 1 Şubat 1959: 6)

DP'nin, dış ticaret, dış yardım ve yabancı sermaye gibi *Forum*'un prensip olarak sahip çıktığı kalkınma politikalarındaki hesapsız hareketleri, gitgide dergideki yazılarda bu hareketlerin uyandırabileceği karşı tepkiler ve doğuracağı zararlara dikkat çeken vurgular yapılmasına neden olmuştur. "Batılı mânâda hesap" ihtiyacı sık sık vurgulanırken, kalkınmadaki gediklerin iradecilik ve inançla kapatılabileceği intibaını uyandırmaya çalışan DP karşısında "kalkınma îmanla değil müspet hesapla olur"

denmektedir (Forum, 15 Ekim 1955: 4; Forum, 15 Kasım 1955: 1, 2). Böylece başta DP'nin uygulamalarından hareketle yapılan liberalizm eleştirilerine itiraz eden *Forum*, daha sonraları devletçiliğin nasıl yeniden üretilebileceğini tartışmaya başlamıştır.

Devletçiliği Türkiye'nin kalkınma politikasındaki bir aşama olarak ele alan bir yazıda *Forum*, bu politikanın süregelen bir gelenek olarak DP döneminde yozlaştırıldığı yorumunu yapmaktadır. Yöntemsel konuşulduğunda plânlama prensibinden mahrum aşırı müdahalecilik, 'devletçiliği hakir gören müdahaleciliğe' dönüşmektedir (Hershclag, 15 Ekim 1959: 8, 9). *Forum*, plânlı devletçilik deneyiminin toplumcu özellikler barındırdığından hareketle, şimdiki müdahaleci politikaların toplumsal eşitsizlikleri derinleştirdiğine işaret etmektedir. "Son zamanlardaki zam politikasının bazı ideolojik sonuçlarına da temas etmek gerekir. (…) Türk devletçiliği, kuruluşuna esas olan yol göstericilik ve içtimaî adalet unsurluğu vasıflarından tamamen uzaklaşmış, *devlet kapitalizminin* bütün vasıflarını bünyesinde toplamıştır. (…) Kendisi muhalefette bulunduğu sırada Türk devletçiliğinin hayırlı taraflarını inkâr edercesine o zamana kadar yapılanları içtimaî faydalarına bakmaksızın devlet kapitalizmi diye damgalandıran Demokrat Parti, ateşli liberal sloganlarla geldikten sonra, iktisadî devlet teşekküllerinden bir türlü ayrılamaz olmuştur; çünkü bu teşekküller önemli birer gelir vasıtası sayılmışlardır." (Forum, 15 Haziran 1958: 3, 4) (vurgu benim)

Demek ki DP, kalkınma icraatlarının sürekliliğini sağlamada bir gelir aracı olarak fiilen kullandığı devletçiliği resmen yadsırken, kriz koşullarında halkın iktisadî baskı altına alınmasında bu politikayı kullandığı zaman eşitlikçi niteliklerini de fiilen yadsımış olmaktadır. "Demokrat Parti hükümetleri ısrarla ekonomik plân ve programdan kaçınmaktadırlar, çünkü bu nevî programlar tetkiksiz, siyasî gayeli ve faydaları çok münakaşa olunabilecek yatırımlara imkân ve cevaz vermezler." (Forum, 1 Mart 1960: 1, 2)

OEEC, kredilerin müzakeresi sırasında, İktisadî Devlet Teşekkülleri'nin ıslah edilmesi üzerinde durmuş ve hükümet de bu meseleyi ele almayı vaat etmiştir (Forum, 1 Mayıs 1959: 4, 5). Özel sektör için teşvik edici rol oynayacak ve plâna tâbî tutulan bu işletmeleri esas itibariyle İDT'ler oluşturmaktadır. *Forum*'a göre "İDT'yi Merkez Bankası kredilerine dayanır olmaktan çıkarmak ve rasyonel işletilmelerini sağlamak için

bünyevî reformlara ihtiyaç vardır." (Forum, 15 Nisan 1959: 5, 6) İDT'lerin ıslahı ve rasyonalize edilmesi için devlet korumacılığından çıkarılıp piyasa dinamiklerine bırakılmaları gerekmektedir: "Enflasyon ile beslenmiş olan İDT'ler, haricî kaynakların kesilmesi ile piyasa hareketlerine intibak etmek zorunda kalacak ve rasyonel çalışma programına kavuşacaklardır." (Forum, 15 Temmuz 1959: 7, 8)

Burada *Forum* bir ikilem yaşamaktadır. Plânsızlık nedeniyle İDT'lerin zarar etmesi ve zararın süreklileştirilmesi söz konusu iken, bu zararın durdurulması için plânlama yerine piyasaya dayalı bir çözüm geliştirilmiştir. *Forum*'u bu ikileme düşüren, kendilerinin de DP'nin içini boşalttığı ve çarpıttığından şikâyet ettikleri DP "devletçiliğibi" ve DP "liberalizmini" aynı anda veri almalarından kaynaklanmaktadır. Ancak bu ikilem *Forum*'un perspektifini de netleştirmektedir: Piyasa ile plânlama, yerine göre biri yerine diğerinin tercih edilebileceği, ancak esas olarak tezat değil, tamamlayıcı ve bu anlamda eşit değerleri olan iki mekanizmadır. Liberalizmin rasyonelliğiyle "ıslah" edilmiş bir devletçiliğe "inanılmaktadır" (Seyda, 1 Nisan 1960: 14-18).

Bu noktada ilkesel düzeyde 1930'ların devletçiliği ile de bir bağ kurulabilmektedir. Osman Okyar, iktidara hazırlanma talimleri yaptığı anlaşılan CHP'nin Kadıköy İlçe Başkanı'nın daveti üzerine yaptığı ve *Forum*'da yayınlanan konuşmasında 1938'de kurulan İDT'lerin "muhtar olmaları ve basiretli tüccar gibi hareket ederek kâr sağlamalarının arzu edildiğine" göndermede bulunarak şunları söylemektedir: "Devlet mülkiyetindeki teşebbüsler başka, hususî teşebbüsler başka kıstaslara göre hareket etmek temayülünü gösteriyor. İster devlet ister hususî sektör faaliyetlerinde gaye normal ticarî kârı sağlamak olmalıdır. (...) Bu kıstasa boyun eğmeyen teşebbüsler zorla yaşatılamaz, iflasa mahkûmdur." İDT'lerin 1930'ların 'iyi' devletçi dönemindeki liberal mevzuatı, liberal dönemdeki 'kötü' devletçi uygulamalarla bozulmuştur. Gerçekten de "vaziyet tam bir keşmekeştir." (Okyar, 1 Ocak 1960: 6-8)

OEEC'ye taahhütlerden birisi de Millî Koruma Kânunu'nun kaldırılacağıdır. Şekilden şekile girip piyasayı iğdiş eden müdahalelerin gerekçesi olarak her taşın altından çıkan Kânun, DP'nin başı sıkıştığında başvurabileceği bir maymuncuk haline gelmiştir. Bu yüzden "Millî Koruma Kânunu'nun hükümete vermiş olduğu salahiyetler

ve kâr rejimine ait bazı kararnameler" yürürlükte kalmıştır. Taahhüdün yerine getirilmesi adına Millî Koruma Kânunu'nun yerine geçmek üzere bir İktisadî Tedbirler Kânunu hazırlanmış ve "fevkalâde zamanlarda gene hükümetin iktisadî hayatı en teferruatlı şekilde tanzim etmesini" sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. *Forum*, "Bizim bildiğimiz bir şey var; ya piyasa mekanizmasına inanılır yahut devlet, iktisadî hayatın tanzimini türlü şekillerde deruhte eder. Fakat bu iki şıkkı telif edebilecek bir şekil ne bulunmuştur, ne de bulunabilir" diyerek DP'nin işleri yoluna sokmaya çalışırken dizginleri kaybetme endişesiyle bocaladığını anlatmaktadır (Forum, 15 Temmuz 1959: 6, 7)

Mümtaz Soysal ile yabancı bir uzmanın birlikte 1954'te TODAİE'ye hazırladıkları bir incelemenin *Forum*'da yayınlanan özetinde, DP'nin liberalizm ve devletçiliği yöntemsel olarak masaya yatırılmaktadır. "Türkiye'de devletçilik, sömürge iktisadından çıkıp millî bir iktisada kavuşma sürecinde gündeme geldi. Verimsizliğe ve aksaklığa çare aranırken, hemen herkesin iddia ettiği gibi 'devlet fabrikalarını özel teşebbüse devretmek' mi gerekir, yoksa durumu inceleyip devletçilik denemesinden dersler mi çıkarmak gerekir?" sorusu etrafında dönen tartışma, DP'nin liberal profilinin henüz çok bozulmadığı bir dönemde kalkınma konusunda sentezciliği gündeme getirmektedir. Devletçilik, liberalizm *karşısındaki* alternatif olarak savunulmamakta, "hükümet daireleri ile kamusal teşebbüsler arasında kesin bir ayrım yapıldığında", "hiyerarşinin başından sonuna kadar müdahale mekanizmalarını tarif eden açık ve net bir komuta hattı kurulduğunda", fiyat mekanizması kadar devlet sektörünün de verimli işleyebileceği anlatılmaktadır. (Soysal, 1 Mayıs 1955: 5)

Bu ikisini birleştirecek politikaya ise şu düşüncelerle varılmaktadır: CHP devletçiliği, sermaye birikiminin önünün açılması için mecburen benimsenmiştir. Kalkınma ile sanayileşmeyi özdeşleştirmekte ve özel sektörün eş güdümünü sağlayacak bir bütünlükten yoksundur. DP dönemiyle gelen liberalizm ise 19. yüzyıl politikaları şeklinde uygulandığı ve devletçilikten murad edilen sermaye halen gelişmediği için adı konmamış müdahaleciliğe dönüşmüştür. Nihaî olarak ne bütünlüklü müdahalecilik kalmıştır ne de piyasa mekanizması işletilebilmiştir. O halde, "Millet ekonomisinde başlıca taleplerin sıkı bir priorite sıralamasına göre tertiplendiği bir umumi inkişaf

plânına ihtiyaç vardır. Bu plân, hususî teşebbüsten vazgeçmek şöyle dursun, hususî teşebbüsün inkişafı için sağlam esaslar meydana getirecektir." (Okyar, 15 Temmuz 1954: 7-9) Böylece 'devletçiliğin' öncelik ilkesi ile 'liberalizmin' özel sermaye ilkesi *sentezlenerek* ihtiyaç duyulan *plânlama politikasına* varılmaktadır.

Aynı noktaya Türkiye tarihinden değil, dünya tarihi ve güncel-pratik ihtiyaçlardan hareket edilerek de varılmaktadır. Sovyetler'in kalkınma başarısının az gelişmiş ülkelerde yarattığı etki üzerine ABD ve İngiltere de az gelişmişlik sorununa eğilmişlerdir. Böylece Marshall Plânı ve OEEC, Türkiye'de "ekonomik gelişmenin dinamik unsurları" haline gelmişlerdir. Dış yardım ve özel sektöre dayalı bu dinamikler "millî tasarruf" ve "sabit sermaye" sağlayarak ülke kalkınmasını ilerletmektedir. Bu durumda liberalizm mi, devletçilik mi tartışması bir *doktrin* tartışması olmaktan çıkmakta, *pratiğe* dönük bir tartışma haline gelmektedir. Türkiye'nin parçalı iktisadî yapısında devletleştirmeye imkân yoktur. İlkesel olarak devletçilikten yana olanlar, hızlı iktisadî kalkınmanın sağlayacağı büyüme üzerine bir âdil paylaşıma itiraz edemezler. Hızlı kalkınma için de fedakârlık, kamu yatırımlarının kısılması ve plânlama gerekmektedir. (Yalçın, 1 Mart 1955: 8-10) Dış yardım konjoktürel bir avantaj olarak Türkiye'nin önüne bir fırsat çıkarmıştır, bu fırsat dışa bağımlı bir piyasa mekanizmasının geliştirilmesini gerektirmiş, söz konusu piyasa mekanizmasının ise plânlamaya dayalı hızlı bir kalkınma süreci sonucunda âdil bir dağılıma elverecek büyümeyi yaratabileceği varsayılmıştır. Bu durumda devletçilik ve liberalizmin 'hayrını ve şerrini' soyut olarak tartışmanın bir anlamı kalmamaktadır.

Aslıdan plânlamanın 'suya sabuna dokunulmadan' yapılan bu savunusu, 1960'lı yılların plâncılık mantığını, *teknisizmiyle* önemli ölçüde etkilemiştir.

3.3.4 Plânlamanın Sac Ayakları

Forum'un yayınlanmaya başlamasından bir yıl önce, 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren Türkiye'ye gönderilen Misyonların sonuncusu olacak olan Chenery Misyonu gelmiştir. İlki DP'nin hemen iktidara gelişinden sonra, ikincisi ise DP iktidarının altın yıllarının sonunda gelen Misyonlardan her ikisi de Türkiye'den beklenen liberal politikaların düzenlenmesine ilişkin önerilerde bulunmaktadırlar.

Forum, Misyonların hazırladıkları rapordaki önerilerle DP'nin uygulamalarını karşılaştıran, DP'nin raporlara göndermede bulunan konuşmalarındaki çarpıtmaları deşifre eden siyasî muhalefetiyle plânlama savunusunu şekillendirmektedir. İktisat politikasının ihtiyaçlarından hareketle saptanan ilkeler, plânlamaya giden yolun basamaklarını oluşturmaktadır. Basamakların her birinde de Türkiye'ye yol göstermeye çalışan yabancı heyetlerin raporlarına, açıklamalarına göndermeler vardır.

En temel ve acil ihtiyaç, *hesaplı hareket eden bir iktisat politikasının* izlenmesidir.

Batılı heyetler devletin veri kaynaklarını "ıslah etmesi" gerektiğini söylemektedir (Yalçın, 15 Aralık 1955: 7-9). Dünya Bankası toplantısında, dış yardımların hesaplı kullanımının önemi üzerinde durulmuştur (Yalçın, 1 Kasım 1955: 15, 16). *Forum*, buna karşın hükümetin rakamları "kullanmasını bilmediğinden", hatta rakamlardan korktuğundan şikâyet etmektedir[4] (Forum, 15 Ocak 1956: 5, 6).

DP'nin özellikle iktisadî durumun 'iyi' gidişine ilişkin açıklamalarında verdiği rakamlar, hatalı olabilmektedir. *Forum* birçok kere bu 'hataları' fark edip sayfalarında deşifre etmiştir. Örneğin, devlet yatırımlarının ağırlığı karşısında liberal imajını bozmamak için özel sektör yatırım rakamlarını şişiren DP'nin sahtekârlığını yakaladığı olmuştur: "Başbakan liberal rejim tatbik ettiklerini ispat etmek için, 'Devlet envestismanının yedi sekiz milyar Türk liralık yekûnuna mukabil hususî sektörün envestismanı, bunun en az iki mislidir..' diyor. Oysa Avrupa İktisadî Komisyonu'nun verdiği rakamlar, Başbakanın % 40-60 oranında mübalağa ettiğini meydana çıkarıyor." Diğer yandan Odalar Birliği'nin 1956 senelik raporuna göre de 1954'te resmî sektör yatırımlarının genel yatırımların % 40'ı civarında olduğu, 1955'de ise özel sektör yatırım oranının yarıdan aza düştüğü *Forum*'da yer almaktadır (Forum, 15 Şubat 1957: 4). Bunun üzerine *Forum* uyarmaktadır: "Devlet idaresi ciddi bir iş olduğuna göre en

[4] *Forum*'un bu değerlendirmeleri ile seneler sonra iktidarının sonlarına doğru DP'nin bir plân hazırlamakla görevlendirdiği bürokratların uğraşılarını Celal Bayar'ın "Ne kadar çok rakamlar bunlar, Allah kolaylık versin" sözleriyle karşıladığına ilişkin anekdot arasında ilginç bir paralellik vardır (Kansu, 2005: 44).

mesul ağızlardan yapılan açıklamaların hakikate aykırı düşmemesi gerekir." (Forum, 15 Şubat 1957: 3)

"Teknoloji iptidai, verimlilik düşüktür" değerlendirmesine konu olan teknolojik gerilik sorunu, kalkınmanın millî hesap sistemi ve diğer matematiksel modellerinin önemine dönük *Forum*'da yapılan vurguların gölgesinde kalmaktadır (Yalçın, 1 Nisan 1956: 10, 11). Teknik boyutu bakımından kalkınmada 1930'ların fizikî tekniklere odaklı ve mekanizasyon merkezli anlayışının yerini matematiksel tekniklere odaklı ve makro iktisat merkezli bir kalkınma anlayışının aldığı söylenebilir.

DP'nin ayak oyunları karşısında kalkınma göstergelerinde rakamların kullanımına atfedilen önem, müstakbel plânlamacılıkta matematiksel modellerin adeta tılsımlı addedilmesinin ve plânlamanın teknik yönünü öne çıkaran anlayışın da alt yapısını oluşturmuştur.

Hesap ihtiyacını, plânlamaya dönük *devlet bünyesinde bir örgüt* ihtiyacı takip etmiştir.

Merkez Bankası'nın "selektif" tedbirler almasının "kemmî" politika yerine "keyfî" politikayı hâkim kıldığı yorumuyla hükümetin hesapsızlığından bahsedilen bir yazıda, *Forum* bu hesapsızlığı, hesap yapacak kurumun eksikliğine bağlamaktadır: "İçinde bulunduğumuz şartlarda, iktisadî plân yapacak, bunu yürütecek ve tatbikini kontrol edecek personel ve teşkilâtın yokluğu, Türkiye'de piyasa mekanizmasına dayanma zaruretini doğuran en kuvvetli faktördür." (Yalçın, 15 Temmuz 1955: 11, 12) Piyasaya 'dayanma zarureti' bir ehveni şerdir ve *Forum* 'teşkilât' gerektiren alternatifleri tartışmaya sayfalarını açmaktadır.

"İktisadî koordinasyon ve haber alma teşkilâtı fikri", hem 1950 Barker Raporu'nda hem de 1954 Chenery Raporu'nda yer almaktadır. DP'nin kulak tıkadığı Chenery Raporu'nda teşkilâtın temel işlevleri veri toplamak ve endeksler oluşturmak, diğer yandan da "şayet arzu ediliyorsa, birkaç seneye mahsus bir yatırım plânının meydana getirilmesine hükümete yardım etmektir." (Okyar, 1 Nisan 1956: 12, 13)

DP uzun süre bütünlüklü plânlama meselesine hem kavramsal hem de pratik olarak itiraz ettiği için *Forum*, daha çok bu konular üzerinde durmuş ve tartışmaya katılmıştır. Bu tartışmalarda işletme düzeyinde 'plânlama' zaten yapıldığını savunan

DP'nin, bazı fabrika kuruluşlarında işletme müdürlerinin itirazlarına kulak asmayarak hareket etmesi ve nihaî olarak yatırımların gösterdikleri başarının kendilerini haklı çıkarması, hükümetin iktisat politikasında kimseye danışmaya ihtiyaç duymadığını ilan etmesine vesile olmuştur. *Forum* ise bu vakâ karşısında, işletme düzeyindeki yetkililerden değil ekonominin bütününü öngörebilen iktisatçı uzmanlardan oluşan bir "plânlama heyeti" gerektiğini hatırlatmak fırsatı bulmuştur. (Forum, 15 Ekim 1956: 3, 4)

Fakat DP, zaman içerisinde geri adımlar atıp sonunda bir yatırım plânı hazırladığını ilan ettiği vakit, *Forum,* DP'ye "Plânların birbirleriyle uyuşup uyuşmadıklarına bakan, meseleyi şümullü bir şekilde ortaya koyan makam nerededir?" diye sormaktadır. Ayrı bir örgüt ihtiyacını işaret etmek üzere de eklemektedir: "Maliye Bakanlığı'nın ne vakti ne kadrosu bu işi yapmaya yeter." (Forum, 1 Mart 1958: 5, 6)

Piyasanın hesap, hesabın plânlama, plânlamanın ülke ölçeği, ülke ölçeğinde plânlamanın ise iktisatçılardan oluşan bir plânlama örgütü gerektirdiği, *Forum*'un çıkarsamalar silsilesi içerisinde Misyon tavsiyeleriyle buluştuğu noktadır.

Ülke ölçeğinde hesabı iktisatçılar yapacak, fakat bu hesaba göre plân hedeflerinin uygulanması ise yine ülke çapında bir koordinasyon gerektirecektir. Böylece *iktisadî birimler arasında bir eş güdüm ve bütünleşme* sağlanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

1954 hükümet programından yükselmekte olan enflasyon ve büyümekte olan dış açığın yer almamasından hareketle *Forum*, bu sorunların "panzehiri" olan iktisadî unsurların "birbirleriyle bağlantılı" olarak ele alınmasını önermektedir. (Forum, 1 Haziran 1954: 1-3)

Daireler düzeyinde yapılan plânlamadan merkezi ve bütüncül plânlamaya geçilmesi gerekmektedir. Erken dönemlerinde DP'nin "iyi işler" yapmakta olduğunu belirten *Forum*, bu işleri "daha koordineli" ve "uzun vadeli" bir şekilde yürütebilmesi için plânlama yapması gerektiğini söylemektedir. Liberal çizgisinden sapmak istemeyen DP'nin görüş ve politikasına bunun 'hâlel' getirmeyeceğini de ayrıca vurgulamaktadır. (Forum, 1 Ekim 1954: 1, 2)

Sonraları DP, "yatırımlar" düzeyinde plân yapıldığı söyleminden müteredditbir ileri hamle yapıp "bütçe" düzeyinde plân yapılmaya başlandığını söylemeye başlamıştır.

Başbakan, yatırım faaliyetlerinin yıllık programa, her bir yatırımın bir iş plânına bağlı olduğunu ve "gelişmiş memleketlerin bundan daha kapsamlı bir plân uygulayarak gelişmediklerini" söylemektedir. (Forum, 15 Ocak 1957: 3)

İçeriden ve dışarıdan plânlama konusunda baskıların arttığı bir dönemde Başbakan, plân hakkında özel bir basın toplantısı yapmıştır. Burada 1951 yılı Barker Raporu'na atıfta bulunmuş, fakat *Forum*'un dikkat çektiği üzere 1953 tarihli Chenery Raporu'ndan hiç söz etmemiştir. Oysa her iki Rapor'da da farklı vurgular ve ifadelerle de olsa "amme sektörünün plânlanması, hususî sektörün teşviki" istenmekte, Chenery Raporu bu mesajı daha net bir biçimde dile getirmektedir. Bu noktada *Forum* hükmünü vermektedir: "Bütçe plân değildir, input-output tabloları olmadan bütünlüklü plân yapılamaz." (Forum, 1 Nisan 1957: 6, 7)

Plânlamaya uygun bir kamu yönetimi niteliği olan koordinasyon konusunda, Avrupa'da da plânlamanın ilk pratik nüvelerine rastlandığı savaş döneminde bir Koordinasyon Heyeti kurulmuş ve İktisadî Devlet Teşekkülleri ile ilgilenmekle görevlendirilmiştir. Böylece savaş sonrasının yeni kalkınma sürecine bu konuda deneyimle girildiği söylenebilir. Ancak bu kalkınma süreci aynı zamanda devletçiliğin kökten bir yadsınması anlamına geldiği için bu kısa deneyimin de üzerine sünger çekilmiştir. Dolayısıyla Barker Raporu'nda, "millî iktisadı kapsaması" gerektiği söylenen yatırım programının "İktisadî Devlet Teşekküllerinin koordinasyonun" gerekliliğine işaret etmesi, ulusal bir kalkınma politikası yerine geçen 'hür dünya' cephesine bağlı kalkınma politikasının yeni bir gündemi olarak kaydedilmiştir. (Soysal, 15 Mayıs 1955; Forum, 1 Mart 1958: 5, 6)

Kalkınma politikalarının bir neticesi olarak iktisadî saha genişledikçe ve sektörler arası iktisadî ilişkiler derinleştikçe bunları koordine etmek nesnel bir ihtiyaç olarak kendisini dayatmıştır. DP, koordinasyonu bağımsız bir örgütlenme değil, Bakanlıklar arası bazı kurullar, komiteler ve heyetler kanalıyla yürütmeyi bir süre denemiştir. Nihayet bir Koordinasyon Bakanlığı kurduğu zaman geçmişteki bu denemeler silsilesini hatırlatan *Forum*, Koordinasyon Bakanlığı'nın "şimdiye kadar iktisadî konularda meydana getirilmiş olan kurulların yerine geçebileceği" yorumunu yapmaktadır.

Koordinasyon Bakanlığı, plânlama tartışmalarında DP'nin hem direncini hem de teslimiyetini temsil etmektedir. "Çok muhtemeldir ki gerek içerideki iktisadî duruma bir çeki düzen verebilmek, gerekse dışarıdan yardım almayı kolaylaştıracak esasları tespit etmek bakımından artık kaçınılmaz bir zaruret haline gelmiş olan iktisadî plânın hazırlanması da bu Bakanlığa verilecektir." Bu yanıyla, "plânlama" yapmak üzere "Koordinasyon" Bakanlığı kurmak bir dirençtir. O ana kadar çeşitli Bakanlık kombinasyonları ile ara kurullar oluşturma denemelerinden vazgeçilmesi ise bir teslimiyettir. Böyle bir dengede DP, siyasi bir zaaf saydığı 'tükürdüğünü yalamış' olma durumuna düşmekten kurtulmaya çalışmıştır.

Öte yandan söz konusu *Forum* yazısını kaleme alan Soysal, *Forum*'un bu konudaki önermelerinden farklı ve somut olarak ayrı bir Bakanlık kurulması yerine Maliye Bakanlığı'na bu sorumluluğun verilmesini savunmaktadır. Çünkü "Kabine üzerinde 'fiilî' üstünlüğü olan Maliye Bakanlığı, Koordinasyon Bakanlığı'nı gölgede bırakmakta gecikmeyecektir. Yapılacak şey, Maliye Bakanlığı'nın Kabine üzerindeki 'fiilî' üstünlüğünü 'hukukî' şekle sokmak, bu Bakanlığı iktisat daireleriyle iktisatçı unsurlarla takviye etmek olmalıydı." (Soysal, 15 Temmuz 1958: 9-11)

Koordinasyon Bakanlığı'nın kurulduğu evrede, 1950'ler boyunca yatırım politikalarının ihtiyaç duyduğu söylenen koordinasyona, bu defa 4 Ağustos istikrar tedbirlerini gerçekleştirmek üzere acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Bakanlığın, arasında plânlama şartının da bulunduğu tedbirler sonrasında kurulması ve yardımın da bu tedbirlere bağlanması, kriz-yardım-plânlama silsilesinin bir ürünü olduğunu göstermektedir. *Forum*, Bakanlığın bu hayatî misyonuna değinmekte, fakat bu misyon için de "tatmin edici bir yatırım programı" hazırlanması gerektiğine dikkat çekmektedir (Forum, 15 Haziran 1959: 7, 8).

Gerçekten ileriki dönemde bir yatırım programı hazırlandı ise de, bu işi gönülsüzce yürüten DP hükümetinin kendi içindeki koordinasyonsuzluk sürmüştür. Bayındırlık Bakanı'nın Urfa konuşmasında halka hâlâ vaatlerde bulunduğundan söz eden *Forum*, hükümetin bu halinden "Ya stabilizasyonun devam ettirilmeyeceği yahut vekiller arasında politikanın esasları konusunda hiçbir anlaşma ve koordinasyon bulunmadığı"nın anlaşıldığından söz etmektedir (Forum, 15 Ekim 1958: 4).

DP, plânlamaya direndiği için yaptığı koordinasyon denemeleri de başarısız kalmıştır. Bu direnç adına kurduğu Bakanlık ise plânlama teşkilâtı ihtiyacı konusunda DP'nin 1960'lara bıraktığı sınırlı bir deneyim olmuştur. Gerçekte ise 'koordinasyon'un kendi başına kalkınma politikasını yeni bir yön vermesi mümkün değildir. Halkın taleplerine göre vaatlerde bulunmaya dayalı 'kalkınmacı' anlayışını sürdüren DP'nin burada düştüğü esas hata ise koordinasyonsuzluk değil, kalkınma politikasının yatırım öncelikleri fikrini reddetmesidir.

Böylece *yatırımların önceliklere* göre belirlenme ihtiyacı da bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır.

"İhracatçı müteşebbisi ve işçiyi" vuran enflasyon, yatırımların "önem derecesini altüst etmektedir." (Yalçın, 1 Haziran 1954: 8-10) Plânlamayı totaliter sistemlere mahsus bir yöntem olarak niteleyen DP, bir savunma mevzii olarak da "her bir yatırımda plân" olduğunu söylemektedir. *Forum*, plânın tam da yatırımlar arası öncelik belirleme işi olması nedeniyle ülke çapında uygulanması gerektiğini açıklamaktadır (Forum, 1 Şubat 1955: 4).

Örneğin DP'nin 1953'ten sonraki yatırımlarında, makine ve teçhizat gibi üretken yatırımlardan ziyade inşaat alanında yatırımlara ağırlık verdiği gözlemlenmektedir. Oysa bu alan kalkınmada verimlilik ve ülke ihtiyaçları açısından öncelikli bir alan değildir (Forum, 1 Mart 1957: 1, 2).

Plânlama, plânsız kalkınmanın ürettiği enflasyon hastalığının vurduğu hem üretken sermayedarın hem de işçinin ihtiyacına yanıt veren "kâr kıstası" ve "sosyal kıstaslara" göre bir yatırım yapılması demektir (Yenal, 1 Şubat 1958: 11-3; Forum, 15 Ekim 1955: 3). DP siyasî olarak da yıprandıkça alternatif kalkınma politikalarına ilgisi artan kesimler biraz da bu nedenle plânlamaya kurtarıcı gözü ile bakmaya başlamışlardır. Nitekim *Forum*, "Türkiye'nin iktisadî plâna muhtaç olduğu hakkında ileri sürülen mütalaa ve fikirlerin bir müddetten beri gittikçe çoğaldığını ve *muhtelif zümrelerden* kimselerce savunulduğunu" saptamaktadır. (vurgu benim) (Okyar, 15 Ağustos 1955: 6, 7) Bu durumda, nüfusu ve sermaye birikim sürecindeki önemi artan kentli toplumsal kesimlerin ihtiyaçları doğrultusunda bir yatırım öncelikleri perspektifi elzem hale gelmektedir.

Ne var ki *Forum*'da, ekonomik darboğaz karşısında plânlamanın yatırım önceliklerinin toplumsal yatırımlar aleyhine belirlenmesi savunulmaktadır. Örneğin ödemeler dengesinin bozulması ve ithâlât sıkıntıları karşısında, "hükümetin ihracatı artıracak şekilde enerji, okul, hastane gibi uzun vadeli yatırımları ileriye atması" önerilmektedir (Yalçın, 1 Ocak 1955: 11-14). Bir başka seçenek ise özel sermaye birikim alanları üzerinde devletin inisiyatif kullanmasıdır ki, *Forum*'un bu dönemde sahip çıktığı DP'nin liberal anlayışı buna müsaade etmez. Darboğazın krize dönüştüğü ileriki evrede ise, yukarıda anlattığımız gibi tarımdaki sermaye birikiminin değerlendirilmesi tartışması açılmıştır.

Forum, ayrıca yatırımın verimliliğini "üretim katsayısı" üzerinden değerlendirmekte ve istihdamı bir ölçüt olarak hesaba katmamaktadır (Okyar, 15 Nisan 1959: 10-12). Sosyalist plânlamada iktisadî yatırımların hem gelişmiş kapitalist ülkelerdeki gibi istihdam sağlayan hem de işgücünü yeni sektörler veya serbest zaman lehine çalışma yükümlülüğünden azade eden 'ödeme süresi' ölçütüne benzer bir sosyal ölçüt *Forum*'un iktisadî yatırım öngörüsünde bulunmamaktadır. İleride de değineceğimiz gibi örneğin işsizliğin ortadan kaldırılması konusu yalnız sosyal himaye politikaları kapsamında ele alınmaktadır.

3.3.5 Tarımsal Kalkınmaya Karşı Sınaî Kalkınma

1954'e kadar ülkede sermaye birikimine büyük ivme katan tarım politikaları bu tarihten itibaren bir birikim alanı olarak verimsizleşmeye başlamıştır. Bunun bir nedeni tarımsal birikim politikasının tıkanması, diğer nedeni ise kredilerle ivmesi muhafaza edilmeye çalışılan tarım karşısında sanayinin sermaye birikiminin motor gücü olarak öne çıkmasıdır.

Tarımsal birikimdeki tıkanma *Forum*'da şöyle anlatılmaktadır: "Ekim sahamızın gelişmesi mahduttur, hatta makineleşme sayesinde ekilen marjinal bazı toprakların makinelerin ömrünü tamamlaması ve yerine yenilerinin konamaması sebebiyle atıl kalmaları ihtimali vardır." (Forum, 15 Aralık 1956: 6) "Ekstansif gelişmenin" sınırına dayanıldığı için "yükselen randıman ve istihsal tekerrür etmeyecektir." Bu durumda "sanayileşerek millî gelirimizi artırmak şıkkı kalıyor ki bunun için kaynaklarımızı idareli

kullanmaya, plânlamaya ve geniş mahrumiyetlere katlanmaya mecburuz" değerlendirmesi yapılmaktadır. (Forum, 1 Haziran 1956: 1, 2)

1950'lerin sonunda, Alman Meclisi üyesi Prof. Dr. Baade'nin Türkiye'de tarım politikasının basiretsizliği ortaya koyan raporuna *Forum* dergisi ayrıntısıyla yer vermiştir. Bu raporun önemli olan yanı, ABD himayesinde Marshall Yardımı'na ve Türkiye'ye gelen DB Misyonlarının yönlendirmesine dayalı kalkınma evresinin kapanması ve sahneyi Avrupa devletleri ve IMF'nin almasından hemen önce yayınlanmasıdır.

Rapora göre ziraat sahasının lüzumundan fazla genişletilmesi nedeniyle daralan meralarda sayısı artan hayvanlar, meraları köklerine kadar kemirmeye başlanmıştır. Ayrıca "zirai sektör, nüfus artışını massedebilecek kudrette olmadığı gibi halen zirai nüfusun 2 milyonu tam randımanla çalışma imkânına malik değildir. Bunların başka sahalara aktarılmasında zaruret vardır. Bu sahalarda yatırım yapmak icap edecektir." (Forum, 15 Ağustos 1959: 1-3) 'Başka sahalar', *Forum*'un da öngördüğü gibi sanayi olacaktır.

'Hür dünya' cephesindeki işbölümü ve kalkınmanın finansmanı bakımından artık tarımsal ihracat yetmemektedir. ABD'den buğday yardımı almak mecburiyetinde kalınmasından "Buğday ihracatıyla döviz kazanma ve kalkınmayı finanse etmenin hayal olduğu anlaşılmaktadır." (Forum, 15 Aralık 1956: 6) Finanse edilmekte güçlük çekilen kalkınma ise daha fazla sınaî ihtiyaçların karşılanamamasıyla kendisinden söz ettirmektedir. Nitekim dış ödeme dengesinin bozulmasıyla "hammadde ve yedek parça yokluğu üretimi sekteye uğratmıştır." (Forum, 15 Mart 1956: 3, 4)

1950'lerin ortalarından itibaren, o ana kadar mukayeseli üstünlük kuramına dayanarak Türkiye'ye tarımsal bir rol biçen yabancı sermayenin sanayiye yönelmeye başladığına dair emareler yatırımlarda görülmektedir. "Mayıs ortasında memleketimizi ziyaret eden Krupp müessesesi müdürü, Karabük Demir-Çelik tesislerine ilave edilecek üçüncü bir fırın inşasının temelini attı. Metalürji sanayimizdeki bu gelişme, dış ticaret muvazenemizin tesisi ve yatırım malları sanayisinin kurulabilmesi istikâmetinde atılan bir adım olarak son yıllarda rastlanan müspet bir teşebbüstür." (Forum, 1 Haziran 1957: 5) Hazır makine alımına bağımlılığın bozduğu ödemeler dengesinin makine yapan yeni

makine tesislerin kurulması ile düzelebileceği ümidi doğmuştur. Alman sermayesinin bu yatırımının haberinin verildiği *Forum* sayısında, iktisadî kalkınma konusunda İstanbul'da düzenlenen bir konferansta İtalyan Vanoni Plânı'nın mimarı Prof. Saraceno'nun 'az gelişmiş ülkelerin devlet eliyle hafif sanayi geliştirmelerinin özel sanayiye ve dövize tasarruf sağlayacağı' fikri aktarılmaktadır. (Forum, 1 Haziran 1957: 5)

Forum, Avrupa'nın Türkiye'nin kalkınma politikasını sanayiye kaydırması konusundaki girişimlerine dikkat çekmektedir. Sınaî olanakların takviye edilmesi ise teknik bir gelişme olmanın ötesinde, uluslararası sermayeye eklemlenme ilişkisindeki değişimi yansıtmaktadır.

3.4 DP KALKINMA POLİTİKASININ ANTİ-TEZİ: TOPLUMCULUK

3.4.1 Türkiye'de Kalkınmaya Dayalı Kentleşme ve Sonuçları

Forum, 1950'lerin hem sanayi hem de tarım politikasının kentler lehine bir gelişimi tetiklediğini saptamaktadır. Tarımsal mekanizasyon, ekilebilir toprakların genişletilmesinin bir sınıra dayanması, karayolu yatırımları ile ulaşım olanaklarının da artmasıyla kırdan kente göçü doğurmuştur. Tarımda özel sermaye gelişirken devlet imar ve KİT yatırımlarına yoğunlaşmış ve buna bağlı olarak işçi nüfusu da büyümüştür. Alt yapıdaki bu değişime eklenen yayıncılık faaliyetindeki artış, kentli nüfus içerisinde siyasî olarak daha uyanık, talepkâr ve ortak refleksleri olan bir kesim yaratmıştır (Forum, 1 Aralık 1955: 1, 2). Kalkınmanın kentleşme etkisi, bu yönüyle DP'nin siyasî nüfuzu aleyhine olan bir sonuç doğurmaktadır.

DP, kalkınma ve demokrasiye dayalı demogojik siyasetinin zayıflıklarını ortaya çıkaran siyasî muhalefete karşı sert yanıtlar verirken, bu nesnel gelişme karşısında paralize olmuştur. "Demokratik düzenin bazı müesseselerinin yıkıntılarına şahit olmakla beraber, cemiyet organizasyonunda ve temel içtimaî kuvvetler cephesinde bambaşka hadiseler cereyan etmiştir. Sanayileşme artmış, sanayileşmeye bağlı olarak şehirleşme gelişmiş, şehirleşme canlı ve dinamik halk efkârının doğmasını sağlamıştır." (Forum, 1 Ocak 1957: 1, 2) Bu 'halk efkârı', demokrasinin koruması adına yapılan baskıların,

kalkınma adına ekonominin içine sokulduğu darboğazları görebilmesiyle DP'nin etki alanını daraltacaktır.

Fakat *Forum*, halk efkârının uyanışına hitapla sınırlı kalmayan bir siyasî muhalefet çizgisi izlemektedir. DP'nin arka bahçesi olarak gördüğü kırsal kesimlere *Forum*'un gösterdiği ilgi bu bakımdan takdire şayandır. DP politikalarının kendi bakış açılarıyla kentli 'tuzu kuru' kesimler karşısında sayıca fazla olan kırsal nüfusu memnun etme söyleminin temelsiz olduğunu göstermek üzere *Forum*, ampirik köy çalışmalarıyla "muhtelif tip köylü ailelerinin bütçelerine dair bazı müşahedeleri" bir yazı dizisi halinde yayınlanmıştır.

Hükümetin nasıl olsa "köylü piyasaya fazla bağlı değildir" ve enflasyondan etkilenmez diye düşündüğünü, oysa bu çalışmaların genel fiyat artışından köylünün de zarar gördüğünü ortaya koyduğunu belirten bir yazıda, köy koşullarının "iyi düşünülmüş bir iktisadî gelişme plânı ile esaslı bir şekilde değiştirilmeden, kronik bir hasta olarak daima karşımızda duracağı" uyarısında bulunulmaktadır (Forum, 15 Haziran 1957: 1, 2). Böylece köy kalkınması da sanayi ile birlikte plânlama bağlamında değerlendirilmiştir.

Plânlı kalkınma iktisadî gerilikleri ortadan kaldırmaya dönük bir işlevdir. *Forum*'u incelerken kalkınma sorunu açısından 'gerilik' ile 'eşitsizlik' arasında nasıl bir ilişki kurulduğu önemli bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırsal kesim için 'geri' olanın 'ananevi' olanla özdeşleştirilmesi çok kolaydır, böylece kalkınma da özünde bir 'medeniyet' sorununa indirgenebilmektedir. Köy kalkınmasının yolların yapılması, sanayiye talep yaratılması ve köylünün eğitim almasına bağlı olduğu anlatılan bir yazıda, kırsal çelişkilerin toprak ağalarından kaynaklanmadığı, bu anlamda 'sınıfsal' değil "teknik" ve "ideolojik" kökenli olduğu savunulmaktadır (Yalçın, 1 Ocak 1956: 13, 14).

DP, tarım ve sanayi politikalarının kentleşme lehine yaratacağı etkileri ise hesaplamış değildir. "1950 yılından sonra görülmemiş kalkınma ile gecekondu rakamlarında görülmemiş artış" meydana gelmiştir (Forum, 1 Nisan 1960: 3, 4). DP, gecekondulaşma ile ortaya çıkan çarpıklığı önleyemediği için, tepki birikimlerini soğuracak ya da yönlendirecek politikalara başvurmuştur.

Kentlerde yeni ve eski kentliler arasında biriken gerilimi soğurucu bir işlev olarak kullanılan tapu dağıtımları, sorunu çözmeyip derinleştiren bir önlem olmakla *Forum*'da eleştiri konusu olmuştur (Forum, 15 Temmuz 1958: 4). Türkiye'nin önünde iki şık vardır: "Ya gecekondu inşaatı serbest bırakılacak, ya da plânlar hazırlanarak mesken inşaat programlarıyla gecekondu meskenlerin tasfiyesi bir amme hizmeti olarak ele alınacaktır." (Kaya, 15 Nisan 1960: 10-12).

Forum'un ürettiği çözüm, devletin halka ucuz konutlar sağlayacak bir refah politikası izlemesidir. Gecekondu bölgelerinde yapılan imar çalışmalarına bu politika eşlik etmediği takdirde gecekondu balonu şişmeye devam edecektir. "Köyden gelen nüfusun insicamlı yerleştirilmesi" ve imar çalışmalarına "ucuz mesken" politikasının eşlik etmesi gerektiğini savunan yazılarla *Forum*, kentsel plânlama konusuna da giriş yapmış oluyordu. (Forum, 1 Mart 1956: 4, 5; Forum, 15 Nisan 1957: 4)

DP, kırsalcı görüntüsünü kaybetmeden kentsel sorunlara müdahale etmeye çalışmaktadır. Bol keseden verdiği kredilerle genel refah görüntüsü sunan tarımsal kesim karşısında kentlerdeki yaşam seviyesi ve gelir dengesi meselelerinin bir ağırlığı olmadığı iddiasıyla kendisini konumlandırmaktadır. "İçtimai adalet, bizim kanaatimizce Türkiye'de çiftçi ve köylü davasıdır" diyen Başbakan'a *Forum* sayfalarında "Sosyal adalet, ister köyde ister şehirde yaşayan fakir sınıflar, millî gelirden yeterince pay alamayanlar için söz konusudur" şeklinde cevap verilmektedir (Forum, 1 Haziran 1957: 3, 4). Böylece kalkınmanın kentsel boyutu, gerilik sorununu ananevi olandan çıkarıp bizatihi kalkınma süreci içerisinde derinleşen sınıfsal eşitsizlikler meselesini gündeme getirmektedir.

Forum bu meselenin çözümünü de yine teknik ve ideolojik başlıklarıyla ele almaktadır.

Kentlerdeki yatırım politikasını "vatan sathındaki kalkınma" söylemi içerisine yerleştiren DP'ye karşı *Forum*, kentsel kalkınmanın Başbakan'ın açıklamasında sözünü ettiği "şehre konması plânlanan ağaç, ibadethane, caddelere" indirgenemeyeceği, bir şehrin geliştirilmesinin "sosyologlar, mühendisler, mimarlar gerektireceği" eleştirisini yapmaktadır. Burada da plânlama gereksinimi, yapılması düşünülen yatırımlarda herhangi bir "priorite (öncelik) sistemi" içerisinde ele alınmamasıyla kendisini

hissettirmektedir (Forum, 1 Ekim 1956: 6). DP'nin ülke çapında güttüğü yatırım politikasını gelişmekte olan kentlere uygulayacağını müjdelemesi, ülke çapında plânsız kalkınmanın kentlere de teşmil edileceğinden başka bir anlama gelmemektedir.

Diğer yandan *Forum*, kentlerde "proleterleşme" yaşandığı ve eşitsizlikler ile siyasî yozlaşma arasındaki paralel ilerlemenin bu kesimi "yıkıcı cereyanlara" açık hale getirdiği uyarısında bulunmaktadır. DP'ye dönük bu uyarının konusu, bizzat DP'nin kışkırttığı bir olayla gerçeklik kazanmıştır:

Kıbrıs gündemi sırasında DP, kente yabancı kalan köy kökenli kesimler üzerindeki nüfuzunu siyasî taraflaşmalarda kullanmıştır. Bu uğrakta, DP aleyhine ortaya çıkan bilinçli 'halk efkârı'nı doğuran kentleşmenin ikinci siyasî sonucu olan bu deklase kentli kitle, bu defa DP'nin elinde bir koza dönüşmüştür. 6-7 Eylül olaylarıyla fark edilen, manipülasyona açık ve patlama potansiyeli olan bu kitlenin bilinçlendirilmesi üzerinde *Forum* dergisi de daha fazla durmaya başlamıştır.

Eşitsizlik sorunun kaynağında sermaye ile emek arasındaki eşitsiz güç ilişkisinin bulunduğunu *Forum* kabul etmektedir. Çözüm, devletin "yıkıcı cereyanlara" karşı hürriyet ile kalkınmanın söylemini öne çıkarması ve sınıfsal gerilimlere karşı yumuşatıcı bir sosyal politika ve güç ilişkilerini dengeleyici bir sendikal hak politikası izlemesidir. Oysa DP her iki başlıkta da aksini yapmaktadır.

DP, kentleşmenin doğurduğu iki siyasî eğilimin tarafları olan köylü ve köy kökenli kentli sınıflar ile bilinçli meslek sahibi sınıflar arasında bir taraflaşmaya oynamaktadır. Bu taraflaşma birinci grupta yer alan ve çoğunluğu oluşturan 'halk'ın aç olduğu "kalkınma" ile ikinci gruptaki rahatına düşkün 'entelektüellerin' kendi dar çıkarlarınca talep ettikleri "hürriyet" bu taraflaşmanın temel unsurları olarak kullanılmaktadır. "Kalkınma" milletin ihtiyacı, "hürriyet" ise bir aydın zümrenin şımarıklığı şeklinde yansıtılmaktadır. "İktidar sözcüsü gazete, iktisadî kalkınma ile siyasî hürriyetlerin takas edilmesi tezini bir başyazısında çok iyi ifade etmiştir." Muhalefet partilerini bu söyleme karşı "geniş bir işbirliğiyle" hareket etmeye çağıran *Forum*, aydınlara dönük çağrısında da DP'nin kışkırtıcılığını göz önünde bulundurarak "Aydın olarak *hoca ve basın mensubu sıfatıyla* demogogların tesir vasıtalarını

kullanarak yaymak istedikleri safsataları açıklamakla mükellefiz" demektedir. (vurgular benim) (Forum, 15 Nisan 1956: 1, 2)

Diğer yandan DP'nin icraatları karşısında tam tersi bir noktadan demokrasiye dönük sorgulamalara da *Forum* göğüs germektedir. "Bugünkü ıstıraplarımız, kötümser ve şüphecilerin dediği gibi demokrasinin Türkiye'de güçlüğü ve zamansızlığından değil, demokrasinin eserlerini ve nimetlerini gösterme fırsatı verilmemiş olmasındandır. Sağcı ve solcu totaliter zihniyetlerin hemfikir oldukları husus, hürriyetin bir lüks olduğu, burjuva entelektüelinin bir fantezi ihtiyacını ifade ettiğidir." (Forum, 1 Ağustos 1956: 1, 2) *Forum* dergisi DP'nin memleketi sürüklediği noktanın tek partililiğin hâkim olduğu başlangıç noktası olduğunu düşünmekle birlikte, DP deneyiminin doğurduğu hasarın onarılması için Türkiye'yi bu başlangıç noktasının da gerisine düşürecek çözüm arayışlarından kaçınılması gerektiği konusunda ısrarcıdır.

Demokratikleşmede başa dönülmemesi ve hürriyetle kalkınmanın barıştırılmasının yanında, DP'nin çarpıttığı kalkınma kavramına da gerçek anlamını iade etmek gerekmektedir. *Forum*, DP'nin kalkınmadan anladığı imar çalışmaları ve memleketi şantiyeye çevirme politikasıyla halkın gerçekten ihtiyaç duyduğu kalkınmayı ayrıştırmak için toplumsal talepleri bir bütünlük içerisinde şöyle kategorize etmektedir: "Türk halkının siyasî partilerden beklediklerini üç esasta toplamak mümkündür: İlerleyen memleketleri görerek süratli iktisadî gelişme; siyasî ve içtimaî hürriyetler; adil, muvazeneli toplum refahı. İyi cemiyet nizamı, hürriyet, terakki ve adalet ideallerine, çelişme halinde olmayan hal çareleri arayan memleketlerde kurabilme yoluna girmiştir. Bizim de bu istikâmette araştırmalarımıza hız vermemiz lazımdır." (Forum, 1 Mayıs 1956: 1, 2) Ancak böylesi bir kalkınmanın teknik ve ideolojik işlevini eş zamanlı yerine getirmesi mümkündür.

3.4.2 Demokrasinin bir ihtiyacı olarak "Sosyal Politika"

Türkiye kalkındıkça çalışma şartlarının hukukî olarak düzenlenmesi, sermaye birikimi ilerledikçe birikimin âdil bir şekilde paylaştırılması önem kazanmaktadır.

Ne var ki savaş döneminden kalan sınıf çelişkilerinin azalmadığı gibi artış göstermesi, kalkınma birikiminin gitgide daha da adaletsiz bir şekilde paylaşıldığını

göstermektedir. (Forum, 15 Temmuz 1954: 6, 7; Forum, 15 Nisan 1956: 6) İş Kânunu ve sosyal güvenlik kurumları ise büyümekte olan işçi sınıfının çok sınırlı bir kesimini kapsamakta, kapsadıklarını ise sermaye karşısında bir mücadele veya himaye hukuku içinde tanımamaktadır.

Ülkenin insan kaynaklarının "atomlar gibi memleket sathında dağılmış" olduğundan söz eden *Forum*, sanayileşmenin gereğini, ülke insanından "hazır ve müstahsil bir işçi kütlesi" yaratmak tabiri ile anlatmaktadır. Bu kitlenin temel oluşum dinamiği olan köyden kente göçün sağlıklı bir yerleşim sürecine dönüşmesi ise kentte iskân ve öğretim olanaklarına bağlıdır. "Bu ise geniş ve azametli sosyal yatırım demektir." (Forum, 1 Ekim 1956: 1, 2) Kısacası, kalkınma işçi sınıfı, işçi sınıfı da sosyal devlet gerektirmektedir.

Sosyal devletin vuku bulduğu Avrupa'da sınıf farkları "azalma temayülü" gösterirken sosyal devletten yoksun olan Türkiye'deki sınıf farkları "Ortadoğu memleketindeki" gibi artmaktadır. "Fakirliğin yanında, kısa bir devre içinde büyük şahsi servet terakümü olmuştur." (Forum, 15 Nisan 1956: 6) "Yaşama imkânlarını yalnız emekleri ile temin eden insanlara normal ve kabule şayan çalışma şartları sağlamak", İş Kânunu kapsamı dışında "himayeden mahrum geniş bir işçi kitlesi bulunması" nedeniyle gerçekleştirilememektedir. Diğer yandan "ücret kifayetsizliği", "istihsalin ana faktörünü teşkil eden emeğin, yaratılan kıymetlerin dağılışında âdil bir pay elde etmesine" imkân vermemektir. Bunların olumsuz sonuçları ise "işçi-işveren ilişkilerinin gergin olması" ve "iktisadî kalkınmada randıman düşüklüğü" olmaktadır. (Forum, 15 Şubat 1960: 3) Bu durumda kalkınmanın, bir yandan ilerlerken diğer yandan doğurduğu toplumsal sorunları çözecek bir açılım sergilemesi gerekmektedir.

Kalkınmanın toplumsal eksenli sonuçlarının gündeme getirdiği kalkınma ve refah arasındaki ilişki *Forum*'da "sosyal politika" başlığı altında tartışılmakta ve gereken açılımın sacayakları oluşturulmaktadır.

Sosyal politikanın 'devletçiliğe' bağlı olmadığı konusunda 'liberal' iktidara mesajlar gönderecek kadar tez canlı bir şekilde *Forum*'da savunulduğu görülmektedir (Talas, 1 Nisan 1954: 13, 14). Bu anlamda, pederşâhî bir devlet himayesi anlamında kullanılmadığı ölçüde sosyal politikanın demokrasi çerçevesine yerleştirilmesi gerekir.

Forum bu noktada siyasî demokrasinin yetersizliğini tartışmaktadır. "Demokrasiye insanca, hürriyete sosyal muhtevasını veren eşitliktir." (Savcı, 1 Mart 1956: 10, 11) Oysa "Siyasî demokrasinin emniyet, mülkiyet, eşitlik prensiplerini gerçekleştirmeye yarayacak hürriyet rejiminden, iktisaden ve sosyalman zayıf unsurlarından çok, esasen cemiyetimizde sosyal kuvvet unsuru olarak ağırlığını hissettirmekte olan diğer unsurların yararlanması muhtemeldir." (Savcı, 15 Ocak 1956: 7) Bu dengesizliği giderecek çözümün ismi bir başka yazıda verilmektedir: Siyasî barış, sosyal barış; siyasî demokrasi de sosyal demokrasi üzerine kurulabilir. (Talas, 15 Aralık 1955: 10, 11) Böylece 1960'lı yıllarda sosyalistlere karşı toplumcu merkez siyaset olarak kendisini 'ortanın solu' olarak isimlendirecek yerli sosyal demokrasinin temeli atılmaktadır.

Forum'da sosyal politika başlığında ekonomik gelişmenin "nihaî gayesinin refah seviyesi" olduğu vurgulanmaktadır (Forum, 1 Ocak 1955: 1-3). Kalkınma tartışmalarındaki ihmâlin nedeni ise sermayeye "kıt" olduğu için çok değer verilirken, işgücüne "bol" olduğu için aynı ölçüde değer verilmemesi olarak izah edilmektedir. Burada sermaye ile işgücü, açıkça piyasa ölçütlerine göre değerlendirilmektedir. *Forum* ise kaçınılmaz olan bu nesnel durumun işçilere karşı "istismarcı" uygulamalara fırsat verdiği uyarısını yapmaktadır. "İstismarcı sermaye ve enflasyon karşısında" grev hakkının, işçinin nefsi müdafaa hakkı olduğu birçok yazıda savunulmaktadır (Forum, 15 Şubat 1956: 6, 7; Forum, 1 Mart 1956: 5, 6; Forum, 15 Ağustos 1954: 1, 2) *Forum*'un konuyla ilgili hemen her yazısında sorunları DP'nin bir sosyal politikası, bir ücret politikası olmamasına bağlayan yorumu, sözünü ettiği "istismarcı" uygulamalardan da sermayedarları değil DP'yi sorumlu tuttuğunun bir göstergesidir.

Forum'un, hürriyetçi karakteri ile örnek teşkil ettiğini savunduğu Hindistan Plânlamasına ilişkin olarak Myrdal, DP iktidarı için çok geçerli olan "Makine, aletler tedarik etme sırasında fazla materyalist davranma" eleştirisini dile getirdikten sonra "bir memleketin en büyük yatırım ve tasarruf kaynağı sayılması gereken halkı"ndan söz etmektedir. Halkın bir kalkınma unsuru olarak ihmâli ise "tehlike teşkil eder". Marshall yardımlarında "şahıs sermayesi" olarak kategorize edilen kalkınma girdisinin Sovyet kalkınmasında çok önemli bir yeri olması, 'hür dünya' cephesinden az gelişmiş ülkelerin

kalkınmalarında şahıs sermayesini daha da önemli kılmaktadır. (Myrdal, 15 Ağustos 1959)

Bu konuda fazlasıyla "materyalist" davranan DP ise "şahıs sermayesini" kalkınma söyleminin tek dayanağı olan imar çalışmalarına kurban etmektedir. Çıkardığı bir yasaya göre "İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun masrafları İşçi Sigortaları Kurumu tarafından finanse edilecektir. Kânunun sebeplerinin başında gene yıkım-imar faaliyetleri gelmektedir." Böylece devlet bir nevi negatif himayecilik politikası yürütmektedir. İşçilerden emanet aldığı birikimi, finansmanını kendisinin ayarlaması gereken faaliyetlerde kullanarak, himayecilik adına üstlendiği sorumluluğu suistimal etmektedir. Böylece iş ve işçi bulma hizmetini de dolambaçlı bir şekilde "bedel karşılığında ifa olunur bir duruma" getirmekte, yani fiilen kendi hesabına özelleştirmektedir. *Forum*'a göre "Demokrat Parti iktisadî ve içtimaî tutumu ile tamamıyla muhafazakâr, büyük gelirlerin menfaatlerini temsil eden (...) bir teşekkül haline gelmiş bulunuyor." (Forum, 1 Ağustos 1959: 6). Bu tablo ilginçtir, çünkü kalkınma modeli konusundaki iddiaları ve uygulamalarındaki tutarsızlıkları bir yana, DP'nin doğuşundaki 'işadamları partisi' kimliğinin ilk defa işçi sınıfı ve ücretli halk kesimleri karşısında olumsuz bir çağrışım doğurduğu bir döneme girildiğinin göstergesidir.

Enflasyonun ücretleri aşındırması nedeniyle geçim sıkıntılarına çare bulamayan hükümet, devlet sektöründeki işçilere ikramiyeler vs. ile sahip çıkarken açıkta kalan özel sektör işçileri kamuya kayma eğilimleri ve düşen çalışma randımanlarıyla özel sektörü zayıflatmaktadır (Forum, 15 Temmuz 1956: 6). Ancak kapsamlı bir sosyal politikanın ortadan kaldırabileceği bu fiilî ayrımcılık, işgücünü ihmâl eden tutumun kalkınmaya vurduğu bir başka darbe teşkil etmektedir.

4 Ağustos devalüasyonu ve alınan istikrar tedbirlerinden sonra, artık kalkınma gündemi krizin atlatılmasına bağlanmıştır. Bu yüzden de *Forum*'da kalkınmanın fedakârlık gerektirdiği söylemi, pratik olarak istikrar tedbirleri için fedakârlık söylemine dönüşmüştür. DP iktidarının sendikalar aracılığıyla kalkınma finansmanı ve darboğazların atlatılması için işçilere durumu açıkça izah etmesi ve ücret zamlarının bir müddet ertelenmesi için "fedakârlık" istemesi gerekmektedir. Oysa hükümet hem

sendikaları devre dışı bırakmaya çalışmakta hem işçilerin bizzat yaşadıkları sıkıntıları inkâr etmektedir. (Forum, 15 Ekim 1958: 1, 2)

Buradan hareketle *Forum*, tarihsel gelişim içinde devletin işlevindeki değişime işaret eden yorumlarda bulunmaktadır. "Klasik liberal devlet ile bugünün devletinin hedef ve vazifeleri arasında büyük farklar vardır." Bugünün devletinde "Millî gelirin rasyonel kullanılması ve artırılması" ve "sosyal politikayla âdil bir dağılımın sağlanması" birbirini tamamlaması gereken iki başlık oluşturmaktadır. Öte yandan millî gelirin artırılması da "bir gaye değil bir vasıtadır" ve belli ki ikinci başlığın vasıtasıdır (Talas, 1 Temmuz 1956: 15). Azgelişmiş ülkelerde ise hem millî gelir yetersiz hem de gelir dağılımı bozuk olduğu için sosyal politika tedbirleri ayrıca aciliyet taşımaktadır (Forum, 1 Haziran 1956: 7).

Böylelikle pastanın büyütülme ve paylaşılma aşamacılığı yerine bunların eş zamanlılığını öne çıkaran yaklaşım sahiplenilmektedir: "Müessir ve şamil bir sosyal güvenlik sistemi kurmak için muayyen bir millî gelir seviyesine malik olmak zaruretini de çok mübalağa etmemek gerekir. Birleşik Amerika ve Fransa'da millî gelirlerin azaldığı sırada sosyal güvenlik sistemi kurulmuştur." (Talas, 15 Haziran 1956: 17-19) Bu sözlerle DP'nin 'kalkınmanın meyvelerini ileride toplayacağız' söylemleri reddedilmektedir.

Forum, millî gelir dağılımında adalet sağlanamamasının doğurabileceği sınıflaşma ve huzursuzluklara da değinerek, bu doğrultuda "sosyal güvenlik sisteminin kurulmasının şüphesiz memlekette kısa devreler içinde büyük sermaye terakümü hadisesinden çok daha mühim ve faydalı" olacağını söylemektedir (Forum, 1 Temmuz 1956: 9, 10). Bu bir kırılma noktasıdır: Sermayeyi işçilerle karşı karşıya getirerek yıpratacak, bir anlamda sermayenin varlığını tehlikeye sokacak bir duruma mahal vermemek adına millî gelir âdil paylaştırılarak işçiler lehine piyasa işleyişinden taviz verilmesi gerektiği kabul edilmektedir.

Buna karşı DP, kalkınma anlayışından 'taviz vermemekte' gösterdiği inatla bu başlıktaki siyasî hatalarını devlet dengeleri açısından örgütsel sınır ihlallerine dönüştürmeye başlamıştır. Siyasî iktidar, "hürriyetsiz iktisadî kalkınma felsefesinin icaplarına uyarak" kalkınma hamlelerini yürütebilmek için girdiği "ucuz ve muti işgücü"

arayışıyla, onları işgücü piyasası alanından çıkarmıştır. Bunun en trajik ve çarpıcı örneği, DP'nin silahlı kuvvetler birliklerini 'bedelsiz' işgücü olarak imar çalışmalarında kullandığını ortaya çıkaran kazadır. İstanbul'da iki subayın bir inşaat enkazı altında kaldığı vakayla, siyasî iktidarın 'kalkınma' faaliyetlerinin yürütülmesi için devletin en hayatî örgütlenmesinin bir tür "mecburi çalışma"ya tâbî tutulduğu anlaşılmıştır. "İşsizliğin arttığı memleketimizde, turistik lüks oteller açmak gibi memleket güvenliğiyle ilgisi olmayan işlerde sivil ve ücretli işçi yerine asker kullanılması bağışlanabilecek bir tutum olmasa gerektir." (Forum, 1 Ekim 1958: 5) Bu olay, DP'nin sosyal politika izlememe gibi bir yanlışın ötesinde, kendi kalkınma anlayışının sürekliliğini korumak adına devlet mekanizmasını çok tehlikeli şekillerde kurcalamaya başladığının bir göstergesidir.

3.4.3 İşçi sınıfı ve örgütleri

Forum, devletin gelir dağılım süreçlerine müdahale etmemesinin sınıflar arası çatışma potansiyeli yarattığı kaygısını birçok yazısında dile getirmektedir. Fakat yine *Forum*'un hem devlet müdahalesine hem de sınıflar mücadelesine 'alternatif' gördüğü bir alan vardır: Sendikacılık.

Öncelikle *Forum*'un sendikacılık savunusunun, genel olarak *toplumsal örgütlenmeyi* önemsemesinden kaynaklandığı kaydedilmelidir. Örneğin "memurlar" arasında sendikal örgütlenme, işçilerin kapitalistlere karşı pazarlık gücünden memurların da devlete karşı yararlanmalarını sağlayacaktır. *Forum*'da, kendi örgütlülüğü olan memuriyetin yolsuzluğa karşı bir güvence, verimli ve fedakâr çalışma anlamlarına da geleceği savunulmaktadır. (Forum, 1 Ekim 1958: 4, 5; Feyzioğlu, 15 Eylül 1955: 9, 10) Diğer yandan gazetecilerin sendikal örgütlenmesine de arka çıkılmakta ve "fikir işçileri ile fizik işçilerinin" birleşmesi ve "sendikal işbirliği" içerisinde hareket etmeleri önerilmektedir (Forum, 1 Mayıs 1955: 5).

1930'lu yılların devletçiliğinden kalma çalışma mevzuatıyla 1950'lerin çalışma ilişkileri düzenlenmektedir. Oysaki Türkiye'de iktisadî yapı o dönemden beri fazlasıyla değişmiş, hem sanayileşme hem piyasa gelişmiştir. Bu bakımdan demokrasinin gerekleri

bir yana, "iktisadî yapı" ile "mevzuat" arasındaki uyuşmazlığın giderilmesi bir zorunluluktur. (Forum, 15 Ağustos 1954: 1, 2; Eldem, 15 Mayıs 1954: 13)

Ne var ki *Forum*, "Memlekette yalnız başına mevzuat sosyal adaleti sağlayamaz, sendikaların müdahalesi gerekir" demektedir. Devletin refah politikalarının yetersiz olması halinde işçilerin kendi ağırlıklarını koyabilecekleri şekilde çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadır (Forum, 1 Mayıs 1957: 1, 2). Kısacası, devletin ya "fizyolojik seviyenin" üstünde ücret sağlayacak şekilde ücretlere müdahale etmesi ya da toplu sözleşme ve grev hakkını düzenlemesi gerekmektedir (Talas, 15 Mart 1956: 10, 11).

Devlet müdahalesi boyutunu biraz uca çekerek *Forum* şu yorumu yapmaktadır: Madem demokratik olmayan (komünist) bir memleket gibi gelir dağılımını "adil tanzim etmiyoruz", bağımsız sendikaların varlık hakkını tanımak zorundayız. "Geçen yüzyıllarındaki istismarda sınır tanımayan kapitalizmin yarattığı ıstırapları yaşamamıza ne lüzum var?" (Forum, 1 Ekim 1958: 6) Tarihsel deneyimin bir ucunda sermayenin ağırlık koymasıyla yaşanan "ıstıraplar" vardır, diğer ucunda ıstıraplara isyan edenlerin piyasayı tasfiye edip karşısında kolektivist düzenler inşa ettikleri görülür.

Forum'a göre bu uçlara karşı korunması gereken sendikacılığın Türkiye'de geriliğini DP iktidarı yapısal gerekçelerle açıklamaktadır. DP, sendikaların "Batı sendikacılığının geçirdiği safhaları" tamamlamamış olması nedeniyle zayıf kaldığını iddia etmektedir. Buna karşı *Forum*, Türk sendikacılığının "istenen olgunluğa eriştiğini gösteren delillerin" mevcut olduğunu ileri sürmektedir. İşçi nüfusu artarken sendikalar işçilere tam anlamıyla mal edilemese de, sınaî sektörde % 50'lik sendikalaşma oranı "küçümsenemeyecek bir nispettir." (Talas, 1 Haziran 1959: 14-16) Sendikaların hürriyet ve kalkınma üzerine açıklamaları ve faaliyetleri de olgunlaşmanın diğer delillerini oluşturmaktadır. İstanbul Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası'nın hazırladığı bir faaliyet raporu, iktisadî kalkınma yükünü işçilerin nasıl taşıdığı ve işçilerin Anayasal hakları konusunda sendikal bilinci yansıtmaktadır (Forum, 15 Ağustos 1957: 6). Siyasî iktidardan baskı gören Zonguldak Maden İşçileri Sendika İkinci Başkanı'na işçilerin ve sendikanın verdiği "maddî ve manevî destek" de olgunluğun bir göstergesi olan dayanışma ruhunu vermektedir (Forum, 15 Aralık 1955: 5).

Bu olgunluk, demokrasiye geçiş süreciyle birlikte sendikaların yeni bir misyon üstlenmesiyle de ilgilidir. "Bugünkü sendika artık bir sınıf organı olmaktan uzaklaşmaktadır" diyen *Forum*, "Sendikanın bugünkü fonksiyonu yalnız emeği en iyi şartlarda satan bir teşkilât olmak değil, (...) iktisadî, içtimaî ve siyasî hayatın her safhasında (...) bir sınıfın temsilcisi olarak değil, amme işlerinin yürütülmesinde kendi hissesine düşen mesuliyeti paylaşan" bir teşkilât olmaktır (Talas, 1 Haziran 1959: 14-16). Sendikaların, örneğin, "millî gelirin âdil dağılımı fonksiyonunda devlete yardımcı olduğu"ndan söz edilmektedir (Forum, 1 Mayıs 1957: 1, 2).

Devlete yardımcı olacak sendikaların siyasetle ilişkileri ise *Forum*'un kendi içerisinde en fazla çeşitlilik gösteren yaklaşımlarından birisidir.

Her konuda olduğu gibi sendika-siyaset ilişkisinde de *Forum,* öncelikle Batı deneyimini referans almaktadır. Türkiye'de sendikalara dayatılan siyaset yasağı "demokratik ülkelerde görülmez" (Forum, 1 Mart 1956: 5, 6). Amerika'da AFL-CIO sendikası, Cumhuriyetçilere karşı Demokrat Parti adayını seçimlerde destekleyeceğini ilan etmiş, gerek rey olarak gerekse seçim kampanyasına malî yardımda bulunmuştur. Diğer taraftan İngiltere'de toplanan bir sendika kongresi, Süveyş krizinin şiddet değil BM yoluyla çözülmesi gerektiği konusunda hükümeti uyarmıştır (Forum, 15 Eylül 1956: 7). Anglo-Sakson örneklerinde sendikaların iç ve dış siyasete müdahil olabildikleri görülmektedir. Dolayısıyla 'hür dünya'nın parçası olmanın ilkesel gereği olarak sendika-siyaset ilişkisine karşı çıkılması söz konusu değildir.

Aslında işçi sınıfının gelişimi, ister istemez daha kapsayıcı siyasetlerin ülkede boy göstermesini gerektirmektedir. Bu bakımdan *Forum*, CHP muhalefetinin güçlenebilmesi için toplumsal tabanını işçi sınıfı olarak belirlemesi gerektiğini analiz edebilmektedir (Forum, 1 Ağustos 1954: 1, 2). Keza, bir ara siyasî partilerden bağımsız işçi milletvekilleri çıkarma konusunda sendikaların girişimi, "müstakbel İşçi Partisi fikrinin başlangıcı olabilir" sözleriyle müjdelenmiştir (Forum, 1 Ağustos 1954: 4). *Forum*, burada siyaset yelpazesinin sınıfsal temeller üzerinde genişlemesinde bir sakınca görmediğini belli etmektedir.

Önemli olan işçi sınıfının siyasî bir 'sınıf mücadelesi' çizgisine kaymamasıdır. Sendikaların siyaset yasağı da zaten verdikleri mücadelenin 'sınıf mücadelesi'ne

dönüşmesini önlemek amaçlı konmuş bir yasaktır. Ancak bu çizgi aşılmadığı müddetçe sendikaların siyasî partilerle ilişki içerisinde olması zaten engellenememektedir. Nitekim Sendika Yasası çıkalı ve DP kurulalı beri sendikalar gündelik siyasî taraflaşmaların bir parçası haline gelmiştir.

Türk-İş'in temel sorunu, yönetiminde DP'ye yakın kişilerin bulunmasıdır. DP'nin "övünmelerine vesile teşkil eden" bir hastane açılışında Parti'nin faal bir üyesi olan Türk-İş Başkanı Nuri Beşer'in "tarafsızlığın ve siyaset dışı kalmanın lüzumunu bir tarafa bırakarak" yaptığı konuşma, Türkiye'nin en büyük işçi örgütlenmesinin DP'nin dümen suyuna sokulmasından dolayı eleştirilmektedir (Forum, 1 Şubat 1960: 5). Ancak sendikaların siyaset yapmasının siyasî partilerin nüfuzu altına girerek bölünmeleri anlamına geleceği uyarısında bulunan *Forum*, Sendika Yasası'nın çıkışından beri bu alanda nüfuz ve bölünmenin bir vakıa olduğunu göz ardı etmektedir.

DP iktidarı altında, muhalif sendikalar CHP ile temas ettiğinde DP'ye yakın sendikalar "hükümet herşeyi düşünür" diyerek siyaset yasağını hatırlatmaktadırlar. Bu minvalde İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin, temsil ettiği işçiler adına siyasî parti ileri gelenleri ile temas araması, Ankara İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul Müstakil İşçi Sendikaları Birliği'nin "yersiz ve geri tepkileri ile karşılaşmıştır". *Forum*, sendikal mücadelenin engellenmesine karşı sendikaların güçlerini birleştirebilmek ve sosyal politika konusunda baskı yapabilmek amacıyla siyasetle temas etmelerini meşru görmektedir. (Forum, 1 Nisan 1956: 6, 7)

DP'nin siyasî ve sosyal haklara getirdiği yasaklar karşısında Türk-İş'in durgunluğunu eleştiren *Forum*, Konfederasyon'un "grev hakkı, kapatılan sendikalar meselesi, kolektif iş mukaveleleri gibi artık klasikleşmiş konular" üzerine açıklama yapmasını "hâlâ yaşamakta olduğunu gösterme" çabası olarak ti'ye almaktadır. DP'nin bu açıklamalara kulak asmadığının artık bilinmesi gerektiğini belirten *Forum*, bunların göstermelik yapıldığını îmâ etmektedir. "Demokrasinin gerilere götürüldüğü bir toplumda bu davaların gerçekleşmesi"nin mümkün olmadığı vurgusu, sosyal haklara ilişkin mücadelenin siyasî mücadeleden geçtiği mesajını içermektedir. (Forum, 15 Nisan 1959: 5)

Özetle, *Forum*'un siyaset-sendika ilişkisine yaklaşımının ilkesel değil 'siyasal' olduğunu anlaşılmaktadır.

Sendikaların gelişimi, sınıf mücadelesine dayalı siyasetin önünü kesecek bir siyasallık taşıyacaksa, bu devlete görev yüklemektedir. *Forum*, sendikal haklar konusunda "işverenlerin isteksiz" olduğu bir evrede devletin öncülük etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sosyal barışı tesis edecek koşulları yaratmak, devletin sorumluluğu olarak belirmektedir. (Talas, 15 Eylül 1955: 10, 11) Devletin bu sorumluluğu yerine getirmesi halinde, "serbest ve eşit şartlar içinde yapılan müzakereler, işçiler nezdinde küçümsenmek duygusunu bertaraf eden ve binnetice şiddet ve hiddet hareketlerini önleyen" bir etki uyandıracaktır (Talas, 1 Mayıs 1959: 6, 7).

Sendikal haklarla sahip işçilerin kalkınma sürecinde daha verimli çalışacaklarının da önemine birçok yazıda dikkat çeken *Forum*, "işverenlerin, ahenkli işçi-işveren münasebetlerini işletmenin prodüktivitesini artırma bakımından önemini gerektiği gibi takdir etmemiş bulunmaları da işçiler nezdinde sendikalaşmaya müncer olan bir nefis müdafaası şuurunu getirmektedir" demektedir (Talas, 1 Haziran 1959: 14-16). Toplu sözleşme ve grev hakkının tanınmamasının verimsizliğe yol açtığını ve kalkınmayı sekteye uğrattığını yazan *Forum*, bu durumu "görünmeyen grev" olarak nitelendirmektedir (Forum, 1 Ağustos 1955: 6, 7).

Grev, sanayileşmenin geleceği açısından da önem taşımaktadır. Yabancı sermaye ile ortaklıkların ağırlık kazanacağı sanayileşme eksenli bir kalkınma politikası öngören *Forum*, şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Yabancı sermayenin de elverişli zeminler bulması ile geleceğin Türkiyesi'nde sanayi işçiliği önemli bir yer tutacaktır. Bu kategoriler arasında münasebetleri ayarlamak, sosyal sulhun kurulması davası ile ilgilidir." (Forum, 1 Temmuz 1954: 4, 5) Grev, demokratik koşullarda yıkıcı değil, sosyal barış açısından *yapıcı* bir unsurdur.

Nitekim İzmir'de işçilerin, DP'nin talih dönümü olan 1954 yılından sonra peş peşe iki sene gerçekleştirdikleri fiilî grev, *Forum*'da olumlu karşılanmıştır. Yasağa aldırmadan gerçekleştirilen grev, "grev yasağı koymuş demokratik memleketlerde de gayrı Kânuni grevler daima olagelmiştir" açıklamasıyla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır (Forum, 1 Ağustos 1954: 4). *Forum*'un sendikal başlıkta Batılı ülkeleri böyle sıklıkla

referans alması, komünist siyaset ile sınıf mücadelesi arasındaki bağ ile ilgilidir. Ancak dikkat çekici olan *Forum*'un Türkiye'de sınıf-siyaset ilişkilerinde koşulları "demokratik ülkeler" ifadesiyle kastedilen gelişmiş kapitalist ülkelerle denk gördüğünü belli etmesidir. Bu tutum, *Forum*'un iktisadî alanda Türkiye'nin "az gelişmiş" niteliğini veri almakla birlikte siyasî alanda gelişmiş kapitalist ülkeler ölçüsünde bir özgüvenle hareket etmesini savunan çizgisini örneklemektedir.

DP tam da bu özgüven yoksunluğu nedeniyle sendikal hakları tanımamakta ve sendikaları "yıkıcı cereyanlara" hizmet edebilecek bir potansiyel olarak görmektedir. Buna karşı *Forum*, Türk sendikacılığının taleplerinin "doktrinlere" dayanmadığı ve "ekonomik ve sosyal" olduğu anlatmaktadır. Türkiye'de "ihtilâlci sendika" ve sendikalarda bu anlamda bir "siyasallaşma" tehlikesi bulunmamaktadır. (Forum, 15 Şubat 1957: 13, 14; Forum, 15 Ağustos 1954: 1, 2) "Türk sendikaları sınıf mücadelesini daima reddetmişlerdir." Onlar, "hususî teşebbüs üzerine dayanan bir iktisadî sistem içinde işçilerin müreffeh olabileceğini", "sermayenin de muayyen haklara sahip bulunduğu" kabul etmektedirler. (Forum, 15 Mart 1957: 8, 9)

Türk-İş Kongresi'nde Konfederasyon'un İdare Heyeti'nin hazırladığı raporda "bilhassa program mahiyeti taşıyan şu cümleler üzerinde durulmaya değer" denmekte ve şu açıklamaya yer verilmektedir: "Biz herkes gibi memleketimizin kalkınmasını ve refahını istiyoruz. Biz sermayenin haklarını biliyor ve tanıyoruz. Biz sınıf mücadeleleri istemedik ve istemiyoruz. (…) Biz grev hakkını, sosyal adaletin tesisi ve millî gelirin daha âdil bir tarzda dağılmasını sağlayan bir vasıta olduğu için istiyoruz." (Forum, 1 Temmuz 1957: 5)

Bu noktada DP'nin esasında, izlediği iktisadî politikaların toplumsal sonuçlarına bakıp endişelenmesi gerekmektedir. Sosyal politikadan kaçındıkça, tehlikeli toplumsal hareketlerin tomurcuklanabileceği bir zemin ortaya çıkmaktadır (Talas, 15 Aralık 1955: 10, 11). *Forum*, 6-7 Eylül olaylarını, böylesi bir "düşmanlığın" yol açtığı "siyasî bir cereyan" olarak görmektedir. DP'nin kışkırtıcılığı nedeniyle 'dost ve müttefik' güçlerin Türkiye'ye karşı kuşkularının artacağından da endişe etmektedir. 6-7 Eylül olaylarında, yoksulluk ve zenginlik arasındaki gerilim ortaya dökülmüş ve patlama potansiyelinin siyasal karakteri yabancı düşmanlığı ve milliyetçilik olarak belirmiştir. Bu tablo hür

dünya ile siyasî ve iktisadî ilişkilere zarar verebilecektir. Bu yüzden "Batıya her alanda güven duyduğumuzu" belli etmemiz gerekmektedir (Forum, 1 Ocak 1956: 9, 10; Forum, 1 Ocak 1956: 9)

Ne var ki DP, buna da izin vermemektedir. DP'nin sendikalara güvensizliğinin en çarpık belirtisi, kurulmasına ön ayak olduğu Türk-İş'in anti-komünist uluslararası sendikalarla ilişkisinden bilr kuşkulanmasıdır. Türk-İş'in Milletlerarası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na katılmasına izin verilmemiş, Çalışma Bakanlığı tarafından seçilen 6 sendikacının Amerika'ya staj için gönderilmesi son anda engellenmiştir. (Forum, 1 Temmuz 1956: 9; Forum, 1 Ocak 1956: 9, 10) Daha da kötüsü, Çalışma Bakanlığı'nın ABD'nin malî yardımlarıyla 1954 yılından beri "memleketin muhtelif bölgelerinde hususîle sendika lider ve idarecilerini yetiştirmek maksadile tertip ettiği seminerlerin öğretim kadrosu zayıflamış, nihayet bir öğretim üyesi, sendikacılık tedrisatı resmî görüşlere uymadığı için seminer tatil edilmiştir." (Forum, 1 Mart 1957: 7)

Bunlarla aynı dönemde sendikaların faaliyetlerini engelleyici başka gelişmeler de yaşanmıştır. Çalışma Bakanı, "birliklerin sınıf mücadelesi güttükleri" gerekçesiyle sendika birliklerinin kapattıklarını açıklamıştır (Forum, 15 Mart 1957: 8, 9). İşçi, işveren ve hükümet temsilcilerinin katılacağı bir ILO toplantısına hükümet adına katılacak Çalışma Bakanlığı, "kuruluşu gayrı meşru bir konfederasyon" olarak nitelendirdiği Türk-İş'in sendika kontenjanından katılımını engellemiştir (Forum, 1 Haziran 1957: 4).

1956-1957 yılları, saydığımız gelişmeler ve sendika birliklerine karşı kapatma davalarının açılmasıyla sendikalara hücum eden DP'nin, "işçi reylerini uzaklaştırmaya" başladığı dönemeç olmuştur (Forum, 1 Mayıs 1957: 1, 2).

DP, Türkiye'de toplumsal örgütlenmelerin yürüttüğü uluslararası temasları, inisiyatif kaybedeceği endişeyle engellemeye çalışmaktadır. Bu da DP'nin herhangi bir ideolojik taraflaşmaya değil, salt iktidarını koruma kaygısına dayalı bir paranoya yaşadığının göstergesidir. Paranoya, başlangıçta Soğuk Savaş siyasetinin omurgası olmuş, ancak taraflaşma eksenindeki kaymalar karşısında esneklik gösteremeyen DP iktidarını felce uğratmıştır.

DP'nin geçirdiği felce paralel olarak Türkiye'de çalışma ilişkilerinin tarafları, kalkınma sorununa el koyma konusunda bir hareketlenme içine girmişlerdir. Özellikle 1958 istikrar tedbirlerinin doğurduğu iflaslar ve işsizlik koşulları altında sendikaların çözümü işverenlerle tartışma girişimi *Forum*'da takdirle karşılanmıştır. Tekstildeki krizin giderilmesi çarelerini aramak için İstanbul Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası, "sanayi ile ilgili işveren ve işçi mümessilleriyle, üniversite hocalarını ve tekstil mütehassıslarını Ticaret Odası'nda bir yuvarlak masa toplantısına çağırmış ve mevzunun bütün ilgililerce bir arada müzakere edilmesini sağlamıştır."

Sendikaların "Ferdiyetçi tutumdan sıyrılarak" attıkları bu adım, hem sosyal barışın önünü açması hem de krizden çıkış ve kalkınma politikalarını tartışmaya açması bakımından *Forum*'un beklentilerini karşılamaktadır. Aslında bu yanıyla girişim münferit bir vaka değil, DP iktidarına karşı işçi ve işveren örgütlenmelerinin tek bir cephe oluşturmaya başladıklarının bir göstergesidir. Ortak Komisyon'un hazırladığı raporda, "Sümerbank'ın ihracata yönelip dâhili piyasayı hususî sektöre bırakması önerilmiş", öte yandan "işsizlik sigortası ihdası tavsiye edilmiştir". (Forum, 15 Ekim 1959: 6, 7)

Devletin ihracata yönlendirilmesiyle iç piyasanın özel sektöre bırakılması talebi, ithâl ikâmeciliğin dolaylı olarak da olsa ipuçlarını vermektedir. Bununla birlikte, dört-beş senedir işçi sorunlarına 'duyarsız' kalan işverenlerin sosyal politika için bu deklarasyonun altına imza atmış olmaları da önemli bir başlangıç sayılmaktadır.

Neticede, sermayenin "istismarcı" eğilimi karşısında devletin "mesuliyetleri" tartışmasından hareket edilmiş, gelinen noktada ise siyasî iktidarın tüm sorumlulukları üzerinden attığı ve karşısında işçi ve işverenlerin bu sorumlulukları kapsayan yeni bir kalkınma politikası konusunda ortaklaştıkları bir cephe oluşmuştur. Sendikaların plânlı kalkınma politikasındaki esas misyonları olan sosyal barış da böylece ilk örneğini vermiştir.

3.4.4 Sermaye sınıfı ve örgütleri

1954 tıkanması ve yabancı misyon raporlarıyla plânlama tartışılmaya başlandığında *Forum*, DP'nin iktidara gelirken arkasına aldığı ticaret sermayesinden

gelen seslere kulak kabartmıştır. İstanbul Tüccar Derneği'nin yaptığı bir ankete göre, "iktisadî mevzuların bir kül halinde ele alınması, hesaplı programlı tarzda yürütülmesi, sistematik bir iktisat politikası yürütmesini teçhiz etmek üzere iktisadî koordinasyon ve haber alma teşkilâtının kurulması" sermaye sahiplerinin ortaklaştıkları bir gaye olarak gözükmektedir (Okyar, 1 Nisan 1956: 12, 13).

Sermayedar kesimin perspektifini dar iktisadî çıkarlar penceresinden 'millî iktisada' genişlettiğini gösteren başka gelişmeler de *Forum*'da takip edilebilmektedir. "Ticaret, Sanayi Odaları ve Borsaların yıllık genel kurulunda İdare Heyeti'nin çıkardığı Türkiye Ekonomisi Raporu bir ilk tecrübe olarak büyük bir hizmettir. Dar zümre menfaatlerinden sıyrılarak, Türk ekonomisinin problemlerini ve karşı karşıya bulunduğu güçlükleri millî bir mesele olarak tahlil edebilecek ve millî ekonomi zaviyesinden makul haklı tavsiyelerde bulunabilecek bir olgunluk seviyesi göstermiştir." (Forum, 15 Haziran 1956: 7) Ertesi sene aynı sermaye örgütlerinin 'Türkiye'de Sanayileşme ve Yatırım Meselesi' isimli hazırladıkları etüt takdir edilmektedir (Hatipoğlu, 1 Şubat 1958: 13).

1950'lerin ikinci yarısında, tarıma dayalı liberal kalkınma politikasından çıkışın ithâl ikâmeciliğe ve sanayileşmeye doğru olacağının sinyalleri alınırken, yeni kalkınma politikasının temel toplumsal unsurları sanayici sermaye sınıfı ve işçi sınıfı olarak öne çıkmaktadır. Bu yüzden, bu kesimlerin ihtiyaçlarına cevap veren özel sermaye birikimi ile toplumsal refah politikalarını tek potada eritecek sentez, kalkınma politikasında önem kazanmaktadır. *Forum*, bunu şöyle ifade etmektedir: "Sosyalizmle kapitalizm arasında sıhhatli bir denge ve uzlaşma, ancak işadamıyla orta halli hatta dar gelirli vatandaş arasında demokratik hak ve hürriyetleri korumak için bir dayanışmanın bulunduğu memlekette sağlanabilir." *Forum*'un öteki yazılarında kalkınma politikasındaki sentezin plânlama olacağından söz edilirken, bu sentezin ideolojik harcının sınıflar arası uzlaşma kültürü olduğuna işaret edilmektedir.

Batı'nın başardığı bu politika zaten uygulanamazsa kapıda tehlikeler beklemektedir: "Ticarî faaliyet ile siyasî menfaatlerin birleştiği nispette halk, iş adamlarını demokrasiyi ezmeye çalışanların ortakları ve yolsuzluklarla derinleşen buhranın sorumlusu olarak görmeye başlar." Nitekim Demokrat Parti pahalılığın ve yolsuzluğun tahammül sınırlarını aştığı bir evrede, başlangıçtaki "iş adamları partisi

görünümü" korudukça artık sadece kendisine değil toplumsal sınıfların birbirine olan güvenine de zarar vermektedir. Bu durumda sermaye sınıfının DP ile olan göbek bağını kesmesi gerekmektedir. "Fakat maalesef bizde büyük işadamlarının bir kısmı henüz bu tehlikeyi görebilecek bir kültür seviyesinde, bir toplum şuurunda, hatta kendi uzun vadeli menfaatlerini gözetebilecek yeteneğe erişmiş değildir." (Forum, 1 Nisan 1960: 3, 4)

Bu saptama, tek parti CHP'sinden beri siyasî kanalların yardımıyla ve buna bağımlı bir şekilde iktisadî çıkarlarını korumaya alışmış sermaye sınıfının, piyasada kendi ayakları üzerinde durabilir hale gelmesi mesajını da içermektedir.

Yeni CHP'nin güçlenen muhalefet çizgisinin de, DP dönemi içerisinde belirli bir dönüşüm yaşamış ve en nihayetinde de DP'nin müdahaleci politikasından yaka silkmiş sermaye sınıfını arkasına alması önem arz etmektedir. CHP'nin esas tutamak noktası DP'nin son dönemlerinde işadamları üzerindeki baskısı olmuştur. Genel Başkan İsmet İnönü'nün bu meseleyi "cesaretle deşmesi" ile konu *Forum* sayfalarına taşınmıştır: "Demokrat Partili idareciler son zamanlarda baskı ve tehditle veya menfaat sağlama yoluyla dize getirilmesi en kolay zümre olarak işadamlarını bulmuşlar." Bu 'kolaylığın' arkasındaki neden, *Forum*'da 'direnebilecekleri unsurlardan yoksun' olmalarıyla açıklanmakta ve söz konusu unsurlar şöyle sıralanmaktadır: "İktisadî istikrarsızlık" içinde yarınlarına güvenememeleri, uzun vadeli plânlamaya yeterince "tecrübeli olmamaları"ndan kaynaklanan yabancılıkları, "iş ahlâkı" henüz yerleşmediğinden topluma karşı sorumluluklarını bilmemeleri.

1960'lardan retrospektif bir bakışla, bu unsurları sırasıyla, sermaye sınıfının siyasî alanda söz sahibi olacak kadar örgütlü olmayışı, piyasada kalıcı ilişki ağları ören tekelleşmenin henüz gerçekleşmemiş olması ve toplumsal konumlarının gerektirdiği sınıf bilincine henüz erişmemiş olmaları olarak somutlaştırmak mümkündür. Her bir başlıkta uzun mesafe kat etmiş "Batı demokrasilerinde, işadamları iktidarı sınırlayıcı kuvvetlerin başında gelir." Oysa Türkiye'de işadamları ile siyasetçiler içiçe geçmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran siyasî kadroların büyük ölçüde köksüzlüğü ile yeni ülkede ihtiyaç duyulan bir millî sermaye sınıfının geçmişten devralınmamış olması, 1950'lerde hâlâ hüküm süren siyasetçilerin ve sermayedarların deneyimsizliği arasındaki

paralelliğin temellerine işaret eder. Bu ortak deneyimsizlik, basiretsizlik üretmektedir. "Tüccarımız ve iş adamımız nasıl ânî hamlelerle vurgunculuk ve fırsatçılıkla servet yapmaya çalışıyorsa, politikacımız da uzun vadeli düşünmeden, benzer metotlarla hareket etmektedir."

Forum bu eğilimlerin gelişmiş kapitalist ülkelerin geçmişlerinde de görülen eğilimler olduğunu ileri sürmektedir. "Türk politikasındaki manzara bir zamanlar Batı Avrupa'da, mesela İngiltere'de kapitalizmin ilk ortaya çıktığı dönemki zihniyet ve prensipleri andırmaktadır. Korsanlık ve soygunculukla yürüyen kapitalizmin maliyeti yüksek ve riskli olduğu sonunda anlaşıldı. Güvene ve uzun vadeli, plânlı çalışmaya dayalı bir usûl ve gelenek yerleşti. Türkiye'de de hiç şüphe yok böyle bir devre gireceğiz." (Forum, 1 Temmuz 1957: 1, 2) Deneyimsizlik aşıldıkça uzun vadeli perspektif geliştirilecektir. Sosyal barış temalı plânlama yöntemi ise böyle bir geçişi sağlamanın manivelası olarak gündeme yerleşmektedir.

3.4.5 Kalkınma Yerine Gelen Krizin Sonuçları

1958 yılında girilen deflasyonist evrenin istikrar tedbirlerini sahiplenen *Forum*, halkın göstermesi gereken fedakârlıktan söz ederken enflasyoncu evrede tartışılan vergilendirmeyi gündeme getirmeyerek, ücretlerin kısılması ve işsizlik gibi sıkıntıların göze alınması gerektiğini savunmaktadır.

Talebi kısmaya dönük tedbirlerin, DP'yi eleştiren yazılarda kullanılan ifadeyle ücretlilerin "istismarı"nı artıracağı bellidir. "Bir kısım halkın elinde birikmiş olan iştira gücünü azaltmak ya da dondurmak" ifadesiyle enflasyoncu ortamda haksız birikim yaratan kesimler hedef gösterilmekte ise de, burada doğrudan vergilendirmeden söz edilmemesi ve birikim olanaklarını kısmak yerine tüketim olanaklarını kısmaktan bahsedilmesi, sermaye birikimi mekanizmasının dokunulmazlığından kaynaklanıyor olmalıdır. Bu çelişki, enflasyonun ücretleri aşındırmasını teşhir eden *Forum*'un, diğer yandan dolaylı vergileri eleştirmesinde de görülmüştür. Her iki çelişkinin de ortak noktası, piyasanın doğal işleyişine kavuşması ile ücretli kesimlerin geçim koşulları arasındaki uyuşmazlıktır.

Fakat işçilerin koşulları *Forum* açısından da bellidir: "İşçinin geliri ücretidir. Ücretlerin seviyeleri ne bizde ne de çok zamanlar başka memleketlerde tasarruf imkânı vermemektedir. Binaenaleyh işçiler ancak çalışma imkânına sahip oldukları müddetçe geçimlerini sağlayabilmektedirler." (Forum, 1 Temmuz 1959: 4, 5) Bu koşullar altında işsizliğin arttığı, fiyatların yükseldiği ve ücretlerin sabitlendiği bir ortam, devletin yasal korumalar ve malî önlemlerle işçilere sahip çıkmasını gerektirir.

Forum, deflasyonist politikanın istihdam hacmini daraltmasıyla doğacak işsizliğin devlet himayesine alınmasının aciliyetine işaret etmektedir. 'Aciliyeti', bu politikaların toplumda sınıfsal taraflaşmalar yaratabilecek olmasındandır ki, "işsizliğin tesiri maddîden ziyade manevîdir. Getirdiği korku cemiyet için de tehlikelidir" denmektedir. (Forum, 15 Ağustos 1956: 3, 4)

Daha tehlikeli olan, bu olumsuz gidişat karşısında DP'nin ülkeyi adeta sömürgecilikten kurtarmaktaymış izlenimini veren bir 'vatan sathında iktisadî İstiklâl Savaşı' söylemiyle kendi kalkınma politikalarını savunmasıdır (Forum, 1 Kasım 1956: 3). Bu söylemin nedeni, iktisadî alandaki istihdam ve iş kayıplarının bir kurtuluş savaş kaybı gibi gösterilerek meşrulaştırılmasıdır. Oysa kurtuluş çabası, kast edildiği gibi az gelişmişlikten değil, hatalı politikaların ürünü olan krizdendir. Nitekim "Büyük kentlerde kütle halinde işsizliğin baş gösterdiği ve sanayi kollarında geniş ölçüde işçi tenkisatları yapılmakta olduğu haberleri yer almaktadır." İşini kaybedenlerin kendilerini birer 'savaş şehidi' gibi hissetmelerini ve gururlanmalarını sağlamak elbette mümkün olmamaktadır.

Kritik olan DP'nin tarımsal birikime dokunmamaktaki kararlılığıdır. Gelir dağılımını düzeltebilecek bu yegâne adımı atmayan DP, bu durumda "işsizlik sigortasını derhal Meclis gündemine getirmek" zorundadır. Bu ikisinin de yapılmadığı takdirde işçilerin DP'ye karşı tutum alacakları kesin, "yıkıcı cereyanlara kapılmaları" ise ihtimal dâhilindedir. (Forum, 15 Ağustos 1956: 6, 7)

3.5 DP'NİN "İNTİBAKSIZLIĞI" VE DP SONRASI TÜRKİYE BEKLENTİLERİ

Forum, DP iktidarının siyasî zaafını bir yazıda "intibak" sorunu olarak isimlendirmektedir (Forum, 1 Eylül 1956: 1, 2). Aslında bu kavram, DP politikalarının her safhasıyla ve yönüyle eleştiriye tâbî tutulmasındaki temel eksendir. DP, dünyada ve Türkiye'de kendisini doğuran koşullar değiştikçe ayak uyduramamakta ve ana rahmine dönme eğilimleri göstermektedir: Ne olursa olsun, herkesten daha 'hür dünyacı' ve halkın bağrından kopmuş bir harekettir!

3.5.1 DP'nin dış ilişkilerde "intibaksızlığı"

Demokrasinin olmazsa olmazlarından olan basın hürriyetine gölge düşüren yasakların, Batı basınında ve kamuoyunda "geniş yankılar uyandırdığı" anlatılmaktadır. Hükümetin prestijinin sarsıldığı yorumu yapılırken, ABD'den diplomatik bir açıklama gelmiştir: "Amerikan Dışişleri Bakanı Mr. Dulles, konuyla ilgili verdiği demeçte Türkiye'nin yalnız askerî bakımdan değil, manevî kuvvetler, siyasî ve içtimaî düzen bakımından hür dünyaya mensup bir millet olduğunu hatırlatıyordu." (Forum, 1 Temmuz 1956: 5, 6) ABD, DP'nin iç politikada kendi beklentileriyle uyumsuz tutumu konusunda uyarıda bulunmaktadır.

Forum, yabancı uzmanların yazdıkları raporlardan yola çıkarak demokratikleşmenin de ismi 'Demokrat' olan bir muhalif partinin iktidara gelmesinden ibaret değil, toplumsal seslenme kanallarının geliştirilmesi olarak anlaşılması gerektiğini düşünmektedir. Bu bakımdan basına ve sendikalara getirilen yasaklar DP'nin demokratikleşme konusunda en ciddi handikaplarını oluşturmaktadır.

ABD'nin uyarısı ile aynı dönemde "Avrupa Konseyi'nde bazı delegelerin Türkiye'nin müesseselere bağlılık derecesinden dolayı azalıktan çıkarılmasını" savundukları haberi gelmektedir. *Forum*'a göre de "gerçekten sınırları zorlayan adımlar atılmıştır". Fakat bu atılan adımlara karşı baskılar karşısında verilen demokrasi mücadelesinin küçümsenmemesi gerekmektedir. (Forum, 1 Kasım 1956: 4) Batı'nın endişe ettiği başlangıç noktasına dönme olasılığının ülkenin kat ettiği mesafeler

düşünüldüğünde imkânsız hale geldiğini ileri süren *Forum*, Avrupalı dostlara 'evi toparlayabileceğimiz' mesajı vermektedir.

DP, 1958 yılında altına imza atmak zorunda kaldığı fiilî devalüasyon kararı ve istikrar tedbirlerini, geçmiş politikalardan bir dönüş olarak değil, süreklilik içerisinde kalkınma politikalarının yeni bir açılımı olarak ülke içinde yansıtmaya çalışmaktadır. Buna karşın OEEC'ye hükümetin sunduğu muhtırada, "Türkiye ekonomisinin bugün karşılaştığı güçlükler esas itibariyle haddinden fazla çabuk, haddinden fazla şey yapmaya teşebbüs edilmesinden doğmuştur" itirafı mevcuttur. Bu çelişkiyi ortaya çıkaran CHP'li milletvekilleri DP'nin dış müzakerelerde "gerçekleri olduğu gibi kabul ederken, ülkedeki "efkârı umumiyeye karşı gerçekleri perdelemeye" çalıştığını teşhir etmektedir. (Forum, 1 Mart 1959: 1, 2) İktisadî istikrar programını gözden geçirmek üzere Türkiye'ye gelen OEEC heyetine yapılan açıklamalarda ise, DP'nin artık "her şeyi tozpembe göstermekten, (...) ecnebi heyetlerle görüşüldüğü zamanda dahi vazgeçmediği" belirtilmektedir (Forum, 15 Temmuz 1959: 1-3).

1958 yılına gelindiğinde DP yayın hayatının can damarı olan kâğıt ve ilan dağıtımını tekeline almıştır ve matbaalardan gazete toplatarak fiilî ve resmî sansür işletmektedir. Artık basına dönük baskıların ötesinde 'sansür' gündemi ABD basınının manşetlerine taşınmaktadır. Sonuç: "Batılı memleketlerin hakkımızda kötümser düşünceleri var." (Forum, 15 Ocak 1958: 1, 2)

Ertesi sene bu kötümserlik, endişelerde 'hür dünya' cephesini ortaklaştıran hürriyet ve demokrasi gibi ideolojik unsurlara yapılan göndermelerin yerini siyasî-askerî paktların almasıyla 'Türkiye elden mi gidiyor' sorusuna dönüşmüş gözükmektedir: "'İktidar, NATO paktını imzalamış bir ülkenin temsilcisi olarak paktın üye ülkelere hürriyetin korunması konusunda yüklediği mesuliyetleri acaba nasıl karşılıyor?' İktidar partisinin basın hürriyeti politikasına karşı dış basında ve demokratik âlemde beliren tepki bu mahiyettedir." (Forum, 15 Şubat 1960: 1, 2)

Forum bu tepkileri önemsemekle birlikte, Türkiye'nin kurtuluşunu dışarıdan gelecek bir siyasî müdahaleye bağlamamaktadır. Burada kritik olan, Türkiye'nin önünün açık olduğu ve ülke içi dinamiklerin gerekli değişimi getirmeye muktedir olduğu

düşüncesidir. Başta DP'ye aşılanmaya çalışılan özgüven, artık DP'ye *karşı* salgılanmaktadır.

3.5.2 DP'nin iç politikada "intibaksızlığı"

Başlangıçta *Forum*, iktidara gelişinin dördüncü yılında olsa da DP'nin Türkiye tarihinde bir ilk olarak sahiplenilerek eleştirilmesi gereken bir özne olduğunu düşünmektedir. Bu önemlidir çünkü DP, iktidarını biraz da bu hatırı sayılır üniversiteli aydın çevrelerinin desteğine borçludur. Ancak demokrasi açılımında aydın çevrelerinin artan önemini idrak edemeyen DP'ye yol göstermek konusunda *Forum* etkili olamamıştır.

Buna karşın DP Kongresi'yle ilgili yazısında *Forum*, "Demokratik düzende değişme ve intibaka müsait yeni şartlara uyabilen, yeni telkinlere açık bir bünye şarttır. Bu bünyenin sağlamlığını tâyin eden, deneme ve hata prensibidir" demektedir (Forum, 15 Ekim 1955: 1, 2). DP'ye, kendisini yeniden yapılandırması için zaman ve fırsat tanındığı uyarısını göndermektedir.

Ne var ki DP Kongresi'ne, demokrasiden uzaklaşma ve tek partililik uygulamalarına dönme eğilimleri damga vurmuştur. Bu tablo karşısında demokrasiden beklentileri kalmayan aydınların da siyasetten de uzaklaştığı saptamasını yapan *Forum* daha doğrudan topluma seslenme ihtiyacını hissetmektedir. "Hangi mesleğe mensup olursak olalım –tüccar, işçi, hoca, hâkim, avukat, doktor, milletvekili, asker vs.- bir demokraside nihaî mesulün gene vatandaş olduğunu bir an bile hatırdan çıkarmayalım. Bunun için de mesuliyet almaya müstakil karar vermeye hazır olalım." (Forum, 1 Kasım 1955: 3) Kongre deneyiminden sonra hoşgörülü konumunu gözden geçiren *Forum*'un DP için söyleyebileceği tek şey kalmıştır: "Millî kaynaklarımızı ve millî hayatımızı tecrübe tahtası yapmayalım." (Forum, 1 Ekim 1956: 1, 2)

1955 yılında değişmek durumunda kalan hükümetin yeni programı, muhalefetin talepleri doğrultusunda şekillenmişti. Fakat tam da bu nedenle yeni hükümet siyasî ve iktisadî sıkıntılar karşısında programa sahip çıkamadı. Program tartışmalarında Menderes'in uygulamaları Meclis'te eleştiren CHP'lilerin "programda var" denilerek susturulmaya çalışılması, iktidarın programı elini rahatlatabilme maksatlı çıkardığının

bir göstergesiydi. Buna rağmen programa sahip çıkan *Forum*, "DP grubuna ve onun mensuplarına düşen bir memleket vazifesi vardır: Şimdiki hükümet ya da başka bir hükümet tarafından bu programın uygulanmasını sağlamak" diye yazıyordu. (Forum, 15 Şubat 1957: 1, 2)

DP, ülkenin siyasî ve iktisadî dönüşüm doğrultusu ile uyumsuz adımlar attıkça ortaya çıkan başarısızlıkları ve olumsuzlar, onu telafi edici yeni hamleler yapmaya sevk etmeye ancak perspektifsiz hareket etmesi nedeniyle her yeni adımın çözümden çok sorun doğurmasına neden olmuştur. *Forum* da bu adımları takip ederek muhalefet inşasına taş taşmaktadır.

1954'ten itibaren dış ilişkilerde bozulmalar yaşanmaya başlandıysa da DP'nin kalkınma heyecanını koruyor olması, diğer yandan 1955'te bir hükümet değişikliğiyle baskı politikalarını terk edecek bir yeni program hazırlaması, DP'ye dönük sönmekte olan umutları yeniden yeşerten unsurlardı. *Forum* ihtiyatlı bir şekilde bu gelişmeleri "Bahar Havası" diye yorumluyor ve hem iktidara hem muhalefete uyarılarına devam ediyordu: "Başbakan'ın lisanındaki sürprizli değişmeyi iyi niyete yormak (…) memleketin hayrınadır. Unutmamak gerekir ki her devlet adamı hata yapabilir. Yeter ki vaatler *derhal* fiile inkılâp etsin!" Diğer yandan bu 'tatlı dilin' arkasında muhalefetin yöneldiği işbirliğini bölmek fikrinin yatabileceğini de ima ederek, DP'nin yeniden 'niyeti bozması' ihtimaline karşı muhalefetin işbirliği hedefini tümüyle gündeminden düşürmemesi gerektiğini söylemektedir. (Forum, 15 Mart 1957: 1, 2)

Nitekim DP, 1956-57 dönemecini siyasî ve iktisadî alanda umut vererek değil son umutları da tüketerek almıştır.

Forum, "Uyanmalıyız Artık!" manşeti atarak DP'nin muhalefeti bastırma üslubunun "profesyonel cani" ve "çete" ithamlarıyla değiştiğine dikkat çekmekte ve "rejim buhranının haddine geldiğimizi" bildirmektedir. "Hürriyet kısıtlamalarının geçici mahiyette olduğunun" zannedildiğini hatırlatan *Forum*, "bu duaya biz de âmin demiş, fakat sözlerin derhal fiile inkılâp etmesinin şart olduğunu belirtmiştik!" demektedir. Türkiye'nin Batılılaşma istikâmeti açısından ne kadar köklü bir tehlike ile karşı karşıya olduğumuzu anlatmak için "Fransız İhtilâli'nden sonra tüm hür dünyanın müşterek malı haline gelen bir müessese, Anayasamız ihlal edilmiştir" diye yazmaktadır.

Nihayet, gelinen noktada DP'nin doğduğu anın gerisine düştüğü veri alınmakta ve bundan sonra iktidara dönük yapıcı eleştiriler yerine iktidar *sonrasına* dönük tartışmalara yer verileceği îmâ edilmektedir: "Demokrasi basamağına ulaşılabilmesi için, (halkın) 1950'ye kadar hangi gayelerle mücadele ettiğini hatırlaması ve bunun için çalışması kâfidir." DP'nin hayal kırıklığı yaratan 1955 Kongresi'nin ardından söylendiği gibi, yine toplumsal kanaat önderlerinin dışındaki halk kesimlerine hitap edilmektedir: "Her şey partisiz seçmene bağlıdır. Memleket saadet ve refahının nihaî bekçisi, alelâde vatandaştır." (Forum, 15 Temmuz 1957: 1, 2) Belki de umutsuz gidişatın öznesinden umut üretme gayretinden vazgeçip, Türkiye'de statükoyu değiştirmeye aday dinamiklere yüzünü döndüğü için *Forum*, bu dönemeçten sonra iktidarın ve izlediği politikaların umutsuzluğu ölçüsünde bir karşı umut üretmektedir.

"1957'ye bir tarihçi gözü ile bakılabildiği zaman, şimdi birçoğumuza o kadar karanlık görünen bu yılın, Türk tarihinde en umut verici bir devre olarak, hiç değilse bir devreye başlangıç olarak görünmesi mümkündür." Muhalefet partileri arasında "işbirliği fikrinin geliştiği", halkın artık "siyasî partilere yön verebilecek kadar uyanıp kuvvet kazandığı" bir evreye girilmiştir. (Forum, 31 Aralık 1957: 1-5) İşbirliği tabusunun yıkılmasında CHP'nin kimliğini, geçmiş yerine gelecek eksenli olarak yeniden kurması ve böylelikle burnu büyüklükten kurtulmasının payı vardır. Öte yandan DP'nin CHP karşıtlığına dayalı demogojiyle etkileyebildiği kırsal 'halk' kesimine karşın, demogojinin işlemediği bir siyasî uyanıklığa sahip kentli halk, yeni bir dinamik oluşturmaktadır. Siyasî parti ve halk muhalefetinin CHP eksenli statükosunu bozan unsurlar bunlardır. Bunun esas önemi halk üzerindeki taze umut aşılayan etkisidir: "Gerek maddî yönden gerekse manevî yönden tamamen çürümüş olan bugünkü düzen ergeç sona erecektir. Yakın bir gelecekte Türk milletinin olağanüstü bir hamle daha yaparak bu kâbustan kurtulmasını beklemek lazımdır." (Forum, 15 Mayıs 1958: 1, 2)

Ülkede kalkınma politikaları konusunda DP'nin yalanlar üreten çaresizliği karşısında alternatifler üzerinde daha fazla durmaya başlayan muhalefet ve söz konusu halk dinamiğinin DP karşısında bir siyasallaşma yaratması, DP'nin ayakları altındaki toprağı kaydırmaktadır. *Forum*'un bu durumla ilişkilendirdiği gelişme, "hükümetin, bütün siyasî partilerin ocak ve bucak teşkilâtlarını lağvetme" girişimidir. Bu adım,

DP'nin en fazla güvendiği kırsal kesimde bile nüfuzunun kırılganlaştığının bir göstergesi addedilmektedir. "Köylü oylarıyla iktidara gelenler, köylüyü teşkilâtlanmaktan mahrum edecek, 'siyaset senin nene gerek' diyecek kadar değişmişlerdir." (Forum, 1 Eylül 1958: 1, 2)

DP bu adımın üzerine, siyasî çıkarların üzerinde ülke çıkarlarını savunmayı söylem edinmek ve siyasî kutuplaşmaya karşı bir vatansever kutuplaşma yaratmak üzere Vatan Cephelerini kurmaya başlamıştır. Dolaylı olarak hem muhalefeti vatansever olmamakla itham edebileceği hem de halkı dışsal bir tehdit varmışçasına örgütleyebileceği hesabıyla DP'nin giriştiği bu yeni açılıma, *Forum*'un ilk tepkisi "demokratik kaidelere telif etmek mümkün görünmüyor" olmuştur (Forum, 15 Ekim 1958: 4, 5). Bağdat Paktı üyesi Pakistan Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'yı yürürlükten kaldırıp seçim yapmayacağını açıkladıktan sonra "fesatçılara karşı" kurduğunu ilan ettiği 'vatan cephesi'nden esinlendiği muhtemel olan DP'nin açılımı, yine "diktatörlük" yolunda bir adım düşüncesi uyandırmaktadır (Forum, 1 Kasım 1958: 1-3).

1958 yılında DP'nin bu verilerle bir yönetim krizine doğru gittiği çok bellidir. "DP Meclis Grubu, Genel Başkanlarına, yani Başbakana halkın dayanılmaz dereceye varan geçim sıkıntısını hafifletmesi için yaz tatili sonuna kadar mühlet vermiştir." Buna eşlik edecek bir iktisadî krizin DP'yi nasıl etkileyeceği belirsizdir. Fakat yaz başlarındaki Irak ihtilâliyle, 'hür dünya' cephesi'nin iyiden iyiye umudu kesmekte olduğu DP'ye yeniden "yardım kapıları açmaya" mecbur kalınınca, *Forum* DP'nin yine dört ayaküstüne düştüğünü belirmiştir. Lakin bu yardımların da yetersiz kalması DP'yi yeniden ve daha şiddetli siyasî hamleler yapmaya sevk etmiştir: Irak ihtilâlinden ilham alarak 'CHP'nin ihtilâl hazırlığında olduğu' söylentisi. Muhalefeti bölmeye dönük bu hamle ise DP'nin iktidar hezeyanının bir parçası olarak görüldüğü için etkili olmamıştır. (Forum, 1 Kasım 1958: 1-3)

DP'nin herhangi bir alanda geri adım atıp bir reform hareketine girişilebileceğine ilişkin tüm umutlar tükendikten sonra, iktisadî ve sosyal beklentiler mecburen siyasî iktidarın değişmesine bağlanmıştır. Bu durumda plânlamanın gerçekleştirilmesine, yani işletme düzeyinden ülke düzeyinde çıkarılması doğrultusundaki eleştirel tutumun yerini iktidar karşıtı mücadele ile eş güdümlü bir plânlama tartışması almaktadır. Bu yüzden

Forum, "Demokratik sosyal programı tahakkuk ettirmeden ekonomik plâna sıçramak ütopik bir davranıştır" demektedir. Kalkınma çabasının bir evresindeki ihtiyaçlara tekabül eden bir dönüşüm programının ancak sağlam bir siyasî program üzerine oturtulabileceği, "DP tecrübesinin iflası"ndan da anlaşılmaktadır. (Forum, 15 Aralık 1958: 1, 2)

DP "intibak" güçlüğü çektikçe omurgasızlaşmaktadır. Bu omurgasızlaşma ise ülkeyi her türlü hatalı politikadan daha fazla yıpratmaktadır. Demokrasi, liberalizm, devletçilik, kalkınma ve plânlama gibi bir dizi kritik kavramın içi boşaltılmıştır. Demokrasi adına en baskıcı uygulamaların, liberalizm adına en kaba devlet müdahalelerinin, millî kalkınma adına en fazla yabancılara 'el avuç açan' politikaların uygulandığı bir ortamda toplum kişiliksizleştirilmektedir. Örneğin eş güdümsüz bir bölünmüşlük içerisinde uygulanan liberal ve devletçi politikaların "mahzurlarının zuhur etmiş" olduğundan ve her bir politikanın kendi "avantajlarından ise istifade edilemediğinden" söz edilmektedir (Maker, 1 Şubat 1955: 12, 13). "Demokratik olmayan rejimlerin bir tek faziletleri varsa, o da riyasız oluşlarıdır. İsmi açıkça ilan edilen rejimlerde, halk karakter ve seciyesini muhafaza etmek imkânlarını bulabilir. Türkiye'deki rejim bugün bir sürünme ve sürüklenme safhasındadır ve bu durum millet içinde değer olarak bilinen şeyleri de yıpratmaktadır." Bu noktadan itibaren *Forum*'un artık sık sık "rejimin adı açıkça söylenmelidir" uyarısında bulunduğunu görüyoruz (Forum, 15 Mayıs 1959: 1, 2). Gidişatın adı konmadıkça, değer erozyonu süreceği gibi DP karşısındaki mücadele de bir ölçüde pusulasız kalacaktır.

DP'nin uygulamalarının bazı aydın çevrelerinde demokrasiye dönük kuşkulara dönüştüğünde bunlardan eleştiriyle söz eden *Forum*, 1950'lerin sonunda artık DP'nin ihtilâl korkusunu bizzat kaşımaya başlamıştır. "İktisadî yıkıntının üstüne bir de siyasî hürriyetsizlik bindiği takdirde, içtimaî bünyenin nasıl altüst olabileceğini merak edenler, ihtilâller tarihini iyice okumalıdırlar" yorumu, yeni bir mücadele döneminin işaretidir (Forum, 15 Haziran 1958: 1, 2). Irak'taki ihtilâl üzerine Başbakan'ın Balıkesir nutkuna da yansıyan endişelere muhalefetle işbirliğinin ilaç olacağından söz eden *Forum*, aslında DP'nin ihtilâl korkusu ile muhalefet korkusunun bir ve aynı şey olduğunu bilmekte ve

DP'nin bir yol ağzında olduğunu açıklıkla ortaya koymak için bu mesajı vermektedir. (Forum, 15 Eylül 1958: 1, 2)

Önceleri yapıcı muhalefet ilkesinden hareket eden *Forum*, şimdi hükümetin şiddeti azıya aldığı dönemde muhalefetle iktidarı beraberce itidale çağıran "Üçüncü kuvvet rolü oynamak hevesi"ndeki bazı siyasetçileri de eleştirmektedir. Bu itidalciler, "şiddet politikasıyla muhalefet, eninde sonunda ihtilâle kadar varabilecek olan bir yoldan memleketin yüksek menfaatleri adına vazgeçmelidir" derken, *Forum* CHP'nin demokrasi kuralları içerisinde hamlelerinin iktidar tarafından büyük kışkırtmalara dönüştüğü bir ortamda bu hamlelerden vazgeçilemeyeceğini savunmaktadır: "Eğer memlekette ihtilâl tohumları atılıyorsa, bunu suikast tertipçileri atmaktadır." (Forum, 1 Haziran 1959: 1, 2) Demokrasi karşıtlığının kışkırttığı bir ihtilâlin söz konusu olabileceğini ifade etmesi *Forum*'un artık kavgacı bir tutum aldığının bir diğer göstergesidir.

DP, kontrolü kaybettiğini hissettikçe öğrenci derneklerinden önemli işçi sendikalarına kadar her alandan toplumsal örgütlenmeler üzerinde nüfuzunu artırmaya çalışmakta ve baskı kurmaktadır. "Talebe cemiyetinin normal toplantısı" valilikçe yasaklanmakta, Zonguldak'ta ve Sivas'ta kömür işçilerinin örgütlü olduğu Kömür İşçileri Sendikası'nın "idaresi kontrol altına alınmaya" çalışılmaktadır (Forum, 15 Haziran 1959: 4, 5).

Bu döneme kadar asgarî bir bilimsellik düzeyinde kalkınma ve demokrasi politikalarının rayında gittiğini ispatlamaya çalışan DP, 1958 'yenilgisi' ve Londra uçak kazasından sonra siyasî meşruiyetini manevî düzeyde konsolide etmeye başlamıştır. Bu manevî düzey doğrudan İslamcı gericiliğe dayanmaktadır. Menderes'in hayatta kalma 'mucizesi', DP Grubu'ndaki muhalif kıpırtıları sona erdirmiş, DP, yerelliklerdeki ilişkilerini şeyhler üzerinden tesis etmeye başlamıştır. "İntibaksızlığın" geldiği son noktada *Forum* şunları söylemektedir: "Gerçekten demokrasi zor bir rejimdir. Ona ayak uydurmayı onun prensiplerini samimi olarak benimsemeyi herkes beceremez." (Forum, 15 Şubat 1960: 1, 2)

Uzak olmayan bir vadede DP'nin mecburen seçime gideceğini öngören *Forum*, "adil seçim tedbirlerinin şimdiden alınmasının" gerekliliğini belirtirken tam aksi yöndeki

gidişattan endişelenmektedir. Alınmaz ise, "önümüzdeki seçimleri kazansa bile seçim neticelerinin şüphe ile karşılanacağını bilmelidir." (Forum, 1 Mart 1960: 4, 5) DP'nin her durumda seçimle iktidardan düşeceğinin kesin bir kanaat haline geldiği bir evrede dile getirilen bu kuşku, beklenilen güveni vermeyen DP karşısındaki 'seçim dışı iktidar mekanizmalarını' iki ay sonra harekete geçiren durum değerlendirmesine tekabül etmektedir

3.5.3 Muhalefetin "intibakı"

DP'nin, doğduğu evrenin gerisine düştüğü bir evrede hazır film geriye sarılmışken *Forum*, DP'nin muhalefetteyken yaptığı hataları değerlendirmekte, ders çıkarmakta ve DP karşısındaki muhalefete önerilerde bulunmaktadır.

DP'nin yapıcı eleştiriyi hak ettiği dönem geçmiştir, fakat 'yapıcı' bir muhalefet ihtiyacı DP'ye karşı iktidar adaylarının gerçekçiliği ve meşruiyeti açısından önemini korumaktadır. "Bir memlekette gerçek halk idaresinin varlığı veya yokluğu hakkında bir hükme varabilmek için muhalefetin durumuna bakmak gerekir." *Forum*, DP'nin CHP karşıtlığına dayalı ve kendi iktidar hedeflerinin ciddi ve ayrıntılı bir çalışmasını yapmadan yürüttüğü muhalefetin şimdi DP karşısındaki muhalefet açısından da bir tehlike olduğunu düşünmektedir. "Millî hayatımıza şekil verecek olan partilerin mevcut sıkıntı ve kötülükleri tenkitleri, daha temelli, özlü problemlere vakit bulamayışları bizi endişelendirmektedir." (Forum, 15 Mayıs 1958: 1, 2) "Demokrat Parti tecrübesi, özlü ve sistemli fikrî muhteva kazanabilmek için uzun ve meşakkatli manevî hazırlık yapmayan siyasî hareketlerin kısa bir zamanda dejenere olmaya mahkûm olduğunu göstermiştir." (Forum, 1 Mayıs 1956: 1, 2)

Bu bakımdan, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı'nın Osmanlı İmparatorluğu devrindeki borçlarla Adnan Menderes idaresi borçları arasında bir karşılaştırma yapmasını *Forum* şöyle eleştirmektedir: "Muhalefetin ve tenkidin yapıcı olması, yol gösterici ve iktidarın değişeceği günler için ümit verici olması gerekir. (…) Türk halkına, savunması gereken idealler, uğrunda mücadele edilmesi gereken 'hayal Türkiye' ona gereği gibi anlatılmamıştır. Siyasî iktidarda söz sahibi olanlar, peşlerinden gelmesini bekledikleri kütleye güzel ve aydınlık hedefler göstermesini bilmelidirler.

Bütün milleti toptan kötümserliğe düşmekten kurtaracak yol da budur." (Forum, 15 Temmuz 1958: 1, 2).

DP'nin kalkınma politikasının tıkanma miladı olan 1954 senesinde DP, memleketi devletçilikten temizleme rüzgârı estirmektedir. Zira iktisadî tıkanmanın etkisiyle fiilen devlet müdahaleciliğine başvurmak zorunda kalışını belki de dengelemek üzere, iktidarda olduğu dönemki devletçi politikalar üzerinden CHP'ye saldırmaktadır. CHP ise 'günahının' ağırlığı altında cevap verememektedir. *Forum*, iktidarın devletçi uygulamalarıyla muhalefetinse devletçi geçmişiyle devletçilikten çekindiğini saptamaktadır. Bu durum kalkınma politikalarının tartışılması açısından son derece elverişsiz bir ortam yaratmaktadır. Bu yüzden *Forum*, öncelikle CHP'nin 'geçmiş' mahcubiyetinden kurtulması gerektiğini söylemektedir. (Forum, 27 Nisan 1954: 1, 2)

1955 yılında muhalefetin iktisadî çözümler üzerine konuşmaya başladığını *Forum* müjdeler. Borçlanma ve bütçe eleştirileri dile getirilirken plânlama savunulmuştur. Ancak DP'nin söylemlerinde ve uygulamalarında tökezlemeye başlamasına rağmen hâlâ sahip olduğu ağırlık karşısında plânlama tartışması zayıf kalmaktadır. Yatırımların, "genel iktisat politikası" gerektirdiğinden söz edilmekle birlikte "öncelik listesine" göre plânlanmasından henüz bahsedilmemiştir. (Forum, 1 Mart 1955: 3, 4)

Ertesi sene muhalefet, Meclis'te plânlama üzerinden hükümeti cesaretle sıkıştırmaya başlamıştır. *Forum*, "Muhalefet, bütçe tenkitlerinde dergimizin görüşlerine yer verdi" diyerek, derginin muhalefete donanım ve özgüven telkinlerinin ürün verdiğini ilan etmektedir. Bu yükselen ses, sıkıntıların "tecrübe noksanlığından kaynaklanmadığı" ispatlanmıştır. DP'nin kaçınılmaz olanın değil kısır bir tercihin yolundan gittiğinin anlaşılması önemlidir. Bir darboğaz döneminde olunması nedeniyle muhalefetin kamu harcamalarının plânlanması ve kısılmasını aynı anda telaffuz etmesi ve hükümetten aldığı "yatırımların zarurî olduğu" yanıtı, plânlamanın yatırımları elemeye dönük bir sistem olduğu izlenimini uyandırmaktadır. (Forum, 1 Mart 1956: 4)

CHP döneminin kapatılmasıyla o güne kadar devlet zoruyla katlanılan iktisadî sıkıntıların geride kaldığı kanaati hâkimdir. Piyasaya açılımın zenginlikten başka bir şey getirmeyeceği düşünülmekte, 1950'lerin ortalarından itibaren iktisadî sıkıntılar baş

gösterdikçe DP gibi halk da adeta 'yaşadıklarına inanmamakta', sıkıntıların geçici olduğuna ilişkin iktidarın telkinine inanmaktadırlar. Bunun iktidarın demogojisinin yanında, böyle bir demogojiye zemin sağlayan tek parti CHP'si sonrası demokrasiyi her soruna çare görme anlayışından kaynaklandığı bellidir. Böylece demokrasi 'siyasî' bir olgu olmaktan çıkmış 'ideolojik' bir olgu haline gelmiştir. Kalkınmanın sürekliliğine inanmayan, demokrasiye inanmamakla aforoz edilebilmektedir.

Demokrasinin bu ideolojik etkisinin büyümekte olan gedikler karşısında sürekliliğinin sağlanabilmesi için ideolojik takviyelere ihtiyaç vardır. *Forum*'un çok eleştirdiği, sabır-sebat, iman lafızları kalkınma söyleminin dayanağı haline getirilmektedir. Bu sebeple resmî propagandanın "şark tevekkülü" ile "cennetin yakın olduğu" yolundaki telkinleri, kalkınma ve demokrasi söylemlerini de yozlaştırmaktadır. (Forum, 1 Şubat 1956: 11, 12; Forum, 1 Haziran 1956: 1, 2)

Bu durum, *Forum*'u da demokrasinin yeniden üretilebilmesi için ideolojik takviyelerde bulunmaya sevk etmiştir. 'Plânlama' biraz da bu takviye ihtiyacının ürünüdür.

Bu ihtiyacı hisseden muhalefet, plânlamayı iktisadî eleştirilerinde bir koçbaşı olarak daha fazla kullanmaya başlamıştır. Hürriyet Partisi sözcüsü, "bilhassa iktisadî kalkınmamızın lövyesi olan yatırımların plânsız, verimsiz bir şekilde programlandığından" bahsetmektedir. CHP ve MP de "programsız kalkınma hamlelerinin uyandırdığı muvazenesizlikten" şikâyet etmektedir. (Forum, 1 Mart 1957: 4)

Muhalif siyasî partilerin iş başına geldikleri zaman geçirecekleri "acemilik devresinin mümkün olduğu kadar kısaltmaya bakmaları" gerektiğinden söz eden *Forum*, "Bu bakımdan son bütçe görüşmelerinden Halk Partisi hatiplerinden Gülek'in 'bir millî plân dairesi'nden bahseden sözleri, siyasî partilerin plânlama mekanizmaları üzerinde düşünmeye başladıklarını gösteren bir işaret sayılmalıdır" demektedir. (Forum, 1 Mart 1958: 5, 6)

Öte yandan CHP'nin zaman zaman DP gibi iktisadî darboğazı yok sayarak vaatlerde bulunması *Forum* tarafından şiddetle eleştirilmektedir. "Halk Partisi Genel Sekreteri Bursa mitinginde köylüye uzun vadeli faizsiz kredi vaat etti. Bu derece

mesnetsiz, memleketin iktisadî realitelerinden bihaber bu kadar hafif bir beyan işitmek, hükümetin ciddiyetsizliği karşısında güven sarsıcıdır." (Forum, 1 Ekim 1956: 7) *Forum*, DP'nin oynadığı kısa ömürlü siyaset alanına yapılan her hamlenin, muhalefeti DP karşısında zayıflatacağını öngörererek 'güven' meselesinin hassasiyetine işaret etmektedir.

Ancak *Forum,* CHP'deki bu zaafların bir liderlik meselesi olduğunu ileri sürmektedir. "CHP'nin bugünkü bünyesindeki aksaklıkları ve gelecek için tehlikeli sayılan zaaf tohumlarının çoğu aslında kuvvetli bir liderlik sayesinde önlenemeyecek kadar muazzam değildir. (…) CHP mensuplarının DP'liler gibi vaatler ileri sürmeleri, plânsızlığını eleştirdikleri hükümetten plânsız bir biçimde yatırımlar talep etmeleri, güç birliği gerekçesiyle neye inandığı belli olmayanları partiye kabul etmeleri bu zaaflardandır." (Forum, 15 Ocak 1959: 1, 2)

2 Mayıs 1954 seçimlerinde CHP'yi değerlendiren *Forum*, partinin iktidarın başarıları ve geçmişin yükü altında ezildiğini söylemiştir. Dolayısıyla CHP'yi geleceğe dönük olarak tazeleyecek bir perspektife ihtiyaç vardır. Bunun için *Forum*, Halk Partisi'nin iktidarın dışladığı işçi sınıfına sırtını dayaması ve iktidarın üzerine attığı plânlı kalkınmacılığı sahiplenerek yeniden üretebilmesi gerektiğini söylemektedir. (Forum, 15 Mayıs 1954: 2; Forum, 1 Ağustos 1954: 1-2)

1956-57 dönemeciyle ise iktidar değişiminin aciliyet kazanması ve muhalefet yelpazesinin genişlemesi üzerine, CHP'ye dönük özgüven aşılama çabalarının yerini, CHP'yi muhalefet partileri arası işbirliğine ikna etmek için 'bireysel' özgüvenini sarsma çabaları almıştır. Gene referans CHP'nin geçmişidir. Hürriyet Partisi'nin işbirliği çağrısı üzerine CHP'nin kapıları açık tutan ama mesafeli tavrını *Forum*, "Eğer muhalefet partileri kendi başlarına seçimde yenebilme şansına sahip değillerse aralarındaki oy farkının kıymeti yoktur" diyerek eleştirmektedir. Bu eleştirisinin dayanağını ise şöyle ifade etmektedir: "İktisadî durum 1953'e nispetle kötüdür fakat 1950, hele 1946'ya nispetle daha iyidir. Türk ekonomisi felaketli bir batağa saplanmadıkça, iktidar faşizm ve teröre sürüklenmedikçe, halkın kendini diğer bir partinin -hele bilinen eski bir partinin- kollarına atmasını beklemek çok abes olur."

Kaldı ki CHP, geleceğe dönük olarak kabuk değiştirmiş, yeni bir kimlikle halkın karşısına çıkabilecek bir donanıma kavuşmuş değildir. "Seçimlerde kazanma şansı olan parti güçlükler üzerine ciddi bir şekilde durmuş, derinliğine düşünmüş, içtimaî ve fikri bir hareket olacaktır. CHP böyle bir önderlik vasfına sahip değildir. İktidar partisi karşısına eski muhalefet partisi olarak değil fakat yeni ve müstakil bir millî hareket halinde çıkılması gerekmektedir." (Forum, 15 Ekim 1956: 1, 2)

Ayrıca, 1946 ve 1950 yıllarında iktidar partisine karşı DP'nin "memleketteki bütün muhalif unsurları bir tek siyasî hareket ve teşkilât etrafında toplayarak iktidarı memleket içinde adeta tecrit ettiğini" hatırlatan *Forum*, "Bugün tek ve müttehit bir cephe zarurîdir" demektedir. 1957'de gerçekleşecek seçimlere yönelik olarak "Muhalefet partilerinden hiçbirinin seçimi yalnız başına kazanma şansı olmadığı yolundaki kanaat, muhalefetin en zayıf tarafıdır" değerlendirmesini yapmaktadır. (Forum, 15 Temmuz 1956: 3) Bu değerlendirme, DP-CHP taraflaşmasının muhalefet aleyhine olduğunu ifade etmektedir. Seçimin "siyah ve beyaz şeklinde birbirinden kesin hatlarla ayrılmış mahiyette olmayacağı" ifade edilmektedir. (Forum, 15 Ekim 1956: 1, 2)

Partilerin işbirliği içerisinde hareket ederek ancak DP sonrası döneme sağlam bir başlangıç yapabileceklerini savunan *Forum*, bunun için ortak bir program hazırlanması gerektiğini söylemektedir. 2. Dünya Savaşı sonrası parola haline gelen 'hürriyet ve kalkınma' birliği DP tarafından terk edilmiş ortada dururken "Bütün mesele muhalefet ekiplerinin, (…) bir alternatif teşkil edip etmeyeceğidir." (Forum, 1 Şubat 1957: 1, 2) Bu temalar işlenmek suretiyle işbirliği, "her şeyden evvel devletin bekasını sağlayacak bir hukuk nizamı kurmayı" gaye edinecektir (Forum, 1 Ağustos 1957: 1, 2). İktisadî krizin çözümü fedakârlık gerektirecektir ve bu fedakârlığın halka anlatılması tek bir partinin yapabileceği bir iş değildir. "Memleket menfaati parti menfaatinin üzerinde tutularak" oluşturulacak bir "Millî Cephe" ancak gereken meşruiyeti sağlayabilecektir (Forum, 1 Ocak 1956: 6, 7; Forum, 15 Aralık 1955: 3)."

Muhalefet partilerinin kendi aralarında Meclis'te eş güdümlü hareket edebilmelerini bir başarı olarak gören *Forum*, buna karşın DP'nin ülkedeki siyaset tarzını değiştiren 'halkla temas' yeteneğini de muhalefet partilerinin geliştirmeleri gerektiği uyarısında bulunmaktadır. Çünkü "Amme efkârı ile daimi temas konusunda

çekingenlik ve gizlilik temayüllerine kendilerini kaptırmış gözükmektedirler." Bu konudaki *Forum*'un tez canlılığı, muhalefetin halka seslenme araçlarını zenginleştirerek, bir adım önde giden DP'yi geride bırakabileceklerini anlatmak üzere yaptığı önerilerden hissedilmektedir: "Afiş, film, otomobil konuşmaları vs…" (Forum, 1 Ağustos 1956: 3)

CHP'nin işbirliğine yanaşmaması ve DP'nin küçük muhalefet partileri aleyhine Seçim Kânunu'nu değiştirmesi üzerine, *Forum* "Seçmene, eski ve yeni iktidar arasında bir tercihin bahis konusu olmadığını göstererek tavsiyelerde bulunmalıyız" diye yazmaktadır (Forum, 1 Ekim 1957: 1, 2). Seçim sonucunda sonuçlar tahmin edildiği gibidir: "Halk Partisi mi Demokrat Parti mi seçim şıkkının eski ve yeni iktidar karşılaştırması yapacağı ve DP'ye oy kazandıracağı tahminimiz tahakkuk etti. (…) CHP propagandasının manevî bakımdan fakirliği DP'nin yeniden iktidara gelmesini sağlamıştır. İşbirliği yapılmış olsa idi DP'yi geçeceği görülmektedir." (Forum, 1 Kasım 1957: 1, 2)

İstenen güç birliği 1958 yılı sonunda gerçekleşmiştir. Bu yıl, *Forum*'un önceki yıllarda eksikliğini belirttiği öncülük inisiyatifini CHP'nin aldığı yıldır. CHP'nin "dikta rejimi kurulmasına karşı kurduğu güç birliğine" üç Demokrat Partili milletvekili de katılmıştır. "Güç birliği, bu devrimci partiye, tek parti çağının hatıralarından ibaret bütün önyargıları yıkmak ve dinç ve taze bir siyasetin kuvveti haline gelmek fırsatını kazandırmaktadır." (Forum, 1 Aralık 1958: 1, 2)

Ancak anlaşılan CHP, DP'nin yarattığı siyasî ve ideolojik zeminin hâlâ basıncını üzerinde hissetmektedir. "CHP'nin ilericiliği ve devrimciliği yüzünden taraftar kaybetmek korkusu artık azalmış olmalıdır" diyen *Forum*, iktisadî alanda iktidarın yaptığı hataların "büyük kütleleri ister istemez CHP tarafına itmekte" olduğunu vurgulamaktadır. "Hiç olmazsa şimdilik iktisadî şartların tesiri ideolojik çekingenlikleri bastıracak kadar kuvvetli olmalıdır. Bu elverişli hava, partinin derlenip toparlanışı için bir fırsat sayılmalı ve bilhassa devletçilik laiklik gibi sahalarda partiden beklenen tutum olanca berraklığıyla ortaya konmalıdır." (Forum, 15 Ocak 1959: 1, 2) CHP'nin hâlâ gölgesinden korktuğu ve liderliğinin ve 'halk'ın basıncı sayesinde zoraki bir devrimci kimlik edindiği anlaşılmaktadır.

Bu ivmeyle 14. Kurultayı'nda CHP, DP sonrası iktidarın hedeflerini ve alternatiflerini ilan ettiği 'Tek Hedefler Beyannamesi'ni yayınlar. *Forum*, bu beyannamenin "bir bakıma güç birliğinin fikri temellerini teşkil etmekte olup yeni bir İnsan Hakları Misakı mahiyetinde" olduğundan coşkuyla söz etmektedir. (Forum, 1 Şubat 1959: 1, 2)

DP'nin iktidara geliş dönemindeki gibi CHP, halkı, egemen sınıfları ve hür dünya cephesini veri almaktadır. DP'yi iktidara taşıyan bu üç dinamiğin ortaklık ekseni nasıl demokrasi idiyse, şimdi de bu eksen siyasî hürriyet ve iktisadî plânlamaya tekabül etmektedir.

Yalnız o zamandan beri dünyanın ikiye bölünmüş sade manzarası değişmiş ve az gelişmiş ülkeler topluluğunun sahneye çıkmasıyla iki blok arasında farklı siyasî kademeler oluşmuştu. Bu nedenle ABD'ye biat yetmemekte, iktidar adayının siyasî koordinatlarını tam olarak açıklaması gerekmektedir. Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesinin görüşülmesinde CHP'nin bu konuyla ilgili "dış dünyayı muhatap alan" bir konuşma yaptığı haberi *Forum*'da yer almaktadır. CHP, "Özel olarak büyük dost müttefikimiz Amerika'yı seçim arifesinde öteden beri iktidar partisi tarafından partisi aleyhine işletilen bir konuyu kesin bir dil ile yalanlamıştır. (...) İktidara gelirse içinde bulunduğumuz tüm ittifakları terk edip, nötralist bir politika takip edeceği yolundaki telkinleri yalanlamıştır. Bugün yürütülen dış politika esaslarının CHP tarafından tesis edildiği, DP'nin eski politikayı devamdan başka bir şey yapmadığı açıklanmıştır." (Forum, 1 Mart 1960: 4)

Bu son vurgu, işin 'biat' kısmıdır. Fakat konuşmada ilginç olan, *Forum*'da "CHP'nin, DP'nin Ortadoğu'daki politikasına karşı eleştirileri de Amerika tarafından benimsenmiştir" yorumuyla birlikte değerlendirilmesi gereken tarafsızlık politikasına dair söylenen sözlerdir. Tarafsız ülkelerin konumunu kendi lehine kullanma konusunda ABD'nin bir strateji geliştirmekte olduğu bellidir, fakat az gelişmiş ülkeler içerisindeki müttefiklerinin tarafsızlık politikasına kaymalarını tercih etmeyeceği de aşikârdır. Bu yüzden CHP'nin böyle bir eğilimi yadsıması ile Ortadoğu politikasında DP'nin kör saldırgan üslubu karşısında daha kıvrak bir politika izleyeceği mesajını vermesi,

ABD'nin izlenmesi gerektiğini düşündüğü kulvarın sınırlarında dahilinde hareket edeceğinin ilanıdır.

DP'nin plânsız ve enflasyona dayalı kalkınma politikasından kaynaklansa da ortaya çıkan iktisadî krizden çıkış politikaları, gerek *Forum* gerekse siyasî muhalefet tarafından sahiplenilmektedir. Bunun nedeni muhtemeldir ki uluslararası sermaye kuruluşlarına borçlanılması, taahhütlerde bulunulmasıdır. *Forum* nezdinde kalkınmanın gerektirdiği fedakârlık anlatımından, kriz karşısında istikrarlı kalkınmaya dönüş için fedakârlık söylemine bir geçiş yapılmıştır. Muhalefet nezdinde ise, *Forum*'un savunduğu 'yapıcı' muhalefetin DP iktidarı lehine olup bir süreden beri terk edilmiş uzantısı, biraz da siyasî iktidar adaylığı hesabıyla bu fedakârlık bahsiyle sürmektedir.

CHP'nin hazırladığı bir bildiriyle ilgili olarak *Forum*, "asıl dikkate değer tarafı, alınacak tedbirler dolayısıyla gayet tabii olarak katlanılması gereken sıkıntılar sırasında muhalefetin de hükümete yardım edeceği, esaslı bir iyileşme arzusunun yardımcısı olacağını, sonuçların alınması için sabır ve teselli tavsiyesinde bulunacağını taahhüt etmesidir" diye yazmaktadır. Fakat muhalefetteki bu 'yapıcılığın' elbette bir siyasî karşılığı da vardır: "İktidarın muhalefetin vatan sevgisinden şüphe ithamları boşa çıkmıştır." (Forum, 15 Temmuz 1958: 1, 2)

İktidar aleyhine 'yapıcı' muhalefet noktasında ise *Forum* yine CHP'yi yetersiz bulmaktadır. Bütçe Komisyonu'nda "mâzi münakaşalarına" giren CHP'nin gerçekte yapması gerekenleri sıralamaktadır: "Muhalefet dış yardıma karşı değildir fakat alternatif şartlar önermelidir, enflasyona karşıdır fakat vergi önermelidir, yatırıma karşı değildir ama müstakbel ve öncelikli yatırım programı çıkarmalıdır. (…) Bugün memleketin beklediği ne kadar acı olursa olsun, hakikatlerin ve bizi ışığa götürecek yol ve çarelerin açıklanmasıdır." (Forum, 1 Ocak 1959: 1, 2)

Bu çarelerden, Tek Hedefler Beyannamesi doğrultusunda kurulan Komisyon çalışmaları neticesinde çıkan alternatif programda söz edilmektedir. Programın iktisadî ve sosyal ayakları da bulunmaktadır. "İstikrar tedbirlerinin muvaffak olması, hakikâtlerin millete olduğu gibi gösterilmesine ve milletin eşitlik içinde yeni fedakârlıklara davet edilmesine bağlıdır. Uzun vadeli meselemize gelince; bir plânlama sisteminin ihdası zarurî görülmektedir. Rasyonel bir devlet sektörüyle lüzumsuz devlet

müdahalelerine maruz kalmayacak bir hususî sektör yan yana inkişaf edecektir." Beyannamenin yayınlandığı CHP Kurultayı'nda sosyal meseleler üzerinde de büyük bir dikkatle durmuştur. "Grevin işçinin ve lokavtın işverenin hakkı sayıldığı belirtilmiştir." (Forum, 1 Şubat 1959: 6)

Plânlama konusunda artık CHP'den somut çalışmalar beklenmektedir. DP'nin Koordinasyon Bakanlığı'nın işlemediği görüldükten sonra CHP'nin Tek Hedefler Beyannamesi çerçevesinde bir "demokratik plânlama mekanizması taslağı" hazırlaması gerektiğinden söz edilmektedir. Plânlama, "memlekette mevcut bütün imkânların birbirine uydurularak ilerleme" mânâsında kabul edilmeli ve bu esasları "koordine eden teşkilât meydana getirilmelidir." *Forum*, "Halk Partisi dayandığı akademik elemanlar sayesinde bu mübrem ihtiyacı karşılayacak durumdadır" demektedir. (Mardin, 15 Mart 1959: 9)

Muhalefetin plânlama baskısında DP'nin karşı ataklarından en trajikomik olanı, CHP'ye 'sizin döneminizde plân var mıydı?' argümanı üzerinden yüklenmesidir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın tek parti iktidarı altında İktisat Bakanı iken zamanın Başbakanı'na sunduğu Beş Yıllık Plân her nasılsa unutulmuştur. *Forum* bu Plân'ın "Türk hükümeti ve amme hizmetinin sürekliliğinin unsuru" olduğunu söylemekte ve son yatırım projelerinin menşeinin 1930'ların bu başarılı devletçi politikasına dayandığını hatırlatmaktadır. İktisadî birimler arasında bir eş güdümü içermekle birlikte ekonominin bütününü kapmaması, plânlamanın o dönemki gelişim düzeyi ile ilgilidir. (Forum, 1 Şubat 1956: 6)

1954 tıkanması ile önemi artan ve 1958 krizi ile hayatiyet kazanan sosyal politika ihtiyacı, muhalefette ustalaşmaya çalışan CHP'nin 'el atması' gereken meselelerden birini teşkil etmiştir.

Henüz 1956'da CHP'nin "Batılı tarzda sosyal politika görüşünü benimsediğini muhtelif fırsatlarla ortaya koyduğuna" yer veren *Forum*, DP'nin ihmâl ettiği hemen tüm başlıkları kapsayan bir hedef beyanında bulunmuştur. "İstanbul İl Kongresinde CHP, asgarî yaşama şartlarının temini, grev hakkı, ücretlerin ayarlanması ve ücretle çalışma şartlarında işçilerin söz sahibi olması, dünyanın anladığı mânâda serbest sendika kurulabilmesi hedeflerini ilan etmiştir."

Forum ayrıca, "Şüphesiz Halk Partisi, memleketimizde sosyal politika sahasında atılan her adımın öncüsü ve kurucusu olmuştur" diyerek, tek parti döneminin deneyim birikimine atıfta bulunmaktan imtina etmemektedir. Buna karşılık CHP'nin 1936'da çıkardığı ilk İş Kânunu'nun faşizan niteliği, 1947 Sendika Kânunu'nun grev hakkını tanımaması gibi CHP'ye mal edilebilecek olumsuzlukları "devrin ekonomik ve politik karakterine uygundur" şeklinde açıklamaktadır. Oysa "Çok partili yaşama geçtikten sonra ne grev hakkının tanınması, ne sosyal sigorta kollarına yenisinin eklenmesi söz konusu olmuştur." (Forum, 15 Kasım 1956: 6)

1959 yılında ise CHP'nin Meclis'te "Milletlerarası normlara uygun, sendikacılık için zarurî garantileri en geniş şekilde kabul eden ve grev hakkını veren bir Kânun Tasarısı, sendikacılığın geleceği bakımından vaatlerle doludur" açıklamasında bulunmuştur (Forum, 15 Eylül 1959: 4). Bunları aynı zamanda siyasî vaatler olarak okumak gerekir. Nitekim CHP bu iddialı adımları atarken karşılığında DP, iki sene önce kapattığı sendika birliklerini yeniden açmakla uğraşmaktadır (Forum, 15 Kasım 1959: 5).

Toplumsal dengeler açısından ayrı bir önemi olan CHP muhalefetinin bu dalgalı seyri bir yana, DP'den kopan milletvekillerinin kurduğu ve daha sonra CHP'ye iltihak eden Hürriyet Partisi deneyiminin *Forum* açısından ayrı bir önemi vardır. Hürriyet Partisi, *Forum* dergisinin emektarlarının da dâhil olduğu bir siyasî yapı olarak iktidar-muhalefet tartışmalarında Dergi'nin beklediği özelliklere sahip tek parti olarak üzerinde durulmaktadır.

HP, muhalefete *işbirliği* konusunda öncülük etmiştir. Daha 1956 yılında ilk muhalif partiler arası işbirliği önerisi Hürriyet Partisi'den gelmiştir. İşbirliğinin esaslarına göre, partilerin "müsavi" temsil edildikleri ve beşte biri üniversite, sendika ve meslek kuruluşların temsilcilerinden oluşacak 18 aylık bir iktidar öngörüsünde bulunulmaktadır. Farklı toplumsal kesimlerin temsilcilerine yer vermesiyle 27 Mayıs'ın müstakbel Kurucu Meclisi'ni andıran böylesi bir işbirliği kurgusunun, CHP'den değil, aslen eski DP'liler, aydınlar ve işadamlarından oluşan küçük bir siyasî parti tarafından gündeme getirilmesi önemsenmiştir. (Forum, 1 Ekim 1956: 3) Bunun da ötesinde, sosyal

ve liberal bir siyasî perspektife sahip olmakla *Forum*cular ile Hürriyet Partisi arasındaki gelişen yakınlık, kişiler düzeyinde organik bir bağa da dönüşmüştür.

HP, siyasî alternatifleri konusunda "*vazıh*" fikirleri olan bir parti olmasıyla da öne çıkmaktadır. Birinci Büyük Kongresi'nde "Hürriyet ve Refah Yolu" adı verilen bir Beş Yıllık Kalkınma Plânı ve bir Anayasa Projesi hazırlamıştır. *Forum,* Kongre'nin bu çalışmalarını "İktisadî gelişme meselelerinde, köy kalkınması, sanayileşme bahsinde memleketimizde ve hür dünyada birikmiş fikirlerin Türkiye'de ilk defa bir siyasî cereyan tarafından benimsendiği görülmektedir. Diğer partilerden çok farklı, sistemli ve vazıh bazı prensipleri Türk amme hayatında savunmaya hazırlandığını açıkça göstermektedir" demektedir. (Forum, 1 Ekim 1957: 5) Burada önemli bir buluşma vardır: 'Hür dünya' cephesinin "birikiminden" faydalanma ve yerli ve somut politika üretme. Aslında DP'nin 'intibak edemediği' temel iki mesele bunlardır.

HP'nin bu bağlamdaki diğer başarısı da örnek bir *yapıcı* muhalefet sergileyebilmiş olmasıdır. Hürriyet Partisi'nin Kongresi'nden aylar öncesinde *Forum*, "hükümet plânsızlığından şikâyet ederken, 'kötülüklerin sebebi plânsızlıktır' demek yetersizdir ve yıllardır devam eden tartışmayı verimsizliğe mahkûm etmek demektir. Muhalefet iktidara geldiğinde kullanacağı plân örneği vermeli" demiştir. (Forum, 15 Mayıs 1957: 1, 2) HP'nin hazırladığı Kalkınma Plânı, hem bu nedenle hem de "dergi yazarlarının da emeklerini ihtiva etmesiyle" *Forum*'da fazlasıyla önemsenerek ele alınmaktadır. O güne dek bir plânlama konusunda daima göndermede bulunulan yabancı misyonların hazırladıkları çalışmalara alternatif olmayan ve onların 'misyonunu' devralan yerli bir çalışma olarak öne çıkmaktadır.

Plân metnine ilişkin *Forum*'da şunlar yazılmıştır: "Ekonominin mazide gösterdiği temayüller ile başlayarak bütün plânlama teşebbüslerinde müracaat edilen usûlü nazarı itibara almıştır. Yatırım hacmi yükseltilecek, bu, endüstri sahasında geniş çapta bir nüfus hareketi yaratacağı için mesken üniteler inşa edilecektir. Dış yardım ihtiyacı bir miktar daha devam edecektir." Sanayileşme ve toplumsal refah, Kalkınma Plânı'nın omurgasını oluşturmakta, öte yandan dış yardım ihtiyacının çok uzun sürmeyeceği öngörülmektedir. Bu öngörünün arkasında, memleketin DP'nin arızî

politikalarından kurtulması ile dış finansmana 'mahkûmiyetin' kendiliğinden çözüleceği beklentisi yatıyor olmalıdır.

Önemli bir diğer nokta da yalnızca DP'ye baskı yapma amaçlı olarak hazırlanmayan Plân metninin, plânlamayı *toplumsallaştırmak* üzere düzenlenmiş olmasıdır. "Bu plân işverenler, mütehassıslar, iktisat ilmi mensupları ve öğrencilere hitap eden bir vesikadır." (Forum, 1 Ekim 1957: 6, 7)

HP, *sendikal haklar* konusunda da CHP'den önce yeni bir Kânun teklifi sunan muhalefet partisidir. "Hürriyet Partili 3 milletvekilinin Meclis'e sunduklar Grev ve Lokavt hakkında Kânun teklifi, tarihimizde ilk defa Parlamento'ya grev ve lokavt mevzuunda sunulan tasarıdır." *Forum*, "Mevcut sendikalar Kânunu'nun eksikliklerini gideren, tam bir hürriyet anlayışı içinde hazırlanmış bir tasarı" olarak "aynen demokratik memleketlerdeki gibi" hazırlandığına dikkat çekmektedir. Bu Kânun yürürlüğe girerse "sendikacılığın inkişafı imkân dâhiline girebilir" denmektedir. (Forum, 1 Şubat 1957: 6; Forum, 15 Temmuz 1957: 5)

Forum her ne kadar yayın hayatının başından beri muhalif parti olarak CHP üzerinden muhalif siyaseti tartışıyor ise de, Hürriyet Partisi'ne 1957 seçimlerinde ümit bağlanmış ve seçimlerde oyların "üçüncü yol olarak Hürriyet Partisi'ne temerküz edebileceği tahminin" tutmadığı görülmüştür (Forum, 1 Kasım 1957: 1, 2). Üçüncü yol fikrinin tutmaması üzerine Hürriyet Partisi'nin aslında bir süreden beri rol almakta olduğu CHP'ye yol göstericilik misyonu, HP'nin CHP'ye iltihak etmesiyle tamamlanmıştır. Tam da Irak ihtilâli sonrası DP'nin CHP'ye "ihtilâlcilik" suçlamasıyla muhalefet partilerini kendi yanına çekme hamlesi yaptığı sırada "Hürriyet Partisi, Başbakan'ın çağrısına, kuruluşundaki idealizme en yakışan cevabı vererek CHP ile birleşme kararı ile cevap vermiştir." (Forum, 1 Kasım 1958: 1-3)

Muhalefet partilerinin siyasetle halkı buluşturma pratiğini uygulamaya başlamasıyla, çok partililiğe geçişte DP'nin alâmetifarikası olan bu pratik de muhalefete karşı bir koz olmaktan çıkıyordu. Artık DP tüm gücüyle yasakçı kânunlar çıkarma işine yüklenmek zorundaydı. "Toplantı Kânunu ile Basın Kânunu muhalefet faaliyetlerinin kösteklenmesi gayesini tahakkuk eden ve birbirini tamamlayan iki vasıtadır. Muhalefetin yazmasının yanında halkla temasının engellenmesi gerekiyordu." DP'nin böylesi

adımlarını "tedavi etmeyip tezahürleri ortadan kaldırma" diye nitelendiren *Forum,* DP açısından tedavinin de kalmadığı mesajını da devamında vermektedir: "Bugün Türkiye, ne önlem alınırsa alınsın, efkârı umumiye tazyikinin mutlaka kendini hissettireceği bir içtimaî bünyeye sahiptir." (Forum, 15 Ağustos 1956: 1, 2) *Forum*'un gözünde o günün Türkiyesi'nin muhalefeti, önceki denemelerdeki geçici ve demogojiye açık karakterinden DP'nin baş edemeyeceği kalıcı ve uyanık bir karaktere bürünmüştür.

Bu noktada, DP'nin baskıcılık yolunda ulaştığı her kilometre taşında *Forum*'un seslendiği siyasî partiler dışındaki halk muhalefeti önem kazanmaktadır.

Devalüasyon ve istikrar önlemlerinden sonra gerçekleşen fiyat yükselişi DP'nin bu defa enflasyonist politikasının ürünü olmasa da ücret aşınmasını daha da ileri seviyelere taşımaktadır. Dolayısıyla DP'nin iktisadî durumu düzeltmek adına halka içirdiği acı ilaç, halkla ilişkilerinin yıpranmış olmasından da kaynaklı olarak 'fedakârlık' olarak benimsetilmektedir. Himayeci herhangi bir adım da atmayan DP'ye karşı "Gerek sendikalardan gerekse memur ve emekli muhitlerinden zayıf da olsa sesler yükselmeye başlamıştır." (Forum, 15 Ekim 1958: 1, 2)

Toplumda görülen siyasal uyanış, 1945-50 dönemindeki CHP karşıtlığına benzer bir şekilde DP karşıtlığı şeklinde olmayıp, bünyesinde sınıfsal dinamikler barındırdığı görülebilmektedir. Dolayısıyla DP sadece 'kendi mezar kazıcılarını' yaratmakla kalmamış, 1960'ların o gün için belirsiz Türkiyesi'ndeki gelişme potansiyeli olan hareketlerin merkezkaç bir tepkisellikle filizlenebileceği bir zemin yaratmıştır. Bu yüzden de DP'nin iktidara gelişinin ertesinde CHP'ye karşı olduğu gibi DP karşıtlığının tek cephe halinde kalmayacağı öngörülebilmektedir.

Bu meseleye *Forum* dergisinde iki partililik tartışması üzerinden değinilmektedir: "Kimi yazarlarımız günümüzde demokratik devrimi isteyenlerle istemeyenlerin iktidar ve muhalefet saflarında iki gruba ayrılmış bulunmalarından hareket ederek iki partili bir demokrasinin daha yararlı olacağını söylüyorlarsa da, halk tabakalarına açıkça söz ve fikir hürriyeti, teşkilâtlanma serbestliği verildikten sonra durumun şimdiden kestirilemeyeceği kanısındayız. Bunca yıldır baskıda tutulmuş çeşitli sosyal tabakaların baskının şiddeti nispetinde bir tepki gösterip hızla

teşkilâtlanmayacağına ve CHP disiplini altında kalacağına ihtimal vermiyoruz." (Forum, 15 Aralık 1958: 1, 2)

Yeni açılan evre bu derece belirginleşmişken, artık "DP'nin önünde iki şık olduğu" söylemini *Forum* terk etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna atıfta bulunan *Forum*, "Milletin önünde iki şık vardı" diyerek topun artık halkta olduğu mesajını verip şöyle devam etmektedir: "Dünyanın gidişine ayak uyduracak ve topyekûn değişmeyi kabul edecek veya etrafındaki dünyanın süratle terakkisine seyirci kalacak ve nihaî akıbetine tevekkülle boyun eğecek idi." Bu sözlerin, 1950'lerin sonlarındaki konjonktürü anlatmak için kullanıldığı açıktır. İlk zamanlarda aydınlara dönük yapılan harekete geçme çağrılarının yerini gitgide artan bir dozda meslek sahipleri, işçiler ve tüm toplum almıştır. Gelinen noktada sadece demokrasiden değil inkılâplardan da geriye gidilebileceği tehlikesini îmâ eden *Forum*, "Aydınlar çevresinde uyanan tereddüt ve bedbinliğe rağmen, demokrasi ile kanaatleri serbest bırakılmış olan halk ekseriyeti inkılâplardan vazgeçilmesini ve geriye gidilmesini isteyenlerin aleyhindedir" demektedir. (Forum, 15 Kasım 1959: 1, 2)

Forum inkılâpların gerçekleşmesinin başlangıç noktasında da söz konusu olan bu durumun güncelliğini "Yol Kavşağında" başyazısında, bir hafta sonra olacak gelişmelerden habersiz, açıklıkla işlemektedir: "Aralarında seçim yapmak zorunda olduğumuz iki yol şudur: çok partili demokrasi yolu ile tek partili idare yolu. (...) Halk, dört senede bir yapılacak serbest bir seçimle istediklerini iş başına getirmek hakkını muhafaza etmek istiyor mu? Şimdiye kadar müşahede ettiğimiz gerçek şudur: DP iktidarının şiddete başvurma teşebbüsleri millet arasında gittikçe artan tepkilere yol açmıştır." (Forum, 15 Mayıs 1960: 1, 2)

3.6 BİR SOĞUK SAVAŞ YAYINI OLARAK "*FORUM*"

2. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren siyasî iktidarlar, Türkiye'nin Marshall Plânı'na ve ABD'nin diğer askerî ve siyasî projelerine angaje olmasını daima komünizmin iç ve dış tehdidiyle gerekçelendiriyorlardı. Nitekim çok partiliğe geçişte iktidardaki CHP'nin sosyalist parti ve sendikaları kapatma hamlesi DP tarafından da destek görmüştü. Ne var ki 1950 öncesinde de sonrasında da komünistlik, gerek karşı

tarafın niyetlerine gerekse politikalarının neticelerine karşı kuşku uyandırmada kullanılmıştır. Dokunulmazlığı olan anti-komünizm, iktidar veya muhalefetin eylemlerine gerekçe oluşturmada keyfî biçimde kullanılabilen bir araçtı. 1957 hükümet programında geçen "Hürriyetleri suiistimal edenlere karşı tedbirler alacağız. Gizli komünistlikle mücadele edeceğiz" sözlerinin, 1930 yıllarında Avrupa'da birçok diktatörü iktidara taşıyan söylem olduğu *Forum*'da teşhir edilmektedir (Forum, 15 Aralık 1957: 4).

DP, uygulamaya başladığı baskı politikalarında komünizm tehdidinin çok büyük bir keyfiyet ile kullanmaya başladı. Bu keyfiyetin hedefi özellikle baskı politikalarını eleştiren aydın kesimler oluyordu. Bu noktada *Forum* dergisi, sadece bu keyfiyeti eleştirmekle kalmıyor, komünizme karşı etkili mücadelenin nasıl verilebileceğini de tartışıyordu.

Bir kere, DP'nin baskı politikalarının aslında zayıf olan "yıkıcı komünizm cereyanını" güçlendirebileceğini ileri sürmekteydi. Baskıların gerek aydın kesimlerin gerekse halkın demokrasiden umudunu kesebileceği, hatta komünizme dönük bir merak uyandırabileceğine işaret ediliyordu.

İkinci olarak, DP'nin enflasyona dayalı iktisat politikasının yoksullaştırıcı etkisi ile buna karşı hiçbir sosyal politika izlemeyişinin, komünizmin gelişmesine potansiyel sunduğundan söz edilmektedir. Bu bağlamda Keynes'ten aktarılan Lenin'in "Enflasyon ortamının komünizmin güçlenmesi için birebir olduğu" sözü *Forum*'da çeşitli yazılarda bir argüman olarak kullanılmıştır (Forum, 15 Haziran 1955: 1, 2). *Forum*'un sosyolojik çerçevede yazılmış makalelerinde sık sık incelenen kentleşmenin peşi sıra doğurduğu "proleterleşme", "teşkilâtlanma" konusunda yasakçı davranıldığı takdirde "yıkıcı cereyanlara" eğilim gösterebilecek bir işçi kitlesi yaratmaktadır.

Öte yandan kalkınma karşısında küçümsenen hürriyet fikrinden halkın soğutulup aydınlara karşı kuşkucu hale getirilmesi, aydınların ise bunun karşısında halktan kopmasının "işçileri kışkırtıcılara maruz bıraktığı" uyarısında bulunulmaktadır.

Bunun karşısında *Forum* iddialı bir şekilde komünizme karşı "siyasî ve iktisadî açıdan yapıcı bir politika" ile mücadele etmek gerektiğini savunmaktadır (Forum, 15 Haziran 1955: 1, 2). Bu bağlamda komünizme karşı etkili "manevî silahların"

"medeniyet" ve "refah" olduğunu söylemektedir (Forum, 15 Nisan 1955: 1, 2). Her iki silah da hürriyete dayanır ve komünizme karşı başarılı mücadele edenler, "hür cemiyet nizamının üstünlüğüne inanan kimseler" olmuştur (Forum, 15 Aralık 1957: 4).

Forum, demokrasinin doğal bir parçası olan siyasî ayrışma ve taraflaşmalara karşı değildir. Bu yanıyla 'solculuğun' ülke siyasetinde bir yeri olabilmesi için komünistlikten ayrıştırılabilmesi gerekmektedir. Bunun koşulu da muhtelif sistemlerin tartışılabileceği bir ortam yaratmaktır (Forum, 1 Nisan 1955: 4). Bu ayrışmada Atatürk inkılâplarının da bir turnusol kâğıdı olması mümkündür.

Forum, Türkiye'nin demokrasi açılımı ile geçmiş dönemleri arasında bir tezat değil, ilerleyen bir süreklilik görmektedir. Devletçilik, 1930'lu yıllarda dünyadaki "ferdiyetçi" (bağımsızlıkçı) kalkınma anlayışının bir ürünü, tek partili dönem inkılâpların yerleştirilmesinde kaçınılmaz olan bir safhadır. Atatürk, inkılâplarıyla Türkiye Cumhuriyeti'ne "gelenek aleyhtarı, liberal" bir yön tayin etmiştir (Forum, 1 Nisan 1956: 1, 2). "Onda sosyalistlik, şovenizm arayanlar bulamazlar." (Forum, 1 Eylül 1956: 1, 2) Önemli olan geçmiş dönemlerin kendi koşulları içerisinde taşıdıkları değerleri kabul ettikten sonra bugüne kopyalama gibi beyhude bir çabaya girişmemektir. Gerek iktidarda gerekse muhalefette kullanılabilen İkinci Cumhuriyet, yeniden inkılâpçılık, İstiklâl Savaşı'nın sürdürülmesi söylemlerine veya eğilimlerine *Forum* cephe almaktadır.

Forum, bu çerçevede, Atatürk inkılâplarının güncelliği ışığında komünizme karşı mücadelenin yapıcı kanallar sunabileceğini ileri sürmektedir. "Atatürk inkılâbının süratli değişme ve hürriyeti ortadan kaldırmadan ikna metodu ile devrimleri kökleştirme imkânları bahşetmesiyle, komünizme karşı gayet kuvvetli bir alternatif formül bulduğuna kaniiyiz." Bir "kontrevolüsyon hareketi" karşısında, inkılâp doğrultusunda harekete geçmeye hazır ve "kendine güvenen" bir nesil olduğu sürece "Türkiye'de aşırı sol cereyanlara itibar gösterecek" bir toplumsal kesim çıkmayacaktır. *Forum*, böylelikle komünizme hareket alanı bırakmayan inkılâpların "Avrupa'daki demokratik sosyalist cereyanlar arasında sıkı bir münasebette olduğunu" söylemektedir. Bu nedenle *Forum*'un, inkılâpların bugüne izdüşümü olarak kavradığı "liberal-sosyalist tarzı

hayat"ın "müstakbel dünya nizamı için çok büyük imkânlar sağladığına" inanmaktadırlar. (Forum, 15 Eylül 1956: 1, 2)

Refaha dayalı bir kalkınma ile hürriyete dayalı bir demokrasi, bu tarz-ı hayatın sacayaklarını oluşturmaktadır. Kalkınma açısından piyasanın geliştirilmesi doğrudan özel sermaye birikiminin önünün açılmasını sağlayacaktır. Bu bakımdan *Forum*, "Piyasa mekanizmasını güçlendirerek hususî teşebbüsün memlekette çok daha mühim bir rol oynayabileceğine kani" olduklarını söylemektedir. Bununla beraber iktisadî kalkınmadaki "asıl lövye rolünü amme sektörü faaliyetleri"nin oynayacağını öngördüklerini belirtmektedir. (Forum, 15 Eylül 1956: 1, 2) Piyasanın geliştirilmesinde zaten devletin ölçek ve sermaye bakımından gerçekleştirmesi gereken yatırımlar vardır, ama bunun yanı sıra refah toplumunun ön şartı olan geniş bir kamu hizmetleri yelpazesi güçlü bir kamu sektörü gerektirmektedir.

"Liberal-sosyalist tarzı hayatın" kaynağı Batı medeniyetidir. Atatürk inkılâplarının çizgisinden Kemalizm olarak söz edilmesi, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyayı saran "izm"lerin arasında bağımsız bir düşünce sistemi ortaya çıkarmak isteyenlerin bir isimlendirmesidir. Oysa "Atatürk'ün hayatında, düşüncelerinde ve yaptıklarında sezilen tema sadece Batılılaşmaktır." Altı ok da bu kaynaktan esinlenmiştir. "Mesela Atatürk'ün milliyetçiliği, milliyetçilik Batılı bir fikir cereyanı olduğu; Batı medeniyetinin Batı siyaset hayatının gelişmesinde rolü olduğu için benimsenmiş bir fikirdir." (Forum, 15 Kasım 1958: 1-3)

Bu değerlendirme, *Forum*'un hangi anlarda siyasetin ideolojiye hangi anlarda ideolojinin siyasete yön verdiğinin genel tahlilini yapmaktan kaçınarak soruna göre konum alma tarzının bir örneğidir. Çoğu yazıda ideolojik bir unsur olarak hürriyet kalkış noktası iken, burada Batı medeniyetinin siyasî olarak ilerlemeci olduğu saptaması, doğurduğu ideolojik unsurları kendiliğinden meşrulaştırmaktadır. Milliyetçilik ile hürriyetçilik arasındaki ilişki tartışılmadıktan sonra, Batı'nın gündeme getirdiği yeni ideolojik başlıklar da tartışmasız sahiplenilebilmektedir. "İleride Batı düşüncesi milliyetçilik merhalesini gerçekten aştığı, evrenselliğe doğru yöneldiği bir gün, Atatürk milliyetçiydi diye milletlerarası işbirliği gayretlerinin dışında kalmak, bizzat Atatürk'ü tutumuna aykırı düşen bir iş olur."

Batı'nın bir dönüşüm geçirmiş olmasının nedenleri bu suretle gündem dışı bırakılarak bugünün siyasî taraflaşmaları ile ideolojik taraflaşmaların çakıştığı noktada Türkiye bir tutum almaya davet edilmektedir. Batıcılık, içerdiği ve içereceği tüm unsurla 'su katılmamış' bir şekilde sahiplenilecek midir? Bu sorununun önemi şuradan kaynaklanmaktadır: "Bugün Atatürk devrimlerinin karşılaştığı en büyük tehlike, bu devrimlere açıkça cephe alanlardan değil, batılılaşma istikâmetindeki *radikallikten* uzaklaşıp, *sentezciliğe* başlayanlardan gelmektedir." (vurgular benim) Bu yüzden cevap da buna uygun verilmektedir: "Bugün 'demokratik idare ve hür cemiyet düzeni' şu ya da bu devlete mahsus bir idare tarzı değildir. Batı Medeniyeti denen kompleks bir manzumenin tabii ve zarurî bir parçasıdır. Batı medeniyeti nerede başlamışsa ona orada rastlanmış, nerede gerilemişse orada yüz çevrilmiştir." (Forum, 15 Temmuz 1956: 1, 2)

İdeolojik bir mesele gibi gösterilen bu safkanlık sorununun aslında siyasî taraflaşmalardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim *Forum* "Atatürk devrimlerinin ruhu, Ortadoğulu bir memleket olmaktan çıkmasını ve Avrupa topluluğuna katılmasını gerektiriyordu" demektedir. Türkiye'nin hareket yönü tartışılacak iken, tarihsel olarak Ortadoğu'nun sahip olduğu medeniyet ile Batı medeniyetinin bir karşılaştırılmasının böylesine kestirmeci bir şekilde yapılması mümkün değildir. O halde tartışma konusu olan, siyaseten Türkiye'nin önündeki seçenektir. *Forum*'un cevabı 'kayıtsız şartsız Batıcılıktır'. (Soysal, 1 Eylül 1958: 10, 11; Forum, 15 Kasım 1958: 1-3)

İktisadî sistem ile hukukî sistemin, kalkınma ile hürriyetin arasındaki dengesizlikler de benzer bir tahrik konusudur. *Forum*'da, sorunumuzun tarihsel olarak bütünlük yakalayamama meselesi olduğu ileri sürülmektedir. Tarafını netleştirmek ve tutarlılık anlamında bütünlük olmadığı zaman atılan tüm olumlu adımlar kısır kalmakta ve doğurduğu reaksiyon büyük olmaktadır. "Bütünlüğe kavuşmuş iktisadî sistemden ne kastedilmektedir? Şüphesiz kendi kendine yeten veya dondurulmuş bir iktisadî düzen gibi şeyler aramamak gerek. Bazı yerlerde liberal bazı yerlerde kolektivist tedbirler yürümez. (…) Bütünlüğe kavuşmuş toplumsal bünyeden ne kastedilmektedir? Herhalde sınıfsız toplum veya millî birlik gibi kavramlar değil. Medeniyet anlayışında birlik olup olmadığıdır."

Burada bütünlük denilirken kastedilenin genel olarak tarafını netleştirmek ve tutarlılık değil, belirli bir tarafı seçmek ve belirli bir tutarlılığa yönelmek olduğu anlaşılmaktadır. 'Belirli taraf' hangisidir? Bağımsızlıkçı bir ekonomi ve eşitsizliklerden azade bir toplumun hedeflenmediği belli edilerek, kapitalist dünya ile eklemlenmiş bir piyasa sisteminde bütünlük hedeflendiği ortaya konmaktadır. Bu durumda, piyasanın örneğin kalkınmada tutarsızlık üreten dinamikleri tartışma dışı kalmaktadır. Dolayısıyla bütünlük sorunu da "Yarı sosyal bilimci yarı siyasetçi ağzıyla değişmez gelenekler ya da halk bunu istiyor söylemleri"ne indirgenmektedir. (Soysal, 1 Kasım 1956: 11, 12)

Gerçekten de DP, bu indirgeme için muazzam malzeme sunmaktadır. 1959 yılında Menderes'in bir uçak kazasından şans eseri kurtulmasının ilahi bir mucize gibi yansıtılmasını "şark kafası" diye nitelendiren *Forum*, "İrticaın her geçen gün artması, bazı kalemlerin hâlâ savundukları yarı batılı yarı doğulu Türkiye fikrinin iflasını göstermektedir" yorumunu yapmaktadır (Forum, 1 Nisan 1959: 1, 2).

DP'nin siyasî olarak sonuna kadar Batıcı, ideolojik olarak doğucu-popülist olmasından kaynaklanan bölünme, kişilikli politika ihtiyacını kamçılamakta ve Batıcılık konusunda köktenciliği tahrik etmektedir. Bu yüzden *Forum*, 'medeniyetler arası' sentezciliğe karşı durarak radikal bir Batıcılıktan yana konum almıştır. Dolayısıyla iktisadî ve sosyal sahada liberalizm ve devletçiliği buluşturma konusundaki sentezciliği de anti-komünizmin gerektirdiği Batıcılık kapsamı dışına çıkmamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada 1930'lu yıllardan 1960'lı yıllara geçiş dönemini devletçilik ve plânlama politikasındaki dönüşüm üzerinden ele almayı hedefledik. Dönüşümün örgütlü ve örgütsüz siyasî özneleri olan siyasî iktidarlar ile aydın çevrelerini düşündüğümüzde, biz siyasî iktidarlara sürecin arka plânında yer verip geçiş evresi için bir aydın çevresine odaklandık.

Bu çerçevede dönüşümü inceleme nesnemiz olarak, devletçiliğin ve sanayi plâncılığının damga vurduğu 1930'lu yıllar ile sosyal devletçiliğin ve kalkınma plâncılığının damga vurduğu 1960'lı yıllar arasındaki 1950'ler döneminde çıkan *Forum* dergisini seçtik.

Konuya, Türkiye tarihinde bu üç dönemin hem bir arka plân hem de tez sorularımızın cevaplandırılmasının alt yapısını sağlayan tartışma konuları ile girdik.

1930'lu yılların dünya kapitalist hiyerarşisinin geçici bir felç yaşadığı ve liberal kalkınmanın krize girdiği istisnai bir konjonktür olduğunu belirterek, Türkiye'deki devletçiliğin ve sanayi plâncılığının bu konjonktürün ürünü olduğundan söz ettik. Bu politikalarla siyasî iktidarın kapitalizme alternatif bir arayışa girmesi söz konusu olmadığı gibi, uzun vadede piyasa mekanizmasını güçlendirecek bir yönelimi de bünyesinde barındırdığını göstermeye çalıştık. Ancak önemli bir nokta, kriz halindeki kapitalizme karşı gerçek bir alternatif sunan ve toplumsal mücadelenin ürünü olan komşu Sovyetler Birliği'ndeki sosyalist plânlama sürecinden Türkiye'nin etkilenmiş olmasıdır. Dönemin plânlama politikalarına ilişkin son bir bağlayıcı nokta, plânlama politikalarının fizikî üretim, somut olarak da sanayileşme merkezli oluşu ve gelir dağılımının düzeltilmesi, yaşam seviyesinin yükseltilmesi gibi toplumcu bir boyut taşımamasıdır. Bu dikkat çekicidir, çünkü 1930'lu yıllarda sosyalist plânlamadan doğrudan etkilenen yegâne az gelişmiş ülke Türkiye iken, sosyalist plânlamanın toplumcu boyutu Türkiye'deki aydın çevrelerin gündemine 1950'li yıllarda Batılı ülkeler dolayımı ile girmiştir.

2. Dünya Savaşı sonucunda Sovyetler Birliği'nin etkilediği coğrafyanın genişlemesi ile dünya kapitalist hiyerarşisinde yaşanan yeniden yapılanma, ülkeleri ABD merkezli 'hür dünya' cephesi ve Sovyetler Birliği merkezli komünist blok arasında ikiye bölmüştür. Böylece 1930'lu yılların krizinden çıkış için savaş ve savaş sonrası inşa pratiklerinin kapitalizme sunduğu açılım, devlet müdahaleciliği ve plânlama tamamlayıcılığında bir liberalizme dönüş anlamına gelmiştir. Ancak bu araçların bir toplumsal refah boyutu da taşıması, Sovyetler Birliği'nin kapitalizme karşı toplumcu alternatifini dengeleme amacı da taşımaktadır. Dünyada yeni bağımsızlığını kazanan az gelişmiş ülkeler topluluğu, Soğuk Savaş'ın önemli bir mücadele zemini haline gelmiştir. Mücadele başlığı ise kalkınmadır. Kalkınma arayışında Sovyetler Birliği'nin etkisiyle ağırlık kazanan toplumcu ve bağımsızlıkçı yönelim, devletçi ve plânlamacı politikalar ile somut karşılığını bulmuştur. 'Hür dünya' ise kendi ağırlığını koyabilmek için Soğuk Savaş politikalarında askerî işbirliğine kalkınma alanında işbirliği politikalarını eklemiş,

bu doğrultuda dış yardım ilişkilerini de yeniden düzenlemiştir. Böylece 'hür dünya' cephesine biat etmenin ötesinde, kalkınma alanında iktisadî ve ideolojik düzeyde verilecek mevzi mücadelesinin önemi artmıştır.

Türkiye'de siyasî iktidarın 'hür dünya' cephesinin bir parçası olabilmek adına önünü açtığı tek partililikten çok partililiğe ve 'devletçilikten' 'liberalizme' geçiş, bazı dinamikler açığa çıkarmıştır. Bunların başında CHP-DP sürekliliği içinde siyasî iktidarın Batılı, yani pusulası emperyalist merkezler olan özünün belirginleşmesidir. İkincisi, sanayileşme süreci ve 'demokrasi' koşulları içerisinde sermaye birikimi yaratanlarla yoksullaşanlar arasındaki sınıflaşmanın ortaya çıkardığı siyasî dinamiklerdir. Buna paralel olarak da gelişen siyasî iktidardan bağımsız aydın hareketidir.

Batı açısından Soğuk Savaş stratejisi değişirken, ülkede kentli işçi sınıfı güçlenirken ve aydınlar anti-demokratik uygulamalar nedeniyle iktidardan uzaklaşırken DP hep uyumsuzu oynamıştır. Liberal politikalar adına sistemsiz devlet müdahaleciliğinde bulunulması, kalkınma adına hürriyetlerden taviz verilmesi, Batı'ya avuç açma ile rest çekme arasında gidip gelinmesi siyasî iktidarı yıpratmıştır. Ancak bu süreç, çıkış yolunun kenar taşlarını da döşemiştir.

İç ve dış dinamiklerin yaşadığı dönüşüme iktidardaki DP hükümetlerinin ayak uyduramaması, 1945-1950 uğrağının 1930'lardan kopuş hamlesini tamamlamak üzere 1960'da bir başka şiddetli kopuşa yol açmıştır. Bu açıdan 1930'lu yıllar ile 1960'lı yıllar arasındaki devletçi ve plânlamacı politikalar arasında bir paralellik vardır ancak bir süreklilik olduğu söylenemez. Aksine, 1950'de DP'yi iktidara taşıyan dinamiklerin gösterdiği evrim karşısında DP statükoculaştığında, statükonun anti-tezi olan devletçi ve plânlamacı politikalar 1960'larda söz konusu evrim süreciyle sentezlenerek 1950'li yıllar ile 1960'lı yıllar arasında bir süreklilik yaratmıştır.

Forum dergisi incelenirken bu tablo netleşmektedir. *Forum* bir kere, Soğuk Savaş sürecini ve Türkiye'nin bu süreçteki yerini, diğer yandan Soğuk Savaş'ta az gelişmiş ülkelerin, kalkınmanın ve plânlamanın artan önemini, son olarak da bu çerçevede hür dünya cephesinde bir az gelişmiş ülke olarak Türkiye'ye düşen görevi öngörebilmektedir. Bunun yanı sıra *Forum*, iktisadî kalkınma politikasının doğurduğu sosyolojik değişimi ve sosyolojik değişimin siyaseî dinamiklere etkisini Türkiye'nin

Soğuk Savaş'taki yeni görevine paralel bulmaktadır. Bu denklemden çıkan sonuç, ithâl ikâmeci sanayileşme ve sosyal devlete dayalı plânlama politikasıdır.

Forum bu başlık üzerinden verilecek ideolojik mücadele alanını tespit etmesiyle de dikkat çekmektedir. Kalkınma politikasıyla Batı'ya isyankâr bağımsızlık mücadelelerinin dindirilmesi, 'tarafsız' ülkelerle kurulan 'teknik' ilişkilerin kapitalist dünya ile eklemlenmeye açtığı pencereler, sosyalist kalkınma karşısında 'hürriyet'e dayalı kalkınma argümanı, sosyal politikaların sınıflar mücadelesinin panzehiri olarak kullanılması, toplumsal örgütlenmelere yasal bir hareket alanı tanınarak ihtilâlciliğe karşı supaplar oluşturulması, *Forum*'un anti-komünist baskı karşısında savunduğu anti-komünist ideolojik mücadelenin başlıklarıdır.

Bunun önemi, devletçi ve plânlamacı politikalarının oluşumunda da bu yaklaşımın etkisinin görülmesidir. Görüntüyü netleştiren de 1930'lu yıllar ile 1960'lı yıllar arasındaki ayrım çizgileridir. 1930'ların devletçiliği, faşizan özellikler barından bir hâkimiyete, plânlama da dar anlamda sanayileşmeye dayalı iken, 1960'ların devletçiliği toplumsal himaye ve demokratik haklara, plânlama ise sosyal refaha dayalıdır. Ülkedeki sınıf çelişkileri üzerinde birinci dönemki politikanın oynadığı baskıcı role karşın ikinci dönemde ideolojik bir rol öne çıkmaktadır. 1934 tarihli Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı'ndan 1963 tarihli Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'na geçişteki kritik fark, sanayileşme meselesinin toplumsal boyutlarıyla 'kalkınma' kapsamına genişletilmesidir. 1960'lı yılların plânlı kalkınmasında siyasî iktidar nezdindeki ithâl ikâmeciliğin toplumdaki ideolojik karşılığı bağımsızlıkçılık, sosyal devlet uygulamalarının ideolojik karşılığı ise toplumculuk olmuştur. Ne var ki devletin kalkınma politikalarına mal edilmek üzere salgılanan bu ideolojik unsurların merkezkaç dinamiklerin önüne geçebildiği söylenemez. Mal edilebildiği ölçüde plânlama tartışmasını daha 1950'lerde kısırlaştıran ve 1930'larla yine bir ayrım çizgisi oluşturan unsur ise Batıcılık olmuştur. 1930'larda, kriz içerisindeki Batı'nın emperyalist bir hiyerarşi tesis etmede yaşadığı sıkışma Sovyetler'den esinlenmiş bir plânlama için başlangıç oluştururken, 1950'lerin başlarından itibaren Batılı misyonların Türkiye'ye yönelik hazırladıkları raporlar ve yönlendirici müdahaleleri 1960'lı yılların plânlama politikasının yolunu döşemiştir. Soğuk Savaş'ın gelişim seyri içerisinde az gelişmiş ülkelere dönük kalkınmacı

stratejinin, uluslararası sermaye kuruluşları ile az gelişmiş ülke bürokrasisi arasında organik bağlar kurma hedefi Türkiye'de de işlemiş ve plânlama bu konuda kilit bir rol oynamıştır. Bağımsızlıkçı ve toplumcu yönelimlerin yanında bu ilişkilere 'teknik' ve 'bilimsel' ilişkiler olarak bakılması, dünya kapitalist sisteminin ve piyasa mekanizmasının doğurduğu çelişkilerin göz ardı edilmesine neden olmuştur. 1950'lerin tepki birikimiyle 1960'lara gelindiğinde plânlamanın kalkınmada her kapıyı açacak bir maymuncuk olarak görüldüğü bir toplumsal atmosfer oluşmuş ve söz konusu çelişkiler ortaya döküldükçe hem plâncıları hem toplumu hayal kırıklığına uğratmıştır.

Bu durum iki farklı tepki doğurmuştur: Birincisi, 1950'lerin DP çizgisinin doğurduğu tepkiye benzer şekilde sorun, Türkiye'de siyaset ve bürokrasinin 'pederşâhî' ve 'ahbap çavuş' ilişkileri içerisinde geri kalmışlığı olarak saptandığı ölçüde, Batıcılığa daha fazla sarılma ve uluslararası sermaye kuruluşlarına kucak açmayla neticelenmektedir. İstifa eden İlk Plâncılarda bu görülmüştür. Sözünü ettiğimiz çelişkilerin derinleştiği ileriki evrede ortaya çıkan ikinci tepkisellik ise, 1960'larda dünyada yükselişe geçen anti-emperyalist mücadelelerden etkilenilerek sorunun kapitalist sistemde görülmesi ve merkezkaç dinamikleri kuvvetlenmesidir. Sonraki plâncı kuşakların Türkiye İşçi Partisi'nin 'Demokratikleşme için Plânı'nın hazırlanmasına katkı koyması da bunun örneğidir.

Bu çerçevede araştırma sorularımızı yanıtlayabiliriz.

Birinci sorum şuydu: Türkiye'de toplumsal formasyonun 1930'lardan 1960'lara dönüşümünde devletçilik ve plânlama politikaları çerçevesinde sermaye birikimi/piyasacılık ile bağımsızlıkçılık/toplumculuk ölçütleri arasında nasıl bir ağırlık kayması olmuştur?

1930'lu yılların devletçi plânlamasında piyasacı anlayış üstü örtülüdür ve dünyanın içinden geçmekte olduğu evre nedeniyle bağımsızlıkçılık ön plâna çıkmaktadır. Devletin 'himayeciliği'nin kapsamı dışında bir toplumcu öğeye rastlanmaz. 1950'lerin geçiş evresinde dünya kapitalizmi artık 'eski' hiyerarşisine kavuşmuştur ve bağımsızlıkçılık, az gelişmiş ülkelerin bağımsızlık mücadelelerinin ve Soğuk Savaş'ın bu mücadelenin ürünü olan az gelişmiş ülke topluluğu üzerindeki etkileme çabasıyla önem kazanmıştır. Böylece 'hür dünya'nın parçası olan Türkiye'de bir yandan sermaye

birikim süreçlerinde kapitalist dünyayla eklemlenme ve piyasacılık pekiştirilmiş, diğer yandan 'bağımsız' ve 'toplumcu' kalkınma yönelimi gelişmiştir. Her iki unsur da sermaye birikim süreçleri bünyesinde somutluk kazanmıştır: İthâl ikâmecilik ve sosyal devlet. Devletin buradaki rolü dar anlamda himayecilikten çıkmış ve toplumsal mücadelelere hareket alanı tanıyan bir demokratik nitelik kazanmıştır. Böylece 1930'lara göre 1960'larda özel sermaye birikimi ve piyasacılık hattı güçlenirken, dünyadaki toplumsal mücadelelerin etkisiyle bu hattın sürekliliği için bağımsızlıkçı ve toplumcu unsurların içselleştiği görülmüştür. Bu anlamda bir ağırlık kaymasından ziyade bir sentezlemeden söz edilebilir. Devletçi plânlamanın siyasetteki izdüşümü olan 1960'ların 'sosyal demokrat' pratiği, ilkesel düzeyde 1930'ların siyasî bağımsızlıkçılığı ile 1950'lerin siyasî liberalizminin bir *sentezi* olmuştur da diyebiliriz.

Bu durumda ikinci soruyu revize ederek sorabiliriz: Geçiş döneminde çıkan *Forum* dergisindeki devletçilik ve plânlama tartışması, bu *sentezlemeyi* nasıl görmektedir, bunun neresinde durmaktadır ve bunda nasıl bir rol oynamaktadır?

Forum dergisinin 1950'lere damga vurmasını sağlayan, DP politikaları karşısında 'hür dünya'nın ihtiyaçlarını doğru tespit edebilmesi olmuştur. DP devletçiliği resmen reddedip fiilen kullandıkça *Forum* bu alanda bir ıslahat savunuculuğuna girişmiş, DP kalkınma sürecini plânsız yürüttükçe *Forum* plânlı kalkınmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Kalkınma finansmanında fiilî ve sistemsiz devlet müdahaleleri ödemeler dengesini bozdukça adı konmamış bir bağımsızlıkçılığın zeminini hazırlamıştır. Plânsız kalkınmanın işçi sınıfını büyütürken sınıfsal eşitsizlikleri de derinleştiren etkisi karşısında sosyal politika ve sendikacılık gibi araçlarla toplumculuk unsurunu gündeme getirmiştir. Ancak 'yabancı sermayeye' ve piyasa 'hürriyetlerine' atfettiği önemle *Forum*'un kapitalist dünyayla eklemlenmeye dayalı kalkınma perspektifi, söz konusu bağımsızlıkçı ve toplumcu unsurları kapitalizmle barışık hale getirmiştir. Dolayısıyla *Forum*'un da açıkça savunduğu gibi bu unsurlar ve bu unsurların araçları, esas itibariyle ideolojik önem taşımaktadır.

Forum, 1950'ler fiilî devletçiliğini ıslah edecek unsuru, 1930'ların özünde piyasacılığı koruyan resmî devletçiliği ile 2. Dünya Savaşı'yla girilen yeni evrenin liberalizminin sentezlenmesini görmektedir. Yabancı sermayeye dayalı kalkınma ile

bağımsızlıkçılığın sentezi 'ithâl ikâmecilik', konsolide edilen piyasa mekanizması ile toplumculuğun sentezi ise 'sosyal devlet' olmuştur. Her ikisi de kendi içinde çelişkiler taşımakta ve plânlama tartışmasını belirledikleri ölçüde bağımsızlıkçı ve toplumcu unsurları kısırlaştırmaktadır. Kısırlaştırma, bu tezat politikaların teorik çelişkileri 1960'larda pratikte ortaya çıktığı zaman merkezkaç kuvvetler karşısında Batıcı tepkiselliğin zeminini oluşturmuştur. Ağırlık kaymasından ziyade sentezleme olduğunu söylediğimiz dönüşümde bu açıdan *Forum* öncü bir rol oynamıştır.

Bu çalışmada *Forum* dergisi, 1930'lardan 1960'lara geçişi anlamak açısından irdelenmiş ve derginin öznel rolüne kısmen odaklanılmıştır. Çalışmada yer vermediğimiz aydın hareketleri içerisinde *Forum* dergisinin rolünün incelenmesi önem taşımaktadır. Kendi dönemlerine damga vuran 1930'ların *Kadro* hareketi ile 1960'ların *Yön* hareketi arasında *Forum*'un nasıl bir halk oluşturduğu, benzer bir çerçevede üzerinde durulması gereken bir konudur.

1950'li yılların 'ikinci' sırada sayılabilecek popüler aydın dergisi olan ve *Forum*'un 'solunda' kalan Pazar *Postası*'nın incelenmesi de geçiş evresinde siyasî iktidar dışındaki tartışmaların daha bütünlüklü algılanmasını sağlayacaktır. Bu bakımdan aslında 1930'lu ve 1960'lı yıllara damga vurmuş dergilere de ikinci gelen yayınların incelenmesi, geçiş süreci tartışmalarının yapıldığı ana hatlar yanında ne gibi alternatif kulvarların bulunduğunu da ortaya çıkaracaktır. Bu anlamda örneğin *Forum*'un kısırlaştırıcı etkisini kırabilecek bir dinamik olup olmadığını araştırmak gerekir.

Genel olarak bu tezdeki hareket noktamız olan Türkiye'nin kalkınma arayışının sürdüğü ise güncel sayısız örnekten görülebilmektedir. Kaldı ki, kalkınma eğer 'oturmuş' bir piyasa sistemi yaratmak ile bağımsızlıkçı ve toplumcu yönelimler arasında salınan bir süreçse, 'oturmuş' piyasanın örnek olduğu Batılı ülkeler de bugün artan iktisadî ve siyasî istikrarsızlıklarla boğuşmaktadır. Dünya ve Türkiye hem sermaye birikim süreçlerinin hem de toplumsal mücadelelerin yeni bir evresindedir. Bu açıdan da devletçilik ve plânlamanın yeniden tartışılmasına ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Alavi, H., (1975), "India and the Colonial Mode of Production", *Socialist Register*, (ed.) R. Miliband, Londra: J Saville.

Alavi, H., Khusro A., (1971), "Pakistan The Burden of US Aid", in *Imperialism and Underdevelopment*, Rhodes R.I. (ed.) içinde, New York: Monthly Review Press.

Amin, S., (1977), *Accumulation on a World Scale, A Critique of the Theory of Underdevelopment*, New York: Monthly Review Press.

--- (1992), "Gernstein'a Yanıt", *Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*, Ersoy, M. (ed.) içinde, Ankara: Verso Yayınları, s. 117-124.

Angotti, T., (1992), "Bağımlılık Kuramının Politik Sonuçları", *Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*, Ersoy, M. (ed.) içinde, Ankara: Verso Yayınları, s. 130-145.

Arın, T., (1986), "Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (II) Azgelişmiş Kapitalizm ve Türkiye", *11. Tez*, 3. Kitap

Baran, P.A., (1973), *The Political Economy of Growth*, Londra: Pelican Books.

Başkaya, F., (1997), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: İmge Kitabevi.

Bernstein, H., (1992), "Gelişme Toplumbilimine Karşı Azgelişmişlik Toplumbilimi mi?", *Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*, Ersoy, M. (ed.) içinde, Ankara: Verso Yayınları, s.41-74.

Bettleheim, C., (1973), *Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

--- (1975), "Uluslararası Ekonomik Eşitsizlikler ve Ekonomik Dayanışma: A. Emmanuel'e Cevap", *Azgelişmişlik ve Emperyalizm*, Aksoy A. (ed.) içinde, İstanbul: Gözlem Yayınları.

Birdal, A., (2003), "Sanayi(siz)leşme ve Kalkınma: Türkiye için Bir Çerçeve Denemesi", *Sosyalist Türkiye Hangi Kaynaklarla Kalkınacak?*, Özalp E. (ed.) içinde, İstanbul: Dünya Yayıncılık.

İnan, A., (1933), *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Plânı*, Ankara.

Boratav, K., (1982), *Sosyalist Plânlamada Gelişmeler*, Ankara: Savaş Yayınları.

--- (2006), *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara: Savaş Yayınları.

Boratav, K., Türkcan, E., (1994), *Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Buğra A., (2001), *İktisatçılar ve İnsanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bulutay, T., (1981), "Türkiye'nin 1950-1980 Dönemindeki İktisadî Büyümesi Üzerinde Düşünceler", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 493-540.

Chenery H., (1953), *Turkish Investment and Economic Development*, Ankara : U.S. Foreign Operations Administration.

Clarke, S., (ed.) (2004), *Devlet Tartışmaları: Marksist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Ankara: ÜtopyaYayınevi.

Commision on International Development, (1969), *Partners in Development*, New York: Praeger.

Çavdar, T., (2001), *Türkiye Demokrasi Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi.

Çulhaoğlu, M., (2001), "Devlet, Sivil Toplum ve Demokratikleşme", *Sivil Toplum: Devletin Büyümesi,* Maga İ. (ed.) içinde, İstanbul: YGS Yayınları.

DİE, (1973), *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Matbaası.

Dobb, M., (1967), *Papers on Capitalism, Development and Plânning*, New York: International Publishers.

--- (1968), *1917'de bu yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi*, İstanbul: Özdemir Basımevi.

DPT, (1963), *Kalkınma Plânı, Birinci Beş Yıl*, Ankara.

--- (1969), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı*, Ankara.

--- (1973), *Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı, Üçüncü Beş Yıl*, Ankara.

Easterlin, R.A., (1996), "Niye Bütün Dünya Kalkınmış Değil?", *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi,* Şenses F. (ed.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınevi.

Ekzen, A., (1981), "Kamu İktisadî Kuruluşlarının Yeniden Düzenlenmesi Yaklaşımları ve Dördüncü Beş Yıllık Plân'ın Politikaları", ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı, Türel O. (ed.) içinde, s. 227-260.

Emmanuel, A., (1975), "Enternasyonalizm Kuruntuları", *Azgelişmişlik ve Emperyalizm*, Aksoy A. (ed.) içinde, İstanbul: Gözlem Yayınları.

Eralp, A., (1981), "Türkiye'de İzlenen İthal İkameci Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 613-634.

Eroğul, C., (1998), "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick İ.C., Tonak E.A. (ed.) içinde, İstanbul: Belge Yayınları, s. 112-158.

--- (1998) *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.

--- (2002) *Devlet Nedir?,* Ankara: İmge Kitabevi.

Ersoy, M., (1992), "Bağımlılık Okulu Eleştirisine Giriş", *Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*, Ersoy, M. (ed.) içinde, Ankara: Verso Yayınları, s.9-22.

Frank, A.G., (1975), "Azgelişmişliğin Gelişmesi", *Azgelişmişlik ve Emperyalizm*, Aksoy A. (ed.) içinde, İstanbul: Gözlem Yayınları.

Gernstein, I., (1992), "Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm Kuramları", *Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*, Ersoy, M. (ed.) içinde, Ankara: Verso Yayınları, s. 93-116.

Gülalp, H., (1993), *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet,* İstanbul: Belge Yayınları

Güler, B.A., (1996), Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Ankara: TODAİE.

Günçe, E., (1981), "Türkiye'de Plânlamanın Dünü-Bugünü-Yarını", ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayı, s. 117-132.

Hayek, F.A., (1935), *Collectivist Economic Plânning*, Londra: G. Routledge.

Herschlag, Z.Y., (1981), "Pitfalls of Development Strategy and Plânning", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 19-54.

IBRD, (1951), *The Economy of Turkey – An Analysis and Recommendations for a Development Program*, Washington D.C.

--- (1973), *World Bank Annual Reports*.

--- (1978), *World Bank Report, 1978*, Washington D.C.: The World Bank.

Işıklı, A., (1981), "Plânlı Dönemde Sendikal Örgütlenme", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 349-368.

--- (1998), "Ücretli Emek ve Sendikalaşma", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick İ.C., Tonak E.A. (ed.) içinde, İstanbul: Belge Yayınları.

Jenkins, R., (1996), "Sanayileşme ve Dünya Ekonomisi", *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi* Şenses F. (ed.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınevi.

Johnson, C., (1992), "Emperyalizm ve Bağımlılık Kuramlarında İdeolojiler", *Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*, Ersoy, M. (ed.) içinde, Ankara: Verso Yayınları, s. 147-171.

Kansu, G., (2005), *Plânlı Yıllar,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Karacal, H., (1981), "Sosyal Plânlamanın Problemleri Üzerine", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 263-286.

Keyder, Ç., (1998a), "Türkiye'de Demokrasinin Ekonomi Politiği", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick İ.C., Tonak E.A. (ed.) içinde, İstanbul: Belge Yayınları, s.38-75.

--- (1998b), "İktisadî Gelişme ve Bunalım", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick İ.C., Tonak E.A. (ed.) içinde, İstanbul: Belge Yayınları, s.310-325.

Keyder, Ç., (2000), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Koç, Y., (1981), "Plânlı Dönemde İşçi Hareketlerini Belirleyen Etkenler", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 287-348.

Kornai, J. (1993), "Market Socialism Revisited", *Market Socialism: The Current Debate,* der. Bardhan.K. ve Roemer J., New York: Oxfrod University Press.

Korum, U., (1981), "Türk Plânlamasında Kısa Dönem Makroekonometrik Model Gereksinimi", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 427-436.

Kuruç, B., (2000), *Plânlamanın Dünü, Yarını*, Ankara: DPT 40. Yıl Konferanslar Dizisi-6.

Küçük, Y., (1975) *Plânlama, Kalkınma ve Türkiye,* Bilim Yayınları.

--- (1981), "Türkiye'de Plânlama Kavramının Gelişimi Üzerine", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1981 Özel Sayı, s.79-115.

Laclau, E., (1975), "Latin Amerika'da Feodalizm ve Kapitalizm", Aksoy A. (ed.) içinde, *Azgelişmişlik ve Emperyalizm*, , İstanbul: Gözlem Yayınları.

Lange, O., (1956), *On the Economic Theory of Socialism*, Minneapolis: The University of Minnesota Press.

Lenin, V.İ., (1992) *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Ankara: Sol Yayınları.

Leys, C., (1992), "Azgelişmişlik ve Bağımlılık: Eleştirel Notlar", *Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*, Ersoy, M. (ed.) içinde, Ankara: Verso Yayınları, s. 75-92.

McNeill, W.H, (2004), *Dünya Tarihi,* Ankara: İmge Kitabevi.

Mıhçı, H., (2001), "Göreli Geri Kalmışlıktan Kurtulma 'Hamlesi' ve Türkiye'de Plânlı Kalkınma Deneyimi: 1963-83", *Mülkiye*, Sayı 231, Cilt XXV, 149-196.

Milor, V., (1990), "The Genesis of Plâning in Turkey", *New Perspectives on Turkey*, 4: 1-30.

Mises L.v., (1935), "Economic Calculation in the Socialist Commonwealth", *Collectivist Economic Plânning,* Londra: G. Routledge.

Myrdal, G., (1960), *Beyond the Welfare State: Economic Plânning and Its Implications*, New-Haven: Yale University Press.

Nixon, F.I., (1981), "State Intervention, Economic Plânning and Import-Substituting Industrialization: Experience of the Less Developmed Countries", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 55-78.

O'Brien, P. J., (1992), "Latin Amerikan Bağımlılık Kuramlarına Bir Eleştiri", *Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*, Ersoy, M. (ed.) içinde, Ankara: Verso Yayınları, s.23-40.

Okyar, O. (1951), "Türkiye'de İktisadî Plânlamanın Şartları", *Siyasî İlimler Mecmuası*, Nisan 1951.

O'Neill, J., (1998), *The Market: Ethics, Knowledge and Politics*, Londra: Routledge.

Orsan H.S., Tayanç T., (1981), "Türkiye'de Makro Modellere Genel Bir Bakış", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 393-406.

Önder, İ., (2003), "Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye'de Devletin Yeri ve İşlevi ", *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar İçinde*, Der. A. H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdemir, H., (1986), *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Pamuk, Ş., (1999), "Dünya İktisadî Bunalımı ve 1930'lara Yeniden Bakış", *Bilanço 1923-1998, Cilt 2: Ekonomi, Toplum, Çevre*, Ronai Z. (ed.) içinde, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 33-40.

Petras, J., (tarihsiz), "'Çevre Devleti' Uluslararası İşbölümünde Süreklilik ve Değişme", *Dünya Sorunları Dizisi 3: Uluslararasılaşma, Avrupa Solu ve Sovyetler Dosyası***,** İstanbul: Alan Yayıncılık.

Poulantzas N., Miliband, R., Laclau, E., (1977), *Kapitalist Devlet Sorunu*, İstanbul: Birikim Yayınları.

Reynolds, L.G., (1996), "Üçüncü Dünya Ülkelerinde Uzun Vadeli Büyüme", *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi,* Şenses F. (ed.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınevi.

Rousseau, J.J., (2005), *Ekonomi Politik*, Ankara: İmge Kitabevi.

Sartori, G., (1987), *The Theory of Democracy Revisited*, New Jersey: Chatham House Publishers, INC.

Schick İ.C., Tonak A., (1998), "Uluslararası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma", *Geçiş Sürecinde Türkiye,* Schick, İ.C., Tonak A. (ed.), İstanbul: Belge Yayınları, s. 354-385.

Sezen, S., (1999), *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Plânlama*, Ankara: TODAİE.

Sezer, D., (1981), "Türkiye'de Plânlamanın Hukukî Çerçevesine İlişkin Sorunlar ve Seçenekler Üzerine Bazı Gözlemler", ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı, Türel O. (ed.) içinde, s. 163-182.

Strong, A.L., (1988), *Stalin Dönemi*, Ankara: Onur Yayınları.

Stiglitz, J.E., (1993), "Market Socialism and Neoclassical Economics", *Market Socialism: The Current Debate*, Brodhan P.K., Roemer J.E. (ed.) içinde, New York: Oxford University Press.

Şaylan, G., (1981), "Plânlama ve Bürokrasi", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1981 Özel Sayı, s. 183-205.

Tan, T., (1981), "-20 Yıllık Plânlama Deneyimi Işığında- Türkiye'de Plânlamanın İdari ve Hukukî Sorınları", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 147-162.

Tekeli, İ., (1981), "Dört Plân Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 369-391.

Tekeli, İ., İlkin, S., (1981), *Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadî Kalkınma Plânı*, Ankara: ODTÜ-Türkiye Belgesel İktisat Tarihi.

--- (2003), *Bir Cumhuriyet Öyküsü : Kadroculari ve Kadro'yu Anlamak*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfi.

Tezel, Y.S., (2002), *Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Timur, T., (1971), *Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946*, Ankara: Doğan Yayınları.

--- (1998), "Osmanlı Mirası", *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde der. Schick, İ.C., Tonak A., İstanbul: Belge Yayınları, s.12-37.

Tinbergen, J., (1959), *Selected Papers*, Amsterdam: North Holland Publishing Co.

Toprak, Z., (1995), *Millî İktisat-Millî Burjuvazi,* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türel, O., (1981), "Plânlama ve Uluslararası Örgütler: Türkiye'nin Dünya Bankası ile İlişkileri Örnek Olayı", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 635-654.

--- (2003), "Dünyada Sanayileşme Deneyimi: Geçmiş Çeyrek Yüzyıl (1975-2000) ve Gelecek için Beklentiler", Köse A.H., Şenses F., Yeldan E. (ed.), *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları içinde, 11-49.

Türkiye İşçi Partisi, (1978), *Demokratikleşme için Plân: 1978-82*, İstanbul: Türkiye İşçi Partisi Yayınları.

Türkiye Odalar Birliği, (1962) *Kalkınma Plânı Hakkında Özel Sektörün Görüş ve Dilekleri*, Ankara: Türkiye Odalar Birliği.

--- (1964), *Beş Yıllık Kalkınma Plânının Uygulanması ve Hazırlanacak 1965 Yılı Programı Hakkında Özel Sektörün Görüş ve Teklifleri*, Ankara: Türkiye Odalar Birliği.

--- (1968), *İkinci Beş Yıllık Plân Döneminde Özel Teşebbüs*, Ankara: Türkiye Odalar Birliği.

Tüzün, G., (1981), "Bunalım, Ekonomi Politikaları e Devlet: Bir Yaklaşım Önerisi", ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı, Türel O. (ed.) içinde, s. 3-18.

Uygur, E., (1981), "Etki, Yönlendirme ve Öngörüler Açısından Plânlar", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 437-474.

Wallerstein, I., (1992), "Sınıf Mücadelesini Gördüğümüz Zaman Nasıl Tanıyoruz? Ira Gernstein'a Yanıt", *Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*, Ersoy, M. (ed.) içinde, Ankara: Verso Yayınları, s. 125-130.

Wood, E. M., (2003), *Kapitalizmin Kökeni*, çev. A. C. Aşkın, Ankara: Epos Yayınları

Wood, R.E., (1980), "Foreign Aid and the Capitalist State in Underdeveloped Countries", *Politics and Society*, 10, no.1, s.6.

Yerasimos, S., (1998), "TeK Parti Dönemi", *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde der. Schick, İ.C., Tonak A., İstanbul: Belge Yayınları, s. 76-111.

Yağcı F., (1981), "Macro Plânning in Turkey: A Critical Evaluation", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı*, Türel O. (ed.) içinde, s. 407-426.

Zürcher, E.J., (2001), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

FORUM makaleleri (Tarih sıralamasıyla)

1954

Talas, C., "İkinci Çalışma Meclisi", Forum, C.1, Sayı:1 (1 Nisan 1954), s.13, 14.

Zarakoğlu Avni, "Memleketimizde Yabancı Sermaye İthali Bakımından Üç Devre", C.1, Sayı:2 (15 Nisan 1954), s.9, 10, 11.

Forum, "Seçim ve Sosyal Politika", C.1, Sayı:3 (27 Nisan 1954), s.4.

Forum, "Seçimlerde Esas Konu: İktisadî Mesele", C.1, Sayı:3 (27 Nisan 1954), s.1, 2.

Forum, "2 Mayıs'ın Manası", C.1, Sayı:4 (15 Mayıs 1954), s.2.

Eldem Vedat, "Sanayide Bünye Değişiklikleri ile İlgili Bazı Meseleler", Forum, C.1, Sayı:4 (15 Mayıs 1954), s.13.

Forum, "Hükümet Programı", C.1, Sayı:5 (1 Haziran 1954), s.1, 2, 3.

Yalçın, A., "Enflasyon ve Ne Demektir", C.1, Sayı:5 (1 Haziran 1954), s.8-10. (9)

Forum, "Dünya Bankası ve İktisadî Gelişme", C.1, Sayı:6 (15 Haziran 1954).

Forum, "Grev Hakkının Tanınması Hakkında Kıpırdanmalar", C.1, Sayı:7 (1 Temmuz 1954), s.4, 5.

Forum, "İktisadî Araştırmalar Grubu Yolunda", C.1, Sayı:8 (15 Temmuz 1954), s.6

Forum, "İktisat Politikamız için Yeni Hedefler", C.1, Sayı:8 (15 Temmuz 1954), s.6, 7.

Okyar Osman, "Türkiye'de Devletçilik ve Liberalizm", C.1, Sayı:8 (15 Temmuz 1954), s.7, 8, 9.

Forum, "CHP Kurultayı", C.1, Sayı:9 (1 Ağustos 1954), s.1, 2. (2)

Forum, "Türkiye'de İlk Grev", C.1, Sayı:9 (1 Ağustos 1954), s.4

Forum, “CHP Kurultayı”, C.1, Sayı:9 (1 Ağustos 1954), s.1, 2. (2)

Forum, “Grev-Sendika”, C.1, Sayı:10 (15 Ağustos 1954), s.1, 2.

Forum, “Feragat Zamanı”, C.1, Sayı:11 (1 Eylül 1954), s.2.

Üstünel B., “İktisadî Kalkınmanın Yükü”, C.1, Sayı:11 (1 Eylül 1954), s.10.

Forum, “Milletlerarası Müesseselerle İktisadî İşbirliğimiz”, C.1, Sayı:12 (15 Eylül 1954), s.2.

Forum, “Hükümetin İktisat Politikası”, C.1, Sayı:13 (1 Ekim 1954), s.1, 2.

Forum, “Türk-Alman Görüşmeleri”, C.1, Sayı:14 (15 Ekim 1954), s.1, 2.

Okyar O., “Plânlı İktisat Rejimi”, C.1, Sayı:16 (15 Kasım 1954), s.7, 8.

Forum, “Meclise Verilen Yeni Bütçe”, C.1, Sayı:18 (15 Aralık 1954), s.1-3.

Talas C., “Sendikalarımızın Gelişmesindeki Duraklama ve Sebepleri”, Forum, C.1, Sayı:18 (15 Aralık 1954), s.10, 11.

Soysal M., Hanson A.H, “İktisadî Devlet Teşekküllerinin Bünyesi ve Murakabesi”, TODAİE, (1954 incelemesinin özeti)

1955

Forum, “Geçen Yılın Hadiselerine Bakış”, C.1, Sayı:19 (1 Ocak 1955), s.1, 2, 3. (3)

Yalçın A., “İktisadî Durumun Tahlili”, C.1, Sayı:19 (1 Ocak 1955), s.11-14.

Forum, “Türkiye’de Demokrasi ve Batı Alemi”, C.1, Sayı:20 (15 Ocak 1955), s.6.

Forum, “İktisadî Gidişimizin Savunulması”, C.1, Sayı:21 (1 Şubat 1955), s.4.

Maker Erol, “İktisadî Kalkınma ve Tediye Muvazenesi”, C.1, Sayı:21 (1 Şubat 1955), s.12, 13.

Forum, “Türk İtalyan Görüşmeleri”, C.1, Sayı:22 (15 Şubat 1955), s.1, 2.

Forum, “Gelir Vergisi Nisbetlerini Artırma Teklifi”, C.1, Sayı:22 (15 Şubat 1955), s.4.

Yalçın A., “Millî İktisadî Bütçe Anlayışı ve İktisadî Meselelerimiz”, C.1, Sayı:22 (15 Şubat 1955), s.13, 12.

Forum, “Muhalefet ve Bütçe”, C.1, Sayı:23 (1 Mart 1955), s.3, 4.

Forum, “Sendikalara Tahammülsüzlük mü?”, C.1, Sayı:23 (1 Mart 1955), s.6, 7.

Yalçın A., “İktisadî Gelişmemizin Özellikleri”, C.1, Sayı:23 (1 Mart 1955), s.8, 9, 10.

Forum, “Solculuk Korkusu”, C.3, Sayı:25 (1 Nisan 1955), s.4.

Forum, “Mr. Thornburg’un Ziyareti ve Dış Yardım İhtiyacımız”, C.3, Sayı:25 (1 Nisan 1955), s.6.

Forum, “Atlantik Camiası ve Türkiye”, C.3, Sayı:26 (15 Nisan 1955), s.1, 2.

Forum, “Fikir İşçisi Gazetecilerin Konferansı”, C.3, Sayı:27 (1 Mayıs 1955), s.5.

Soysal Mümtaz, “İktisadî Devlet Teşekküllerinin Bünyesi”, C.3, Sayı:27 (1 Mayıs 1955), s.5. (Soysal Mümtaz, Hanson A.H, “İktisadî Devlet Teşekküllerinin Bünyesi ve Murakabesi”, TODAİE, 1954 incelemesinin özeti)

Forum, “Dış Yardım İhtiyacımız”, C.3, Sayı:28 (15 Mayıs 1955), s.1, 2.

Soysal M., “İktisadî Devlet Teşekküllerinin Murakabesi”, C.3, Sayı:28 (15 Mayıs 1955),

Forum, “Türkiye’de Yıkıcı Cereyanlar Meselesi”, C.3, Sayı:30 (15 Haziran 1955), s.1, 2.

Haker E., “Dış Ticaretimiziz Uzun Vadeli Meseleleri”, C.3, Sayı:31 (1 Temmuz 1955), s.15, 16.

Yalçın A., “Pahalı Para Politikasına Doğru”, C.3, Sayı:32 (15 Temmuz 1955), s.11, 12.

Forum, “Cenevre Konferansının Düşündürdükleri”, C.3, Sayı:33 (1 Ağustos 1955), s.1, 2.

Forum, “Gene Grev Hakkına Dair”, C.3, Sayı:33 (1 Ağustos 1955), s.6, 7.

Yalçın A., “Dış Ticaretimize Dair Son Açıklamalar Üzerine”, C.3, Sayı:33 (1 Ağustos 1955), s.11, 12.

Forum, “Turistik İktisat”, C.3, Sayı:34 (15 Ağustos 1955), s.3, 4.

Okyar O., “İktisadî Plân İhtiyacı”, C.3, Sayı:34 (15 Ağustos 1955), s.6, 7.

Forum, “Dış Yardımsız Kalkınma”, C.3, Sayı:36 (15 Eylül 1955), s.4, 5.

Feyzioğlu T., “Devlet Personel Kânunu: III”, C.3, Sayı:36 (15 Eylül 1955), s.9, 10.

Talas C., “Kollektif İş Mukaveleleri ve Memleketimizdeki Durum”, C.3, Sayı:36 (15 Eylül 1955), s.10, 11.

Forum, “Milletlerarası Para Fonu ve Bankanın İstanbul Toplantısı”, C.4, Sayı:37 (1 Ekim 1955), s.12, 13, 14.

Okyar O., “İktisadî Plânın Hazırlanması ve Tatbiki Üzerne Düşünceler”, C.4, Sayı:37 (1 Ekim 1955), s.15, 16.

Forum, “Tarihi Sorumluluğu Olan Bir Kongre”, C.4, Sayı:38 (15 Ekim 1955), s.1, 2.

Forum, “Kalkınma Sıkıntılı mı, Sıkıntısız mı?”, C.4, Sayı:38 (15 Ekim 1955), s.3.

Forum, “Hesap, Teknik ve Siyaset”, C.4, Sayı:38 (15 Ekim 1955), s.4.

Forum, “Yol Ayrımındayız”, C.4, Sayı:39 (1 Kasım 1955), s.3.

Talas C., “Müessir Bir Sosyal Politika Zarureti”, C.4, Sayı:39 (1 Kasım 1955), s.14, 15.

Yalçın A., “II. Milletlerarası Banka”, C.4, Sayı:39 (1 Kasım 1955), s.15, 16.

Forum, “İktisadî İstikbalimizin Görünüşü”, C.4, Sayı:40 (15 Kasım 1955), s.1, 2.

Yalçın A., “Sosyalizmin Bugünkü Meseleleri”, C.4, Sayı:40 (15 Kasım 1955), s.11, 12.

Forum, “Değişen Türkiye’de Yeni Adımlar”, C.4, Sayı:41 (1 Aralık 1955), s.1, 2.

Yalçın A., “İktisadî Gelişme Meselesi Üzerine bir Konferans”, C.4, Sayı:41 (1 Aralık 1955), s.11, 12.

Forum, “Meselelerimiz ve Manevî Hazırlık Zarureti”, C.4, Sayı:42 (15 Aralık 1955), s.1, 2.

Forum, “Güçlüklerin Karşılamada Millî Cephe”, C.4, Sayı:42 (15 Aralık 1955), s.3.

Forum, “Kimsesiz Türk-İş”, C.4, Sayı:42 (15 Aralık 1955), s.5.

Yalçın A., “Modern Devlet İdaresinin Temel Şartlarından: İktisadî Haber Alma”, C.4, Sayı:42 (15 Aralık 1955), s.7, 8, 9. (8)

Talas C., “Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı, Sosyal Barış ve Kalkınmanın Yükü”, C.4, Sayı:42 (15 Aralık 1955), s.10, 11.

1956

Forum, “İktisadî Meselede Millî Cephe”, C.4, Sayı:43 (1 Ocak 1956), s.7, 6.

Forum, “Sosyal Politikasız Hükümet”, C.4, Sayı:43 (1 Ocak 1956), s.9.

Forum, “Hür İşçi Sendikaları ve Türk-İş”, C.4, Sayı:43 (1 Ocak 1956), s.9, 10.

Yalçın A., “Köyü Kalkındırma Muamması”, C.4, Sayı:43 (1 Ocak 1956), s.13, 14.

Forum, “Bütçe Gerekçesi”, C.4, Sayı:44 (15 Ocak 1956), s.5, 6.

Savcı B., “Konuşabiliriz”, C.4, Sayı:44 (15 Ocak 1956), s.7.

Forum, “Kurtuluş Yolları”, C.4, Sayı:45 (1 Şubat 1956), s.1, 2.

Forum, “Plân var mıydı, yok muydu?”, C.4, Sayı: 45 (1 Şubat 1956), s.6.

Forum, “Gelişme Gayretlerimizde Aksayan Nedir?”, C.4, Sayı: 45 (1 Şubat 1956), s.11, 12.

Forum, “Grev Hakkı Tartışmaları”, C.4, Sayı: 46 (15 Şubat 1956), s.6, 7.

Forum, “Başlayan Bir Hareketin Düşündürdükleri”, C.4, Sayı: 47 (1 Mart 1956), s.5, 6.

Forum, “İktisadî Gerçekleri Kavrama Derecemiz”, C.4, Sayı: 47 (1 Mart 1956), s.1, 2.

Forum, “Şehirli ve Köylü Hakkında”, C.4, Sayı: 47 (1 Mart 1956), s.4, 5.

Forum, “Bütçe Müzakereleri”, C.4, Sayı: 47 (1 Mart 1956), s.4.

Savcı B., “Batılı Demokrasinin Bazı Temel Kavramları Üzerine”, C.4, Sayı: 47 (1 Mart 1956), s.10, 11.

Forum, “’Kalkınma’ ve Ötesi”, C.4, Sayı: 48 (15 Mart 1956), s.3, 4.

Talas C., “Sosyal Politikanın Ana Meselelerini Düşünmek Zamanı Gelmiştir”, C.4, Sayı: 48 (15 Mart 1956), s.10, 11.

Forum, “Üçüncü Yıla Girerken”, C.5, Sayı:49 (1 Nisan 1956), s.1, 2.

Forum, “Sovyet Yakınlaşma Gayretleri”, C.5, Sayı:49 (1 Nisan 1956), s.3.

Forum, “Birlik Gerek”, C.5, Sayı:49 (1 Nisan 1956), s.6, 7.

Forum, “Kalkınma ve Zirai Kazançlar”, C.5, Sayı:49 (1 Nisan 1956), s.6.

Yalçın A., “İktisadî Plânlama ve Kalkınma”, C.5, Sayı:49 (1 Nisan 1956), s.10, 11.

Okyar O., “İktisat Şurası Etrafında Düşünceler”, C.5, Sayı:49 (1 Nisan 1956), s.12, 13.

Forum, “İmtihan Zamanı”, C.5, Sayı:50 (15 Nisan 1956), s.1, 2.

Forum, “İstikbale Emniyetle Bakabilmek”, C.5, Sayı:50 (15 Nisan 1956), s.6.

Forum, “Uzağı Düşünme Zamanı”, C.5, Sayı:51 (1 Mayıs 1956), s.1, 2.

Forum, “Muhasebe Ne Diyor?”, C.5, Sayı:53 (1 Haziran 1956), s.1, 2.

Forum, “CHP’nin Meseleleri”, C.5, Sayı:53 (1 Haziran 1956), s.3.

Forum, “İki Yeni Sosyal Sigorta”, C.5, Sayı:53 (1 Haziran 1956), s.7.

Forum, “Odalar Birliği Toplantısı”, C.5, Sayı:54 (15 Haziran 1956), s.7.

Forum, “Gelir Vergisinde Değişiklikler”, C.5, Sayı:54 (15 Haziran 1956), s.7.

Tasal C., “Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyal Politika”, C.5, Sayı:54 (15 Haziran 1956), s.17-19.

Forum, “İşçi Sigortalar Kurumu Genel Kurulu”, C.5, Sayı:55 (1 Temmuz 1956), s.9, 10.

Forum, “Dostların İkazları”, C.5, Sayı:55 (1 Temmuz 1956), s.5, 6.

Forum, “Niçin Müsaade Edilmez”, C.5, Sayı:55 (1 Temmuz 1956), s.9.

Talas C., “Az Gelişmiş Memleketlerde Sosyal Güvenlik ve Millî Gelir (I)”, C.5, Sayı:55 (1 Temmuz 1956), s.15.

Forum, “Rejimimizde Kararlı Muvazene”, C.5, Sayı:56 (15 Temmuz 1956), s.1, 2.

Forum, “İşbirliğinde İlk Adım”, C.5, Sayı:56 (15 Temmuz 1956), s.3.

Forum, “Hususî Sektördeki İşçiler Ne Yapsın?”, C.5, Sayı:56 (15 Temmuz 1956), s.6.

Forum, “Otomasyon: Yeni bir İktisat ve Sosyal Politika Meselesi”, C.5, Sayı:56 (15 Temmuz 1956), s.7.

Forum, “Tek Yol Hürriyettir”, C.5, Sayı:57 (1 Ağustos 1956), s.1, 2

Forum, “Zaman Kaybının Sınırı”, C.5, Sayı:57 (1 Ağustos 1956), s.3.

Forum, “Pakistan’ın İktisadî Plânı”, C.5, Sayı:57 (1 Ağustos 1956), s.7.

Forum, “Yarı Hürriyet Rejiminin Tenakuzları”, C.5, Sayı:58 (15 Ağustos 1956), s.1, 2.

Forum, “İktisadî Tedbirler ve İçtimai Sonuçlar”, C.5, Sayı:58 (15 Ağustos 1956), s.3, 4.

Forum, “İşsizlik”, C.5, Sayı:58 (15 Ağustos 1956), s.6, 7.

Okyar O., “Kânunla İktidar ve İktisat Kânunları”, C.5, Sayı:58 (15 Ağustos 1956), s.9, 10.

Forum, “Devrimler ve Demokrasi Meselemiz”, C.5, Sayı:59 (1 Eylül 1956), s.1, 2.

Forum, “Biz Ne İstiyoruz?”, C.6, Sayı:60 (15 Eylül 1956), s.1, 2.

Forum, “Demokrat Partinin Liberalizmi”, C.6, Sayı:60 (15 Eylül 1956), s.6.

Forum, “Sendika ve Siyaset”, C.6, Sayı:60 (15 Eylül 1956), s.7.

Forum, “Bir İçtimai Değişme ve İktisadî Gelişme Sistemine İhtiyaç”, C.6, Sayı:61 (1 Ekim 1956), s.1, 2.

Forum, “Millî Demokrasi Cephesi”, C.5, Sayı:61 (1 Ekim 1956), s.3.

Forum, “Vatan ve Şehir Sathında Kalkınma”, C.6, Sayı:61 (1 Ekim 1956), s.6.

Forum, “Muhalefette Hafiflik ve Mesuliyetsizlik”, C.6, Sayı:61 (1 Ekim 1956), s.7.

Okyar O., “Roma Milletlerarası İktisat Kongresi”, C.6, Sayı:61 (1 Ekim 1956), s.12-13.

Forum, “Muhalefet Buhranı”, C.6, Sayı:62 (15 Ekim 1956), s.1, 2.

Forum, “Devlet İdaresinde İşgücü ve İhtisas”, C.6, Sayı:62 (15 Ekim 1956), s.3, 4.

Forum, “Kendi Gücümüzle Kalkınma”, C.6, Sayı:62 (15 Ekim 1956), s. 4, 5.

Forum, “Avrupalılar Kulübünde Türkiye”, C.6, Sayı:63 (1 Kasım 1956), s.4.

Forum, “Kalkınma, İstiklâl Savaşı, Parlak İstikbal v.s.”, C.6, Sayı:63 (1 Kasım 1956), s.3.

Forum, “Amerikan Yardımının Şartları”, C.6, Sayı:63 (1 Kasım 1956), s.8.

Soysal M., “Bütünlük”, C.6, Sayı:63 (1 Kasım 1956), s.11, 12.

Forum, “CHP ve Sosyal Politika”, C.6, Sayı:64 (15 Kasım 1956), s.6.

Forum, “Ortadoğu Politikamızda Vuzuh”, C.6, Sayı:65 (1 Aralık 1956), s.1-5.

Forum, “Buğday İhrcatçısı Türkiye”, C.6, Sayı:66 (15 Aralık 1956), s.6.

Forum, “Sarıyar Barajı ve Plânlama”, C.6, Sayı:66 (15 Aralık 1956), s.6, 7.

1957

Forum, “Ümit Kaynaklarımız”, C.6, Sayı:67 (1 Ocak 1957), s.1, 2.

Forum, “İleri Toplum ve Şahsi Sorumluluk”, C.6, Sayı:68 (15 Ocak 1957), s.1, 2.

Forum, “Başbakana Göre Plân ve Program”, C.6, Sayı:68 (15 Ocak 1957), s.3.

Forum, “İç Politikamızda Asıl İhtiyaç”, C.6, Sayı:69 (1 Şubat 1957), s.1, 2.

Forum, “Sendikalarımız Hakkında Yeni Bir Kânun Tasarısı”, C.6, Sayı:69 (1 Şubat 1957), s.6.

Forum, “Başbakana Göre Demokrasimiz”, C.6, Sayı:70 (15 Şubat 1957), s.1, 2.

Forum, “Resmî Beyanlarda Vuzuh ve Doğruluk”, C.6, Sayı:70 (15 Şubat 1957), s.3.

Forum, “Hükümet Sahiden Liberal mi?”, C.6, Sayı:70 (15 Şubat 1957), s.4.

Forum, “Grev Hakkı: Bizde ve Başka Memleketlerde”, C.6, Sayı:70 (15 Şubat 1957), s.13, 14.

Forum, “Bütçeden Sonra”, C.6, Sayı:71 (1 Mart 1957), s.1, 2.

Forum, “Muhalefetin Bütçe Tenkidleri”, C.6, Sayı:71 (1 Mart 1957), s.4.

Forum, “İktisadî Gelişme, Plân ve İstikrar”, C.6, Sayı:71 (1 Mart 1957), s.5, 6.

Forum, “Tatil Edilen İşçi Semineri”, C.6, Sayı:71 (1 Mart 1957), s.7.

Richard, H. C., "İktisadî Gelişmede Devletin Rolü", C.6, Sayı:71 (1 Mart 1957), s.12, 13, 14.

Forum, "Artık Vaatler Gerçekleşmelidir", C.6, Sayı:72 (15 Mart 1957), s.1, 2.

Forum, "'Sınıf Mücadelesi' mi?", C.6, Sayı:72 (15 Mart 1957), s.8, 9.

Forum, "Plân Kelimesinden Maksat", C.7, Sayı:73 (1 Nisan 1957), s.6, 7.

Forum, "İmar ve Mesken Sefaleti", C.7, Sayı:74 (15 Nisan 1957), s.4.

Forum, "Birlikler Kapanırken", C.7, Sayı:75 (1 Mayıs 1957), s.1, 2.

Forum, "Yapıcı Tekliflere Muhtacız", C.7, Sayı:76 (15 Mayıs 1957), s.1, 2.

Forum, "İktisadî Kalkınma ve Bünye Arasındaki Münasebetler", C.7, Sayı:76 (15 Mayıs 1957), s.12, 13.

Forum, "Niçin Sabırsızlanmalıyız", C.7, Sayı:77 (1 Haziran 1957), s.1, 2.

Forum, "Başbakanın Sosyal Adalet Anlayışı", C.7, Sayı: 77 (1 Haziran 1957), s.3, 4.

Forum, "Çalışma Konferansında İşçi Temsilcileri", C.7, Sayı: 77 (1 Haziran 1957), s.4.

Forum, "Yatırım Malları Sanayiine Doğru", C.7, Sayı: 77 (1 Haziran 1957), s.5.

Forum, "Roma'dan Bir Ses", C.7, Sayı: 77 (1 Haziran 1957), s.5.

Forum, "Vanoni Plânının Esasları", (Kısa Notlar) C.7, Sayı: 77 (1 Haziran 1957), s.6.

Forum, "Asya'da Plânlama", C.7, Sayı: 77 (1 Haziran 1957), s.7.

Forum, "Köylü Memnun Mu?", C.7, Sayı: 78 (15 Haziran 1957), s.1, 2.

Forum, "Ümitsiz Gayretler", C.7, Sayı: 78 (15 Haziran 1957), s.4.

Forum, "Asyadaki Plânlama ve İktisadî Gelişme", C.7, Sayı: 78 (15 Haziran 1957), s.5, 6.

Forum, “Hindistan’ın Kalkınma Plânı’nda Değişiklik”, C.7, Sayı: 78 (15 Haziran 1957), s.8.

Forum, , C.7, Sayı: 78 (15 Haziran 1957), s.13, 14.

Forum, “Güven Nasıl Kurulabilir?”, C.7, Sayı: 79 (1 Temmuz 1957), s.1, 2.

Forum, “Türk-İş’in Üçüncü Kongresi”, C.7, Sayı: 79 (1 Temmuz 1957), s.5.

Forum, “Grev ve Lokavt Tasarısı”, C.7, Sayı: 80 (15 Temmuz 1957), s.5.

Forum, “Uyanmalıyız Artık!”, C.7, Sayı: 80 (15 Temmuz 1957), s.1, 2.

Okyar O., “Plânlama Tarihçesine Müteallik Notlar”, C.7, Sayı: 80 (15 Temmuz 1957), s.14, 15.

Forum, “Muhalif Partiler ve İşbirliği”, C.7, Sayı: 81 (1 Ağustos 1957), s.1, 2.

Forum, “Türkiye’nin Siyasî ve İktisadî Durumu ve Amerikan Efkarı Umumiyesi”, C.7, Sayı: 81 (1 Ağustos 1957), s.7.

Forum, “Dış Münasebetlerimizde Yeni Bir Yön mü?”, C.7, Sayı: 82 (15 Ağustos 1957), s.1, 2.

Forum, “Bir Faaliyet Raporu”, C.7, Sayı: 82 (15 Ağustos 1957), s.6.

Okyar O., “Plânlama Tarihçesine Müteallik Notlar”, C.7, Sayı: 82 (15 Ağustos 1957), s.14-16.

Forum, “Dağ Başını Duman Almış..”, C.7, Sayı: 83 (1 Eylül 1957), s.3.

Forum, “Hindistan’a Amerikan Yardımı”, C.7, Sayı: 84 (15 Eylül 1957), s.7, 8

Forum, “Vatandaş Ne Yapacak?”, C.8, Sayı: 85 (1 Ekim 1957), s.1, 2.

Forum, “İktisadî Meselelerimize Vazıh ve Müşahhas Fikirlere Sahip Bir Parti”, C.8, Sayı: 85 (1 Ekim 1957), s.5.

Blackett P.M.S., “Teknoloji ve Geri Memleketlerin Durumu”, C.8, Sayı: 85 (1 Ekim 1957), s.5.

Forum, “Türkiye’de İlk Kalkınma Plânı”, C.8, Sayı: 85 (1 Ekim 1957), s.6, 7.

Forum, “Seçimin Düşündürdükleri”, C.8, Sayı: 87 (1 Kasım 1957), s.1, 2.

Forum, (Nehru’nun yabancı muhabirlere verdiği ziyafette yaptığı bir konuşma), “Bir Asyalı Başbakan’ın Görüşleri”, C.8, Sayı: 87 (1 Kasım 1957), s.8, 9.

Forum, “Hükûmetin Tarihi Mesu’liyeti”, C.8, Sayı: 88 (15 Kasım 1957), s.1, 2.

Forum, “Anlaşılamayan Dert”, C.8, Sayı: 89 (1 Aralık 1957), s.1, 2.

Forum, “Çin’in İlk Beş Yıllık Plânı”, C.8, Sayı: 89 (1 Aralık 1957), s.10.

Okyar O., “Plânlama Tarihçesinden Müteallik Notlar – VI (İktisaden Geri Kalmış Memleketlerde Plânlama Meseleleri)”, C.8, Sayı: 89 (1 Aralık 1957), s.15.

Forum, “Hükümet Programı”, C.8, Sayı: 90 (15 Aralık 1957), s.3.

Forum, “’Gizli Komünistlikle’ Mücadele”, C.8, Sayı: 90 (15 Aralık 1957), s.4.

Forum, “1957 Yılının Siyasî Panoraması”, C.8, Sayı: 91 (31 Aralık 1957), s.1-5.

1958

Forum, “Gizli Sansür”, C.8, Sayı: 92 (15 Ocak 1958), s.1, 2.

Forum, “Bağdat Paktının İstikâmeti”, C.8, Sayı: 93 (1 Şubat 1958), s.1, 2.

Forum, “Yine Plân, Program Meselesi”, C.8, Sayı: 93 (1 Şubat 1958), s.7, 8.

Yenal Oktay, “İktisadî Kalkınmaya Dair Bir Taslak”, C.8, Sayı: 93 (1 Şubat 1958), s.11, 12, 13.

Hatipoğlu Zeyyat, “Türkiye’de Sanayileşme ve Yatırım Meseleleri”, C.8, Sayı: 93 (1 Şubat 1958), s.13.

Forum, “Plânlama Tartışmaları”, C.8, Sayı: 95 (1 Mart 1958), s.5, 6.

Forum, “Muhalefetin Üzerindeki Ağır Baskı”, C.9, Sayı:100 (15 Mayıs 1958), s.1, 2.

Forum, “Atatürk ve Gençlik”, C.9, Sayı:101 (1 Haziran 1958), s.1, 2.

Forum, “Bu Gidişin Sonu”, C.9, Sayı:102 (15 Haziran 1958), s.1, 2.

Forum, “Korkunç Zamlar”, C.9, Sayı:102 (15 Haziran 1958), s.3, 4.

Forum, “Kısır Tartışmalar”, C.9, Sayı:104 (15 Temmuz 1958), s.1, 2.

Forum, “Muhalefet Bildirileri”, C.9, Sayı:104 (15 Temmuz 1958), s.3.

Forum, “Halka Arsa mı Gecekonduya Tapu mu?”, C.9, Sayı:104 (15 Temmuz 1958), s.4.

Soysal M., “Koordinasyon Bakanlığı”, C.9, Sayı:104 (15 Temmuz 1958), s.9, 10, 11.

Forum, “Irak’tan Alınacak İki Ders”, C.9, Sayı:105 (1 Ağustos 1958), s.1, 2.

Forum, “Dış Yardım Mevzuundaki Görüşmeler”, C.9, Sayı:105 (1 Ağustos 1958), s.7.

Forum, “İktisadî Yardım”, C.9, Sayı:106 (15 Ağustos 1958), s.1, 2.

Forum, “’Gayrısiyasî’ Efendimiz”, C.9, Sayı:107 (1 Eylül 1958), s.1, 2.

Soysal M, “Türkiye’nin Son Ortadoğu Siyaseti ve Batılılaşma Temposundaki Yavaşlama”, C.9, Sayı:107 (1 Eylül 1958), s.10, 11.

Forum, “Sehpalı Demokrasi”, C.9, Sayı:108 (15 Eylül 1958), s.1, 2.

Forum, “İmar İşlerinde Ordu”, C.10, Sayı:109 (1 Ekim 1958), s.5.

Forum, “Memurlar”, C.10, Sayı:109 (1 Ekim 1958), s.4, 5.

Forum, “Türk-İş Başkanının Basın Toplantısının Düşündürdükleri”, C.10, Sayı:109 (1 Ekim 1958), s.6.

Forum, “Ücret Politikası”, C.10, Sayı:110 (15 Ekim 1958), s.1, 2.

Forum, “Vekillerin Nutukları ve Stabilizasyon Politikası”, C.10, Sayı:110 (15 Ekim 1958), s.4.

Forum, “Vatan Cephesine Davet”, C.10, Sayı:110 (15 Ekim 1958), s.4, 5.

Forum, “Bir Yaz Böyle Geçti”, C.10, Sayı:111 (1 Kasım 1958), s.1-3.

Yenal Oktay, "Türk Ekonomisinin Bugünkü Meseleleri – II – Para Hacmi ve Gelir Paylaşımı", C.10, Sayı:111 (1 Kasım 1958), s.10, 11.

Forum, "Atatürk'ü Anlamak", C.10, Sayı:112 (15 Kasım 1958), s.1-3.

Forum, "Güçbirliği", C.10, Sayı:113 (1 Aralık 1958), s.1, 2.

Forum, "İktisadî Yarış", C.10, Sayı: 113 (1 Aralık 1958), s.7.

Forum, "Program ve Plân Tartışmaları", C.10, Sayı: 114 (15 Aralık 1958), s.1, 2.

Avcıoğlu D., "Stabilizayon Politikası", C.10, Sayı: 114 (15 Aralık 1958), s.9-11.

1959

Forum, "İktisadî Politika Hakkında Tartışmalar", C.10, Sayı: 115 (1 Ocak 1959), s.1, 2.

Forum, "Büyüklüğün Sırası", C.10, Sayı: 116 (15 Ocak 1959), s.1, 2.

Forum, "4 Ağustos Kararlarından Sonra Sanayiimiz", C.10, Sayı: 116 (15 Ocak 1959), s.3.

Forum, "Demokratik Gelişmemiz ve Kurultay", C.10, Sayı: 117 (1 Şubat 1959), s.1, 2.

Forum, "Türkiye ile B. Amerika Arasında İstimlak ve Müsadere Garantisi Anlaşması", C.10, Sayı: 117 (1 Şubat 1959), s.6.

Forum, "CHP Kurultayında İktisadî ve Sosyal Meseleler", C.10, Sayı: 117 (1 Şubat 1959), s.6.

Forum, "CHP İlk Hedefler Beyannamesi İhtisas Komisyonları", C.10, Sayı: 118 (15 Şubat 1959), s.5.

Forum, "Enflasyon ile Kalkınma Olur mu?", C.10, Sayı: 119 (1 Mart 1959), s.1, 2.

Avcıoğlu, “Orta-Doğu’da İktisadî Kalkınma”, C.10, Sayı: 119 (1 Mart 1959), s.13, 14.

Mardin Ş., “’Ana Hedefler’ ve Ötesi”, C.10, Sayı: 120 (15 Mart 1959), s.9.

Erder Necat, “Muhalefetin Siyasî Görüşleri Üzerine Bazı Düşünceler”, C.10, Sayı: 120 (15 Mart 1959), s.10, 11.

Forum, “Arena ve Forum”, C.11, Sayı: 121 (1 Nisan 1959), s.1, 2.

Forum, “Beyhude Emek”, C.11, Sayı: 122 (15 Nisan 1959), s.5.

Forum, “Ekonominin Yarası Haline Gelen İktisadî Devlet Teşekkülleri”, C.11, Sayı: 122 (15 Nisan 1959), s.5, 6.

Okyar O., “Türk Ekonomisinde Yatırım-İstihsal ve Sermaye-İstihsal Münasebetleri”, C.11, Sayı: 122 (15 Nisan 1959), s.10-12.

Forum, “İktisadî Devlet Teşekküllerinde Politika”, C.11, Sayı: 123 (1 Mayıs 1959), s.4.

Forum, “İktisadî Devlet Teşekkülleri Yatırımlarının Finansmanı”, C.11, Sayı: 123 (1 Mayıs 1959), s.4, 5.

Talas C., “Nasıl Bir Kollektif Müzakere Sistemi?”, C.11, Sayı: 123 (1 Mayıs 1959), s.6, 7.

Forum, “Rejimin Adı”, C.11, Sayı: 124 (15 Mayıs 1959), s.1, 2.

Forum, “Yunanistan Beş Yıllık İktisadî Plânı”, C.11, Sayı: 124 (15 Mayıs 1959), s.7.

Forum, “Pazarlık”, C.11, Sayı: 125 (1 Haziran 1959), s.1, 2.

Forum, “Amerikan Yardımının Mümessiriyeti”, C.11, Sayı: 125 (1 Haziran 1959), s.7.

Talas C., “Sendikacılığımız Hakkında”, C.11, Sayı: 125 (1 Haziran 1959), s.14-16.

Forum, “Partizan Müdahaleler Serisinden; Sendika Hürriyetlerine Tecavüz”, C.11, Sayı: 126 (15 Haziran 1959), s.4, 5.

Forum, “Avrupa İktisadî Teşkilâtının Türkiye Hakkındaki Raporu”, C.11, Sayı: 126 (15 Haziran 1959), s.7, 8.

Okyar O., “İsrael Ekonomisinde Plânlama”, C.11, Sayı: 126 (15 Haziran 1959), s.10-12.

Forum, “İşsizlik”, C.11, Sayı: 127 (1 Temmuz 1959), s.4, 5.

Forum, “İktisadî İşbirliği ve Cahan Heyeti”, C.11, Sayı: 128 (15 Temmuz 1959), s.1-3.

Forum, “İktisadî Tedbirler Kânununda İstikrarsızlık”, C.11, Sayı: 128 (15 Temmuz 1959), s.6, 7.

Forum, “Kanamaya Devam Eden Yara ‘İktisadî Devlet Teşekkülleri’”, C.11, Sayı: 128 (15 Temmuz 1959), s.7, 8.

Bayramoğlu F., “Az Gelişmiş Ülkelerin Önemi”, C.11, Sayı: 128 (15 Temmuz 1959), s.12, 13.

Forum, “Sosyal Politikanın Yükü”, C.11, Sayı: 129 (1 Ağustos 1959), s.6.

Myrdal Gunnar, “Hindistan’da İktisadî Plânlama”, C.11, Sayı: 130 (15 Ağustos 1959) (ek)

Forum, “Ziraatimizin Durumu”, C.11, Sayı: 130 (15 Ağustos 1959), s.1-3.

Forum, “Dr Erhard’ın Ziyaretinden Sonra”, C.11, Sayı: 131 (1 Eylül 1959), s.1-3.

Myrdal Gunnar, “Hindistan’da İktisadî Plânlama”, C.11, Sayı: 131 (1 Eylül 1959) (ek-2)

Forum, “Batı ve İktisaden Geri Kalmış Memleketlere Yardım”, C.11, Sayı: 132 (15 Eylül 1959), s.4.

Forum, “CHP’nin Sendikalar Kânunu Tasarısı”, C.11, Sayı: 132 (15 Eylül 1959), s.4

Talas C., “Sosyal Politika Bakımından Müşterek Pazar ve Türkiye”, C.11, Sayı: 132 (15 Eylül 1959), s.7-9.

Forum, “Cento’ya Bağlanan Ümitler”, C.12, Sayı: 134 (15 Ekim 1959), s.1, 2.

Forum, “Tekstil Sanayiindeki Kriz ve İstanbul Tekstil Sendikasının Teşebbüsü”, C.12, Sayı: 134 (15 Ekim 1959), s.6, 7.

Hershclag Z.Y., “Türkiye-İntikal Halinde Bir Ekonomi”, C.12, Sayı: 134 (15 Ekim 1959), s.8, 9.

Forum, “İmtihan Edilen İnkılaplar”, C.12, Sayı: 136 (15 Kasım 1959), s.1, 2.

Forum, “Sendika Birlikleri Meselesi”, C.12, Sayı: 136 (15 Kasım 1959), s.5.

Üstünel B., “Avrupa Müşterek Pazarı ve Türkiye ‘Meselesinin Üç Cephesi’”, C.12, Sayı: 137 (1 Aralık 1959), s.9-12.

Forum, “Eisenhower’ın Gezisi ve Dünya Politikası”, C.12, Sayı: 138 (15 Aralık 1959), s.1, 2.

Soysal M., “ABD’nin Dış Siyasetindeki Yeni Gelişmeler ve Türkiye”, C.12, Sayı: 138 (15 Aralık 1959), s.6-9.

1960

Okyar O., “İktisadî Sistemimiz Üzerine Düşünceler”, C.12, Sayı: 139 (1 Ocak 1960), s.6-8.

Forum, “Sendika, Siyaset ve Hürriyet”, C.12, Sayı: 141 (1 Şubat 1960), 5.

Forum, “Yeni Tedbirlere Doğru”, C.12, Sayı: 142 (15 Şubat 1960), 1, 2.

Forum, “Çalışma Bakanlığının Bütçesi Münasebetiyle”, C.12, Sayı: 142 (15 Şubat 1960), 3.

Forum, “Yeni Bütçe ve Ötesi”, C.12, Sayı: 143 (1 Mart 1960), 1, 2.

Forum, “CHP’nin Dış Politika Görüşü”, C.12, Sayı: 143 (1 Mart 1960), 4.

Forum, “Seçimler ve Seçim Kânunu”, C.12, Sayı: 143 (1 Mart 1960), 4, 5.

Forum, “Şehirlerimizin Çilesi”, C.13, Sayı: 145 (1 Nisan 1960), s.3, 4.

Seyda Mehmet, “İş Yükümü Demokrasi ile Bağdaşabilir mi?”, C.13, Sayı: 145 (1 Nisan 1960), s.14-18.

Forum, “İş Adamları ve Demokrasi”, C.13, Sayı: 146 (15 Nisan 1960), s.3, 4.

Kaya Özcan, “Gecekondular Karşısında Partilerin Tutumu”, C.13, Sayı: 146 (15 Nisan 1960), s. 10-12.

Forum, “Hindistan Plânlamasında Gelişmeler”, C.13, Sayı: 146 (15 Nisan 1960), s.8, 9.

Forum, “Yol Kavşağında”, C.13, Sayı: 147 (15 Mayıs 1960), s. 1, 2.